

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

КОТЕЛЕВСЬКА ЯНА ВІТАЛІВНА

УДК 338.244.47:316.422(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ**

Спеціальність – 051 Економіка

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Я. В. Котелевська

Науковий керівник:
Горняк Ольга Василівна,
доктор економічних наук, професор

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Котелевська Я. В. Формування та розвиток інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі трансформаційних зрушень. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка. – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, 2026.

В дисертації здійснено теоретичне обґрунтування, методичний супровід та практичне забезпечення процесів формування і розвитку інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі трансформаційних зрушень. Визначено концептуальні положення щодо інституціоналізації та зміцнення децентралізованої моделі управління економічними процесами, що сприятиме підвищенню ефективності функціонування економіки, посиленню фінансової автономії територіальних громад і забезпеченню їх сталого економічного розвитку.

У першому розділі дисертаційної роботи проаналізовано сутність та складові економічної влади, визначено концептуальні підходи до її інституціоналізації та децентралізації, узагальнено світовий і вітчизняний досвід запровадження моделей децентралізації. Визначено суть дефініції «економічна влада», що є багатовимірною категорією, проявляється через здатність впливати на розподіл ресурсів, формування економічних стимулів, забезпечення умов для економічного зростання, реалізується через систему інститутів різних рівнів, які спрямовують рух ресурсів, визначають правила їх використання та формують траєкторії соціально-економічного розвитку.

Досліджено механізм децентралізації економічної влади у країнах ЄС та здійснено оцінку результатів його імплементації в українську економічну систему в контексті розвитку інституційної інфраструктури й регіональної специфіки. Доведено, що децентралізація економічної влади в Україні стала ключовою реформою, результатом якої є формування і розвиток інститутів децентралізації економічної влади, зміцнення інститутів місцевого

самоврядування, а також посилення довіри громадян до органів влади. Децентралізація виступає ключовим чинником трансформаційних зрушень, що охоплюють як структурні зміни в регіональній економіці, так і інституційну модернізацію системи управління на місцях, передбачає передачу частини економічних і соціальних функцій від держави до органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадських організацій, посилює конкуренцію між регіонами за інвестиції, оскільки делеговані повноваження дозволяють формувати власні податкові умови та процедури адміністрування, що створює широкі можливості для забезпечення збалансованого економічного розвитку регіонів країни. Українська модель децентралізації поєднує риси світових підходів, але має унікальність завдяки одночасному реформуванню місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та регіональної економіки. Визначено, що в умовах війни інститути децентралізації економічної влади зберегли стійкість територіальних економік через оперативний перерозподіл ресурсів, чим забезпечили виконання базових економічних функцій та фінансову спроможність громад. Це засвідчило їхню визначальну роль у мінімізації економічних втрат та формуванні передумов для подальшого відновлення й стабілізації економіки.

У другому розділі дисертації узагальнено зарубіжний досвід децентралізації економічної влади (Данія, Німеччина, Франція, Латвія, Польща), який підтвердив визначальну роль нормативно-правової бази, фінансової спроможності та інституційної стійкості місцевих економічних інститутів у забезпеченні результативності реформ. Обґрунтовано, що український механізм децентралізації економічної влади має ґрунтуватися на інтеграції економічних, правових, фінансових та організаційних інструментів із урахуванням європейських моделей та адаптації до трансформаційних викликів і воєнних умов. Доведено, що формування об'єднаних територіальних громад стало практичною основою для передачі економічних ресурсів і повноважень на місцевий рівень, що забезпечило зростання фінансової самостійності громад, підвищення ефективності використання місцевих активів та створення

економічних передумов для стимулювання розвитку регіональної економіки. Водночас повномасштабне вторгнення суттєво модифікувало процес децентралізації, посиливши централізоване управління та загостривши диспропорції між економіками тилових і прифронтових територіальних громад.

Проведено оцінювання результативності реформи децентралізації економічної влади на регіональному рівні із застосуванням системи індикаторів ефективності фінансової децентралізації, що виступає ключовим інструментом забезпечення економічної самодостатності та фінансової незалежності територіальних громад і регіонів. Запропонована система показників (Кдв, Кдд, Кпд, Іфа, Кфз, Ібс) дала змогу здійснити комплексний аналіз процесів децентралізації в умовах обмеженого доступу до даних та виявити відносну стійкість індексів фінансової автономії й бюджетної самодостатності навіть у кризових умовах. Встановлено, що фінансова децентралізація супроводжувалася формуванням нових та розвитком існуючих інститутів економічної влади, що забезпечило інституційне закріплення трансформаційних процесів. Таким чином, фінансова децентралізація постає не лише як механізм перерозподілу коштів, але й як драйвер інституціоналізації, що трансформує конфігурацію економічної влади на користь місцевого рівня та підвищує стійкість національної економічної системи. Регіональний аналіз підтвердив, що просторові відмінності та воєнні ризики формують асиметрію економічної спроможності громад, це актуалізує потребу у диференційованій економічній політиці, здатній враховувати регіональні диспропорції та забезпечувати баланс фінансової автономії.

У третьому розділі дисертації обґрунтовано напрями розвитку інститутів децентралізації економічної влади в умовах трансформаційних зрушень в економіці України. Удосконалено методичний підхід до прогнозування ефектів децентралізації економічної влади шляхом побудови економіко-математичної моделі на основі інтегрального індексу фінансової стійкості (ІФС) та реального ВВП. Запропонована модель дозволяє кількісно оцінити економічні ефекти інституційних змін, пов'язаних із формуванням нових та розвитком існуючих

інститутів економічної влади на місцевому рівні, а також прогнозувати вплив децентралізаційних процесів на макроекономічну динаміку, зокрема на темпи зміни реального ВВП. Економіко-математичне моделювання підтвердило наявність оберненого зв'язку між інтегральним показником фінансової стійкості та динамікою реального ВВП, що свідчить про неповну реалізацію потенціалу децентралізації у прямий економічний ефект і актуалізує потребу вдосконалення інституційного та бюджетного середовища. Використання регресійного аналізу забезпечує виявлення об'єктивних залежностей між рівнем фінансової автономії, бюджетної самодостатності та економічним зростанням. Результати доводять, що фінансова автономія та бюджетна самодостатність є ключовими детермінантами зміцнення економічної влади громад, а зростання власних доходів місцевих бюджетів визначає довгострокові перспективи соціально-економічної стабільності та позитивно корелює із підвищенням макроекономічної стійкості.

Запропоновано сценарії формування перспективної моделі нової конфігурації економічної влади, що поєднує стратегічну роль держави у сферах безпеки та макроекономічної стабільності з розширенням повноважень громад у плануванні розвитку, управлінні ресурсами та наданні публічних послуг. Такий підхід забезпечує баланс централізації та децентралізації, відповідає європейським стандартам багаторівневого урядування та створює основу для модернізації економіки України.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри економіки та підприємництва Одеського національного університету імені І.І. Мечникова і є складовою частиною наукових тем: «Дослідження процесів інституціоналізації соціально-економічної діяльності в умовах трансформації економіки» (тема № 184, номер державної реєстрації: 0118U007174, 2018-2022 рр.); «Розвиток інституціонального потенціалу повоєнної економіки України» (тема № 333, номер державної реєстрації: 0123U101894, 2023-2027 рр.).

Практичне значення отриманих у дисертаційній роботі результатів полягає у тому, що викладені в дисертації теоретичні та методичні розробки та пропозиції застосовуються у практичній діяльності: Департаменту фінансів Одеської міської ради (Довідка № 05-12-440/1853 від 08.09.2025 р.); Одеської обласної ради (Довідка № 275/Ш від 31.10.2025 р.); Шевченківської сільської ради Миколаївського району Миколаївської області (Довідка № 1181/02-30/25 від 23.10.2025 р.); Запорізького регіонального центру підвищення кваліфікації (Довідка № 229/03-19 від 24.10.2025 р.); Громадською організацією «Агенція регіональних перспектив» (Довідка від 05.11.2025 р.).

Ключові слова: інститути економічної влади, економічна влада, децентралізація економічної влади, моделі децентралізації економічної влади, механізм децентралізації економічної влади, фінансова децентралізація, регіональна економіка, територіальна громада, місцеві бюджети, ефекти децентралізації, коефіцієнт бюджетної самодостатності, індекс фінансової автономії, ВВП, цифровізація, нова конфігурація економічної влади.

ABSTRACT

Kotelevska Ya. V. Formation and Development of Institutions of Economic Power Decentralization in Ukraine at the Present Stage of Transformational Shifts. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 Economics. – Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, 2026.

The dissertation provides theoretical substantiation, methodological support and practical justification of the processes of formation and development of the institutions of economic power decentralization in Ukraine at the current stage of transformational shifts. Conceptual provisions regarding the institutionalization and strengthening of a decentralized model of economic governance are defined, which contributes to increasing the efficiency of the national economy, strengthening the financial autonomy of territorial communities and ensuring their sustainable economic development.

The first chapter of the dissertation analyzes the essence and components of economic power, identifies conceptual approaches to its institutionalization and decentralization, and generalizes international and domestic experience in implementing decentralization models. The definition of «economic power» is substantiated as a multidimensional category manifested through the ability to influence the allocation of resources, the formation of economic incentives and the creation of conditions for economic growth. It is implemented through a system of institutions at different levels that direct resource flows, determine the rules of their use and shape the trajectories of socio-economic development.

The mechanism of economic power decentralization in EU countries is studied and the results of its implementation in the Ukrainian economic system are assessed in the context of institutional infrastructure development and regional specificity. It is proved that the decentralization of economic power in Ukraine has become a key reform that resulted in the formation and development of the institutions of economic power decentralization, strengthening of local self-government institutions and

increasing citizens' trust in public authorities. Decentralization acts as a key factor of transformational shifts covering both structural changes in the regional economy and institutional modernization of the local governance system. It involves the transfer of a number of economic and social functions from the state to local self-government bodies, businesses and public organizations. This process intensifies interregional competition for investments, as delegated powers allow local authorities to shape their own tax conditions and administrative procedures, creating opportunities for balanced economic development of the country's regions. The Ukrainian model of decentralization combines features of global approaches but is unique due to the simultaneous reform of local self-government, administrative-territorial structure and regional economy. It has been determined that under wartime conditions the institutions of economic power decentralization have maintained the resilience of territorial economies through the prompt redistribution of resources, thereby ensuring the performance of basic economic functions and the financial capacity of communities. This confirms their crucial role in minimizing economic losses and forming the prerequisites for further economic recovery and stabilization.

The second chapter summarizes the international experience of economic power decentralization (Denmark, Germany, France, Latvia, Poland), which confirms the decisive role of the regulatory framework, financial capacity and institutional stability of local economic institutions in ensuring the effectiveness of reforms. It is substantiated that the Ukrainian mechanism of economic power decentralization should be based on the integration of economic, legal, financial and organizational instruments, taking into account European models and adapting them to transformational challenges and wartime conditions. It is proved that the formation of amalgamated territorial communities became the practical basis for transferring economic resources and powers to the local level, which ensured an increase in the financial independence of communities, improved the efficiency of local asset management and created economic prerequisites for stimulating regional economic development. At the same time, the full-scale invasion significantly modified the

decentralization process by strengthening centralized governance and deepening disparities between the economies of rear and frontline territorial communities.

An assessment of the effectiveness of the economic power decentralization reform at the regional level was carried out using a system of indicators of financial decentralization efficiency, which acts as a key instrument for ensuring the economic self-sufficiency and financial independence of territorial communities and regions. The proposed system of indicators (Kdv, Kdd, Kpd, Ifa, Kfz, Ibs) made it possible to conduct a comprehensive analysis of decentralization processes under conditions of limited data availability and to reveal the relative stability of the indices of financial autonomy and budget self-sufficiency even under crisis conditions. It was established that financial decentralization was accompanied by the formation of new and the development of existing institutions of economic power, which ensured the institutional consolidation of transformational processes. Thus, financial decentralization acts not only as a mechanism of financial redistribution but also as a driver of institutionalization that transforms the configuration of economic power in favor of the local level and increases the resilience of the national economic system. Regional analysis confirmed that spatial differences and wartime risks create asymmetry in the economic capacity of communities, which actualizes the need for a differentiated economic policy capable of taking into account regional disparities and ensuring a balance of financial autonomy.

The third chapter substantiates the directions for the development of the institutions of economic power decentralization under transformational shifts in Ukraine's economy. A methodological approach to forecasting the effects of economic power decentralization was improved by constructing an economic-mathematical model based on the integral index of financial stability (IIFS) and real GDP. The proposed model allows for a quantitative assessment of the economic effects of institutional changes associated with the formation of new and the development of existing institutions of economic power at the local level, as well as forecasting the impact of decentralization processes on macroeconomic dynamics, particularly on the rate of change of real GDP. Economic-mathematical modeling confirmed the presence

of an inverse relationship between the integral indicator of financial stability and real GDP dynamics, which indicates the incomplete realization of the decentralization potential in a direct economic effect and highlights the need to improve the institutional and budgetary environment. The use of regression analysis makes it possible to identify objective relationships between the level of financial autonomy, budget self-sufficiency and economic growth. The results prove that financial autonomy and budget self-sufficiency are key determinants of strengthening the economic power of communities, while the growth of own revenues of local budgets determines long-term prospects for socio-economic stability and positively correlates with increased macroeconomic resilience.

Scenarios for the formation of a prospective model of a new configuration of economic power are proposed, combining the strategic role of the state in security and macroeconomic stability with the expansion of community powers in development planning, resource management and public service delivery. Such an approach ensures a balance between centralization and decentralization, corresponds to European standards of multilevel governance and creates a foundation for the modernization of Ukraine's economy.

The dissertation was carried out in accordance with the research plan of the Department of Economics and Entrepreneurship of Odesa I. I. Mechnikov National University and is part of the scientific projects: «Research of Institutionalization Processes of Socio-Economic Activity under Economic Transformation» (Project No. 184, State Registration No. 0118U007174, 2018–2022); «Development of Institutional Potential of Ukraine's Post-War Economy» (Project No. 333, State Registration No. 0123U101894, 2023–2027).

The practical significance of the dissertation results lies in the fact that the theoretical and methodological developments and proposals presented are applied in practice by: the Department of Finance of Odesa City Council (Reference No. 05-12-440/1853 of 08.09.2025); Odesa Regional Council (Reference No. 275/III of 31.10.2025); Shevchenkivska Village Council of Mykolaiv District, Mykolaiv Region (Reference No. 1181/02-30/25 of 23.10.2025); Zaporizhzhia Regional Center for

Professional Development (Reference No. 229/03-19 of 24.10.2025); and PO «Agency of Regional Perspectives» (Reference of 05.11.2025).

Keywords: institutions of economic power, economic power, decentralization of economic power, models of decentralization of economic power, mechanism of decentralization of economic power, financial decentralization, regional economy, territorial community, local budgets, effects of decentralization, budget self-sufficiency ratio, financial autonomy index, GDP, digitalization, new configuration of economic power.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1.1. Розділ в колективній монографії

1. Котелевська Я. В. Цифровізація як фактор економічної автономії громад // *Цифрова трансформація економіки України шляхом інтеграції європейського досвіду в контексті війни та повоєнного відновлення* : колективна монографія / за ред. А. В. Черепа, І. М. Дашка, Ю. О. Огренича, О. Х. Черепа, В. М. Гельмана. - Рига : Видавництво Baltija, 2025. - С. 185–197. - URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/624/16610/35184-1>. (0,4 д.а.).

1.2. Статті у наукових фахових виданнях України

2. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Формування інститутів децентралізації економічної влади. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Економіка* Том 28(3). Вип. 3(97). 2023. С. 6-10. <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-97-1> (0,72 д.а., особистий внесок автора: розробка теоретико-методологічних засад дослідження інституціоналізації економічної влади, а також обґрунтування та аналіз процесу формування та функціонування ключових інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі (ОТГ, старостат), включаючи історичну еволюцію економічної влади 0,6 д.а.).

3. Котелевська Я. В. Моделі децентралізації економічної влади: світовий та вітчизняний досвід. *Наукові перспективи* № 5(47) 2024. С. 792-803. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5\(47\)-792-803](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-792-803) (0,66 д.а.).

4. Kotelevska Y., Mykhailova Y., Nesenenko P. EUROPEAN INTEGRATION AS A Strategic instrument for comprehensive crisis management of economic development and public policy in Ukraine. *Наукові інновації та передові технології*. No 7(47) 2025. С. 538-548 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7\(47\)-538-547](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-538-547) (0,83 д.а., особистий внесок автора: аналіз траєкторії інституційної конвергенції України з європейськими практиками; практичні

рекомендації щодо прискорення цифрової трансформації інфраструктури 0,4 д.а.).

5. Котелевська Я. Оцінка ефективності реалізації реформи децентралізації в Україні. *Економіка та суспільство*. 2025 (77). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-27> (0,72 д.а.).

6. Котелевська Я. Соціальне підприємництво як чинник сталого розвитку територіальних громад. *Сталий розвиток економіки*, 2025. №4 (55), С. 515-522. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-55-69> (0,97 д.а.).

7. Котелевська Я. Економіко-математичне моделювання ефектів децентралізації економічної влади. *Економічний простір*. № 206/2025. С. 104-109. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.206.104-109> (0,56 д.а.).

1.3. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Котелевська Я. В. Розвиток інститутів економічної влади в умовах воєнного стану. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.). – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. – С. 49-51. https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/epf/ekonom_pidpr/naukova_diyalnist/conf_2022.pdf (0,14 д.а.)

9. Котелевська Я. В. Основні напрями розвитку децентралізації економічної влади в Україні. *Матеріали 77-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (23-25 листопада 2022 року, м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: А. Л. Святошнюк, Т. В. Степанова та ін. – Одеса : Олді+, 2022. С.153-156. (0,2 д.а)

10. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Особливості аналізу процесів інституціоналізації та децентралізації економічної влади в сучасній економіці. *VI Міжнародна науково-практична конференція «Scientific directions of research in educational activity»*, 14-17 лютого 2023 р., Осака, Японія. (0,17 д.а., особистий

внесок автора: дослідження економічної влади в процесі децентралізації, що стає інструментом реалізації стратегії відновлення та розвитку України за регіональним розподілом, 0,15 д.а.)

11. Котелевська Я. В. Складові дохідної частини територіальних громад у період воєнного стану. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції* (Одеса, 22-23 вересня 2023 р.). – Одеса, 2023. С.160-163. (0,19 д.а.).

12. Котелевська Я. В. Механізм децентралізації економічної влади та його реалізація. *«Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст»*. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя, 12-13 жовтня 2023 р. [Електронний ресурс]. С. 368-371. (0,19 д.а.). <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/10757>

13. Котелевська Я. В. Напрями і форми децентралізації економічної влади в контексті досвіду зарубіжних країн. *Матеріали 78-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (22–24 листопада 2023 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. – Одеса : Олді+, 2023. С. 138-142. (0,2 д.а.).

14. Котелевська Я. В., Божко С.С. Розвиток соціального підприємництва в умовах децентралізації. *Науковий студентський вісник*. ОНЕУ. № 39. Одеса. 2023. С.107-110. (0,29 д.а., особистий внесок автора: досліджено розвиток соціального підприємництва в умовах децентралізації та його вплив на формування і розвиток економічного потенціалу територіальних громад (0,2 д.а.).

15. Котелевська Я. В. Підвищення цифрової грамотності населення в контексті децентралізації. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 80-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук* (23–25 квітня 2024 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець; ред. кол.: О. І.

Донченко, Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. – Одеса : Олді+, 2024. С. 210-213. (0,14 д.а.)

16. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Трансформація економічної влади в процесі формування і розвитку інституційного потенціалу повоєнної економіки України. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління, матеріали III Міжнародного форуму* / за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк : Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. Міжнародний форум EFVM 3.0 «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Від відновлення до зростання». С. 50-52. (0.15 д.а., особистий внесок автора: досліджено трансформація економічної влади в процесі формування і розвитку інституційного потенціалу повоєнного відновлення України 0,14 д.а.)

17. Котелевська Я. В. Цифровізація соціально-економічних процесів в контексті децентралізації влади. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XXII Міжнар. наук.-практ.конф. Одеського національного економічного університету, 25-26 квітня 2024 р. Одеса : ОНЕУ, 2024. С. 142-144. (0,22 д.а.).

18. Котелевська Я. В. Роль територіальних громад у процесі децентралізації економічної влади: механізми розвитку місцевого економічного потенціалу. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції* (Одеса, ОНЕУ, 4-5 жовтня 2024 р.). – Одеса, 2024. С. 212-215. (0,22 д.а.).

19. Котелевська Я. В. Територіальна громада як інститут децентралізації економічної влади в Україні. *Матеріали 79-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (27–29 листопада 2024 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. – Одеса : Олді+, 2024. С. 100-103. (0,17 д.а.)

20. Котелевська Я. В. Моделі розвитку територіальної громади на основі сучасних підходів. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища: матеріали XI*

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 листопада 2024 р.). – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 85-89. (0,25 д. а.).

21. Котелевська Я. В. Сталий розвиток територіальних громад на засадах соціального підприємництва. *Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.*, 9 грудня 2024 р., Миколаїв – Миколаїв: МНАУ, 2024. С. 193-196. (0,13 д.а.).

22. Котелевська Я. В., Ткаченко М. О. Цифровізація державних послуг як інструмент підвищення ефективності державної підтримки підприємців. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рієка, 12-13 травня 2025 року). – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С. 273-275. (0,15 д.а., особистий внесок автора: досліджено інструменти державної підтримки підприємців 0,1 д.а.).

23. Котелевська Я. В. Підтримка малого та середнього бізнесу як важливий інструмент економічного зростання територіальних громад в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю* (Івано-Франківськ, 30 травня 2025 р.); за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського; упоряд. Л. С. Мосора. Т. 2. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2025. С. 431-434 (0,15 д.а.).

24. Котелевська Я. В. Фінансове вирівнювання територіальних диспропорцій податкових надходжень. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 81-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук* (22–24 квітня 2025 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець; ред. кол.: Л. Є. Борисова, Н. В. Добровольська, М. А. Кіріліна та ін. – Одеса : Олді+, 2025. – С. 128-131. (0,14 д.а.).

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ОМС – Органи місцевого самоврядування

ОТГ – Об'єднана територіальна громада

ТГ – Територіальна громада

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ПДФО – Податок на доходи фізичних осіб

ЦНАП – Центр надання адміністративних послуг

ВВП – Валовий внутрішній продукт

Кдв – Коефіцієнт децентралізації видатків

Кдд – Коефіцієнт децентралізації доходів

Кпд – Коефіцієнт податкової децентралізації

Іфа – Індекс фінансової автономії

Кфз – Коефіцієнт фінансової залежності

Ібс – Індекс бюджетної самодостатності

ІФС – Інтегральний індекс фінансової стійкості

ДФРР – Державний фонд регіонального розвитку

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСІВ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ	33
1.1. Економічна влада та її інститути: сутність та складові.....	33
1.2. Концептуальні підходи до аналізу процесу інституціоналізації децентралізації економічної влади.....	51
1.3. Моделі децентралізації економічної влади: світовий та вітчизняний досвід.....	77
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ.....	93
2.1. Механізм децентралізації економічної влади та його реалізація: досвід країн Європейського Союзу	93
2.2. Динаміка процесу децентралізації економічної влади в Україні: аналітичний аспект.....	109
2.3. Оцінка ефективності реалізації реформи децентралізації економічної влади.....	137
Висновки до розділу 2.....	149
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.....	152
3.1. Економіко-математичне моделювання та прогнозування ефектів децентралізації економічної влади	152
3.2. Інструменти посилення фінансової основи децентралізації економічної влади територіальних громад в умовах економічної трансформації.....	174
3.3. Перспективи формування нової конфігурації економічної влади в процесі взаємодії держави та громад	195
Висновки до розділу 3.....	207
ВИСНОВКИ	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214
ДОДАТКИ.....	237

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап економічного розвитку України характеризується масштабними трансформаційними зрушеннями, що охоплюють структурні, інституційні та технологічні зміни, зумовлені війною, євроінтеграційним курсом та цифровізацією. Ці процеси визначають умови формування інститутів економічної влади, у межах яких децентралізація виступає ключовим механізмом перерозподілу ресурсів і повноважень. Інституціоналізація децентралізаційних процесів забезпечує поєднання формальних і неформальних інститутів, створюючи нову модель економічної влади, здатну гарантувати фінансову стійкість та адаптивність територіальних громад у кризових і післявоєнних умовах.

Реформа децентралізації економічної влади стала одним із ключових напрямів державної економічної політики, спрямованої на посилення фінансової автономії та інституційної спроможності територіальних громад. Умови війни, плани повоєнного відновлення та євроінтеграційний курс актуалізують потребу у розробці науково обґрунтованих підходів до формування та розвитку інститутів децентралізації економічної влади, здатних забезпечити ефективне управління місцевими бюджетними ресурсами, зміцнення економічної безпеки та стійкість регіонального розвитку.

Зростання масштабів економічної влади в сучасному суспільстві, ускладнення форм її реалізації та розподілу, а також розвиток структури суб'єктів господарської діяльності зумовили необхідність дослідження нових моделей економічної влади. Вони мають враховувати сучасні виклики та тенденції, такі як глобалізація, цифровізація та вплив трансформаційних зрушень. Це стимулює переосмислення ролі економічної влади у формуванні соціально-економічних відносин та її впливу на економічну динаміку загалом, адже економічна влада є багатовимірним феноменом, що потребує комплексного аналізу.

Важливою складовою актуальності дослідження є інтеграція європейських стандартів багаторівневого економічного врядування та регіональної політики у національну практику. Перехід України до нової моделі економічної влади, що ґрунтується на балансі централізованих і децентралізованих механізмів, потребує належного теоретичного та методичного забезпечення. Особливого значення набуває розробка підходів до оцінювання результатів реформи децентралізації, адже її ефективність визначає не лише фінансову самостійність громад, але й здатність держави протидіяти внутрішнім та зовнішнім викликам.

Крім того, актуальність теми також визначається зростаючою роллю територіальних громад - як інституту економічної влади та базового суб'єкта соціально-економічних відносин. Саме на рівні громади формуються умови для розвитку людського капіталу, мобілізації ресурсів та реалізації економічних рішень, що безпосередньо впливають на якість життя населення. Відповідно, дослідження механізмів та інструментів підтримки громад у трансформаційних умовах є необхідним для забезпечення сталого розвитку України та підвищення її конкурентоспроможності у європейському та світовому економічному просторі.

В умовах воєнних дій та масштабних руйнувань територій особливої актуальності набувають питання економічної стійкості й адаптивності громад. Вимушена міграція, зростання соціального навантаження, регіональні диспропорції та необхідність відновлення критичної інфраструктури висувають нові вимоги до системи економічної влади. Децентралізація за таких умов постає не лише як інструмент управління, але і як механізм виживання та відбудови країни, що також обумовлює актуальність даного дослідження та використання окремих його результатів у коротко- та середньострокових стратегіях повоєнної відбудови та модернізації України.

Природа економічної влади та механізми її інституціоналізації й децентралізації стали предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених у межах різних наукових підходів, а саме: А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, Е. Тоффлер, В. Ойкен, Ф. Перру, Дж. К. Гелбрейт, Й. Шумпетер, М.

Портер, Д. Норт, М. Вебер, Т. Парсонс, С. Петерсон, Й. Альтузіус, Л. Алексеєнко, Е. Прушківська, А. Герасименко, В. Кириленко, Г. Прокоф'єва, Ю. Уманців, О. Горняк, Н. Крючкова, М. Кармазіна, Я. Жаліло, І. Чуркіна, І. Ломачинська, А. Ткач, Н. Муніка, В. Авер'янов, В. Гордієнко, І. Луніна, В. Романа, Я. Мельник та ін.

Незважаючи на численний доробок наукових праць, у яких досліджували питання економічної влади, інституціоналізацію, децентралізацію та її ефекти, проблема концептуального підходу до визначення процесів формування та розвитку інститутів економічної влади в умовах трансформаційних зрушень залишається відкритою.

Вказані обставини зумовили вибір теми дисертації, її мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічну базу, структуру та основні напрями наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри економіки та підприємництва в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова у процесі виконання держбюджетних тем:

- «Дослідження процесів інституціоналізації соціально-економічної діяльності в умовах трансформації економіки», в межах якої авторкою обґрунтована об'єктивна необхідність децентралізації економічної влади в Україні як один із важливих напрямів соціально-економічного розвитку, що забезпечує підвищення ефективності господарювання за рахунок посилення мотивації та розширення доступу територіальних громад до фінансових ресурсів, а також за рахунок розвитку інституційної інфраструктури (тема №184, номер державної реєстрації: 0118U007174, 2018-2022 рр.);

- «Розвиток інституціонального потенціалу повоєнної економіки України», де авторкою запропоновано перспективну модель нової конфігурації економічної влади в Україні, яка підтверджує ефективність діяльності інститутів децентралізації в умовах війни та зростання їх ролі у повоєнній економіці, зважаючи на зміни у конфігурації економічної влади та розвиток інституційних

і фінансових інструментів підтримки громад, їх взаємодії з інститутами державної влади (тема №333, номер державної реєстрації: 0123U101894, 2023-2027 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування і розвитку інститутів децентралізації економічної влади в умовах трансформаційних зрушень в Україні.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких **завдань**:

- розкрити сутність економічної влади та визначити її інституційні складові;
- проаналізувати концептуальні підходи до інституціоналізації децентралізації економічної влади;
- узагальнити світовий і вітчизняний досвід запровадження моделей децентралізації та визначити можливості їх адаптації до умов розвитку економіки України;
- дослідити механізм децентралізації економічної влади та специфіку його реалізації в країнах ЄС і в Україні;
- дослідити динаміку децентралізаційних процесів в Україні;
- оцінити ефективність впровадження реформи децентралізації на регіональному рівні за системою економічних та фінансових індикаторів;
- розробити економіко-математичну модель прогнозування ефектів децентралізації економічної влади;
- обґрунтувати інструменти посилення фінансової основи децентралізації економічної влади територіальних громад в умовах економічної трансформації;
- сформувати перспективну модель нової конфігурації економічної влади в Україні в контексті взаємодії держави та громад.

Об'єкт дослідження – процес формування і розвитку інститутів децентралізації економічної влади.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних та практичних засад процесу формування та розвитку інститутів децентралізації економічної влади.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний, інституційний та структурно-функціональний підходи, що дозволили комплексно розкрити природу та механізми децентралізації економічної влади. У процесі роботи для теоретичного обґрунтування сутності економічної влади та її інститутів використано загальнонаукові методи - аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення (п.п 1.1., 1.2). Для вивчення досвіду формування і розвитку моделей децентралізації у країнах ЄС та можливостей його використання в Україні, було застосовано метод порівняльного аналізу (п.п. 1.3, 2.1). Економіко-статистичні методи застосовувались для оцінки ефективності децентралізаційних процесів (п.п. 2.2, 2.3). Кореляційний та регресійний аналіз індикаторів ефективності децентралізації, а також розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості використовувались для виявлення взаємозв'язку між рівнем фінансової автономії, бюджетної самодостатності та економічними результатами розвитку громад, оцінки впливу децентралізаційних процесів на динаміку реального ВВП, а також економіко-математичне моделювання для формування прогнозних сценаріїв зміцнення фінансової стійкості у середньо- та довгостроковій перспективі (п.п. 3.1.). Графічний та табличний методи застосовувались для візуалізації результатів і забезпечення наочності проведеного дослідження (п.п. 2.2, 2.3, 3.2, 3.3.). Абстрактно-логічні методи були застосовані при формулюванні висновків і пропозицій досліджуваних процесів.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження є офіційні дані Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури, Рахункової палати та порталу OpenBudget, дані Світового банку, МВФ, Євростату та Організації

економічного співробітництва та розвитку, законодавчі й нормативно-правові акти з питань організації місцевих бюджетів України, наукові праці українських і зарубіжних учених, матеріали наукометричних баз даних, науково-практичних конференцій, офіційного порталу «Децентралізація в Україні», сайтів територіальних громад, аналітичних матеріалів Асоціації міст України, всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування та міжнародних проєктів U-LEAD, DESPRO тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо формування та розвитку інститутів економічної влади в умовах трансформаційних зрушень. Основні результати дослідження, що формують його наукову новизну:

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат шляхом визначення змісту таких дефініцій: «економічна влада» – як багатовимірна категорія, проявляється через здатність впливати на розподіл ресурсів, формування економічних стимулів, забезпечення умов для економічного зростання, реалізується через систему інститутів різних рівнів, які спрямовують рух ресурсів, визначають правила їх використання та формують траєкторії соціально-економічного розвитку, інституційною формою реалізації економічної влади держави та місцевого самоврядування виступає фіскальна влада; «інститути децентралізації економічної влади» – це система організацій, які реалізують перерозподіл економічних повноважень і забезпечують самостійність місцевих бюджетів на основі відповідних інституцій; «механізм децентралізації економічної влади» – комплекс економічних, правових, організаційних, фінансових і соціальних інструментів, які забезпечують передачу повноважень, ресурсів і відповідальності від центральної влади на регіональні та місцеві рівні, спрямований на підвищення ефективності управління, адаптацію до місцевих умов і залучення громад до процесу ухвалення рішень з метою покращення рівня

життя населення; «фіскальна децентралізація» - процес перерозподілу видаткових і дохідних повноважень, а також відповідних фінансових ресурсів від центрального рівня влади до органів місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності розподілу ресурсів, відповідальності та фінансової автономії територіальних громад, що забезпечує їх доступ до фінансових ресурсів та самостійність у прийнятті бюджетних рішень, можливість впливати на локальні економічні процеси, трансформуючи громади в повноцінні суб'єкти економічної влади суспільного добробуту, економічної стабільності та розвитку територій.

– теоретико-методичний підхід до формування механізму децентралізації економічної влади шляхом систематизації європейського досвіду, його практичної реалізації та адаптації у вітчизняну модель децентралізації в сучасних трансформаційних умовах. Це дозволило визначити ключові структурні елементи механізму – економічні, правові, організаційні складові, фінансову децентралізацію та інструменти громадської участі, які забезпечуватимуть результативність децентралізаційних процесів в Україні та сприяють посиленню стійкості громад в умовах воєнних і повоєнних викликів;

– методичний підхід до оцінки динаміки децентралізаційних процесів в Україні за допомогою системи фінансових індикаторів, що відображають зміни доходів, видатків, податкових надходжень і трансфертів у громадах різних типів, що дозволило виявити регіональні диспропорції у бюджетному розвитку та відмінності у реалізації економічної влади, а також сформувати аналітичне підґрунтя для визначення ступеня вразливості та ресурсного потенціалу територіальних громад;

– підхід до оцінювання ефективності реформи децентралізації економічної влади на основі системи з шести індикаторів (коефіцієнт децентралізації доходів, коефіцієнт децентралізації видатків, коефіцієнт податкової децентралізації, індекс фінансової автономії, індекс бюджетної самодостатності та коефіцієнт фінансової залежності), що забезпечує комплексне вимірювання результативності реформи та фінансової спроможності громад, дає змогу

визначати вплив децентралізаційних процесів на розвиток тилкових, прифронтових та зони бойових дій, а також оптимізувати розподіл державних трансфертів і формувати адресну політику підтримки найбільш вразливих територій;

– підхід до прогнозування ефектів децентралізації економічної влади шляхом побудови економіко-математичної моделі, на основі інтегрального показника фінансової стійкості, що дозволило кількісно оцінити економічні ефекти інституційних змін, пов'язаних із формуванням нових та розвитком існуючих інститутів економічної влади на місцевому рівні, а також прогнозувати вплив децентралізаційних процесів на макроекономічну динаміку, зокрема на темпи зміни реального ВВП; методичні засади оцінювання економічних ефектів децентралізації завдяки застосуванню регресійного аналізу, що забезпечує встановлення об'єктивних залежностей між рівнем фінансової автономії, бюджетної самодостатності та економічним зростанням. Доведено, що саме ці індикатори є детермінантами зміцнення економічної влади громад, на їх основі формують прогностичні сценарії соціально-економічної стабільності;

– методичні засади визначення сценаріїв формування перспективної моделі нової конфігурації економічної влади в Україні шляхом обґрунтування принципів збалансованої взаємодії держави та територіальних громад, яка ґрунтується на партнерстві держави та громад, забезпечує баланс централізації стратегічних функцій і децентралізації ресурсно-управлінських повноважень на місцевий рівень, що створює підґрунтя для зміцнення фінансової автономії та стійкого соціально-економічного розвитку територій;

набули подальшого розвитку:

– концептуальні засади еволюції економічної влади та її інституційного забезпечення шляхом систематизації теоретичних підходів до інституціоналізації процесів децентралізації з позиції неінституціональної теорії, із урахуванням специфіки сучасних українських умов - наявності тилкових, прифронтових та територій у зонах бойових дій. Це дозволило поглибити

розуміння взаємодії та взаємовпливу формальних і неформальних інститутів у процесі трансформації економічної влади та обґрунтувати її інституційну модель у контексті воєнного та повоєнного відновлення;

– підходи до систематизації моделей децентралізації економічної влади реалізовано шляхом узагальнення світового досвіду (США, Німеччини, Франції, Польщі, Данії, Латвії та ін.) та порівняльного аналізу їх інституційних і функціональних характеристик, що надало можливість виокремити ключові чинники успіху децентралізаційних реформ - розвинену нормативно-правову базу, фінансову автономію місцевих бюджетів, ефективні механізми міжбюджетних відносин, інституційну стійкість органів місцевого самоврядування та активну участь громадян у прийнятті економічних рішень; та можливість імплементації цих елементів в українську практику через поєднання європейських стандартів багаторівневого урядування з національними особливостями, що передбачає одночасне реформування місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та регіональної політики; унікальність української моделі полягає у поєднанні розширення автономії громад із збереженням стратегічного контролю держави, що забезпечує баланс між централізацією та децентралізацією та обґрунтовує принципи побудови ефективної моделі децентралізації економічної влади на засадах субсидіарності, відповідальності, прозорості та співпраці.

– обґрунтування необхідності удосконалення інструментів підтримки територіальних громад у трансформаційних умовах шляхом зміцнення їх фінансової бази, спрямованої на забезпечення розвитку місцевого соціально-економічного добробуту. Для цього визначено економічні, правові, інклюзивні та інституційні інструменти, що формують основу стійкого розвитку. Запропоновано концепцію цифрової інституційної інфраструктури, яка передбачає створення місцевих фондів розвитку та регіональних інвестиційних платформ на основі технологій «цифрових двійників» із дотриманням принципів екологічної безпеки, інклюзивності та сталого розвитку. Реалізація такого підходу забезпечує посилення фінансової стійкості громад, підвищення їх

інвестиційної спроможності та активізацію місцевого економічного розвитку на інноваційних засадах у післявоєнний період.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у можливості їх використання законодавчими та виконавчими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування при розробці та ухваленні економічних рішень, спрямованих на зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів і підвищення фінансової стійкості та інституційної спроможності територіальних громад, з урахуванням їхнього розподілу на тиллові, прифронтові та громади, що перебувають у зоні бойових дій.

Теоретико-методологічні розробки та науково-практичні рекомендації дисертантки впроваджено в діяльність:

– Департаменту фінансів Одеської міської ради в частині запровадження системи окремих критеріїв та показників для порівняльного аналізу результативності бюджетної політики щодо міського бюджету в умовах децентралізації економічної влади; пропозиції відносно інституційних та фінансових інструментів підтримки громади в умовах економічної трансформації та воєнних викликів, в частині міжбюджетного вирівнювання та залучення альтернативних джерел формування власних доходів до бюджету міста (Довідка № 05-12-440/1853 від 08.09.2025р.);

– Одеської обласної ради при підготовці до розгляду та затвердження обласного бюджету, а також при розподілі фінансових ресурсів (дотацій, субвенцій) між місцевими бюджетами Одеської області; у роботі постійної комісії Обласної ради з питань бюджету, фінансової та банківської діяльності для підвищення обґрунтованості управлінських рішень та ефективного контролю за виконанням бюджету; в процесі розроблення та затвердження проєктів регіональних програм соціально-економічного розвитку, які підлягають затвердженню Обласною радою (Довідка №275/Ш від 31.10.2025р.)

– Шевченківської сільської ради Миколаївського району Миколаївської області під час оцінки ефективності реалізації реформи децентралізації на місцевому рівні з урахуванням територіального розподілу на тиллові,

прифронтові та території де ведуться/велися бойові дії, які були використані для аналізу та прогнозування динаміки доходної частини бюджету та оптимізації видатків громади; при внесенні правок до Стратегії економічного розвитку Шевченківської ТГ; для удосконалення управлінських рішень щодо підвищення економічної самодостатності громади та формування партнерських відносин із місцевим бізнесом, що відповідає перспективам формування нової конфігурації економічної влади (Довідка № 1181/02-30/25 від 23.10.2025р.);

– Запорізьким регіональним центром підвищення кваліфікації при розробці та оновленні навчальних модулів/тем програм підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад Запорізької області (Довідка №229/03-19 від 24.10.2025р.);

– ГО «Агенція регіональних перспектив» при підготовці грантових заявок і проектних пропозицій для територіальних громад у межах міжнародних програм місцевого розвитку; в удосконаленні підходів до оцінки фінансової спроможності громад та визначенні пріоритетів інвестиційної підтримки; при розробці інституційних механізмів партнерства між громадами, органами місцевого самоврядування та донорами; у формуванні методичних матеріалів з підготовки фахівців місцевого рівня з питань залучення фінансових ресурсів та управління грантовими коштами (Довідка від 05.11.2025р.).

Особистий внесок здобувача. Матеріали, викладені у тексті дисертаційної роботи, є результатом самостійного наукового дослідження, що відображає авторське бачення процесів формування та розвитку інститутів децентралізації економічної влади. Усі положення, висновки та результати, представлені у дисертації, отримані здобувачем особисто та знайшли відображення в опублікованих наукових працях. Із наукових публікацій, підготовлених у співавторстві, використано лише ті ідеї, висновки та положення, що належать автору безпосередньо.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження пройшли апробацію у вигляді методичних розробок, практичних рекомендацій і пропозицій, висвітлені у наукових публікаціях та впроваджені в

освітній процес. Основні наукові положення, теоретичні узагальнення та практичні результати дослідження були представлені та обговорені на міжнародних і українських науково-практичних конференціях, зокрема:

- X Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища» (11 листопада 2022 р., м. Одеса);

- 77-й науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (23–25 листопада 2022 року, м. Одеса);

- VI Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific directions of research in educational activity» (14–17 лютого 2023 р., Осака, Японія);

- IX Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи» (22-23 вересня 2023 р., м. Одеса);

- Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст (12-13 жовтня 2023 р., м. Запоріжжя);

- 78-й науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (22–24 листопада 2023 р., м. Одеса);

- 80-й звітній конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (23–25 квітня 2024 р., м. Одеса);

- Міжнародному форумі EFVM 3.0 «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Від відновлення до зростання» (2024, м. Київ);

- XXII Міжнародній науково-практичній конференції Одеського національного економічного університету «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» (25-26 квітня 2024 р., м. Одеса);

- X Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи»: матеріали (4-5 жовтня 2024 р., Одеса);
- 79-ій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (27–29 листопада 2024 р., м. Одеса);
- XI Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища» (14 листопада 2024 р., м. Одеса);
- IV Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти» (9 грудня 2024 р., Миколаїв);
- VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі» (12-13 травня 2025 р., м. Рієка, Хорватія);
- Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ» (30 травня 2025 р., м. Івано-Франківськ);
- 81-ї звітній конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22–24 квітня 2025 р., м. Одеса).

Результати дослідження пройшли обговорення та отримали схвальну оцінку на наукових семінарах кафедри економіки та підприємництва Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Публікації результатів дослідження. За темою дисертаційного дослідження було підготовлено 24 наукових публікацій, з яких 1 розділ у колективній монографії, 6 статей у фахових наукових виданнях України та 17 тез доповідей у матеріалах всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Загальний обсяг публікацій становить 7,96 д.а. з яких 7,24 д.а належать особисто авторіві.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи складає 261 сторінку, основний текст роботи викладено на 204 сторінках друкованого тексту (9,09 д.а.). Список використаних джерел містить 197 найменувань на 23 сторінках. Ілюстративний матеріал подано у вигляді 36 рисунків та 27 таблиць, 14 додатків на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСІВ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ

1.1. Економічна влада та її інститути: сутність та складові

Розвиток сучасного суспільства визначається різнонаправленими соціально-економічними процесами, суперечливо діючими чинниками і базується на інститутах, які сформувалися в процесі історичної еволюції. Одним із важливих інститутів серед них є інститут влади взагалі, і економічної влади зокрема.

Водночас зростання масштабів економічної влади в сучасному суспільстві, ускладнення форм її реалізації та розподілу, а також розвиток структури суб'єктів господарської влади призвели до того, що ця проблема стала важливою темою для вивчення в рамках нових теоретичних концепцій. Виникає необхідність дослідження нових моделей економічної влади, які враховують сучасні виклики та тенденції, такі як глобалізація, цифровізація та зростання впливу трансформаційних зрушень. Це, в свою чергу, підштовхує науковців до переосмислення ролі економічної влади у формуванні соціально-економічних відносин та її впливу на економіку в цілому. Тому, економічна влада – є складний і багатогранний феномен, який вимагає всебічного аналізу.

Вивчення поняття «влада», особливо в умовах трансформації соціально-економічної системи є актуальним та, до деякої міри, витісняє суспільствознавчі проблеми, які відходять на другий план, приймають підлеглий, залежний характер стосовно проблеми влади. Б. Рассел вважав, що «фундаментальним поняттям у суспільних науках є влада» [1, с. 13], порівнював її з фундаментальним поняттям енергії у фізиці. Виділив декілька типів влади: влада над особами (персональна влада), економічна влада, влада ідеологій та інші. Вивчав, як ці різні форми влади взаємодіють і впливають одна на одну, утворюючи складну мережу соціальних взаємодій, та вважав, що «економічна влада не є первинною, а скоріше походить від комбінації різних форм влади» [1,

с. 198]. Підхід Б. Рассела є важливим для розуміння багатогранності феномену влади, проте з позицій сучасної економічної науки економічну владу доцільно розглядати не як похідну, а як базову категорію, що безпосередньо формує економічні відносини та визначає інституційні зміни.

Дослідження влади як організованої волі та економічної сили вже давно є предметом аналізу у багатьох суспільно-наукових працях. Проте протягом тривалого часу економічний аспект влади розглядався як другорядний чинник, здебільшого похідний від основних характеристик влади, і часто аналізувався у контексті міжкласових та міжособистісних відносин. Лише поступово у науковій літературі сформувалися кілька основних підходів до визначення економічної влади, кожен з яких відображає специфіку методології, історичний контекст і ключові акценти дослідження.

В економічній теорії дослідження економічної влади та феномену монополії проводилися в рамках провідних течій і шкіл (Таблиця 1.1). Представники класичної економічної теорії не виділяли економічну владу серед владних відносин, що пояснюється особливостями капіталізму епохи вільної конкуренції, де монополія практично була відсутня. Так, А. Сміт та Д. Рікардо [2; 3]. розглядали економічну владу крізь призму ринкових механізмів і факторів виробництва, де ресурси у вільному ринковому середовищі розподілялися ефективно, а влада належала власникам землі, капіталу та праці. Водночас більшість представників класичної політичної економії не приділяли окремої уваги цьому феномену або навіть заперечували його існування.

Подальший розвиток економічної думки відображений у працях Дж. М. Кейнса. Він розширив трактування економічної влади, акцентуючи роль держави як ключового інституційного механізму регулювання економіки та значення інституційних практик і соціокультурних чинників у її формуванні. Це дозволило перейти від вузького ринкового розуміння економічної влади до комплексного аналізу її інституційних та еволюційних аспектів [4; 5].

Основні підходи до визначення економічної влади

Підхід	Сутнісна характеристика
Класичний підхід	Розглядає економічну владу через ринкові механізми та фактори виробництва. У вільному ринковому середовищі ресурси розподіляються ефективно, а влада належить власникам землі, капіталу та праці. Монополія практично відсутня, тому економічна влада не виділяється як окрема категорія.
Марксистський підхід	Розглядає економічну владу як інструмент класового домінування, де влада зосереджена в руках власників засобів виробництва. Економічна влада є відображенням соціальних відносин і класової боротьби.
Неокласичний підхід	Фокусується на ринковій владі, де основним показником економічної влади є здатність компанії впливати на цінову політику та ринкову конкуренцію. Економічна влада - здатність отримувати надприбутки завдяки обмеженню конкуренції.
Інституційний підхід	Обґрунтовує значення інституцій та інститутів у формуванні економічної влади. Економісти-інституціоналісти вважають, що економічна влада пов'язана з інституціями, які визначають правила гри в економічній системі, а реалізується в процесі функціонування інститутів.
Еволюційний підхід	Аналізує економічну владу в контексті інновацій та технологічних змін, підкреслюючи, що нові технології можуть радикально змінити розподіл економічної влади.

Джерело: складено автором на основі [6; 7]

Класичний підхід до економічної влади відображає умови епохи вільної конкуренції, коли монополія майже не існувала, а влада розподілялася між власниками землі, капіталу та праці. Підхід акцентується на ринкових механізмах і ефективному розподілі ресурсів без централізованого втручання та має історичну цінність, як вихідна точка, для розуміння економічної влади. Проте він є обмеженим у сучасних умовах, адже не враховує інституційні аспекти, роль держави та територіальних громад у формуванні економічної влади.

Марксистський підхід трактує економічну владу крізь призму класових і структурних відносин, пов'язуючи її з контролем над засобами виробництва,

соціальною нерівністю та роллю держави. Водночас для нього характерна схильність до економічного детермінізму та обмежене врахування інституційних і культурних чинників.

Карл Маркс досліджував зрілий капіталізм, який характеризувався монополістичними тенденціями, тому в його дослідженні чітко обґрунтовується економічна влада капіталу, який пов'язується з монополією. В той же час економічна влада ототожнюється з економічним ресурсом – капіталом. З іншого боку, визнається, що монополія відіграє провідну роль у процесі формування і розвитку економічної влади. Розміри капіталу і підприємств забезпечують монопольне становище на ринку і можливості реалізації ринкової влади, зокрема і економічної влади в цілому у суспільстві. Це підкреслює роль економічної влади як інструмента класового гноблення, де вона базується на контролі над засобами виробництва, що дозволяє одному класу експлуатувати інший [8, с. 82-86]. Такий підхід дозволяє зрозуміти витoki асиметрії у суспільних відносинах. Проте, сучасні умови розвитку економіки демонструють стан, де економічна влада не зводиться лише до контролю над засобами виробництва, а проявляється у здатності впливати на розподіл ресурсів і економічні стимули та реалізується через систему інститутів різних рівнів, що визначають правила використання ресурсів і траєкторії соціально-економічного розвитку.

Неокласичний підхід фокусується на ринкових механізмах, конкуренції, поведінці фірм і споживачів. Його перевага – у розробці формальних моделей, інструментів антимонопольної політики, аналізі ефективності ринків. Проте даний підхід часто ігнорує соціальні, політичні, інституційні аспекти влади, зводячи її до ціноутворення та ринкової поведінки.

А. Маршалл та Л. Вальрас вважали, що економічна влада може проявлятися через цінові сигнали і виникає як результат взаємодії попиту і пропозиції на різних ринках [9; 10]. Такий підхід науковців слушно акцентує увагу на ринкових механізмах прояву економічної влади, адже саме через цінові сигнали відображається баланс інтересів між економічними агентами. Водночас у сучасних умовах він є дещо звуженим, оскільки не враховує інституційні

аспекти та вплив держави й територіальних громад на формування економічної влади.

Інституційний підхід розглядає економічну владу як результат дії формальних і неформальних правил, що визначають межі економічної взаємодії та розподілу ресурсів. Його перевагою є врахування історичного й культурного контексту, тоді як складність емпіричного вимірювання інституційної ефективності залишається ключовим обмеженням. Поділяємо позицію представників інституціоналізму – Е. Тоффлера [11], В. Ойкена [12], Ф. Перру [13], Дж. К. Гелбрейта [14] – оскільки саме їхні дослідження дозволили сформулювати цілісне бачення економічної влади як системоутворюючого елементу економічних відносин. Феномен економічної влади набув системного осмислення та утвердився як базова категорія економічної теорії, притаманна структурі будь-якої економічної системи. Водночас, сьогодні важливо розширювати це трактування, включаючи до аналізу не лише ринкові та виробничі чинники, а й роль територіальних громад як новітніх інститутів економічної влади.

Еволюційний підхід підкреслює динамічний, змінний характер економічної влади, її зв'язок із технологічними інноваціями, конкуренцією, адаптацією. Його перевага - у поясненні радикальних змін, хвиль розвитку, ролі підприємництва. Водночас він може недооцінювати соціальні, політичні, інституційні чинники, має складність прогнозування динаміки.

Й. Шумпетер, в свою чергу, висунув концепцію «творчого руйнування», де економічна влада перерозподіляється через інновації та підприємництво. Він вважав, що підприємці є ключовими агентами економічної влади завдяки їх здатності впроваджувати нововведення, що змінюють структуру ринку [15].

М. Портер розглядав економічну владу через призму конкурентних переваг, стверджуючи, що компанії та країни можуть збільшувати свою економічну владу шляхом створення унікальних продуктів і послуг, що надають їм перевагу на світовому ринку [16].

Цілком погоджуємося з підходами Й. Шумпетера та М. Портера, оскільки вони демонструють динамічну природу економічної влади: з одного боку, вона формується через інновації та підприємництво, а з іншого – через здатність до створення та утримання конкурентних переваг. Ці підходи особливо актуальні для України, адже саме поєднання інноваційного розвитку та конкурентоспроможності громад може забезпечити стійке економічне зростання та підвищити їхню роль як суб'єктів економічної влади.

Кожен із розглянутих підходів пропонує власну точку зору, акцентуючи на різних аспектах влади: класових відносинах, ринковій конкуренції, інституційних правилах або технологічних інноваціях. Історичний розвиток поняття економічної влади тісно пов'язаний з еволюцією економічної думки.

Серед українських економістів, у працях яких аналізується проблематика економічної влади, доцільно виокремити А. Герасименко [17], В. Кириленка [18], В. Кравціва [19], Г. Прокоф'єву [20], Ю. Уманціва [21]. У своїх дослідженнях вони розглядають економічну владу як інститут сучасної економіки та як складову інституту влади загалом, акцентуючи увагу на процесах формування й еволюції владних відносин в економічній сфері, а також на впливі історичного розвитку суспільства на сучасні прояви економічної влади з урахуванням трансформаційних змін в економіці.

Такий комплексний підхід до трактування влади зумовлює виокремлення її економічної, політичної та соціальної складових, при цьому економічна влада виконує роль матеріального підґрунтя: з одного боку, вона значною мірою визначає інші компоненти влади, а з іншого – перебуває з ними у тісній взаємозалежності. Кожна з цих складових взаємопов'язана та виконує власну унікальну роль у формуванні структури влади в суспільстві. Владні відносини є невід'ємною частиною всіх господарських систем і пронизують різні види економічних взаємодій – відносини власності, управління, обміну, а також розподілу ресурсів і результатів виробничої діяльності.

Політична влада визначає механізми прийняття рішень та реалізації політичних програм, встановлює правові рамки функціонування суспільства,

регулює відносини між громадянами і державою. Вона впливає на економічну ситуацію через законодавство, державні витрати та міжнародні відносини. Політична влада часто виступає регулятором, який може стимулювати або обмежувати економічний розвиток, формуючи середовище, у якому діють інші види влади.

Багатогранність впливу на економічні процеси ілюструє важливість різноманітних форм власності та ресурсів у сучасній економіці. Ланцюг «економічна влада – монополія – власність – управління», з одного боку, відображає ключові складові економічного наповнення категорії влади, а з іншого – дозволяє простежити трансформації її сутнісних характеристик, що створює підґрунтя для ідентифікації шляхів подолання суперечностей і конфліктів соціально-економічного розвитку та, відповідно, формування результативної економічної політики [21, с. 88].

Соціальна влада проявляється у здатності впливати на суспільні відносини, культурні цінності та соціальні норми. Вона формує доступ до освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, а також є підґрунтям для створення інститутів громадянського суспільства. Соціальна влада задає контекст, у якому розгортаються економічні та політичні процеси, визначаючи, які інтереси та пріоритети будуть реалізовані на практиці.

Економічна влада забезпечує матеріальні умови для існування політичної влади та соціальних інститутів, адже без економічних ресурсів неможливо реалізовувати політичні рішення чи гарантувати соціальну стабільність. Водночас вона має здатність диктувати умови гри в багатьох інших сферах – технологічному прогресі, інноваціях, освіті та наукових дослідженнях – здійснюючи вплив на розподіл і використання ресурсів.

У періоди стабільного розвитку суспільства економічна влада домінує над іншими формами влади, оскільки контроль над економікою охоплює не лише управління окремими сферами життя, але й доступ до ресурсів, необхідних для досягнення стратегічних цілей. Залежність економічної влади від інших

складових проявляється через політичні рішення, правове регулювання та суспільні цінності (Рис. 1.1).

Рис. 1.1. Взаємозв'язок між економічною, політичною та соціальною владою

Джерело: розроблено автором

Економічна влада є об'єктивно необхідним елементом соціально-економічних відносин, що формує основну структуру економічної ієрархії в суспільстві та визначає напрямки її еволюції. Водночас вона не є жорстко фіксованим вертикальним взаємозв'язком, заснованим виключно на підпорядкуванні чи прагненні знизити трансакційні витрати. Навпаки, економічна влада постає як складна, асиметрична система взаємодії, у межах якої економічні суб'єкти можуть трансформуватися – з підпорядкованого стану до домінуючого. Таке розуміння дозволяє трактувати економічну владу як багатовимірну динамічну систему, що перебуває у постійному русі та трансформації.

З огляду на те, що економічна влада як інститут сучасних економічних відносин формувалася впродовж історичного розвитку суспільства, її еволюція

тісно пов'язана з процесами монополізації, концентрації ресурсів та посилення впливу окремих економічних суб'єктів або їхніх груп. Тому доцільно розглядати економічну владу не лише як функціональний механізм управління, а як історично змінну форму організації економічного простору, що адаптується до етапів розвитку суспільства, його інституційної структури та технологічних умов [17, с. 10-12]. Еволюцію економічної влади відображено етапами у Таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Еволюція економічної влади

Етапи	Сутнісна характеристика	Соціально-економічні наслідки
1	2	3
Первісне суспільство	Відсутня диференціація влади. Економічна влада не виділена із загальної влади, яка належить вождю племені. Абсолютизм родової, силової влади.	Розширення міжобщинних відносин, зародження товарних відносин, поява додаткових благ, виділення економічної влади.
Рабовласницьке суспільство	Ріст приватної власності на землю, засоби виробництва та результати праці - сформували інститут економічної влади, виділивши його з інституту влади.	Класова і соціальна стратифікація. Економічна влада розподілена між власниками різних економічних ресурсів (земля і раби) рівномірно, є обмеженою.
Феодальне суспільство	Головним чинником економічної влади є володіння землею, встановлена земельна монополія і економічна влада є прерогативою феодалів-землевласників.	Економічна влада феодалів забезпечувала їм політичні дивіденди і панування над усіма іншими верствами.
Капіталістичне суспільство	Формування торговельного капіталу і перехід до товарного господарства забезпечило перехід економічної влади до купців і встановлення монополії торговельного капіталу, яка на межі XVIII-XIX століть вичерпала себе. Економічна влада перейшла до промислового капіталу, який створював додану вартість, на відміну від торговельного капіталу, що лише перерозподіляє її. Економічна влада і монополія базувалися на концентрації виробництва і капіталу.	Економічна влада перейшла від феодалів-землевласників до купців, які забезпечували свій прибуток за рахунок присвоєння частини феодальної ренти. Формується новий економічний ресурс - торговельний капітал, який передбачає монополії на локальних територіях. Промислова революція забезпечила перетікання торговельного капіталу у сферу виробництва, економічна влада перейшла від купців до виробників. Влада землі перестає бути визначальною. Економічна влада стала атрибутом капіталу.

Продовження Таблиці 1.2

1	2	3
Сучасне суспільство	<p>Основою технологічної диференціації стають знання, навички, уміння і навчання працівників, що призводить до переходу економічної влади у звужених масштабах до висококваліфікованих працівників та формування своєї монополії працівників, яка протистоїть монополії капіталу.</p> <p>Капітал деперсоніфікується в процесі корпоратизації і передачі управління раді директорів та висококваліфікованим менеджерам – техноструктурі.</p> <p>На рівні національної та світової економіки відбулася концентрація економічної влади одних корпорацій і її недостатність, і навіть, відсутність у інших корпорацій.</p>	<p>Диференціація некваліфікованої праці. Знання стають джерелом економічної ренти, що і означає економічну владу, яка зменшує монополію промислового капіталу і обмежує його економічну владу. Втрачання монопольних позицій капіталу в системі економічних ресурсів на користь знань. Сучасна інфраструктура контролює економічні ресурси суспільства.</p>

Джерело: складено автором на основі [17; 22; 23].

Влада визначає характер взаємодії осіб індивідів та їх груп на різних рівнях суспільного устрою, тобто є відносинами, і поза відносинами реалізовуватися не може. Тим самим феномен влади є суспільним феноменом. У кожному суспільстві влада має свою структуру та організацію. Вивчати сутність влади потрібно шляхом дослідження відносин, тобто виявлення суб'єктів, об'єктів, інструментів, ресурсів, і самого змісту владних відносин [24, с. 333].

Для формування владних відносин суб'єкт повинен володіти певним комплексом необхідних якостей. Насамперед, це тяжіння до влади та наявність вольових якостей, що виявляються у здатності віддавати розпорядження або накази. Однак для ефективного здійснення влади недостатньо лише бажання керувати та готовності брати на себе відповідальність. Суб'єкт влади має бути

компетентним, глибоко розуміти сутність справи, володіти знаннями про стан і настрої підлеглих, умінням раціонально використовувати ресурси та мати авторитет. Варто зазначити, що реальні носії влади можуть володіти цими якостями в різному ступені, що впливає на ефективність їхньої управлінської діяльності.

Цікавим є підхід Р. М. Емерсона, який розглядає економічну владу як функцію ресурсної асиметрії між економічними агентами. Економічна влада виникає за умови наявності відповідних ресурсів, що забезпечують суб'єкту влади здатність впливати на поведінку інших. Агент, який володіє значним ресурсним потенціалом, набуває статусу суб'єкта влади, тоді як агент із меншим потенціалом виступає як об'єкт влади. У такий спосіб формується владний простір, у межах якого об'єкти влади підкоряються волі та інтересам суб'єкта. Суб'єкт влади змушує об'єкта здійснювати витрати підпорядкування на свою користь, і ці витрати слугують індикаторами рівня контролю. Водночас масштаби влади суб'єкта визначаються не формальними повноваженнями, а ступенем залежності іншого агента від нього. Як узагальнює Р. М. Емерсон: «рівень впливу особи А, яка має владу, на особу Б відповідає ступеню залежності особи Б від особи А» [25, с. 33].

Виходячи з цього, ресурси влади, що створюють асиметрію між суб'єктом та об'єктом, у практичній площині набувають форми інструментів влади. Саме вони забезпечують можливість реалізації контролю та впливу, перетворюючи потенціал суб'єкта на конкретні механізми управління.

Інструменти влади охоплюють усе, що можна застосувати для здійснення впливу на інших. Ними можуть бути різні види капіталу (фінансовий, інформаційний, матеріально-технічний), особисті зв'язки та контакти, посада, нагороди, визнання, підтримка третіх осіб, що мають вже певний рівень влади (чиновники, авторитети, публічні особистості), «фізична сила».

Суспільний розвиток змінює значущість ресурсів влади, вимагаючи нових підходів до впливу та управління. Так, економічна влада не завжди визначається лише володінням матеріальними ресурсами, вона може також будуватися на базі

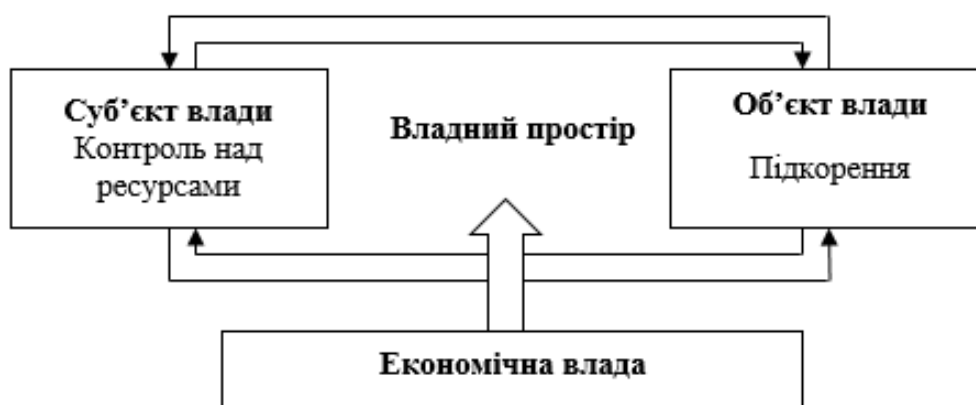
знань, умінь та здатності адаптуватися до швидкозмінних економічних умов. Це підкреслює значущість нематеріальних активів в економічному розвитку. Суб'єкти, що володіють цими активами, мають іншу форму власності та здійснюють вплив на економічні процеси - формують тенденції розвитку та створюють нові ринкові можливості. Тому, навіть без контролю над матеріальними ресурсами, їхня роль у сучасній економіці залишається визначальною.

Економічна влада забезпечується через застосування різноманітних економічних методів, які є засобами або способами впливу з боку суб'єктів державного управління на відповідні об'єкти. Власник, менеджер, споживач, виробник, громада, держава, корпорація і подібні агенти економічної системи можуть виступати як об'єкти зовнішнього впливу. У межах владних відносин суб'єкт економічної влади створює навколо себе владний простір, а інші агенти та групи змушені тією чи іншою мірою підкорятися волі та слідувати інтересам цього суб'єкта, поступаючись у певній мірі власними інтересами та цілями. Об'єкту управління створюються такі умови, щоб він самостійно діяв належним чином (в певних рамках) [24, с. 334].

В економічних відносинах важливу роль відіграють відносини власності. Хоч це ускладнює аналіз об'єкта відносин економічної влади, але, разом з тим, вказує на динамічний характер цих відносин, що є ключовим, для їх розуміння та ефективного управління.

В основі виділення суб'єкта та об'єкта економічної влади лежить критерій пріоритетності економічного інтересу в таких владних відносинах. Економічні інтереси тих, хто вступає у відносини економічної влади, дуже різноманітні. Це означає, що вони не завжди знаходяться на одному і тому ж рівні і можуть переходити з одного рівня на інший (див. Рис. 1.2). Тому індивіди можуть одночасно бути як суб'єктами, так і об'єктами економічної влади, в залежності від того, яка частина їхніх економічних інтересів реалізується в конкретній ситуації. Це визначає специфіку економічної влади в різних соціально-економічних системах. Так, якщо на макрорівні, коли розглядаються соціально-

економічні системи, достатньо говорити про економічну владу, як про загальне явище, то на мікрорівні відносини економічної влади мають аналізуватися конкретно, виходячи з економічних інтересів осіб, які беруть участь у цих відносинах.

Рис. 1.2. Особливості функціонування економічної влади

Джерело: розроблено автором на основі [24]

Проте, варто зауважити, що зміст економічних відносин пов'язаний не з окремими суб'єктом та об'єктом, а з тим, що виступає спільним для них обох. Саме це «спільне» дозволяє говорити про відносини, а агентам цих відносин надає статусу суб'єкта та об'єкта.

В економічній владі «спільним», що пов'язує між собою суб'єкта та об'єкта і за допомогою чого формуються саме владні відносини, виступають економічні ресурси: матеріальні, фінансові, трудові, а також енергія та інформація. Особа, що володіє економічними ресурсами, потенційно є суб'єктом економічної влади, але насправді виступає таким лише в тому випадку, коли з приводу його ресурсів виникають відносини (володіння, розпорядження, користування). Такі відносини можуть виникнути, коли хтось інший зацікавлений у отриманні ресурсів та їх використанні у своїх цілях. Цей «інший» потрапляє в економічну залежність, під владу суб'єкта – власника ресурсів – і перетворюється на об'єкт влади. Такі обставини відображають відносини підпорядкування в економічній владі, тобто демонстрація ситуації – «влада над...». Також такі владні відносини можуть

виникнути і тоді, коли індивід, який володіє ресурсами, використовує їх у своїх цілях самостійно, або, коли власник економічних ресурсів використовує їх у своїх цілях, делегуючи свої повноваження. Такі владні відносини характеризуються як відносини співпраці. В будь-якому варіанті, ключовим є інтерес суб'єкта, його мета, яка виражає, з одного боку, ідеальне уявлення результату, до якого він прагне, а з іншого – певний механізм та характер його дій для досягнення цієї мети.

Виходячи з того, що основними суб'єктами економічної влади є власники економічних ресурсів, а також інші агенти, які отримують владу внаслідок делегування повноважень або інших механізмів, розділимо їх на три групи:

1) суб'єкти, які мають абсолютну економічну владу (суб'єкт власності та суб'єкт економічної влади збігаються, тобто це один і той же економічний агент, який діє в своїх інтересах для досягнення своїх цілей самостійно);

2) суб'єкти, які володіють економічною владою номінально (суб'єкт власності, який делегує економічну владу іншому економічному агенту для досягнення своїх цілей, завдяки вмінням іншого економічного агента);

3) суб'єкти, які мають реальну владу (суб'єкт, якому делегована економічна влада і можливість розпоряджатися нею).

Така градація суб'єктів економічної влади є умовною, але вона необхідна для подальшого дослідження, адже вивчення питань делегування повноважень та реалізації економічної влади в рамках реформи децентралізації є одним із завдань дисертаційної роботи. Одна справа, коли суб'єкт має економічну владу абсолютно і несе відповідальність за її використання тільки перед собою, і зовсім інша ситуація, коли той, хто володіє реальною владою (ОМС), повинен діяти в тому коридорі свободи, який йому надано власником (державою). Проте поняття номінальної та реальної економічної влади може проявлятися в таких межах, що суб'єкт, кому делегована економічна влада, може насправді впливати на економічні процеси більшою мірою, ніж суб'єкт абсолютної економічної влади.

Така позиція створює підґрунтя для впровадження та реалізації децентралізаційних реформ з метою ефективного використання економічних

ресурсів на місцях. Це зумовлено еволюцією соціально-економічних процесів, у межах яких економічна влада потребує постійного оновлення та адаптації. На сучасному етапі ключовим вектором таких змін виступає децентралізація економічної влади, що супроводжується створенням і зміцненням відповідних інститутів.

В науковій літературі поняття «інститут» трактується по-різному, що зумовлено багатогранністю його змісту та різними методологічними підходами. Дослідники акцентують увагу як на економічних та соціокультурних аспектах інститутів, так і на їхньому нормативному та організаційному вимірі. Саме різноманітність трактувань дозволяє розкрити інститути як складні утворення, що поєднують формальні правила, неформальні практики та культурні традиції.

З економічної точки зору інститут можна визначити як систему правил і механізмів, що регулюють доступ до ресурсів, визначають способи їхнього використання та забезпечують стабільність економічних відносин. Економічні інститути формують «каркас» господарської діяльності, впливаючи на виробництво, розподіл і споживання благ, а також на поведінку економічних агентів. Вони виступають ключовим чинником зниження трансакційних витрат і забезпечення передбачуваності економічної взаємодії.

Т. Веблен характеризував інститут як «поширений спосіб мислення, який стосується окремих відносин між суспільством і особистістю, а також окремих функцій, які вони виконують; звичний спосіб мислення людей, який має тривати невизначено довго; схема організації суспільства, яка... може з психологічного боку бути охарактеризована у загальних рисах як превалююча духовна позиція або поширене уявлення про спосіб життя в суспільстві» [26]. Поділяємо підхід Т. Веблена, адже його трактування інституту дозволяє пояснити глибинні основи формування економічної влади. Саме через такі соціокультурні уявлення відбулося закріплення децентралізаційних практик у громадах та відбувається формування їхньої спроможності як інститутів економічної влади.

За Д. Норттом, інститути слід розуміти як сукупність «правил гри» у суспільстві – формальних і неформальних обмежень, створених для

впорядкування взаємодії між людьми, тоді як організації та установи виступають безпосередніми «гравцями» у цьому процесі. Інститути виконують функцію своєрідних орієнтирів, що визначають допустимі траєкторії поведінки економічних агентів і знижують рівень невизначеності завдяки структуруванню повсякденних соціально-економічних практик [27]. Така інтерпретація акцентує увагу на нормативній ролі інститутів у забезпеченні стабільності та передбачуваності економічних процесів.

О. В. Гаврилюк трактує інститути як формалізовані правила, сформовані суспільством і владними структурами та закріплені у вигляді правових норм. До їх складу також віднесено інструменти й моделі ухвалення рішень, що застосовуються на різних рівнях управління економікою, а також організаційні структури, пов'язані з групами впливу, які переслідують власні ресурсно орієнтовані інтереси. При цьому трансформація інститутів неминуче порушує наявну рівновагу, оскільки впливає на розподіл ресурсів і баланс інтересів між учасниками економічних відносин [28, с. 13].

Поєднання таких підходів дозволяє пояснити, що економічні інститути – не виняток, вони також визначають правила гри в економіці, впливаючи на виробництво, розподіл і споживання товарів і послуг. Ці інститути часто є результатом історичного розвитку та відображають культурні особливості суспільства. Їхню стійкість забезпечують традиції, звичаї та формальні правила, які набувають авторитету з часом. Вони можуть бути формальними та неформальними, і саме їхня взаємодія пояснює різний рівень економічного розвитку в різних країнах [29, с. 25]

О. Вільямсон наголошував, що найважливішими економічними інститутами є структура прав власності та механізми управління трансакціями. Серед них ринок виступає найбільш децентралізованою формою організації, яка забезпечує гнучкість та стимули до ефективного розподілу ресурсів. Водночас у випадку високих трансакційних витрат перевагу можуть отримувати альтернативні механізми – ієрархії або гібридні структури [30]. Підхід О. Вільямсона показує, що ринок не є універсально ефективним механізмом, а його

результативність залежить від рівня трансакційних витрат. У контексті децентралізації економічної влади в Україні це особливо актуально, оскільки саме громади мають знаходити оптимальне поєднання ринкових, ієрархічних та змішаних інституційних механізмів управління ресурсами.

Таким чином, економічна влада діє через мережу різних економічних інститутів, що включають матеріальні, технічні, людські, організаційні та інформаційні чинники. Вона є системною та структурованою, проявляється у функціонуванні організацій, установ та норм, що забезпечують регулювання й управління економічними процесами. Інститути економічної влади відіграють ключову роль у забезпеченні структурованості та ефективності економічних відносин, регулюють доступ до ресурсів, визначають правила гри на ринку та гарантують дотримання прав власності.

Інституційний вимір економічного розвитку формується системою державних, регіональних та місцевих органів влади, від узгодженості їхніх повноважень і якості взаємодії залежить результативність економічної політики. У цьому контексті економічні та фінансові інститути розглядаються не ізольовано, а як «елементи єдиної інституційної структури, співпраця яких визначає темпи та стійкість економічного зростання» [18, с. 280].

Структурний підхід до аналізу економічної влади дозволяє зрозуміти, як вона закріплюється через правові та інституційні механізми, а також простежити її вплив на макроекономічні процеси та суспільні зміни. Інститути економічної влади створюють рамки, у яких економічні суб'єкти взаємодіють, обмінюються ресурсами та досягають своїх цілей. Вони формують основу економічної системи, забезпечуючи її стабільність і передбачуваність, що особливо важливо в умовах динамічного глобального середовища.

До інститутів економічної влади відносяться *формальні інститути*:

– державні – законодавчі та виконавчі органи влади, суди, місцеві органи влади, які формально закріплюють і реалізують правила розподілу економічних повноважень;

– ринкові інститути та організації бізнесу (інститути власності, фінансові інститути) – банки, біржі, бізнес-асоціації, торговельні палати, корпоративні структури та монополії, що формують економічні правила гри та реалізують ринкову владу;

– інститути громадянського суспільства – громадські організації, благодійні фонди, професійні об'єднання, які впливають на прийняття економічних рішень через представництво інтересів і контроль;

та *неформальні інститути* – професійні та творчі спілки, органи самоорганізації населення, локальні ініціативні групи, соціальні мережі та неформальні коаліції; традиції, звичаї, норми поведінки, рівень довіри й неформальні практики взаємодії між бізнесом, владою і громадою.

Формальні інститути створюють правові та організаційні рамки, тоді як неформальні – забезпечують соціокультурну легітимність і практичну дієвість економічної влади. У поєднанні вони формують інституційну структуру, яка визначає, як саме реалізується децентралізація та розподіл ресурсів у суспільстві. Інститути економічної влади, як формальні, так і неформальні, виконують ключову функцію у регулюванні відносин між суб'єктами та об'єктами економічної влади, забезпечуючи таким чином стабільність і передбачуваність економічної системи.

Отже, інституційна структура економічної влади є поєднанням формальних правил і соціокультурних практик, що зумовлює її системний характер. Вона визначає рамки економічної взаємодії та забезпечує здатність системи адаптуватися до зовнішніх викликів та внутрішніх трансформацій. Це обґрунтовує доцільність аналізу наукових підходів до трактування дефініцій «економічна влада» та «інститут» у різних теоретичних підходах для формування авторського визначення, з урахуванням сучасних умов розвитку економічної влади:

– економічна влада - є багатовимірною категорією, проявляється через здатність впливати на розподіл ресурсів, формування економічних стимулів, забезпечення умов для економічного зростання, реалізується через систему

інститутів різних рівнів, які спрямовують рух ресурсів, визначають правила їх використання та формують траєкторії соціально-економічного розвитку;

– інститут – це стійка система формальних правил і неформальних норм, що регулюють взаємодію економічних та соціальних агентів, забезпечуючи передбачуваність і структурованість суспільних відносин, поєднує правові механізми, організаційні структури та культурні практики, які формують «правила гри» у суспільстві та економіці, виступає одночасно матеріальним і нематеріальним базисом соціально-економічної системи, що визначає доступ до ресурсів, способи їх використання та умови трансформації владних відносин;

– інститут економічної влади – це стійка система формальних правил і неформальних норм, закріплена в правових, організаційних та соціально-економічних механізмах, яка визначає доступ економічних агентів до ресурсів, способи їх розподілу та використання, формує стимули економічної поведінки й забезпечує відтворення та трансформацію владних відносин у процесі соціально-економічного розвитку.

1.2. Концептуальні підходи до аналізу процесів інституціоналізації децентралізації економічної влади

Децентралізація економічної влади у сучасних умовах постає як складний процес інституціоналізації, спрямований на трансформацію системи економічного управління та перерозподіл владних повноважень і ресурсів між рівнями влади. У цьому контексті економічна влада розглядається як здатність суб'єктів ухвалювати рішення, що визначають напрями розподілу ресурсів, формування економічних стимулів і траєкторії територіального розвитку. Її реалізація неможлива поза інституційними рамками, які задають правила взаємодії між державою, територіальними громадами та економічними агентами.

Інституціоналізація децентралізації економічної влади передбачає зміну формальних, неформальних «правил гри» та механізмів, що визначають взаємодію економічних і владних суб'єктів, з метою перерозподілу повноважень

і відповідальності, зниження трансакційних витрат та підвищення ефективності залучення, акумулювання й використання економічних ресурсів на різних рівнях управління. Ключовим інструментом цього процесу виступає фіскальна децентралізація, оскільки без достатніх фінансових повноважень передача управлінських функцій на місцевий рівень залишається формальною.

Водночас інституціоналізація децентралізації економічної влади має багатовимірний характер і поєднує економічні, правові, організаційні та соціальні аспекти. Вона формує стимули для громад щодо нарощування власної дохідної бази, залучення інвестицій і реалізації стратегій сталого розвитку, а також сприяє посиленню їх ролі як самостійних інститутів економічної влади. Це зумовлює необхідність систематизації та аналізу концептуальних підходів до інституціоналізації децентралізації економічної влади, що дозволяє виявити теоретичні засади, інструменти та обмеження цього процесу в умовах трансформаційних зрушень національної економіки.

Аналіз останніх досліджень показує, що інституціоналізм є провідним напрямом у сучасній економічній науці, оскільки базові поняття «інститут» та «інституція» застосовуються до широкого спектра соціально-економічних явищ. Інститути та інституції знаходяться між собою в постійній взаємодії, і межа між ними доволі умовна. Важливо відзначити, що різні наукові школи, парадигми або підходи можуть трактувати ці терміни по-різному, а іноді навіть ототожнювати їх. Щоб зрозуміти різницю між поняттями «інститут» і «інституція», важливо зазначити, що термін «інститут» походить від латинського «*institutum*», що означає встановлення, запровадження чи звичай. Водночас інституція – «*institutio*» або «*institutiones*», у давнину називали навчальні посібники [31, с. 10].

Поняття інституалізації виникло в першій половині ХХ століття і було досліджене соціологами класичного періоду, такими як М. Вебер та Т. Парсонс. М. Вебер називає інституалізацію процесом творення легально-раціональної системи інститутів, що включає як індивідуальний рівень, на якому утворюються норми, так і системний, на якому формується структура. У його концепції

важливе значення мають психологічний та інтерактивно-динамічний аспекти, в ній індивіди безпосередньо впливають на процес інституціоналізації [32; 33].

У другій половині ХХ ст. проблематика інституціоналізації набула особливої актуальності. У наукових підходах цього періоду інституціоналізація розглядається як процес формування та закріплення стійких інститутів, що проявляються як через внутрішні характеристики організаційної впорядкованості, так і через зовнішні форми взаємодії з суспільним середовищем.

Новий поштовх для вивчення інституціоналізації надали представники неінституціоналізму, такі як Р. Джефферсон, Д. Норт, Дж. Мейєр, Р. Скотт В. [35]. Вони стверджують, що інституціоналізація трактується як безперервний динамічний процес, що не обмежується моментом створення інституту, а передбачає його постійну трансформацію та розвиток. З цим важко не погодитися, адже динамічне трактування інституціоналізації дозволяє пояснити постійні зміни в інститутах економічної влади в Україні. Сьогодні громади, як інститути влади, перебувають у процесі безперервної трансформації під впливом не лише глобалізаційних викликів, а й воєнних загроз.

Процес інституціоналізації економічних відносин почав активно розвиватися після 1945 року і триває донині. Він охоплює різні сфери глобальних відносин, і тому поняття інституціоналізації має різні трактування – залежно від підходу та контексту. Варіанти визначень поняття «інституціоналізація» представлені в таблиці 1.3.

Соціологи визначають інституціоналізацію як процес створення стабільних форм соціально-політичної взаємодії на основі формальних правил, законів і звичаїв, що отримали правове та організаційне закріплення. У межах економічного підходу інституціоналізація розглядається як ключова умова економічного розвитку, оскільки саме якість інститутів визначає ефективність ринків, рівень економічної свободи, здатність системи до інновацій та масштабування економічної активності.

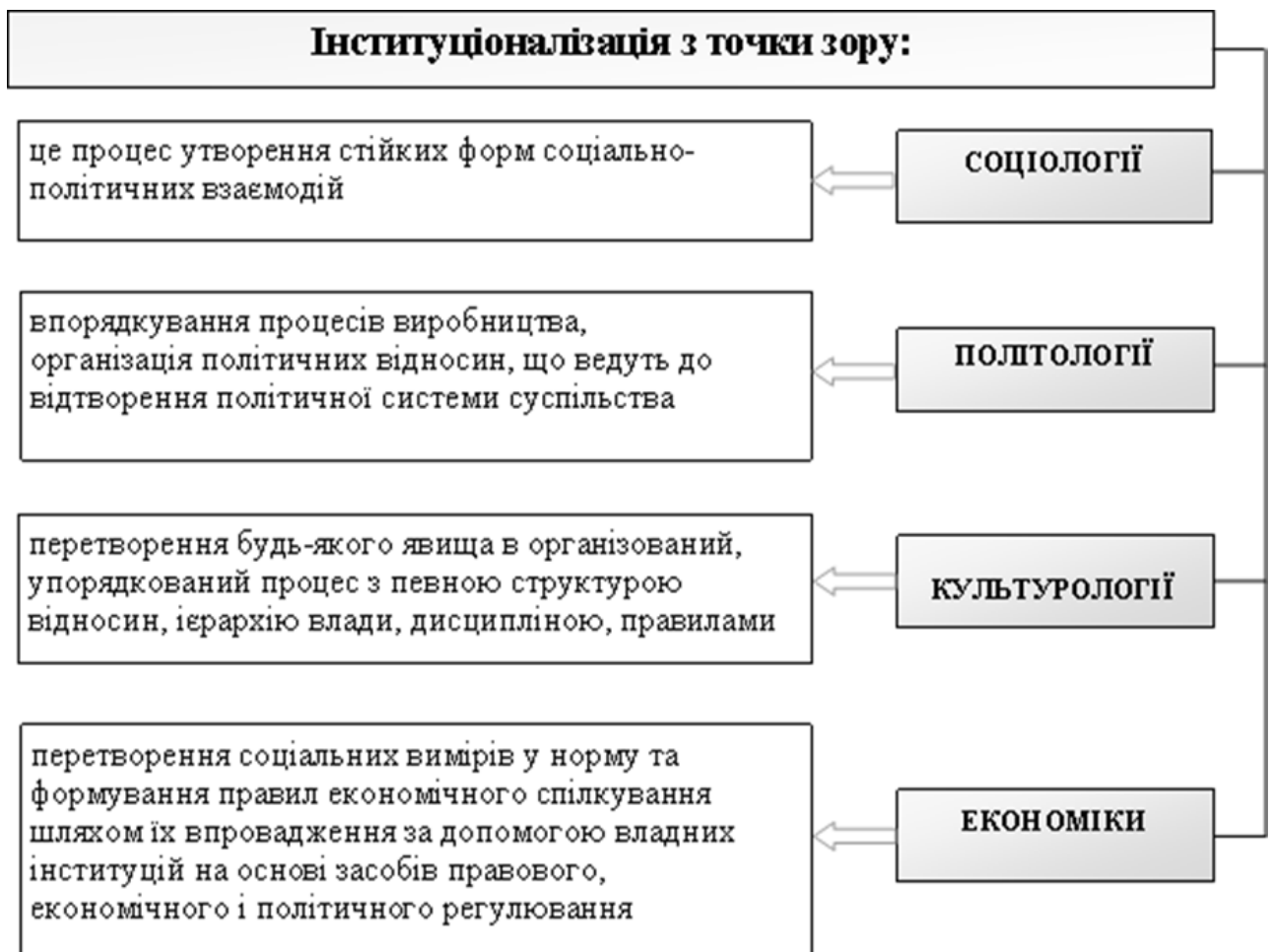
Таблиця 1.3

Визначення поняття «Інституціоналізація»

Автор	Визначення
Економічний підхід	
А. Ткач [34]	перетворення намірів у норму та формування правил економічного спілкування шляхом їх впровадження за допомогою владних інституцій (неписаних правил чи правової діяльності) на основі засобів правового, економічного і політичного регулювання.
Р. Джефферсон, Д. Норт, Дж. Мейер, Р. Скотт В., [35]	не є статичною, а має динамічний характер, враховуючи той факт, що під впливом змін у економічному середовищі, технологічних зрушень інститути постійно трансформуються та розвиваються; не обмежується моментом створення інституту, а передбачає постійну адаптацію та модернізацію.
М. Фрідман [36]	процес закріплення правил та норм у правовій системі, що формалізує поведінку акторів та закріплює обов'язковий характер соціальних практик через нормативні акти
Правовий підхід	
Г. Кельзен [37]	закріплення правових норм і процедур, що регулюють функціонування соціальних інститутів, для забезпечення передбачуваності та стабільності суспільних відносин
Соціологічний підхід	
М. Вебер [32]	процесом творення легально-раціональної системи інститутів, що включає як індивідуальний рівень, на якому утворюються норми, так і системний, на якому формується структура.
Н. Черниш [38, с. 466]	процес створення інституту, заміну спонтанної та експериментальної поведінки передбачуваною поведінкою, яка очікується, моделюється, регулюється через визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти в напрямі задоволення певної суспільної потреби.
Є. Головаха, Н. Паніна [39, с. 6]	процес становлення нових соціальних інститутів у трьох аспектах: 1) процес становлення і прийняття суспільством нових соціальних правил (законів, традицій та ритуалів); 2) створення організаційних структур, які відповідають за артикуляцію і порядок дотримання цих правил і становлять соціальну структуру інституціоналізованої поведінки; 3) формування ставлення масових суб'єктів до соціальних правил і організованих структур, що відображає узгодженість людей із цим інституціональним порядком
С. Гантінгтон, А. Панебіанко [40; 41]	починається тоді, коли складається ситуація стабільної кооперації між ключовими акторами і групами, які мають більшість необхідних для функціонування організації ресурсів.

Джерело: складено автором

У ринковій економіці інституціоналізація розглядається як процес формування і функціонування інститутів (законів, економічних, політичних та соціальних норм), які реалізуються через інституції (державні, професійні та суспільні організації) з метою забезпечення конкурентоспроможності регіональних господарських структур завдяки співпраці влади, бізнесу і суспільства. У політології цей процес стосується становлення політичних інститутів, які впливають на механізм управління та прийняття рішень. У культурології – через призму формування і закріплення культурних норм, традицій та звичаїв у суспільстві (див. Рис. 1.3.).

Рис. 1.3. Сутність категорії «інституціоналізація»

Джерело: розроблено автором на основі [42]

Поняття інституціоналізації в літературних джерелах трактується по-різному. Наприклад, її розуміють як процес перетворення будь-якого явища чи

руху в організовану структуру (інституцію) з впорядкованими відносинами, ієрархією влади та правилами поведінки, а також створення нових громадських інститутів, закріплення певних соціальних відносин на правовому та організаційному рівні; процес формування дієвих механізмів узгодження державних та регіональних інтересів з метою стабілізації соціально-економічної ситуації в країні. Усі вони зводяться до того, що інституціоналізація означає запровадження або створення інститутів, їх розвиток, модернізацію та трансформацію. Виходячи з цього, діяльність кожного індивіда є інституціоналізованою.

Для того, щоб пояснити як формуються, розвиваються та впливають на економічну систему інститути, в рамках інституціоналізму сформувалося декілька теорій. Вони допомагають пояснити, як через інститути встановлюються правила та норми, що регулюють поведінку суб'єктів економічних відносин.

Е. Дюркгейм та Т. Парсонс обґрунтували основну ідею теорії інституційного детермінізму в тому, що саме інститути, а не індивідууми, є центральними елементами економічного розвитку в країні [33; 43]. З цим важко погодитися, хоч інститути і визначають рамки поведінки та впливають на розвиток економіки, проте без індивідуальних ідей та ініціатив суспільний прогрес був би неможливим, як і формування нових інститутів.

Нова інституціональна теорія фокусується на аспектах ефективності розподілу ресурсів та економічного розвитку. В ній процес інституціоналізації аналізується через модель обмеженого раціонального вибору, що пояснює можливість створення і використання умов взаємовигідного обміну. Тут всі інститути розглядаються через призму їх впливу на прийняття рішень економічними суб'єктами. Інститути розглядаються як набір правил і норм, які не визначають повністю поведінку економічних агентів, але обмежують набір альтернатив, з яких індивід може обрати ту, яка відповідає його цілям. Нові інституціоналісти порівнюють альтернативи не з ідеальним станом, який визначається досконалою конкуренцією, а з іншими інституційними умовами.

Це порівняння базується на аналізі трансакційних витрат і підкреслює важливість врахування аспектів організації обмінів на мікрорівні, які можуть погіршувати макроекономічні умови та знижувати ефективність економічної політики [44; 45].

Вивчення інституту, як культурно значущого та смислового зв'язку, що забезпечується традиціями та законом, через який регулюється спільне існування людей, їхня виробнича та інша діяльність, дозволяє усвідомити його роль у формуванні соціального порядку. Порядок досягається завдяки функціонуванню інститутів, які проявляються у різних формах управління та домовленостей, таких як держава, влада, ринкові структури, підприємництво та інші. Інститути виконують функцію санкціонування поведінки людей, встановлюючи правила та норми узгоджених дій та окреслюють наслідки порушень цих норм та правил [46]. В такому контексті логічним буде те, що в сучасному світі, в умовах децентралізації, саме громади стають ключовими інститутами, які безпосередньо санкціонують і регулюють поведінку на місцевому рівні, формуючи нову конфігурацію економічної влади.

Дослідження альтернативних інституціональних рішень дозволяє виявити як теоретичні, так і практичні проблеми інституціоналізації, які виникають через інституційні зміни на різних рівнях економічної системи. Інститути володіють рівноважними властивостями і є відносно стабільними, хоча їхня рівновага може бути порушеною. Відновлення та зміцнення рівноваги відбувається тоді, коли цілі й переваги інститутів відображаються в результатах їхньої діяльності. Норми і правила виступають лише як «середовище», у якому раціональний агент приймає рішення та діє відповідно [47, с. 99].

Сучасний неоінституціоналізм спирається на модель загальної економічної рівноваги, в основі побудови якої є метод індивідуалізму та принцип децентралізації прийняття господарських рішень. Модель демонструє взаємозв'язки між окремими ринками, де неподільними одиницями, що приймають рішення на основі своїх переваг і виробничих функцій, виступають домогосподарства та фірми. Відповідно до логіки ортодоксальних неокласиків,

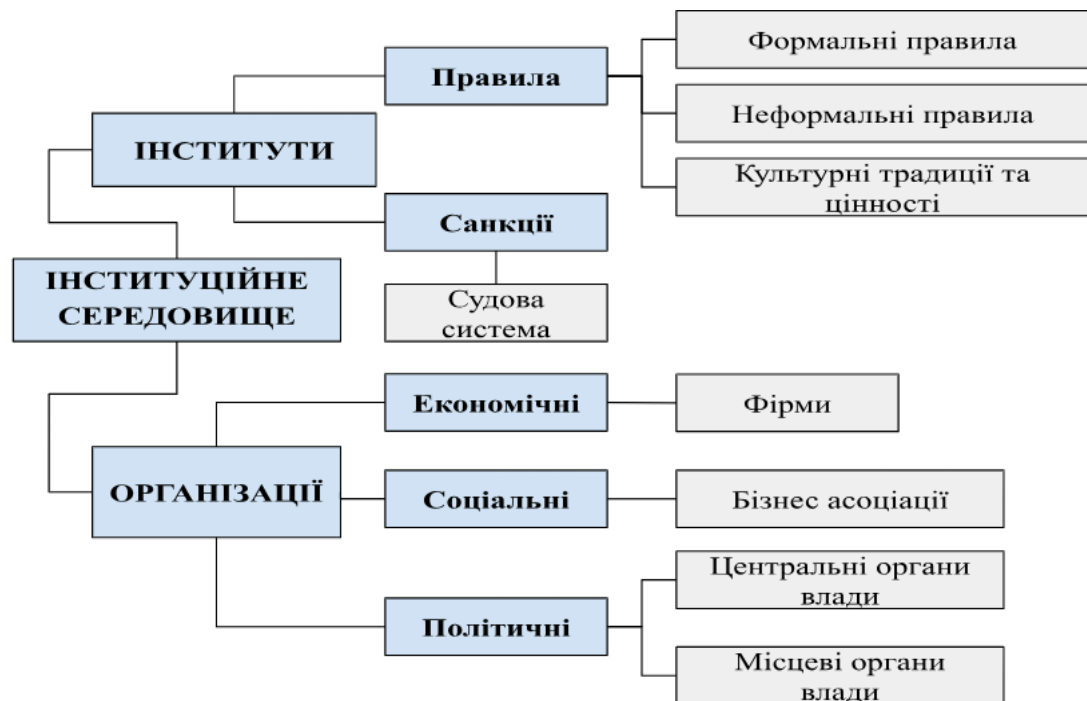
взаємодія на ринках відбувається не між окремими людьми, а між домогосподарствами і фірмами. Зрозуміло, що інституційна координація діяльності домогосподарств і фірм суттєво відрізняється від координації дій окремих індивідів [48].

Інститути завжди функціонують у межах певної системи. Сукупність інститутів кожного типу утворює інституційну структуру суспільства, яку слід розуміти не просто як сукупність інститутів, а як впорядковану та ієрархізовану систему їхніх ролей, функцій і взаємозв'язків. Саме ця структура визначає механізми координації економічної діяльності, впливаючи на розподіл повноважень, правила взаємодії та способи прийняття рішень. Інституційна структура суспільства забезпечує стабільність і передбачуваність економічних відносин, адже кожен інститут виконує свою роль у регулюванні соціально-економічних процесів. У межах цієї структури інститути взаємодіють і впливають один на одного, підтримуючи систему норм і правил, які забезпечують ефективну координацію діяльності. Зміни в інституційній структурі відбуваються під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, що дозволяє адаптувати її до нових викликів і потреб суспільства. Таким чином, інститути відіграють ключову роль у формуванні стійкої економічної системи, яка здатна реагувати на зміни та підтримувати баланс між інтересами різних груп економічних агентів та сприяти розвитку.

Інституційна теорія зробила вагомий внесок у розвиток розуміння природи економічної влади та її місця в системі економічних відносин, проте, варто зазначити, що й сьогодні не існує єдиної, всеосяжної економічної теорії, яка б описала специфіку владних економічних відносин, зокрема у сфері відкритої економіки. Поведінка економічних агентів значною мірою формується під впливом владних відносин, в рамках яких вони діють, і від цього залежить здатність економічної системи в цілому до оптимального функціонування і розвитку, адже реальний економічний світ – це світ асиметричних відносин, тобто відносин між такими агентами, які займають нерівні економічні та політичні позиції і можливості підпорядковувати та примушувати один одного.

Завдяки своїй міждисциплінарній природі концепція інституціоналізму дозволяє як теоретично, так і методологічно обґрунтувати вплив чинних правил гри в регуляторних механізмах на формування показників ефективності соціально-економічних процесів в економіці [49, с. 29].

Фундаментом для економічного і соціального розвитку є інституційне середовище, яке створює умови для ефективної взаємодії між різними учасниками ринку, підтримує стабільність і сприяє розвитку інновацій. Інституційне середовище включає в себе сукупність інституцій та представляє взаємодію між інститутами через процес інституційних змін, формуючи основний вектор розвитку економічних систем. Крім того, інституційне середовище задає орієнтири, на основі яких відбувається формування та відбір найбільш ефективних економічних і соціальних інститутів. Візуалізація інституційного середовища представлена на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Інституційне середовище

Джерело: розроблено автором на основі [52]

Під інституційним середовищем зазвичай ще розуміють законодавчу базу держави, яка слугує основою для створення різних структур, що, в свою чергу,

визначають соціально-економічні механізми в суспільстві. Інституційне середовище є узагальнюючою категорією, в рамках якої економічні суб'єкти використовують упорядковані інституційні структури, такі як ринки, компанії, асоціації та угоди для організації виробництва, обміну, розподілу та споживання [50, с. 3]. Тобто, інституційним середовищем є «сукупність основних політичних, фінансових, соціальних і правових правил, які формують базис для виробництва, обміну та розподілу, визначають форму суспільного устрою і регулюють поведінку економічних суб'єктів через формальні та неформальні обмеження, тим самим впливаючи на розвиток економічної системи» [51, с. 26].

В контексті місцевого розвитку інституційне середовище охоплює офіційні (жорсткі) та неофіційні (м'які) обмеження, які забезпечують оптимальну організацію, координацію та стимулювання спроможності місцевих органів влади формувати місцеву політику, здійснювати ефективне регулювання, усувати бар'єри та запроваджувати стимули для залучення інвестицій. Тут простежується невидимий зв'язок між «правилами гри» та «стимулами». Попри те, що інститути зазвичай трактуються як «правила гри», їх функціональне значення не обмежується лише встановленням обмежень. Вони також виконують активну роль у формуванні стимулів, що впливають на поведінку суб'єктів господарювання та громадян. У випадку, якщо інституційні норми лише обмежують дію, їхній внесок у розвиток буде здебільшого стримуючим або регулятивним. Натомість, у разі надання позитивних стимулів – наприклад, шляхом запровадження податкових преференцій, дерегуляції, гарантування прав власності – інститути набувають трансформаційного потенціалу. Тобто вони починають діяти не просто як формальні рамки, а як дієві інструменти модернізації, здатні активізувати інвестиційну та підприємницьку активність на місцевому рівні. Таким чином, ефективна підтримка територіальних громад неможлива без створення нормативного середовища, що забезпечує стимулювання економічно бажаної поведінки.

Водночас важливо враховувати взаємодію між формальними та неформальними інститутами. Виникає необхідність в комплексному підході до

розуміння інституційного середовища. Це передбачає врахування не лише законодавчих норм, а й культурних установок, звичаїв, рівня соціальної довіри та поведінкових практик. Ігнорування неформальних чинників або їх деструктивний вплив може істотно знизити ефективність формальних реформ. Наприклад, навіть найкращі правові акти в сфері місцевого самоврядування можуть виявитися малоефективними, якщо вони впроваджуються в умовах слабкої культури взаємної довіри, низького рівня громадянської відповідальності або поширених опортуністичних стратегій. Це частково пояснює, чому певні реформи затягуються або не приносять очікуваного ефекту [53, с. 130].

В умовах війни, структурних реформ і євроінтеграційних процесів саме інституційна спроможність територіальних громад визначає, чи набуде децентралізація реального економічного змісту та трансформаційного ефекту, чи залишиться формальною передачею повноважень.

Рівень розвитку інституційного середовища країни можна оцінити за ефективністю взаємодії між владою, бізнесом і суспільством. Саме розвинене інституційне середовище є основою для формування пріоритетних інноваційних напрямів економічного, політичного та соціального розвитку. Тому державна політика повинна бути орієнтована на розвиток інституційної інфраструктури та створення цивілізованого правового поля для конкурентної економіки, що є ключовою роллю держави. Посиленням в організації державної влади є її децентралізація, з метою ефективного функціонування держави на всіх рівнях.

Трактування децентралізації як базового інституційного устрою означає запровадження нової системи формальних і неформальних норм, що змінюють характер взаємодії між центральним і місцевим рівнями управління через перерозподіл економічних повноважень на користь органів місцевого самоврядування. Сформовані внаслідок цього інститути створюють умови для передбачуваного та мотиваційного економічного середовища на рівні територіальних громад. У межах інституційного підходу децентралізація розглядається як сукупність різних форм передавання владних повноважень від

центральної влади до територіальних громад, кожна з яких реалізується через специфічні інституційні механізми [54, с. 227].

Історія децентралізації влади в Європі почалася наприкінці XVI століття, в той час, коли науковці та чиновники шукали нові форми організації взаємовідносин між суспільством і державою, а також у системі влади та управління. Під впливом революційної епохи їх увага зосередилася на питаннях, які стосувалися принципів побудови взаємодії між суспільством та державою.

Важливий внесок у розвиток ідей децентралізації зробив Й. Альтузіус [55], один із засновників ідеї народного суверенітету. Він обґрунтував теорію спільного життя, розглядаючи політику як мистецтво об'єднання людей для підтримки та збереження суспільного порядку, вважав, що суспільство формується знизу вгору: від шлюбу (як найменшої соціальної одиниці) до родини, спільноти, громади і, зрештою, держави.

Альтузіус розробив концепцію субсидіарно структурованого суспільства, що стала основою сучасної теорії субсидіарності. У своїй праці «Систематичний аналіз політики» він змалював суспільство як органічну систему, де гармонія та єдність забезпечуються формуванням від найнижчих рівнів соціуму до найвищих. Згідно з його ідеями, вищі рівні влади повинні діяти на підтримку нижчих, що забезпечує самодостатність громад та підвищує ефективність всієї системи. Це стало підґрунтям для формування принципу децентралізації, згідно з яким рішення повинні ухвалюватися на найнижчому рівні. На противагу ідеї монолітної держави, Альтузіус запропонував теорію федеральної системи, в якій максимальні правові важелі та самоврядні права надаються на місцевому та регіональному рівнях. Його бачення державного устрою орієнтувалося на федеративну модель Німеччини, де верховний суверенітет належить народу, а регіональна влада повинна мати якомога більше повноважень для вирішення локальних проблем [55].

Цілком погоджуємося з підходом Й. Альтузіуса, адже його концепція субсидіарності та побудови суспільства знизу вгору органічно поєднується з сучасними принципами децентралізації. Саме ця ідея самодостатності громад та

пріоритету локальних рішень є надзвичайно актуальною для України, де тилові, прифронтові та громади в зоні бойових дій потребують різних моделей управління та різного рівня підтримки з боку держави.

Г. Гегель визначив роль держави як вторинну та доповнюючу. Люди об'єднувались в державну організацію для спільного захисту своєї власності та державної влади. Він виділяє два можливі типи державного устрою: централізований та децентралізований (в управлінні, фінансах, судовій системі тощо), надаючи перевагу децентралізації. Гегель вважав, що перспективною є держава, де центральна влада надає своїм громадянам свободу в усіх сферах, крім тих, що стосуються організації та захисту держави, а також її внутрішньої та зовнішньої безпеки. Основним обов'язком уряду є забезпечення громадянам свободи самоврядування та її захист від будь-яких посягань [56].

Французький філософ Алексіс де Токвіль порівнював централізацію влади, яка на той час була притаманна європейським державам, та тенденції децентралізації у США. Він пов'язує успіх децентралізації влади з довготривалою практикою суду присяжних і глибоким вкоріненням народовладдя в американському суспільстві. Він зазначав, що демократичні ідеї поступово поширюються в багатьох країнах. Токвіль підкреслював, що найбільш ефективний уряд формується через акумуляцію місцевих свобод і активностей, що протистоять централізованій владі, навіть якщо рішення ухвалюються колективною, безособовою волею [57].

Реалізація цих ідей стала можливою лише в ХХ столітті із впровадженням принципу субсидіарності. Суть цього принципу полягає в тому, що адміністративно-правові функції держави і місцевого самоврядування мають бути чітко розмежовані. Держава втручається у справи місцевого самоврядування лише тоді, коли місцеві органи не можуть самостійно виконати свої функції. При цьому, держава повинна забезпечити громадам право самостійно вирішувати місцеві питання та захищати громадянські свободи і права. До ХХ століття переважало переконання в монолітності централізованої державної влади, і яскравим прикладом цього була адміністративна система

Наполеона Бонапарта. Модель адміністративної організації Франції слугувала зразком для інших європейських держав, оскільки найкраще втілювала волю керівництва, будь то парламент або держава.

На початку ХХ століття у відповідь на зростання централізації економічної сили та політичної влади виник рух за децентралізацію та були сформульовані основні її ідеї. Поняття «децентралізація» увійшло в науковий дискурс після Великої французької революції. Це явище та термін виникли як природна реакція на централізовану систему управління, що домінувала в державі. Слова «централізація» і «децентралізація» стали широко вживаними у публічному обігу. Підтвердженням цього є стаття французького економіста та статистика Моріса Блока, під назвою «Децентралізація» для одного з французьких журналів. В ній автор аналізував динаміку влади та централізованої бюрократії, а також зусилля Франції щодо децентралізації державних функцій. Блок розглядає децентралізацію як деструктивну форму організації влади. Він вважає, що передача владних повноважень окремим регіонам у межах єдиної держави може стосуватися лише певних аспектів суспільного життя. Водночас ключові функції влади, такі як державна безпека, оборона, фінансове управління, юстиція та право, повинні безумовно залишатися в руках центральних органів влади [58].

Перспектива децентралізації почала розглядатися у тісному зв'язку з процесами євроінтеграції, зокрема завдяки ініціативам християнських демократів та європейських федералістів. Відзначимо, що після закінчення Другої світової війни європейські країни започаткували тенденцію до децентралізації державного управління та фінансових ресурсів. Історичні реалії того часу сприяли активному руху до децентралізації, яка, відповідно до принципу субсидіарності, стала важливою ознакою демократичних європейських країн [59].

Післявоєнні країни Західної Європи стикнулися з викликами відновлення економіки, промисловості та національних систем управління, що стимулювало розвиток місцевого самоврядування як частини економічного відродження. Багато країн, що розвиваються, а також держав із перехідною економікою

розпочали впровадження різних моделей децентралізації у відповідь на зростання ролі громадянського суспільства та приватного сектору як партнерів держави у формуванні нових підходів до організації та надання публічних послуг. Децентралізація та зміцнення рівнів управління на місцях є складовими більш ширших соціально-економічних та політичних процесів. Це активізує питання про оптимізацію організації системи влади та координацію зусиль у цьому напрямку. Вирішення таких питань знайшло відображення в побудові децентралізованих держав, де суспільство та держава поступово засвоїли уроки як централізації, так і децентралізації політичної, економічної та соціальної влади.

В Україні питання децентралізації стало особливо актуальним з середини 90-х років ХХ століття. Науковці, такі як Л. Алексеєнко, М. Дмитришин, М. Новіцький, А. Ткач та інші, у своїх роботах досліджували теоретичні основи децентралізації, шукали баланс між централізацією та децентралізацією, а також розробляли концепції для її практичного впровадження. Проте до цього часу дослідники не дійшли до єдиного визначення поняття «децентралізація». Через багатогранність цього процесу виникають різні його трактування та застосування. Аналіз підходів закордонних і вітчизняних науковців до визначення поняття «децентралізація» та її сутності представлено в Таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Визначення поняття «децентралізація»

Автор, країна	Визначення поняття	Критична оцінка
1	2	3
Економічний підхід		
Дж. Літвак, США	форма передачі публічних повноважень і відповідальності від центрального уряду квазі незалежним державним установам та приватному або громадському сектору.	передача повноважень приватному сектору може призвести до ризику недостатнього державного контролю за суспільно значущими функціями
М. Пухтинський, Україна	модель децентралізації, що надає можливість місцевим громадам реалізувати власні повноваження з мінімальним втручанням центральної влади	Відсутність достатньої фінансової підтримки та ресурсів на місцевому рівні для ефективної реалізації делегованих повноважень

Продовження Таблиці 1.4

В. Куйбіда, Україна	механізм підвищення ефективності управління за рахунок децентралізації повноважень та ресурсів від центру до місцевих органів самоврядування	Існують ризики недостатньої фінансової підтримки для сталого розвитку місцевих громад та забезпечення їхньої спроможності
Політичний підхід		
Ж.-Б. Альбертіні, Франція	політика, спрямована на створення відносин між центральними службами та їхніми територіальними підрозділами, що включають делегування повноважень на місяць	відсутня глибока оцінка фінансової автономії місцевих органів та ризик залежності від централізованого фінансування
Ж. М. Бесе, Франція	система управління, де виборні нецентральні органи мають право самостійно ухвалювати рішення щодо локальних питань без підпорядкування центральній владі.	відсутність чіткої системи контролю та відповідальності, можливість зловживання місцевими повноваженнями
Ю. Тихомиров, Україна	спосіб розподілу функцій та повноважень між центральною і місцевою владою для забезпечення балансу інтересів держави та місцевих громад	проблеми реалізації через централізоване управління, потребує чіткого нормативного регулювання для забезпечення ефективності
Організаційний підхід		
Б. Гурне, Франція	механізм територіальної організації влади, що передбачає передачу державою повноважень з ухвалення рішень місцевим і регіональним органам, відносно незалежним від виконавчої влади.	можливість надмірного контролю з боку центру, обмежена автономія місцевих органів
Г. Бребан, Франція	механізм передачі державних владних повноважень місцевим колективам або громадським установам.	відсутність чіткої системи контролю та відповідальності, можливість зловживання місцевими повноваженнями
Адміністративний підхід		
В. Авер'янов, Україна	система організації публічної влади, яка передбачає делегування повноважень на місцевий рівень для більш ефективного управління територіями	недостатній розвиток механізмів контролю та підтримки місцевих органів; ризик збільшення адміністративних витрат
Й. фон Браун, У. Гроте, Німеччина	спосіб делегування повноважень та відповідальності за спільні функції від центрального уряду до місцевого самоврядування.	ризик неефективності внаслідок недостатнього фінансування та можливого дублювання функцій
Соціальний підхід		
А. Селіванов, Україна	концепція передачі владних функцій місцевим органам самоврядування для забезпечення демократизації управлінських процесів	потребує розвитку інституційної спроможності місцевих громад для уникнення ризиків зловживань та неефективності

Продовження Таблиці 1.4

О. Вороненко, Україна	процес, що спрямований на підвищення автономії місцевих органів влади у прийнятті рішень у сфері управління громадськими справами	ризик надмірної політизації місцевого самоврядування, що може обмежувати його автономію
Правовий підхід		
І. Коліушко, Україна	організація державної влади, де місцеві органи отримують право самостійно управляти територіальними справами у межах, визначених державою	слабка нормативна база та недостатня підготовка до практичного впровадження на рівні місцевих органів

Джерело: складено автором на основі [60; 61; 62; 63]

Узагальнення підходів до трактування децентралізації, представлених у таблиці, свідчить про міждисциплінарний характер цього поняття та його багатовимірну природу. Економічний підхід акцентує увагу на перерозподілі ресурсів і відповідальності, однак виявляє ризики фінансової неспроможності громад і послаблення державного контролю. Політичний підхід зосереджується на автономії місцевих органів і демократизації управління, водночас підкреслюючи проблеми відповідальності та залежності від централізованого фінансування. Організаційний і адміністративний підходи розглядають децентралізацію як механізм оптимізації територіальної організації влади та управлінських процесів, але вказують на обмежену автономію й можливе дублювання функцій. Соціальний і правовий підходи підкреслюють значення інституційної спроможності, нормативного забезпечення та демократичних засад, наголошуючи на ризиках політизації та недостатньої підготовленості місцевих інститутів. Загалом, щоб децентралізація була ефективна, виникає потреба комплексного поєднання економічних, політичних, організаційних і правових механізмів, а також належного інституційного закріплення економічної влади на місцевому рівні.

У широкому розумінні децентралізацію ще визначають як «перегрупування обсягів компетенції і перерозподіл владних повноважень між локальним і центральним рівнем організації публічної влади з фокусуванням наголосу на локальний рівень у частині реалізації заздалегідь визначених і гарантованих функцій держави» [64]. Такий підхід відображає сутність

перерозподілу владних повноважень на користь локального рівня. Водночас, важливо зазначити, що в умовах сучасної України децентралізація має враховувати специфіку різних типів громад, адже саме від цього залежить ефективність виконання державних функцій на місцях. Тому, на сучасному етапі, децентралізацію слід трактувати як багаторівневий процес перерозподілу владних, фінансових і управлінських повноважень від центральних органів державної влади до місцевих органів самоврядування та територіальних громад, спрямований на забезпечення балансу інтересів держави й суспільства, підвищення ефективності управління ресурсами, розширення автономії місцевого рівня та демократизацію системи прийняття рішень.

Інституціоналізація економічної влади є внутрішнім змістовним виміром процесів децентралізації та водночас їхнім ключовим результатом. Децентралізація виступає складним процесом інституціоналізації, у межах якого відбувається формування нових формальних і неформальних правил, норм та організаційних структур, що регулюють розподіл і реалізацію економічної влади між різними рівнями управління. Саме в ході децентралізаційних реформ на національному, регіональному та локальному рівнях вибудовуються інститути, які забезпечують автономність територіальних громад, прозорість прийняття економічних рішень і підвищення ефективності управління ресурсами з урахуванням специфіки місцевих економік. Таким чином, передача повноважень від центральних органів влади до органів місцевого самоврядування набуває реального економічного змісту лише за умови їх інституційного закріплення та включення в стійку систему управління.

Водночас інституціоналізація економічної влади не є ізольованим процесом, а перебуває у тісній взаємодії з політичною, соціальною та правовою системами держави, які визначають характер суспільного попиту на відповідні інститути та інституції. Соціальна структура суспільства впливає на сприйняття, легітимацію й відтворення економічних норм і практик, тоді як правове середовище забезпечує їх формалізацію та обов'язковість. Від узгодженості цих елементів залежить здатність економічної влади інтегруватися в інституційне

середовище та виконувати системоутворюючу роль у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку.

У контексті сучасної економіки, концептуальні підходи до аналізу інституціоналізації децентралізації економічної влади базуються на необхідності створення ефективних інститутів, які забезпечують стабільність і передбачуваність економічних процесів, гнучкість у реагуванні на місцеві потреби та виклики, що виникають в умовах економічних змін.

Децентралізація економічної влади на рівні регіонів та місцевих громад дає можливість ефективніше розпоряджатися ресурсами, приймати рішення, адаптовані до локальних умов, і сприяти економічному розвитку знизу вгору, розвиваючи та зміцнюючи горизонтальні зв'язки. Це, у свою чергу, знижує навантаження на центральні органи влади та підвищує відповідальність місцевих інститутів за результати економічної діяльності.

Активна державна політика, яка ініціює децентралізаційні процеси та підтримує їх відповідними законодавчими актами й практичними діями, сприяє інституціоналізації процесів децентралізації влади через застосування формальних та неформальних інститутів. Механізми децентралізації формуються законами, указами, постановами, які визначають розподіл ресурсів та відповідальності між різними рівнями влади. Формальні інститути створюють правову базу для функціонування децентралізованих структур, забезпечуючи стабільність та передбачуваність цього процесу. Проте, варто зазначити, що лише формальних інститутів, частіше за все, недостатньо для успішної децентралізації, хоча вони створюють юридичну основу для змін.

Неформальні інститути впливають на сприйняття і реалізацію реформ. Погоджуємось із В. Жуком, який визначає неформальні інститути як ті, що «базуються на стійких психотипах населення, його звичках і поведінкових моделях, які визначають ставлення громад до змін і суттєво впливають на результати реформ» [65, с. 11]. Наприклад, традиційні способи організації громади, місцеве лідерство, рівень довіри до влади та інституцій, а також культурні й історичні особливості регіонів можуть або сприяти успішній

реалізації децентралізації, або, навпаки, гальмувати її. Без урахування неформальних аспектів, таких як суспільні настрої та традиції, реформи можуть стикатися з опором або нерозумінням з боку населення. Таким чином, децентралізація вимагає комплексного підходу, що включає як офіційні законодавчі механізми, так і глибоке розуміння соціальних, культурних та поведінкових факторів, які впливають на прийняття реформ і їх подальшу реалізацію на місцях.

Для поглибленого наукового осмислення процесів інституціоналізації децентралізації економічної влади доцільно застосовувати сукупність концептуальних підходів, які формують теоретико-методологічну основу відповідного аналізу. Саме різноманіття підходів дозволяє адекватно відобразити складну природу децентралізації як багатовимірного явища, що поєднує економічні, політичні, правові, адміністративні та соціокультурні аспекти. Використання різних теоретичних ракурсів створює можливість комплексно дослідити механізми формування та функціонування інститутів економічної влади, їх адаптацію до умов ринкової трансформації, глобалізаційних викликів і потреб збалансованого регіонального розвитку. У цьому контексті концептуальні підходи виступають інструментом узгодження теоретичних узагальнень із практичними завданнями формування фінансово та інституційно спроможних територіальних громад. Концептуальні підходи до аналізу процесів інституціоналізації децентралізації економічної влади відображені в таблиці 1.5.

Узагальнення концептуальних підходів, свідчить про комплексний характер аналізу процесів інституціоналізації децентралізації економічної влади. Інституційний і системний підходи дозволяють розглядати економічну владу як структурований елемент економічної системи, що функціонує через сукупність формальних і неформальних інститутів та взаємодію різних рівнів управління. Економіко-правовий підхід акцентує увагу на ролі правових норм і законодавчих механізмів у закріпленні та реалізації децентралізаційних процесів.

Таблиця 1.5.

**Концептуальні підходи до аналізу процесів інституціоналізації
децентралізації економічної влади**

Підхід	Сутнісна характеристика	Значимість підходу
1	2	3
Інституційний підхід	Зосереджується на аналізі ролі інститутів (правил, норм, організацій), які регулюють економічну діяльність. Досліджує, як інститути впливають на прийняття рішень та формування економічних процесів.	В контексті інституціоналізації економічної влади пояснює, як формальні та неформальні інститути формуються та впливають на функціонування економіки.
Економіко-правовий підхід	Орієнтований на дослідження взаємодії між економічними та правовими структурами. Підкреслює роль законодавчих актів і правових норм у формуванні економічної влади та її децентралізації.	Необхідний для аналізу впливу юридичних інструментів на процеси економічного розвитку та реформи.
Системний підхід	Цей підхід розглядає економічну владу та її інститути як складові єдиної системи, де всі елементи взаємопов'язані. Аналізує, як взаємодія між різними рівнями влади впливає на стабільність і розвиток економіки в цілому.	Дозволяє розглядати децентралізацію як частину більшого механізму управління державою і економікою.
Теорія суспільного вибору	Аналізує, як економічні суб'єкти приймають рішення в умовах взаємодії з інститутами влади. Цей підхід розглядає економічні процеси через призму політичної економії, де учасники намагаються максимізувати свої інтереси через вплив на інститути та політичні процеси.	У контексті децентралізації теорія суспільного вибору допомагає пояснити, як місцеві інтереси впливають на економічні рішення.
Неокласичний підхід	Він базується на аналізі ринкових сил, попиту та пропозиції, конкуренції і раціональної поведінки суб'єктів ринку.	Оцінка ефективності децентралізації в контексті економічної теорії, тобто наскільки ефективно працюють ринки при децентралізації економічної влади.
Соціально-культурний підхід	Звертає увагу на вплив соціокультурних факторів на формування економічних інститутів та процесів децентралізації.	Аналіз цінностей, традицій, норм, які визначають поведінку суб'єктів і впливають на ефективність економічних реформ.

Джерело: систематизовано автором

Теорія суспільного вибору розкриває мотиваційні аспекти прийняття рішень економічними агентами в умовах перерозподілу владних повноважень, тоді як неокласичний підхід дозволяє оцінити ефективність децентралізації з позицій функціонування ринкових механізмів. Соціально-культурний підхід

доповнює аналіз, враховуючи вплив цінностей, норм і традицій на сприйняття та результативність інституційних змін. У сукупності ці підходи формують теоретичну основу для обґрунтування інституційних механізмів децентралізації економічної влади та розробки практичних рекомендацій щодо зміцнення економічної автономії територіальних громад.

В сучасних умовах інституціоналізація економічної влади варто трактувати як процес формування, адаптації та стабілізації інститутів, правил і норм, що регулюють взаємодію між державою, громадами, бізнесом і громадянським суспільством у розподілі ресурсів та прийнятті економічних рішень. В умовах воєнного стану цей процес набуває ознак адаптивної інституціоналізації, коли нові правила формуються під впливом кризових обставин – воєнних ризиків, релокації виробництв, обмеженого бюджету, потреби швидкого реагування. У післявоєнний період інституціоналізація спрямовується на відновлення і стабілізацію, з акцентом на інклюзивність, прозорість і партнерство держави з громадами та бізнесом, що забезпечує довгострокову економічну стійкість.

Подальший аналіз концептуальних підходів до інституціоналізації децентралізації економічної влади потребує врахування динамічних змін у сучасних економічних процесах, які безпосередньо трансформують зміст і форми прояву економічної влади. У сучасній клієнтоорієнтованій економіці економічна влада дедалі більше реалізується через участь у розподілі суспільних доходів і залежність від поведінки споживачів, що зумовлює переосмислення традиційних уявлень про її джерела та механізми впливу. Водночас аналіз економічної влади в сучасних умовах неможливий без урахування ролі організованих соціальних груп – об'єднань роботодавців, найманих працівників і споживачів, які впливають на формування економічних рішень та інституційних правил. Це зумовлює зміщення акцентів у трактуванні економічної влади у бік забезпечення збалансованого розвитку особистості, суспільства та держави. У межах такої логіки стратегія, орієнтована на споживача, ґрунтується на реалізації нематеріальних цінностей – довіри,

комфорту, соціальної відповідальності та відкритості, що виступають чинниками досягнення економічних цілей.

Визначальним фактором розвитку й трансформації економічної влади в сучасних умовах стає сфера інформаційних і комунікаційних послуг, яка формує нові канали впливу, координації та взаємодії між економічними агентами [66]. Реалізація потенціалу такого типу економічної влади потребує відповідних змін у системі державного управління, оскільки її основою є не ієрархічне підпорядкування, а інституціоналізований діалог між різними рівнями влади, механізми консультацій і взаємної довіри. Це зумовлює необхідність формування нових організаційних структур, розвитку горизонтальних зв'язків, зменшення надмірної ієрархізації управління та, відповідно, децентралізації економічної влади [67, с. 183].

Децентралізація економічної влади, як складова ширших процесів перерозподілу влади, передбачає передачу повноважень і відповідальності від вищих рівнів управління до нижчих, надаючи місцевим органам ширші можливості впливу на економічні процеси розвитку територій. В Україні ці процеси активізувалися після 2014 року та продемонстрували свою практичну результативність в умовах російсько-української війни. Попри те, що інституціоналізація економічної влади в межах децентралізаційної реформи ще не завершена, у довоєнний період було сформовано низку ключових інститутів місцевого самоврядування, зокрема об'єднані територіальні громади, інститут старост, органи самоорганізації населення, а також громадські ініціативи та волонтерські структури. Саме ці інститути, завдяки високому рівню довіри з боку населення, відіграли важливу роль у забезпеченні життєстійкості громад та захисті населення від наслідків воєнних дій [23, с. 9].

Водночас завершальним елементом інституційної архітектури децентралізації в Україні має стати інститут префектів, запровадження якого було заплановано, але призупинено внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та очікуваних змін до Конституції України, префекти мають

замінити місцеві державні адміністрації та виконувати функцію нагляду за дотриманням конституційності та законності рішень органів місцевого самоврядування. Передбачається, що цей інститут діятиме на засадах політичної нейтральності, організаційної стабільності та незалежності від місцевих еліт, спираючись на апробований європейський досвід [68; 69].

Збройна агресія РФ спричинила суттєві втрати ендogenous потенціалу регіонів України, що безпосередньо позначилося на процесах інституціоналізації децентралізації економічної влади. Втрата виробничих, людських і фінансових ресурсів означає, передусім, скорочення доходів місцевих бюджетів, які формують матеріальну основу економічної автономії громад. Території, що перебували або перебувають у зоні бойових дій, частково або повністю втратили можливість самостійного формування доходів і змушені підтримувати життєдіяльність за рахунок державної допомоги та волонтерських ресурсів [70]. Водночас активізація малого бізнесу, залучення внутрішньо переміщених осіб до економічної діяльності, створення нових робочих місць, розвиток державно-приватного партнерства, дерегуляція податкової та митної сфер, лібералізація трудових відносин і релокація бізнесу створюють можливості для підтримання та розвитку економіки на засадах децентралізації навіть в умовах воєнних викликів.

У повоєнний період розвиток децентралізації економічної влади передбачає диференційований підхід до регіонального розвитку з урахуванням масштабів втрат і потенціалу відновлення. Доцільним є поділ регіонів України на території з особливими умовами розвитку (регіони, де велися бойові дії), регіональні полюси зростання (території, які здатні розвиватися і позитивно впливати на суміжні території), та території сталого розвитку (самодостатні мікрорегіони зі збалансованим розвитком), що дозволяє формувати індивідуалізовані стратегії відновлення та економічного зростання [71]. У цьому контексті децентралізація економічної влади виступає інструментом реалізації таких стратегій, а ключовою умовою їх успішності є формування та ефективне функціонування відповідних інститутів, здатних забезпечити відновлення економіки регіонів і національної

економіки загалом. Узагальнену характеристику таких інститутів з урахуванням регіональної специфіки подано в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Інститути децентралізації економічної влади в Україні

№	Назва інституту	Опис	Функція / Вплив	Регіональна специфіка
1	2	3	4	5
1.	Інститут делегованих повноважень	Закріплює передачу функцій від держави до місцевих органів згідно з чинним законодавством.	Забезпечення надання базових публічних послуг на місцях.	Розширені можливості для реалізації делегованих функцій. Території з особливими умовами мають обмежений обсяг повноважень через безпекові ризики, потребує централізованої координації.
2.	Інститут власних доходів	Регламентує джерела формування самостійних доходів місцевих бюджетів. Стимулює місцеві «зелені» податки та пільги для сталих інвестицій, частина доходів спрямовується на підтримку вразливих груп.	Фінансова автономія громад, зростання відповідальності за дохідну частину бюджету.	У тилкових регіонах власні доходи зростають швидше завдяки економічній активності. У територіях з особливими умовами спостерігається зниження бази доходів через руйнування та скорочення ділової активності.
3.	Інститут закріплених податків	Визначає частки загальнодержавних податків (зокрема, ПДФО), які залишаються у громадах.	Сприяє стабільності дохідної бази місцевих бюджетів, забезпечує фінансування природоохоронних та інклюзивних програм.	Ключовий стабілізатор бюджетного розвитку та довгострокового бюджетного планування. У прифронтових громадах залежність від таких надходжень послаблюється через міграцію і спад виробництва.
4.	Інститут міжбюджетних відносин	Охоплює принципи взаємодії між різними рівнями бюджету держави, що забезпечують баланс і підтримку стабільних функцій.	Система перерозподілу ресурсів між рівнями влади.	У прифронтових регіонах зростає роль централізованих рішень та субвенцій.
5.	Інститут трансфертів (дотацій і субвенцій)	Регламентує фінансову допомогу громадам з боку держави, охоплює освітню, медичну субвенції, базову дотацію, інші трансферти	Компенсація дисбалансу доходів та витрат.	Території з особливими умовами мають переважно дотаційний характер, отримують цільові субвенції.
6.	Інститут міжбюджетного вирівнювання (реверсна дотація)	Механізм вилучення частини доходів у фінансово спроможних громад на користь слабших.	Забезпечення горизонтальної рівності між громадами.	Застосовується переважно у економічно розвинених регіонах із стабільними надходженнями.
7.	Інститут фінансової спроможності громад	Критерії оцінки здатності громад до самофінансування. Формально не закріплені у законі, але використовуються при плануванні реформ.	Оцінка ефективності децентралізації, планування розвитку.	Економічно розвинені громади та території сталого розвитку, здебільшого, мають вищу фінансову спроможність, ніж громади з особливими умовами
8.	Інститут бюджетного планування	Процедури складання, ухвалення та виконання місцевих бюджетів.	Раціональне управління ресурсами.	У регіональних полюсах зростання (території, які здатні розвиватися і позитивно впливати на суміжні території) впроваджуються інструменти стратегічного планування.
9.	Інститут участі громади в бюджетному процесі	Залучення громадян до формування та контролю бюджету. Реалізується через «бюджети участі», громадські слухання тощо.	Підвищення прозорості та легітимності влади.	У економічно стабільних регіонах активно розвиваються практики бюджету участі.
10.	Інститут фінансових нормативів	Формульний розрахунок бюджетних призначень, уніфіковані розрахунки витрат на 1 мешканця або одиницю послуги.	Справедливий розподіл витрат між територіями.	Території з особливими умовами потребують коригування нормативів з урахуванням надзвичайних умов.
11.	Інститут інфраструктурно го розвитку територій	Механізми фінансування об'єктів місцевої інфраструктури.	Підвищення інвестиційної та соціальної привабливості.	У економічно розвинених громадах активно застосовується пріоритизація «зеленої» інфраструктури, інклюзивних ЦНАПів, адаптація інфраструктури до кліматичних ризиків.
12.	Інститути контролю	Судові та антикорупційні органи	Забезпечують дотримання правил, запобігають зловживанням, впливають на довіру до інституцій економічної влади.	У громадах із високим рівнем економічної активності контрольні механізми діють інтенсивніше; у прифронтових територіях їх функціонування часто ускладнене безпековими умовами.

Продовження Таблиці 1.6

13.	Інститути вирішення конфліктів	Економічні суди, арбітраж, медіація	Механізми вирішення конфліктів, що дозволяють регулювати спори щодо власності, бюджету, інвестицій на місцевому рівні, не блокуючи економічну активність.	Найчастіше застосовуються у промислово розвинених регіонах і громадах із високою інвестиційною активністю; у прифронтових громадах превалюють позасудові й спрощені процедури врегулювання спорів.
14.	Інститути ДПП	Правові та організаційні механізми (Договір концесії, договір про управління майном, договір про спільну діяльність)	Дозволяють ОМС залучати приватний сектор до фінансування й управління об'єктами інфраструктури, житлово-комунального господарства, енергетики.	Найактивніше впроваджуються у великих містах і промислових центрах; у сільських громадах застосовуються у сфері агропереробки, ЖКГ, альтернативної енергетики.
15.	Екзогенні інститути	Міжнародні організації та донори (наприклад, USAID, GIZ, UNDP, Світовий банк, ЄБРР).	Сприяють інституційній розбудові, надають технічну допомогу, фінансують інфраструктурні проекти, сприяють підвищенню кваліфікацій кадрів ОМС.	Найбільший обсяг допомоги спрямовується до територій з особливими потребами, у тилкових громадах переважають проекти розвитку інфраструктури, цифровізації та інноваційної економіки.

Джерело: складено автором

Наведений перелік інститутів економічної влади демонструє, що децентралізація в Україні є не лише процесом перерозподілу фінансів чи повноважень, а цілісною інституційною архітектурою. Саме взаємодія та узгоджене функціонування цих інститутів визначають ефективність нової конфігурації влади та здатність громад реалізовувати власну економічну політику. Таким чином, інститути стають ключовою ланкою, що з'єднає стратегічні сценарії розвитку з їхньою практичною реалізацією.

Розвиток зазначених інститутів визначатиме здатність української моделі децентралізації стати самопідтримуваною та стійкою у довгостроковій перспективі. Саме інститути, а не лише фінансові показники, забезпечують стабільність конфігурації економічної влади та формують підґрунтя для її подальшої еволюції.

Таким чином, інститути децентралізації економічної влади в Україні варто визначати як сукупність формальних і неформальних правил, механізмів та організацій, що визначають спосіб взаємодії держави та громад у сфері управління ресурсами та прийняття економічних рішень. Їхній розвиток формує передумови для переходу від адміністративно-бюрократичної моделі влади до системи багаторівневого економічного врядування, де громада виступає активним і відповідальним суб'єктом.

Аналіз економічного розвитку України та практики більшості країн світу свідчить, що саме інституційні перетворення мають визначальне значення для довгострокової трансформації економічних систем, часто перевищуючи за впливом окремі макроекономічні результати чи інструменти поточної економічної політики. Навіть за наявності короткострокових успіхів у реалізації економічної політики відсутність цілісних і послідовних інституційних змін не забезпечує формування механізмів сталого розвитку економіки на ринкових засадах. Вітчизняний досвід реформ підтверджує, що ефективні перетворення можливі лише за умови системної та концептуально виваженої інституційної трансформації суспільства.

Децентралізація економічної влади виступає не лише інструментом перерозподілу повноважень, а й важливим елементом інституційного оновлення, що розширює простір економічних рішень на місцевому рівні та активізує використання внутрішнього потенціалу територій. Передача повноважень від центральних органів влади до органів місцевого самоврядування, створює умови для гнучкого реагування на локальні потреби та стимулює ініціативність громад. Водночас така трансформація ускладнює систему економічного управління, актуалізуючи проблеми координації, узгодженості рішень і збереження цілісності економічного простору країни. Саме тому децентралізація економічної влади потребує розбудови ефективних інституційних механізмів, здатних забезпечити баланс між автономією місцевого рівня та стратегічною роллю держави, що й визначає ключові орієнтири подальшого аналізу в межах цього дослідження.

1.3. Моделі децентралізації економічної влади: світовий та вітчизняний досвід

У період трансформації економічної системи ключова роль належить законодавчій та виконавчій гілкам влади, які забезпечують практичну реалізацію обраної траєкторії розвитку в межах наявних альтернатив. Основою такого

вибору має бути комплексний підхід, що охоплює щонайменше три взаємопов'язані складові. По-перше, необхідним є аналіз об'єктивних закономірностей функціонування та розвитку економічної системи з метою формування умов для їх ефективної реалізації. По-друге, важливо здійснити оцінку моделей економічного розвитку, які продемонстрували результативність у міжнародній практиці. По-третє, слід визначити послідовність управлінських рішень і можливості адаптації різних моделей до умов національної економіки України з урахуванням її регіональної диференціації.

Одним із чинників розвитку сучасного суспільства є децентралізація економічної влади, яка створює умови для підвищення ролі регіонів і територіальних громад у формуванні та реалізації політики економічного розвитку з урахуванням місцевої специфіки й потреб. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від обраної моделі децентралізації та рівня її інституційного забезпечення.

У світовій практиці сформувалися різні моделі децентралізації економічної влади, тісно пов'язані з реформами системи місцевого самоврядування і, в окремих випадках, такі, що стають основою для розподілу повноважень у процесі реформування. Порівняльний аналіз переваг і обмежень різних моделей децентралізації є важливим для обґрунтування напрямів подальшої реалізації реформи в Україні. Це дає змогу врахувати національні умови довоєнного періоду, виклики, пов'язані з повномасштабною війною та завданнями повоєнного відновлення економіки.

Питання впровадження та функціонування децентралізації органів місцевого самоврядування й економічної влади ґрунтовно висвітлені у працях вітчизняних науковців, зокрема Н. Л. Гавкалової [72], І. Б. Заверухи [73], Ж. П. Лисенко [74], В. П. Гордієнка [75], В. Романа [76], Я. В. Мельника [77] та інших. У їхніх дослідженнях розкрито теоретичні засади, особливості та проблеми реалізації децентралізаційних реформ, а також проаналізовано різні моделі їх реалізації. Водночас низка аспектів інституціоналізації децентралізації

економічної влади залишається недостатньо дослідженою, що зумовлює потребу подальшого вивчення зарубіжного досвіду саме в цьому контексті.

Децентралізація економічної влади передбачає передачу повноважень щодо ухвалення економічних рішень від центральних органів влади до місцевого рівня, насамперед у сфері управління бюджетними ресурсами та іншими економічними активами. Вона виступає специфічним інструментом управління, спрямованим на підвищення ефективності вирішення суспільно значущих завдань, максимальну реалізацію регіональних і місцевих інтересів та раціональне використання ресурсного потенціалу. Такий підхід поєднує врахування регіональної різноманітності з необхідністю збереження цілісності економічного простору держави [72, с. 6].

Міжнародний досвід дозволяє виокремити деконцентрацію, децентралізацію та деволюцію, які різняться ступенем автономії місцевих органів влади та глибиною перерозподілу економічних повноважень у системі публічного управління [54, с. 227].

Деконцентрація передбачає передання окремих управлінських функцій або повноважень щодо прийняття рішень територіальним підрозділам центральної влади чи перерозподіл компетенцій у межах одного рівня управління, зберігаючи їх ієрархічну підпорядкованість центру. Натомість децентралізація економічної влади означає реальну інституційну передачу повноважень і прав на ухвалення рішень органам місцевого самоврядування, що супроводжується формуванням автономних механізмів управління розвитком територій. Децентралізація економічної влади потребує особливої уваги, оскільки має власні інституційні особливості та супроводжується специфічними викликами. Найвищим рівнем інституційної автономії є деволюція, яка має переважно регіональний характер і може реалізовуватися у законодавчій або адміністративній формах.

Аналітичні напрацювання Світового банку свідчать, що межах децентралізації економічної влади відбувається комплексна трансформація, яка охоплює фінансовий, адміністративний та політичний виміри, які перебувають у

тісному синергетичному взаємозв'язку [78]. Ключову роль у цьому процесі відіграє фінансова (фіскальна) децентралізація, оскільки саме вона формує ресурсну основу реалізації повноважень органів місцевого самоврядування та забезпечує їх спроможність надавати публічні послуги відповідно до потреб територіальних громад.

Без належного обсягу фіскальних повноважень інші форми децентралізації залишаються декларативними. Фіскальна децентралізація не лише підвищує ефективність використання ресурсів, а й створює стимули для економічного розвитку територій шляхом посилення фінансової відповідальності та зацікавленості місцевої влади у розширенні податкової бази. Найвищий рівень інституціоналізації економічної децентралізації досягається за умов податкової автономії, коли кожен рівень самоврядування отримує право формувати власну податкову політику, що забезпечує прямий зв'язок між управлінськими рішеннями та економічними результатами розвитку громад [79].

Адміністративна децентралізація передбачає перерозподіл відповідальності за планування, організацію та реалізацію управлінських функцій з центрального на регіональний і місцевий рівні, розширюючи інституційну спроможність органів місцевого самоврядування щодо самостійного формування та впровадження політики соціально-економічного розвитку територіальних громад. Політична децентралізація передбачає передачу частини владних, зокрема нормотворчих, повноважень від центральних органів державної влади до представницьких органів місцевого самоврядування на засадах субсидіарності. Вона охоплює проведення регулярних демократичних виборів, чітке розмежування компетенцій та встановлення зрозумілої системи повноважень між рівнями публічного управління [80].

Практика засвідчує, що децентралізація проявляється у різних формах і комбінаціях залежно від національних умов, регіональної специфіки та галузевих особливостей. Вона сприяє впровадженню інноваційних та більш ефективних управлінських рішень завдяки використанню експериментальних підходів до розв'язання локальних проблем. Така модель управління створює

сприятливі умови для залучення інвестицій, оскільки місцеві органи влади отримують можливість розробляти й реалізовувати власні стратегії розвитку та інвестиційні проекти, підвищуючи конкурентоспроможність територіальних громад. Окрім цього, децентралізація позитивно впливає на рівень політичної стабільності та національної консолідації, розширюючи можливості громадського контролю за виконанням державних програм на місцевому рівні [81, с. 8].

Події повномасштабної війни в Україні наочно підтвердили системоутворююче значення децентралізації для забезпечення стійкості управління, оскільки децентралізована модель дала змогу зберегти функціональну спроможність органів влади навіть в умовах тимчасової окупації окремих територій [82, с. 795].

Водночас результативність децентралізації, зокрема реальне становлення місцевого самоврядування, значною мірою зумовлюється наявністю достатньої ресурсної бази та можливістю її самостійного використання. Це передбачає надання органам місцевої економічної влади права формувати власні доходи через систему місцевих податків і зборів, отримувати міжбюджетні трансферти та здійснювати самостійне розпорядження фінансовими ресурсами без надмірного втручання з боку органів вищого рівня управління.

Втім, процес децентралізації супроводжується певними ризиками, що можуть обмежувати самодостатність територіальних громад. Серед них:

- посилення соціально-економічної нерівності між громадами та регіонами;
- зростання макроекономічної нестабільності;
- підвищений ризик виникнення корупційних схем;
- розпорошення бюджетних ресурсів;
- зростання впливу місцевих еліт;
- зниження ефективності управління на загальнонаціональному рівні.

Крім того, ризики доцільно систематизувати за кількома критеріями.

По-перше, за рівнем їх виникнення виокремлюють національні, регіональні та локальні ризики, що можуть проявлятися у дублюванні функцій

між рівнями управління, послабленні контролю з боку центральних органів влади за реалізацією бюджетного процесу на місцевому рівні тощо.

По-друге, за сферою впливу ризику поділяються на політичні, економічні, фінансові, соціальні та культурні. До них належать поглиблення фінансово-економічної асиметрії між територіями, зростання дисбалансів у співвідношенні «ресурси – повноваження», надмірна орієнтація на короткострокове споживання, політизація процесів об'єднання територіальних громад на рівні обласних рад, виникнення міжінституційних конфліктів, а також необхідність перегляду параметрів освітньої, культурної та соціальної інфраструктури.

По-третє, за чинниками формування ризику пов'язані з дефіцитом інформації, недостатнім рівнем професійної компетентності та обізнаності як управлінського персоналу, так і населення, а також відсутністю узгоджених рішень між ключовими стейкхолдерами. Зокрема, неефективність може бути зумовлена помилками у визначенні стратегічних пріоритетів розвитку, низьким рівнем фінансової грамотності та управлінською неспроможністю при формуванні фінансово самодостатніх територіальних громад. Водночас нестача кваліфікованих кадрів залишається одним із системних викликів для органів місцевого самоврядування, що обмежує їхню результативність навіть за умов наявності належного фінансового забезпечення.

Додатково слід враховувати проблему диспропорцій у рівнях економічного розвитку різних територіальних громад. Передача значних повноважень від центральних органів місцевим, за відсутності належних фінансових і кадрових ресурсів, може становити серйозну загрозу. Тому вкрай важливо забезпечити баланс між обсягом повноважень і доступними ресурсами. За наявності належного кадрового потенціалу органи місцевої економічної влади здатні результативно вирішувати питання локального розвитку, мінімізуючи потребу в адміністративному втручанні з боку центральних органів державної влади.

У різних країнах світу необхідність здійснення реформи децентралізації зумовлена різними причинами. Починаючи з необхідності забезпечити

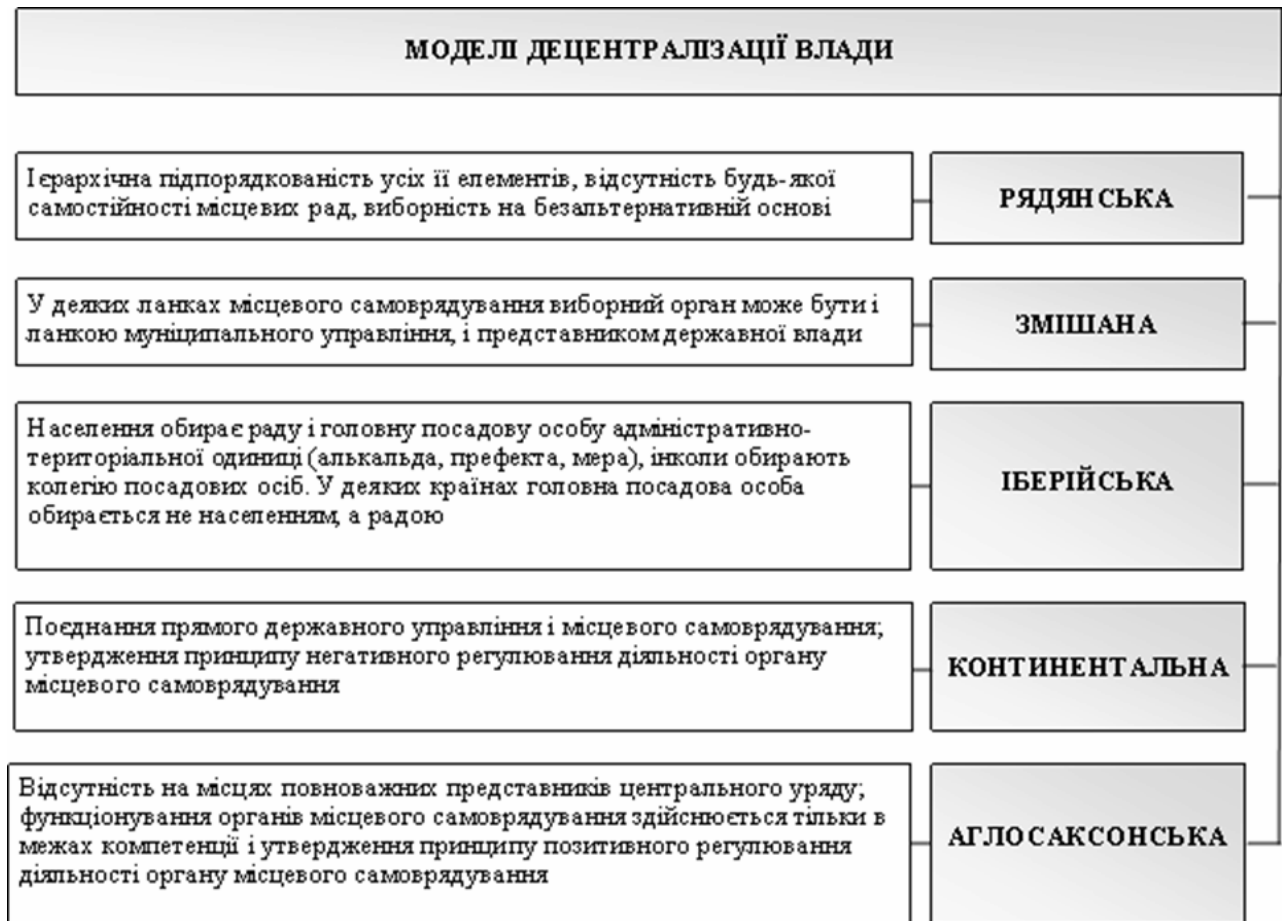
ефективність витрат бюджету, розв'язання макроекономічних питань (Бразилія, Аргентина, Нігерія, Індія), закінчуючи тим, що децентралізація стала інструментом забезпечення самостійності окремим регіонам. Це є необхідним в ситуації, коли регіони мають різні політичні, культурні та етнічні погляди. Міжнародна практика засвідчує, що передання повноважень органам місцевого самоврядування сприяє посиленню їх фінансової самодостатності, підвищенню ефективності реалізації публічних функцій та забезпеченню більш якісного надання суспільних благ і послуг [74, с. 64].

Канада, Швеція та Швейцарія активно використовують фінансову децентралізацію як інструмент стимулювання та розвитку своїх регіонів. Цей підхід передбачає надання регіонам більшої фінансової автономії, що включає передачу частини податків і ресурсів на місцевий рівень. Завдяки цьому кошти можуть використовуватися ефективніше, з урахуванням специфічних потреб окремих громад.

Аналізуючи роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячених децентралізації влади, можна виокремити моделі місцевого самоврядування: англосаксонську, континентальну, змішану, а також іберійську та радянську (Рис. 1.5). Основою цієї класифікації є характер взаємовідносин між місцевими органами влади та владою вищих рівнів. Зазначені моделі відрізняються ступенем децентралізації публічної влади – від високого до низького рівня, що визначає принципи формування місцевих органів самоврядування та їх взаємодію з різними рівнями економічної влади.

Розглянемо детальніше основні моделі децентралізації. Передусім доцільно зупинитися на радянській моделі, яку з позицій базових критеріїв децентралізації складно віднести до децентралізованих систем управління. Її визначальною рисою є суворі вертикальна ієрархія влади, що передбачає повну підпорядкованість нижчих рівнів вищим. Місцеві ради фактично не наділені автономією у сфері прийняття управлінських рішень, зокрема щодо розподілу та використання економічних ресурсів. Вибірчі процедури в межах цієї моделі мають формальний характер і здійснюються без реальної альтернативи. До країн,

у яких збережено елементи такої моделі, належать Китай, Куба та Північна Корея.

Рис. 1.5. Моделі децентралізації влади

Джерело: розроблено автором на основі [76; 77]

Іберійська модель ґрунтується на функціонуванні виборних представницьких органів місцевого самоврядування на всіх субнаціональних рівнях, а також відповідних посадових осіб (мерів, алькальдів, префектів тощо). Водночас керівники місцевих рад, обрані населенням, проходять процедуру затвердження центральною владою через її територіальних представників. У результаті в межах однієї інституційної конструкції поєднуються повноваження різних рівнів управління, що забезпечує легітимність рішень як з боку місцевих громад, так і з боку держави. Зазначена модель є характерною для країн Латинської Америки, зокрема Бразилії та Мексики, а також для Португалії і, з певними модифікаціями, Іспанії [77, с. 156].

Англосаксонська модель децентралізації економічної влади базується на принципах субсидіарності, партнерської взаємодії та підзвітності. Вона передбачає максимальне наближення процесу ухвалення економічних рішень до базового рівня управління за умови збереження координації з центральними органами влади. Місцеві органи управління несуть пряму відповідальність за результати своєї діяльності, що створює стимули для підвищення ефективності управлінських рішень. У державах, де реалізується ця модель, застосовується принцип позитивного регулювання, відповідно до якого рішення органів місцевої влади вважаються правомірними, якщо вони не суперечать загальнонаціональному законодавству. Контроль за їх законністю здійснюється судовими органами. Водночас англосаксонська модель не позбавлена недоліків, серед яких – ризики зростання бюрократичних процедур і недостатньої узгодженості дій між різними рівнями влади, що потенційно може зумовлювати асиметричний регіональний розвиток.

Попри зазначені обмеження, суттєвою перевагою цієї моделі є високий рівень фінансової автономії територій, які мають доступ до значних власних доходів і володіють широкими повноваженнями у сфері бюджетного управління. Англосаксонська модель поширена у Великій Британії, Сполучених Штатах Америки, Канаді, Австралії та Новій Зеландії [75].

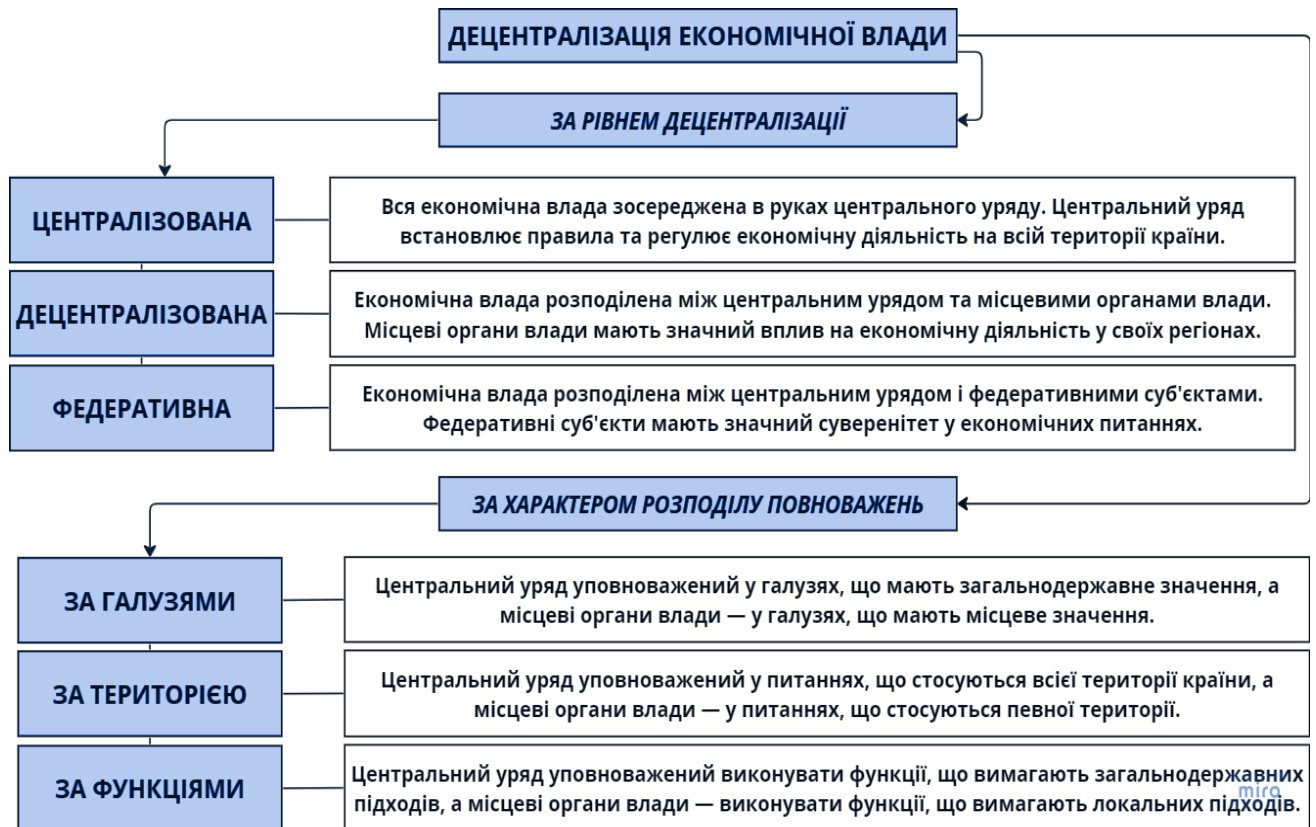
Континентальна модель децентралізації економічної влади орієнтована на передачу частини повноважень і ресурсів від центрального уряду до регіонального та місцевого рівнів з метою підвищення ефективності вирішення економічних питань на місцях. Її концептуальною основою є формування адаптивної системи управління, здатної враховувати специфіку територіального розвитку окремих регіонів. Регіональні органи влади отримують можливість розробляти власні економічні стратегії, водночас зберігаючи узгодженість із загальнодержавною політикою. Разом із тим у межах цієї моделі зберігається ієрархічна взаємодія між рівнями управління, що передбачає наявність контрольних функцій з боку центру. Континентальна модель застосовувалася, зокрема, в Італії, Польщі, Франції, Болгарії та Туреччині.

Змішана модель децентралізації поєднує інституційні елементи англосаксонського та континентального підходів. Вона характеризується розподілом повноважень між рівнями влади, поєднанням виборності та призначення місцевих органів управління, а також наявністю фінансової автономії регіонів, які володіють власною дохідною базою і самостійно управляють бюджетними ресурсами. Водночас економічна влада розподіляється між центральним, регіональним і місцевим рівнями. Ключовою перевагою цієї моделі є її адаптивність до змін соціально-економічного середовища. Вона реалізується, зокрема, у Німеччині та Австрії.

Моделі децентралізації влади постійно еволюціонують, активно запозичуючи ефективні інституційні практики одна в одній. У результаті сформувався підхід, який умовно можна визначити як комплексну або гібридну модель, що поєднує найбільш результативні елементи різних систем і формує унікальну конфігурацію децентралізації в межах кожної окремої країни. Такий підхід враховує історичні передумови, територіальні та географічні особливості, соціокультурні чинники, політичну кон'юнктуру, ресурсний потенціал та стратегічні пріоритети економічного розвитку.

Окрім цього, моделі децентралізації економічної влади можуть класифікуватися за ступенем децентралізації, відповідно до цього виокремлюють централізовану, децентралізовану та федеративну моделі. Інший підхід ґрунтується на способі розмежування повноважень між центральними й місцевими органами влади, що дозволяє виділити галузевий, територіальний та функціональний принципи їх розподілу.

Слід наголосити, що жодна з моделей не є універсальною, оскільки кожна з них має як переваги, так і обмеження. У практиці державного управління переважають комбіновані підходи, які інтегрують елементи кількох моделей залежно від національних умов. На рисунку 1.6 наведено узагальнену схему, що відображає різні підходи до розподілу економічної влади та їхній вплив на траєкторію національного розвитку.

Рис. 1.6. Моделі децентралізації економічної влади

Джерело: розроблено автором

Сучасний контекст вимагає переосмислення класифікації моделей децентралізації. Нові підходи повинні враховувати не лише ступінь взаємодії між центральними та місцевими органами влади, а й додаткові критерії, як-от політична структура, рівень автономії та дотримуватись принципів, що відображені у Таблиці 1.7. Це сприятиме розробці моделей, які враховуватимуть унікальні особливості країни, де планується або вже здійснюється впровадження реформи децентралізації. Такі моделі можуть адаптуватися до конкретних умов і потреб суспільства. Важливо вибрати підхід, який максимально відповідає національному контексту та стратегічним цілям децентралізації. Водночас доцільно враховувати рівень соціально-економічного розвитку територій, інституційну спроможність органів місцевого самоврядування та наявні фінансові ресурси, що визначають реальні можливості реалізації переданих повноважень. Крім того, важливим є забезпечення балансу між автономією місцевого рівня та ефективними механізмами державного контролю, що

дозволить мінімізувати ризики диспропорцій та підвищити ефективність управління. У результаті це створює передумови для формування стійкої, ефективної та адаптивної системи багаторівневого врядування, здатної забезпечити довгостроковий розвиток територій.

Таблиця 1.7

Принципи створення моделі децентралізації

Принцип	Опис
Субсидіарності	Основний принцип цієї моделі – економічні повинні прийматися на найнижчому рівні. Це означає, що місцеві органи влади отримують більше можливостей розподілу та використання ресурсів на локальному рівні, що дозволяє їм впливати на розвиток та ефективність своїх територій. Втручання центральної влади є обмеженим.
Партнерства	Основний принцип – співпраця центральної влади з місцевими органами, громадськістю та приватним сектором для спільного прийняття рішень. Така взаємодія сприяє більш ефективному вирішенню проблем та розвитку територій.
Децентралізації функцій	В основі цього принципу лежить передача функцій по забезпеченню потреб населення в освіті, охороні здоров'я, соціальному захисті тощо.
Регіональної децентралізації	Оптимальне поєднання централізованих та децентралізованих елементів. Регіони отримують повноваження та реалізують їх під державним наглядом виключно на предмет законності їхніх рішень, забезпечуючи при цьому територіальну цілісність та загальнодержавну стратегічну єдність.

Джерело: систематизовано автором

Наведені в таблиці принципи формування моделі децентралізації відображають концептуальні засади розподілу економічної влади між рівнями управління. Їх поєднання забезпечує прийняття рішень на максимально наближеному до громад рівні, розвиток партнерської взаємодії між державою, місцевою владою та іншими стейкхолдерами, а також ефективне виконання соціально значущих функцій. Водночас принцип регіональної децентралізації сприяє збереженню цілісності державного управління шляхом оптимального балансу автономії та державного контролю.

Децентралізація економічної влади є багатоаспектним і довготривалим процесом, що потребує системного підходу до планування, послідовної

реалізації та постійного коригування з урахуванням змін зовнішнього середовища. Її стратегічне призначення полягає у створенні передумов для сталого економічного зростання, підвищення ефективності управління ресурсами, поліпшення рівня добробуту населення та формування довіри громадян до інститутів влади. Визначальним завданням децентралізації економічної влади є активізація регіонального і місцевого розвитку шляхом розширення фінансових повноважень органів місцевого самоврядування, що забезпечує їхню спроможність самостійно формувати бюджетну політику, визначати інвестиційні пріоритети та раціонально використовувати локальні ресурси з метою підвищення економічної самодостатності територіальних громад і розвитку міжтериторіальної конкуренції.

Міжнародна практика підтверджує ефективність децентралізації економічної влади як інструменту соціально-економічного розвитку. У країнах з усталеною ринковою економікою, зокрема у США, Німеччині та Канаді, відповідні механізми формувалися протягом десятиліть, тоді як у державах з перехідною економікою, таких як Польща, Угорщина та Чехія, децентралізація стала одним із ключових напрямів інституційних перетворень. При цьому кожна країна реалізує власну модель децентралізації, адаптовану до національних особливостей та стратегічних цілей розвитку [83].

В Україні процес децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування розпочався у 2014 році й триває дотепер. Запроваджена змішана (громадівська) модель децентралізації ґрунтується на кращих європейських практиках, зокрема Данії, Латвії, Польщі, Франції та Німеччини. Особливістю українського підходу є паралельна реалізація реформ місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та державної регіональної політики, що зумовлює унікальність цієї трансформації. Така модель сприяє посиленню автономії, фінансової спроможності та підзвітності територіальних громад, одночасно зберігаючи державний контроль у стратегічно важливих сферах, що в цілому позитивно впливає на динаміку регіонального економічного розвитку. Водночас із початком повномасштабної агресії у лютому 2022 року темпи

реформ істотно сповільнилися, оскільки пріоритетними стали питання безпеки, збереження людського потенціалу та підтримки економічної діяльності. Разом із тим передача повноважень на місцевий рівень забезпечила більш оперативне та адаптивне реагування на виклики воєнного часу.

Слід зауважити, що децентралізація не є універсальним інструментом вирішення всіх проблем управління та розподілу ресурсів і супроводжується низкою ризиків, зокрема загрозою бюрократизації та посиленням міжрегіональної нерівності. Українські територіальні громади стикаються з комплексом демографічних і кадрових проблем, фінансових обмежень та інфраструктурних диспропорцій, що проявляються у скороченні чисельності населення, дефіциті кваліфікованих кадрів, недостатньому фінансовому забезпеченні та зношеності базової інфраструктури. З огляду на це, ризики децентралізації мають локально-специфічний характер і потребують диференційованих управлінських рішень.

Повномасштабна війна в Україні наочно засвідчила, що децентралізована система управління є більш адаптивною та стійкою до зовнішніх шоків. У перспективі децентралізація може стати одним із ключових чинників повоєнного відновлення країни, а набутий Україною досвід – важливим практичним орієнтиром для держав, які прагнуть підвищити інституційну стійкість до кризових і форс-мажорних обставин.

Висновки до розділу 1

Встановлено, що економічна влада є багатовимірною категорією, що проявляється через здатність впливати на розподіл ресурсів, формування економічних стимулів, забезпечення умов для економічного зростання, реалізується через систему формальних і неформальних інститутів, які спрямовують рух ресурсів, визначають правила їх використання та формують траєкторії соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано, що рівень концентрації та розподілу економічної влади визначає модель економічного

розвитку, ступінь її ефективності, адаптивності та стійкості до зовнішніх і внутрішніх викликів.

Доведено, що інститут – це стійка система формальних правил і неформальних норм, що регулюють взаємодію агентів, забезпечуючи передбачуваність і структурованість відносин, поєднує правові механізми, організаційні структури та культурні практики, які формують «правила гри» у суспільстві та економіці, виступає одночасно матеріальним і нематеріальним базисом соціально-економічної системи, що визначає доступ до ресурсів, способи їх використання та умови трансформації владних відносин.

Обґрунтовано, що інститути децентралізації економічної влади є системою формальних правил і неформальних норм, закріплені в правових, організаційних та соціально-економічних механізмах, які забезпечують перерозподіл владних і ресурсних повноважень між рівнями управління та формують умови для функціонування територіальних громад як самостійних суб'єктів економічної влади, виступають фундаментальною основою функціонування економічної влади, забезпечуючи її легітимність, відтворення та трансформацію.

Встановлено, що децентралізація економічної влади в сучасних умовах постає як складний і багаторівневий процес інституціоналізації, спрямований на перерозподіл повноважень та ресурсів між різними рівнями влади. Інституційною формою реалізації економічної влади держави та місцевого самоврядування є фіскальна влада, що виражається у здатності органів публічної влади мобілізувати, розподіляти та використовувати фінансові ресурси з метою забезпечення суспільного добробуту, економічної стабільності та розвитку територій. Ключовим інструментом формування автономії територіальних громад є фіскальна децентралізація, що забезпечує їх доступ до фінансових ресурсів та самостійність у прийнятті бюджетних рішень, можливість впливати на локальні економічні процеси, трансформуючи громади в повноцінні суб'єкти економічної влади.

Розкрито сутність процесу інституціоналізації децентралізації економічної влади, який має комплексний характер і поєднує економічні, правові,

організаційні та соціальні виміри. Інституціоналізація децентралізації економічної влади формує стимули для територіальних громад щодо нарощування власної дохідної бази, активізації інвестиційної діяльності та реалізації стратегій сталого розвитку, водночас посилюючи їх роль як самостійних інститутів економічної влади.

Доведено, що децентралізація, як процес передачі управлінських і ресурсних повноважень від центрального до місцевого рівня стала однією з ключових інституційних реформ в Україні протягом останнього десятиліття. Її реалізація сприяла зміцненню інституту місцевого самоврядування, формуванню нових інститутів економічної влади, зокрема об'єднаних територіальних громад, інституту старост, системи місцевих фінансів, а також створила передумови для підвищення довіри населення до влади. Водночас завершення інституційної трансформації потребує подальшого формування інституту префектів, як елемента забезпечення законності та узгодженості управлінських рішень у багаторівневій системі врядування.

Систематизовано моделі децентралізації економічної влади, що застосовуються у світовій практиці, та окреслено особливості українського підходу. Досвід США, Німеччини, Франції, Польщі та інших країн продемонстрував, що децентралізація, попри наявні ризики, сприяє сталому розвитку економіки та підвищенню добробуту населення. Українська модель децентралізації є унікальною, вона поєднує елементи різних підходів та супроводжується одночасним реформуванням місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та регіональної політики. Її особливість полягає у розширенні автономії громад за умов збереження державного контролю над стратегічними функціями. Для створення ефективної моделі децентралізації економічної влади важливо дотримуватись принципів субсидіарності, відповідальності, прозорості та співпраці.

Основні наукові результати, представлені в Розділі 1, опубліковано в авторських роботах [23; 66; 82; 83].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ

2.1. Механізм децентралізації економічної влади та його реалізація: досвід країн Європейського Союзу

У середині минулого століття децентралізація стала однією з найбільш обговорюваних тем у світі. Для держав пострадянського простору та країн Східної Європи впровадження децентралізаційних реформ розпочалося значно пізніше – на початку 1990-х років. Проте вже сьогодні можна констатувати про значні результати, досягнені цими країнами (зокрема, Польщі, Німеччини, Франції) у цьому напрямі. Йдеться про формування раціональної системи територіальної організації влади, трансформацію механізмів державного управління, розвиток інститутів місцевого самоврядування, підвищення якості публічних послуг і модернізацію місцевої інфраструктури тощо.

Успіх реалізації децентралізації економічної влади значною мірою залежить від розробки й ефективного функціонування відповідного механізму, який поєднує в собі правові, економічні, фінансові, організаційні та управлінські інструменти (рис. 2.1). Досвід країн ЄС, які пройшли шлях децентралізації, демонструє, що чітко визначений механізм є фундаментом для формування сталих інституцій місцевого самоврядування, забезпечення економічної самодостатності територіальних громад та підвищення якості управління на місцях.

Розкриття поняття «механізм» у контексті децентралізації економічної влади дає змогу глибше зрозуміти сутність і структуру цього процесу, а також обґрунтувати доцільність його застосування для покращення системи управління та економічного розвитку країни [84, с. 369].

Рис. 2.1. Механізм децентралізації економічної влади

Джерело: розроблено автором

Механізмом децентралізації економічної влади є комплекс інструментів, що забезпечують передачу повноважень, ресурсів і відповідальності від центральної влади на регіональні та місцеві рівні з метою підвищення

ефективності управління, адаптацію до місцевих умов і залучення громад до процесу ухвалення рішень для покращення рівня життя населення.

Передача повноважень з вищого рівня управління до управління на рівні основного суб'єкта місцевого самоврядування – громади, є багатограним і складним процесом, який вимагає ретельного планування, чіткої нормативно-правової регламентації та послідовних дій усіх учасників цього процесу. Для створення ефективної моделі децентралізації в Україні особливого значення набуває врахування зарубіжного досвіду, зокрема найкращих практик європейських країн, які успішно реалізували реформи у цій сфері. Аналіз досвіду країн ЄС дозволяє виявити ефективні моделі передачі економічних повноважень, механізми розподілу фінансових ресурсів між рівнями управління та інструменти підвищення відповідальності місцевих органів влади за результати їхньої діяльності. Інтеграція таких підходів дозволить не лише уникнути поширених помилок, але й адаптувати перевірені рішення до національних умов, сприяючи розвитку територій, підвищенню якості управління та добробуту громад.

Вітчизняні дослідники наголошують, що «історія децентралізованої держави є історією суперечностей, пов'язаних із пошуком найкращої форми організації державної влади» [85, с. 6]. Децентралізація як концепція набуває різноманітних форм, залежно від історичного розвитку, особливостей законодавства, географічного розташування, національних, релігійних і культурних особливостей, а також рівня економічного та соціального розвитку кожної країни. Попри різноманітність моделей місцевого самоврядування та відмінності у розподілі повноважень між центральними та місцевими органами влади, процеси децентралізації в європейських країнах характеризуються спільними рисами.

Серед основних характеристик децентралізації в європейських країнах можна виокремити декілька ключових:

– розвиток місцевої та регіональної автономії як основа демократизації;

- ефективного вирішення локальних проблем;
- забезпечення свободи через розширення місцевої та регіональної автономії;
- підтримка культурного, мовного та етнічного розмаїття;
- стимулювання економічної конкуренції між різними рівнями територіального управління [86, с. 10].

Реформи децентралізації в різних країнах мають свої особливості, проте їх об'єднує необхідність передати відповідальність за надання послуг населенню та виробництво товарів найнижчому рівню управління, здатному взяти на себе відповідні витрати й ефективно розпоряджатись отриманими результатами. Досвід демократичних країн Європи демонструє, що запровадження альтернативних механізмів надання якісних послуг населенню в умовах децентралізації влади сприяє ефективному вирішенню цього завдання.

Більшість європейських держав у післявоєнний період здійснили кілька етапів реформ адміністративно-територіального устрою та органів місцевого самоврядування. Основними ідеями таких реформ були:

- забезпечення доступності послуг для громадян шляхом укрупнення адміністративно-територіальних одиниць;
- передача повноважень і ресурсів органам місцевого самоврядування;
- впровадження систем електронного врядування для підвищення ефективності управління.

Ще однією з причин впровадження децентралізації в країнах Європи є прагнення до інтеграції та відповідності вимогам членства в Європейському Союзі. Принципи децентралізації влади закладені в основу функціонування системи державного управління як країн-учасниць, так і держав-кандидатів на вступ. Відповідність цим принципам є не лише критерієм для входження до ЄС, але й основою для розробки та впровадження галузевих політик, що забезпечують сталий розвиток і гармонізацію управлінських систем. Створення системи управління, яка забезпечує ефективність, наближає уряд до громадян та

сприяє задоволенню їхніх потреб на якісно новому рівні, залишається важливим завданням для більшості держав світу [87].

Для аналізу механізму децентралізації економічної влади в ЄС розглянемо досвід Данії, Німеччини, Франції, Латвії та Польщі, оскільки ці країни демонструють різні підходи до реалізації реформ децентралізації. Дослідження спирається на такі якісні та кількісні показники, як історія впровадження реформи, індекс децентралізації та його складові коефіцієнти, ступінь фінансової автономії, способи розподілу ресурсів та ефективність виконання переданих повноважень. Зокрема, аналіз цих показників дозволяє визначити сильні та слабкі сторони кожної моделі, що є цінним для порівняння та адаптації найкращих практик для України.

Найвищий показник індексу децентралізації серед 27 країн-учасниць ЄС має Німеччина - 2,9, у розрізі фіскальної (3), адміністративної (2,9) та політичної (2,8) децентралізації. До трійки лідерів входять Данія та Латвія. Їх показники індексу загальної децентралізації складають 2,5 і 2,4 відповідно. Польща у цьому рейтингу посіла 8 місце, Франція - 12, проте їх досвід є цінним для України, адже їх економічний розвиток наразі значно випереджає Україну в багатьох аспектах [88].

Обрані країни мають різні шляхи впровадження реформи децентралізації, що дозволяє оцінити цей процес з різних точок зору. Так, до 1970 року адміністративно-територіальний устрій Данії був дійсно дуже подрібненим і базувався на церковних приходах. Це створювало складну та фрагментовану структуру самоврядних одиниць, що ускладнювало ефективне управління та надання послуг населенню. Реформа в Данії була спрямована на укрупнення муніципалітетів, що дозволило їм ефективніше виконувати свої функції та забезпечувати кращі послуги для населення. Це також сприяло зменшенню депопуляції сільських районів, оскільки покращення умов життя та роботи стимулювало людей залишатися в сільській місцевості. В Україні також була сформована потреба в подібних реформах для зміцнення сільських громад та покращення їхньої спроможності виконувати свої функції. Міжмуніципальне

співробітництво може стати вагомим чинником для успішного впровадження таких змін.

Остання значна реформа Данії у 2005-2007 рр. зменшила кількість муніципалітетів з 270 до 98 та кількість регіонів з 13 до 5. Більші муніципалітети отримали більше фінансових ресурсів, що дозволило їм інвестувати в інфраструктуру, освіту та соціальні послуги. Такі зміни дали можливість підвищити ефективність та гнучкість управління, покращити послуги для населення та раціоналізувати використання податків, підвищити якість медичних послуг, послабити бюрократію, посилити вплив людини на владу та покращити демократію участі. Хоча виклики, з якими стикнулася Данія під час реформ, відрізнялися від тих, що є в Україні, її досвід, у впровадженні успішних змін, може стати корисним і для нашої країни [89].

У Латвії процес децентралізації розпочався у 1992 році після здобуття незалежності, і за останні десятиліття кількість муніципалітетів зменшилася з 612, у 1992 році, до 42, у 2021 році. Латвія також успадкувала подібну систему адміністративно-територіального устрою від СРСР, що включала дрібні місцеві громади та райони як і Україна. Велика реформа в Латвії включає три основні компоненти: юридичну, фінансову та адміністративно-територіальну реформи. Кожна з цих реформ була взаємопов'язаною і неможливою без інших. В Латвії також були проблеми із добровільним об'єднанням, не зважаючи на фінансову підтримку такого об'єднання з боку держави. Реформа 2009 року в Латвії дійсно призвела до значних змін в адміністративно-територіальному устрої країни. Було створено нові адміністративно-територіальні одиниці – краї, з повноцінним місцевим самоврядуванням, тоді як волості формально залишилися, але вже без власного самоврядування. Зараз в Латвії є 9 міст республіканського значення та 110 країв. До 2009 року, після об'єднання, держава надавала додаткову разову дотацію до загального бюджету об'єднаних волостей, яка, зазвичай, використовувалася для розвитку крайової інфраструктури. Це сприяло зміцненню місцевого самоврядування та покращенню умов життя в краях. Пізніше об'єднання проходило вже без додаткових дотацій.

Реформа в Латвії дійсно вирішила багато проблем, але, звісно, не всі. Незважаючи на те, що закон передбачає два рівні самоврядування – регіональне та місцеве, на практиці регіональне самоврядування так і не було створено. Це призвело до того, що великі самоуправління та міста республіканського значення можуть виконувати всі повноваження місцевого самоврядування, тоді як деякі самоуправління з населенням до 1000 осіб досі не можуть ефективно виконувати свої функції. Для таких випадків і передбачалося регіональне самоврядування, яке могло б допомогти малим громадам виконувати свої функції та забезпечувати належний рівень послуг для населення. Це показує, що навіть успішні реформи можуть мати свої недоліки та потребують подальшого вдосконалення [90; 91].

Польща провела свою головну реформу місцевого самоврядування у 1989-90 роках, передавши повноваження та ресурси від органів виконавчої влади до органів гмінного самоврядування, було створено 2478 муніципалітетів. Гміни були утворені ще в 1973 році за часів комуністичного режиму, тому реформа 1990 року не передбачала зміни територіальної основи на базовому рівні. На інших рівнях адміністративно-територіального устрою місцеве самоврядування було відсутнє. Цей досвід Польщі може бути корисним для України, оскільки він показує, як наявність повноважень та ресурсів на місцевому рівні може сприяти зміцненню місцевого самоврядування та покращенню умов життя в громадах. Важливо враховувати, що кожна країна має свої унікальні особливості, тому реформи повинні бути адаптовані до конкретних умов та потреб [92].

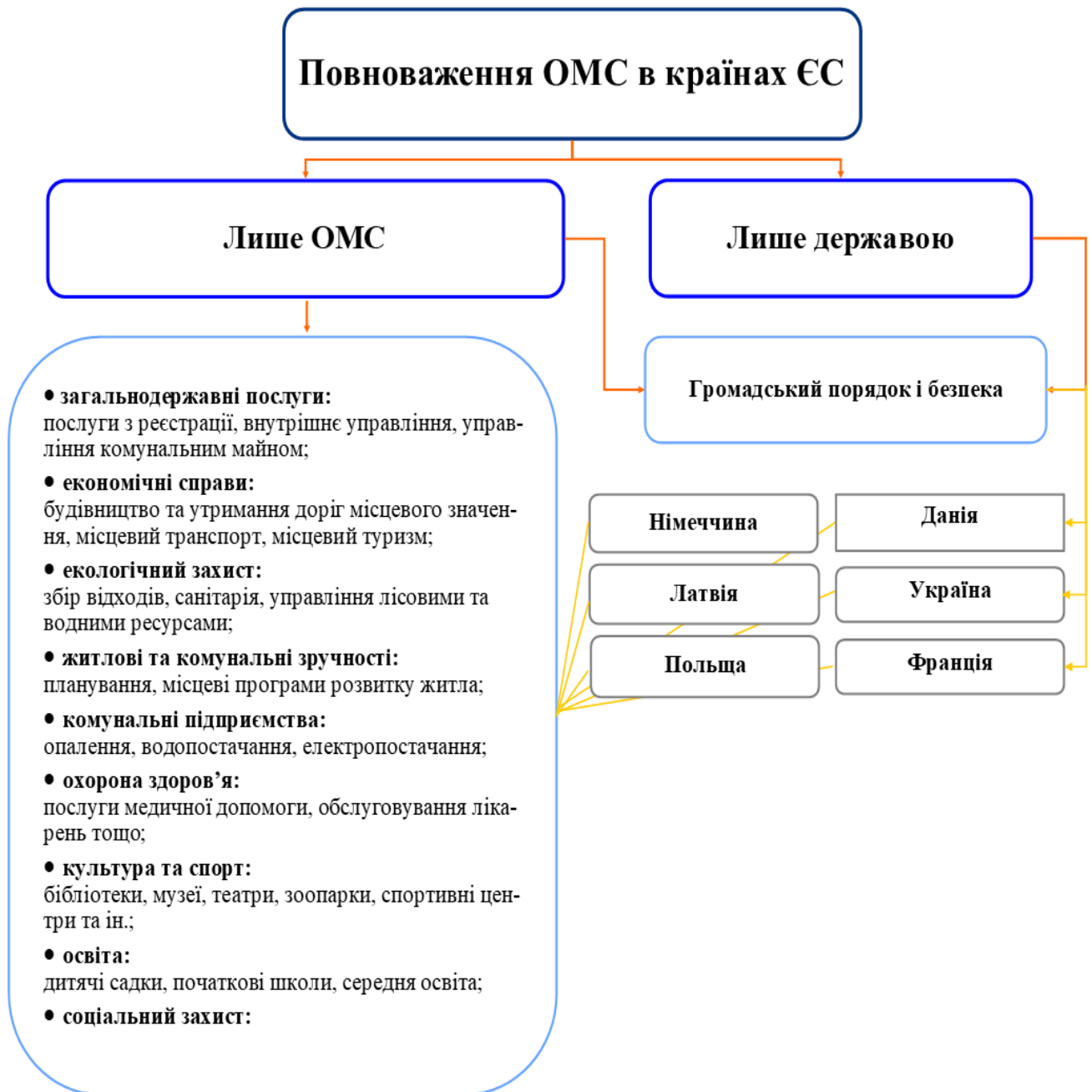
Німеччина, маючи давню традицію незалежного муніципального управління ще з 962 року, у сучасному вигляді почала формуватися після 1945 року. Нині Німеччина є демократичною федеративною державою, у її складі 16 федеративних земель. Важливою складовою процесів децентралізації в цих країнах є фінансова децентралізація, що супроводжувалася наданням муніципалітетам фінансових ресурсів разом із відповідними повноваженнями. Це дозволило значно покращити якість наданих послуг населенню [93].

Франція є прикладом країни з надзвичайно подрібненою системою місцевого самоврядування, яка налічує понад 36000 комун, більшість із яких мають населення менше 1000 осіб. Попри це, французька модель місцевого самоврядування є складною і водночас унікальною, оскільки передбачає обов'язкове міжмуніципальне співробітництво. Усі комуні залучені до різних форм угруповань, таких як метрополії, агломерації, спеціальні об'єднання чи синдикати, що спрямовані на оптимізацію управління без примусового укрупнення комун.

Франція продовжує реформувати систему місцевого самоврядування, прагнучи балансу між централізацією та децентралізацією. Введення різних статусів для комун і регіонів, починаючи з 2014 року, дозволяє враховувати специфіку окремих територій і сприяє адаптації моделі до сучасних потреб. Цей досвід демонструє, що кожна країна будує власну систему, базуючись на своїй можливості та практичну необхідність [94].

Децентралізаційні процеси в європейських країнах стали інституційною основою суттєвого перегляду розподілу функцій і ресурсів між різними рівнями влади. У межах цих трансформацій держава делегувала ОМС значну частину повноважень у сфері надання суспільних благ і послуг, що зумовило необхідність комплексних адміністративних і фінансових реформ. Загалом у більшості європейських країн спостерігається подібність функціональної компетенції місцевих органів влади, яка охоплює забезпечення загальнодержавних і місцевих послуг, регулювання економічних процесів, екологічний захист, управління житлово-комунальним господарством, сфери охорони здоров'я, освіти, культури, спорту та соціального захисту населення.

Водночас ключові відмінності у повноваженнях ОМС проявляються у сфері забезпечення громадського порядку та безпеки. Зокрема, у таких країнах, як Німеччина, Латвія та Польща, відповідні функції покладено на місцеві громади, тоді як у Франції, Україні та Данії ці повноваження зберігаються за центральними органами державної влади (Рис. 2.2.).

Рис. 2.2. Повноваження ОМС в країнах ЄС: спільне та відмінне

Джерело: побудовано автором на основі [73]

При децентралізації економічної влади, в будь-якій країні, важливими є ресурси, які надаються місцевим органам влади. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні їх фінансової автономії. За останні 20 років багато європейських країн здійснили реформи, спрямовані на перерозподіл бюджетних ресурсів між різними адміністративними рівнями. Це дозволило місцевим органам влади отримати більше повноважень та ресурсів для задоволення потреб своїх громад. Існують чотири основні категорії доходів місцевих бюджетів: податкові

надходження, неподаткові доходи, доходи від операцій з капіталом і трансферти. Однак, основними джерелами залишаються податки та трансферти (дотації та субвенції). В Німеччині податкова система регулюється на федеральному рівні, а податки поділяються на власні і розподілені між рівнями влади. Розподілені податки включають ПДФО (37% податкових надходжень муніципалітетів) та ПДВ (5%). Власні податки муніципалітетів складаються з податку на підприємницьку діяльність, нерухомість та менш значущих податків, таких як торговий податок чи податок на собак або на дощ [95].

У Данії основними власними податками є місцевий ПДФО (90% податкових надходжень), податки на нерухоме майно (10%) та церковний податок. Місцевий та національний ПДФО адмініструється центральним урядом, проте муніципалітети мають право встановлювати його ставку. Розподіленими податками є корпоративний податок, податок на науку та нерухомість [96].

Латвійська система відрізняється тим, що муніципалітети не мають власних податків і отримують кошти лише з розподілених податків. Основними джерелами є ПДФО (85% усіх податкових надходжень), податок на майно (100% перерозподіляється до муніципалітетів) та податки на лотереї й природні ресурси [96].

У Польщі муніципалітети отримують як власні, так і розподілені податки. Власні податки включають податки на майно, землю сільськогосподарського призначення та лісові угіддя. Розподілені податки охоплюють податок на доходи фізичних осіб та корпоративний податок [97].

Система місцевого оподаткування у Франції включає як власні податки, так і розподілені між різними рівнями влади. Основними джерелами податкових надходжень є також ПДФО, податок на нерухомість та корпоративний податок. Центральна влада також активно підтримує муніципалітети через трансферти та субвенції. Разом із тим, через фрагментацію системи виникають додаткові витрати на управління, що стає викликом для забезпечення фінансової ефективності.

Неподаткові доходи в усіх країнах формуються з адміністративних зборів і платежів за публічні послуги. Отже, структура доходів муніципалітетів у різних країнах відрізняється, проте має спільні риси. Основними джерелами є податок на доходи фізичних осіб, корпоративний податок та ПДВ як розподілений податок, а серед власних податків переважають податки на майно, лотереї чи розваги.

Децентралізація економічної влади є вимагає використання адекватних методів оцінки, що враховують специфіку інструментів її реалізації та створюють умови для подальшого порівняльного аналізу. Сучасний підхід передбачає якісний та кількісний підходи до оцінки будь-якого напрямку децентралізації.

Якісний підхід дозволяє аналізувати, наскільки вплив децентралізації є сильнішим або слабшим у певних умовах. Цей підхід застосовують як для порівняння між різними країнами, так і для аналізу змін у межах однієї держави на різних етапах розвитку. Для повноти результатів, якісний підхід базується на аналізі ключових елементів механізму децентралізації:

- 1) повноваження місцевих органів влади, їх розподіл та обсяг;
- 2) аналіз власних доходів, трансфертів, засобів усунення дефіциту бюджету;
- 3) структура і порядок формування органів влади;
- 4) рівень відповідальності;
- 5) рівень громадської участі;
- 6) практика застосування норм та використання можливостей.

Кількісний підхід базується на використанні статистичних даних, що спрощує аналіз, але може створювати викривлене уявлення про реальний рівень децентралізації, якщо враховувати лише числові показники. Тому оптимальним є поєднання обох підходів, розраховуючи такі показники:

- кількісна оцінка децентралізації за видатками;
- якісна оцінка ступеня децентралізації видаткових повноважень;
- кількісна оцінка децентралізації за доходами;

– якісна оцінка ступеня децентралізації доходів.

Оцінка децентралізації за видатками має враховувати, що наявність повноважень витратити кошти не завжди означає реальну самостійність органів влади, особливо якщо витрати нижчого рівня регламентовані національним законодавством. Часто обсяг видатків залежить від цільових трансфертів, які можуть обмежувати самостійність місцевих органів у розпорядженні коштами.

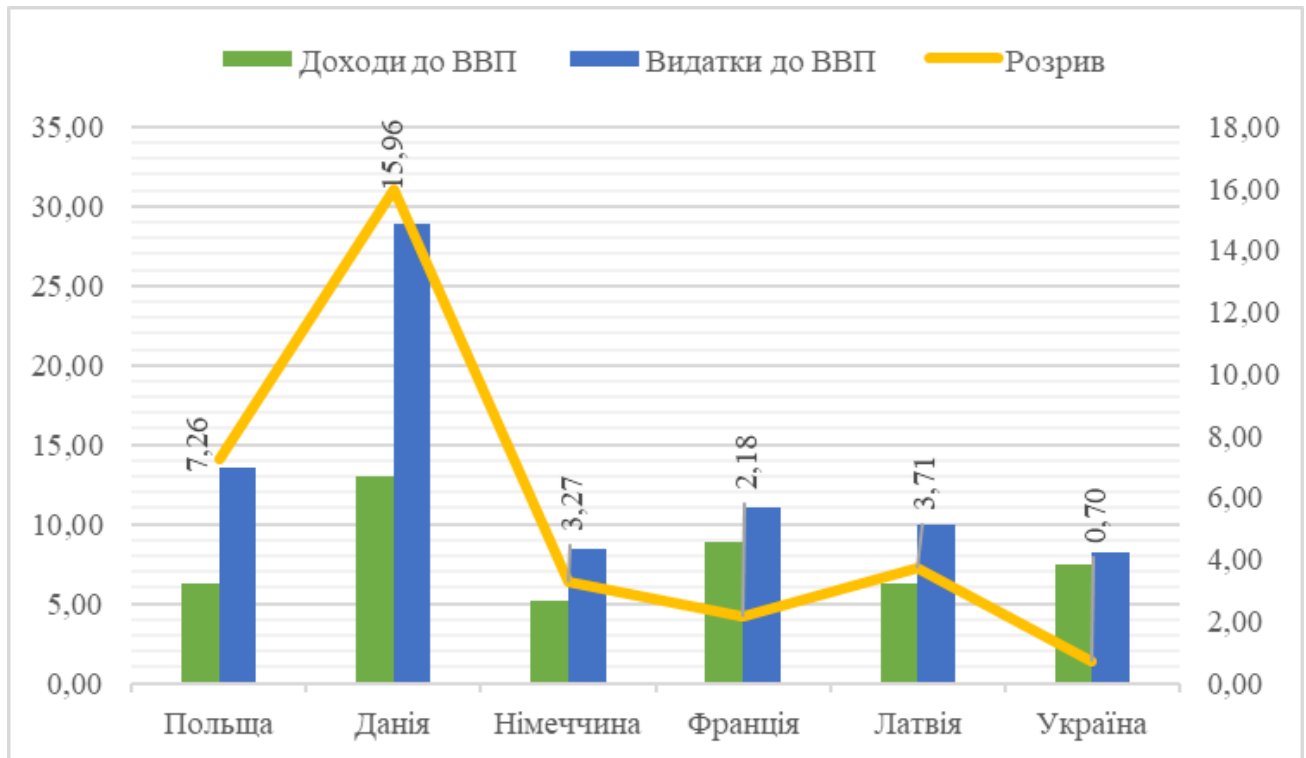
Рівень децентралізації за доходами оцінюється через частку доходів регіональних і місцевих бюджетів у консолідованому бюджеті країни, а також через частку власних доходів у структурі бюджетів. Чим вищий цей показник, тим більша ступінь децентралізації.

Щоб проаналізувати рівень децентралізації у вибраних нами європейських країнах, варто провести статистичний аналіз фінансових показників, зокрема, до прикладу, порівняти частки доходів та видатків місцевих бюджетів до ВВП країни. Частка доходів місцевих бюджетів до ВВП демонструє, яка частина валового внутрішнього продукту країни формується за рахунок надходжень до місцевих бюджетів. Цей показник забезпечує рівень фінансової незалежності місцевих органів влади. Частка видатків місцевих бюджетів до ВВП показує, який обсяг ресурсів місцевого бюджету потрібно у відношенні до загального економічного обсягу країни. Це ілюструє ступінь участі місцевої влади у фінансуванні державних функцій.

Порівняння цих показників дозволяє оцінити, наскільки фінансово самостійною є місцева влада в порівнянні з іншими країнами, а також, в перспективі, знайти шляхи для покращення ситуації. Співвідношення доходів і видатків місцевих бюджетів Польщі, Данії, Німеччини, Франції, Латвії та України у 2022 р. представлено на рис. 2.3.

Як можна побачити на Рис. 2.3, що у 2022 р. відношення видатків до ВВП перевищує відношення доходів до ВВП у всіх досліджуваних країнах. Найбільша розбіжність між доходами і видатками у Данії – 15,96%, це може свідчити про те, що в Данії існує невідповідність між наданими органам місцевого самоврядування повноваженнями та ресурсами на їх виконання. Найменший

розрив зафіксовано в Україні – 0,7%, проте, варто взяти до уваги, що саме цього року відбулося повномасштабне вторгнення, що безпосередньо вплинуло на економічні та політичні процеси в країні, тому для коментування цього показника, варто врахувати ще ряд інших важливих факторів.

Рис. 2.3. Співвідношення доходів і видатків місцевих бюджетів Польщі, Данії, Німеччини, Франції, Латвії та України до ВВП у 2022 р.

Джерело: складено автором на основі даних [98; 99; 100]

Також варто проаналізувати коефіцієнт самостійності місцевих бюджетів. Коефіцієнт відображає ступінь фінансової незалежності місцевих бюджетів, дозволяє оцінити, наскільки ОМС здатні самостійно фінансувати свої витрати без зовнішньої допомоги. Високий коефіцієнт самостійності свідчить про те, що місцевий бюджет має достатньо власних доходів для покриття своїх витрат, що є ознакою фінансової стабільності та автономії [101].

Коефіцієнт самостійності місцевих бюджетів розраховується за формулою:

$$K_c = \frac{ВД}{Д}, \quad (2.1)$$

де:

ВД – власні доходи місцевого бюджету;

Д – загальна сума доходів місцевого бюджету (враховуючи трансферти).

Користуючись базою даних Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), порахуємо коефіцієнт самостійності місцевих бюджетів для Данії, Франції, Німеччини, Латвії та Польщі в діапазоні 2018-2022 рр. (Таблиці 2.1, 2.2). Для цього використовуємо дані про доходи місцевих бюджетів цих країн та доходи від міжбюджетних трансфертів у відсотках до загального доходу бюджету.

Таблиця 2.1

Доходи місцевих бюджетів країн ЄС за 2018-2022 рр.

Країна	Рік	2018	2019	2020	2021	2022
Данія	Доходи місцевих бюджетів, млн	317 153	330 658	344 009	361 528	367 011
	Доходи від міжбюджетних трансфертів, %	26,75	25,63	26,70	25,69	25,75
Франція	Доходи місцевих бюджетів, млн	204 679	210 651	204 370	218 093	233 128
	Доходи від міжбюджетних трансфертів, %	4,35	4,51	4,78	4,50	4,26
Німеччина	Доходи місцевих бюджетів, млн	176 194	180 253	167 979	187 384	200 982
	Доходи від міжбюджетних трансфертів, %	6,42	6,29	7,55	6,63	6,80
Латвія	Доходи місцевих бюджетів, млн	2 118	2 213	1 951	2 157	2 418
	Доходи від міжбюджетних трансфертів, %	8,14	9,93	10,49	10,01	9,69
Польща	Доходи місцевих бюджетів, млн	147 430	155 316	151 436	165 638	193 334
	Доходи від міжбюджетних трансфертів, %	14,43	15,11	17,06	16,58	14,84

Джерело: складено автором на основі даних [98]

Далі визначаємо загальну суму доходів місцевого бюджету (враховуючи трансферти), підставляємо отримані значення у формулу коефіцієнта

самостійності місцевих бюджетів, рахуємо середнє значення коефіцієнта за визначений період та отримані результати відображаємо в Таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Середнє значення коефіцієнта самостійності країн ЄС

Рік	2018		2019		2020		2021		2022		Кс, с. з.
	Д	Кс	Д	Кс	Д	Кс	Д	Кс	Д	Кс	
Данія	401977,1	0,79	415417,7	0,79	435857,4	0,79	454409,7	0,79	461508,4	0,79	0,79
Франція	213585,8	0,96	220149,1	0,96	214146,3	0,95	227899,2	0,96	243054,5	0,96	0,96
Німеччина	187511,0	0,94	191584,0	0,94	180661,8	0,93	199812,2	0,94	214653,5	0,94	0,94
Латвія	2290,3	0,92	2432,6	0,91	2155,896	0,91	2373,144	0,91	2651,96	0,91	0,91
Польща	168710,2	0,87	178780,6	0,87	177265,5	0,85	193106,4	0,86	222018,3	0,87	0,86

Джерело: складено автором на основі [98]

З Таблиці 2.2 видно, що лідерами по самостійності місцевих бюджетів є Франція, Німеччина та Латвія. У Польщі та Данії цей показник теж на достатньо високому рівні, хоча трохи нижчий. Середнє значення коефіцієнта за період 2018-2022 рр. графічно відображено на Рис. 2.4.

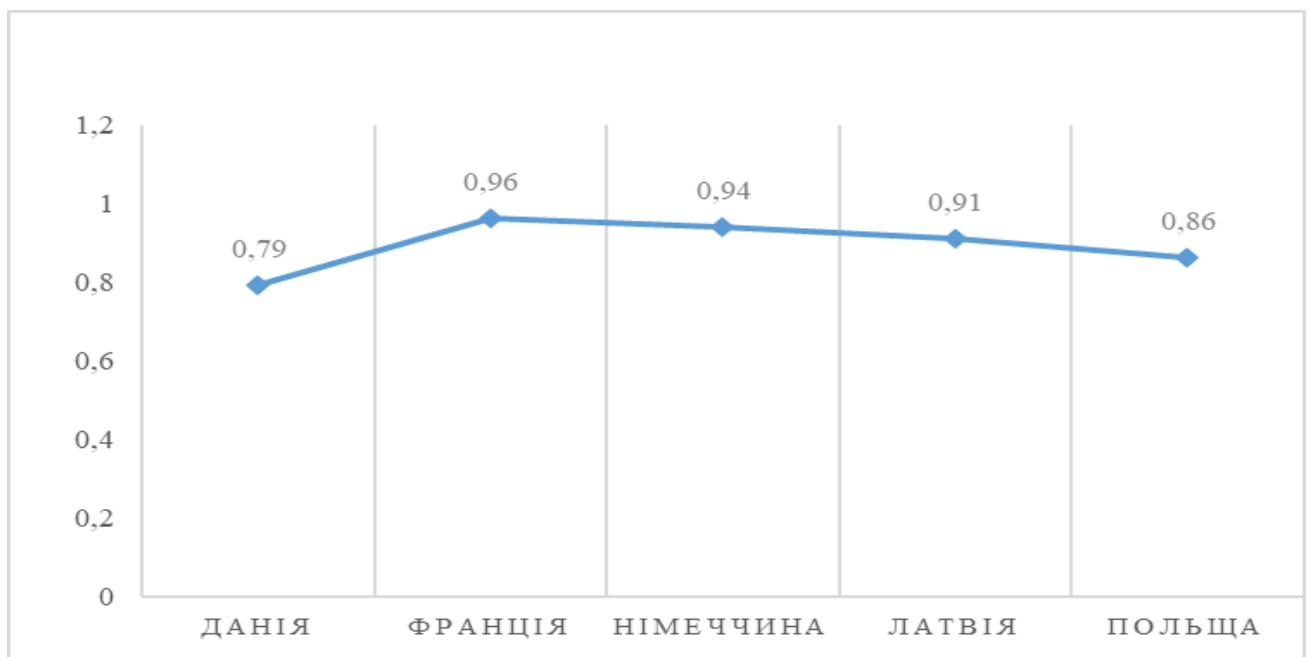

Рис. 2.4. Середнє значення коефіцієнта самостійності за 2018-2022 рр.

Джерело: складено автором на основі [98]

Для більш об'єктивної оцінки результатів децентралізації економічної влади та спроможності місцевих бюджетів у країнах ЄС доцільно застосовувати багатоаспектні методики, що дозволяють здійснювати комплексний аналіз місцевих бюджетів. Основним викликом такого аналізу є не лише визначення релевантних фінансових показників, а й можливість їх практичного застосування у процесі прийняття рішень. Важливими факторами оцінки є розподіл ресурсів та ступінь участі місцевих органів економічної влади у прийнятті рішень, процес формування цих інститутів та інші аспекти, що часто залишаються поза увагою у традиційних методах оцінки. Саме тому, найбільш доцільним є використання інтегрального результативного показника, що дозволяє ранжувати місцеві бюджети за рівнем фінансової стійкості, формувати стратегічні рекомендації щодо їхнього розвитку, враховуючи рівень досягнення поставлених цілей децентралізації та формувати чіткі критерії оцінки ефективності децентралізації економічної влади.

Перевага такої методики полягає у можливості визначити напрями вдосконалення та покращення економічного розвитку, зокрема, включаючи посилення дохідної бази місцевих бюджетів, оптимізацію витратної політики, впровадження програмно-цільового методу планування та розробку ефективних індикаторів оцінки бюджетної політики на місцевому рівні.

Застосування підходів до оцінювання результатів децентралізації економічної влади, що використовуються в країнах Європейського Союзу, засвідчує їхню ефективність у контексті забезпечення бюджетної стійкості місцевих фінансів, підвищення прозорості бюджетної політики та посилення підзвітності органів місцевого самоврядування. Узагальнений європейський досвід у цій сфері має важливе прикладне значення для України, оскільки створює методологічне підґрунтя для вдосконалення механізмів децентралізації економічної влади, розширення фінансової автономії територіальних громад і досягнення більш збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів.

Адаптація європейських підходів до оцінки бюджетної стійкості та ефективності управління місцевими фінансами дозволяє не лише підвищити якість фінансового менеджменту на субнаціональному рівні, а й інтегрувати найкращі інституційні практики з урахуванням національних особливостей. Саме на основі такого аналітичного інструментарію формується власна модель інституціоналізації децентралізації економічної влади, що охоплює передачу економічних повноважень, удосконалення механізмів міжбюджетного перерозподілу та запровадження інструментів підвищення відповідальності місцевих органів влади за результати їх діяльності та розвиток територіальних громад.

2.2. Динаміка процесу децентралізації економічної влади в Україні: аналітичний аспект

Інституційний старт процесів децентралізації влади в Україні розпочався після затвердження Кабінетом Міністрів України Концепції про реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади від 1 квітня 2014 року. Наступним етапом стало затвердження Плану заходів з реалізації зазначеної Концепції, що фактично започаткувало комплексні реформаційні зміни у сфері публічного управління. Реалізація визначених положень передбачала внесення змін до Конституції України, формування оновленої законодавчої бази, створення виконавчих органів обласних і районних рад, трансформацію місцевих державних адміністрацій у контрольно-наглядові інституції, а також нормативне закріплення системи адміністративно-територіального устрою. Проект конституційних змін, підготовлений за участі українських науковців, експертів і практиків, був винесений на широке громадське обговорення та отримав позитивну суспільну оцінку, а також схвальний висновок Венеціанської комісії. Водночас через політичні обмеження Верховна Рада України не ухвалила запропоновані Президентом зміни, у зв'язку

з чим з 2014 року реалізація реформи децентралізації здійснюється в межах чинної Конституції України [102].

Започатковані перетворення стали основою для трансформації системи публічної влади, зміни підходів до розмежування повноважень між рівнями управління, надання територіальним громадам реальних інструментів впливу на соціально-економічний розвиток та розширення їх фінансової спроможності в межах фінансової децентралізації. Водночас попередні реформи періоду незалежності характеризувалися неоднорідною результативністю, а наявні прогалини у нормативно-правовому забезпеченні зумовили послаблення міжтериторіальних зв'язків і поглиблення регіональних диспропорцій [103].

Важливим стимулюючим чинником активізації процесів децентралізації в Україні стала необхідність виконання вимог і критеріїв, визначених для держав – кандидатів, для вступу до Європейського Союзу. Передбачено реформування системи управління, зміцнення місцевого самоврядування, підвищення автономії громад та забезпечення прозорості й ефективності місцевої влади [87].

Система місцевого самоврядування, що діяла на той час, не відповідала тогочасним потребам суспільства та вимогам європейської інтеграції. Місцеве самоврядування зіткнулося з низкою викликів, що вимагали оперативних та ефективних рішень:

- фінансова неспроможність більшості територіальних громад та ОМС виконувати як власні, так і делеговані повноваження;
- недостатнє фінансування бюджетів розвитку, що обмежує можливості інвестування в інфраструктурні проекти;
- критичний стан комунальної інфраструктури, зокрема високий рівень зношеності тепломереж, систем водопостачання та водовідведення, а також житлового фонду;
- нечіткий розподіл повноважень між рівнями влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами;
- віддаленість місцевої влади від громадян, через територіальну роздробленість, закритість і тінізація діяльності, корпоративні інтереси,

неефективне управління комунальною власністю та земельними ресурсами, поширеність корупції та патерналістський підхід до відносин із населенням;

- кадрові проблеми, зумовлені недостатньо розвиненою системою професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб органів місцевого самоврядування й депутатського корпусу місцевих рад;

- слабкий розвиток незалежного громадянського суспільства, що займається соціальними ініціативами та економічними проєктами, спрямованими на надання соціальних, культурних, побутових та інформаційних послуг, а також недостатнє використання його потенціалу для місцевого розвитку;

- недостатній рівень цифрового забезпечення та цифрової грамотності влади і населення;

- нерозвиненість механізмів прямої демократії та недостатній рівень громадської участі;

- низький рівень соціальної згуртованості громад та нездатність жителів до спільних дій у захисті своїх прав, співпраці з місцевою владою та реалізації стратегій розвитку;

- складна демографічна ситуація в більшості громад, що призводить до погіршення кількісних та якісних характеристик трудових ресурсів.

Накопичення зазначених проблем посилювалося низкою неврегульованих питань правового та інституційного характеру. Зокрема, йшлося про:

- нечіткість територіальної основи місцевого самоврядування та наявність структурних диспропорцій, успадкованих від радянської системи адміністративно-територіального поділу;

- надмірну концентрацію повноважень і ресурсів на центральному рівні, що істотно обмежувало фінансову та матеріальну спроможність територіальних громад;

- неефективність державної регіональної політики, яка не формувала стимулів для самостійного розвитку та ініціативності на місцях;

– дублювання функцій між місцевими органами виконавчої влади та ОМС, що ускладнювало управлінські процеси та прийняття рішень.

Таким чином, система місцевого самоврядування була нездатна забезпечувати своє основне призначення - створення сприятливого життєвого середовища, необхідного для сталого розвитку громади та надання якісних публічних послуг населенню. Це стало наступним ключовим чинником необхідності реформування місцевого самоврядування та впровадження децентралізації, що має на меті підвищення ефективності управління, зміцнення економічної спроможності громад та забезпечення інституційної інфраструктури.

Концепція реформування визначила стратегічні напрями, організаційно-правові механізми та поетапність формування ефективної системи місцевого самоврядування і територіальної організації влади. Основний вектор реформи був зорієнтований на забезпечення доступних і якісних публічних послуг, розвиток інституцій, задоволення потреб населення в усіх сферах суспільного життя, а також узгодження інтересів держави та територіальних громад [104, с. 102].

Практична реалізація реформи місцевого самоврядування та територіального устрою розпочалася зі створення об'єднаних територіальних громад на добровільних засадах. Нормативним підґрунтям цього процесу стало ухвалення Законів України «Про співробітництво територіальних громад» [105], та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [106], які закріпили інституційні засади децентралізації економічної влади та державного управління. Формування об'єднаних територіальних громад фактично забезпечило територіальну основу для функціонування спроможного місцевого самоврядування базового рівня як окремої адміністративно-територіальної одиниці.

В Україні децентралізація влади реалізується у форматі змішаної (громадівської) моделі місцевого самоврядування з урахуванням найкращих практик та управлінського досвіду провідних європейських держав.

Процес реформування влади реалізовувався поетапно, причому на кожному етапі формувалися відповідні інститути, за допомогою яких забезпечувалося досягнення визначених цілей. Інституціоналізація, як процес і як елемент економічної трансформації, передбачала встановлення та закріплення норм, правил і статусів, їх впорядкування у стійку систему, здатну функціонувати в напрямі задоволення суспільних потреб [20; 42; 107].

Відповідно до обраної концепції, реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні реалізується у три етапи:

- 1) формування об'єднаних територіальних громад (2014-2019 рр.);
- 2) укрупнення та створення нових районів (2020-2021 рр.);
- 3) трансформація областей в регіони (з 2021 р. і надалі).

Перший етап має базове значення, оскільки саме на цьому етапі відбувається фактична трансформація економічної влади. Тут визначаються ресурсні можливості об'єднаних громад, їхні повноваження та відповідальність, відпрацьовуються механізми взаємодії між різними рівнями управління й формуються підходи до врегулювання можливих міжінституційних конфліктів.

На цьому етапі децентралізація економічної влади забезпечується функціонуванням інститутів об'єднаних територіальних громад та старостату. Зазначені інститути отримали суспільне визнання, організаційне оформлення та інтегрувалися в економічну систему. Об'єднані територіальні громади створювалися відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [106] та урядової Методики формування спроможних територіальних громад [108] у взаємодії з обласними органами державної влади та місцевого самоврядування. Формування інститутів об'єднаних територіальних громад у 2015-2019 роках, а з червня 2020 року – територіальних громад, супроводжувалося передачею відповідних фінансових ресурсів, що створило умови для розвитку місцевої економіки та вирішення соціальних завдань.

Спроможні територіальні громади отримали право на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом і доступ до фінансування у сферах освіти,

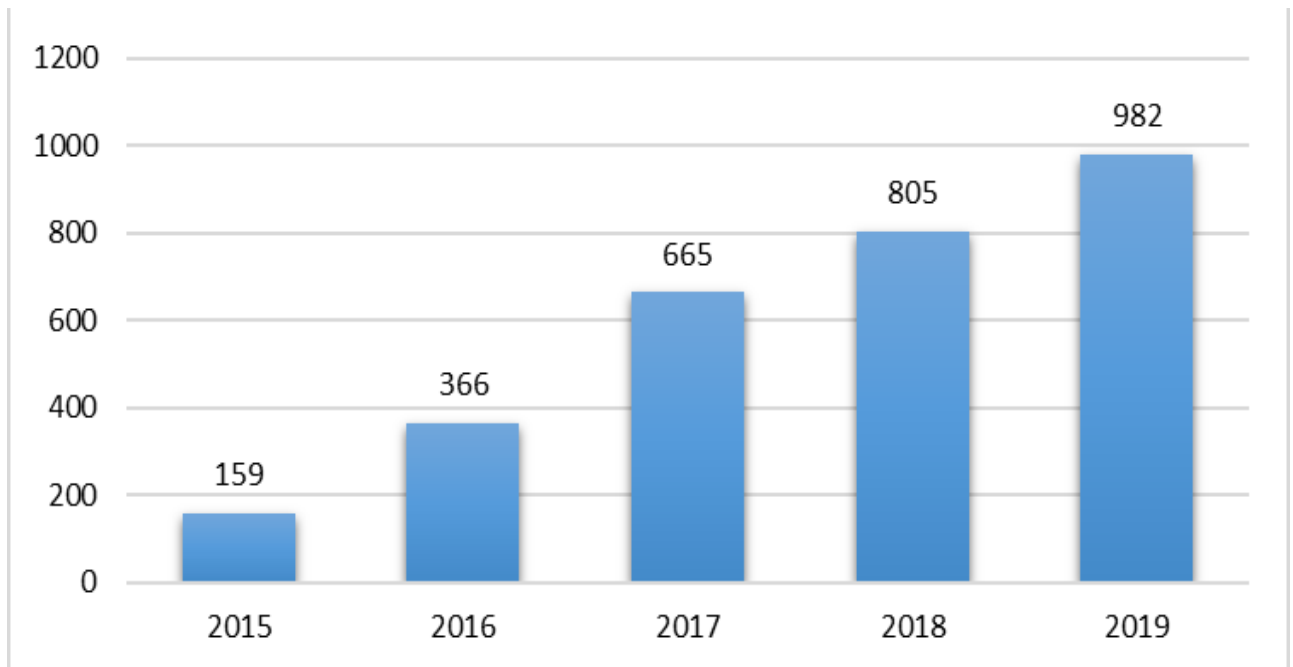
охорони здоров'я, культури, спорту та соціального захисту. Це дало змогу більш повно задовольняти потреби населення, комплексно розвивати територіальну економіку та вирішувати соціальні проблеми. Навіть в умовах воєнного стану цей інститут продовжує функціонувати та підтверджує свою результативність [104].

Упродовж зазначеного періоду було сформовано базовий пакет оновленого законодавства та реалізовано першочергові законодавчі ініціативи, зокрема внесено зміни до Бюджетного [109] та Податкового [110] кодексів України. Це розширило дохідну базу місцевих бюджетів за рахунок понад п'ятдесяти нових джерел надходжень і забезпечило фінансову децентралізацію шляхом прямого бюджетного фінансування об'єднаних територіальних громад. Додатковим стимулом для розвитку громад стали кошти Державного фонду регіонального розвитку, спрямовані на модернізацію інфраструктури, будівництво та реконструкцію об'єктів соціальної сфери [111]. У результаті обсяги місцевих бюджетів у середньому по країні зросли у 2-4 рази, а в окремих громадах – у 5-10 разів [112].

Місцеві ради зобов'язані встановлювати розмір єдиного податку та податку на майно (в частині транспортного податку та плати за землю). Інші місцеві податки та збори можуть бути встановлені за рішенням місцевої ради в межах повноважень, визначених Податковим кодексом України.

Прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» стало інституційною основою формування базового рівня місцевого самоврядування та запровадження інституту старост. У межах реалізації положень цього закону впродовж 2015–2019 років було утворено 982 об'єднані територіальні громади (рис. 2.5), до складу яких увійшло близько 4,5 тис. колишніх місцевих рад [113; 114].

Статус і повноваження старости визначені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [115]. Цим законом було введено поняття «старостинський округ» – територія, на якій обирають старосту і на яку поширюються його повноваження [116].

Рис. 2.5. Динаміка створення ОТГ в Україні за 2015-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [117]

Староста в Україні виконує важливу роль у системі місцевого самоврядування та економічної влади, представляючи інтереси мешканців старостинського округу перед органами місцевої влади. Він діє як комунікатор між жителями та місцевою владою, озвучуючи їх потреби та пропозиції. Приймає участь у підготовці пропозицій до проекту місцевого бюджету. Це дозволяє йому впливати на розподіл ресурсів на користь свого округу, що є важливим для забезпечення фінансування соціальних та економічних програм [118]. До того ж староста може ініціювати проекти розвитку, які потребують фінансування, і працювати над залученням інвестицій для покращення інфраструктури та послуг у своїй громаді. До повноважень старости входить контроль за виконанням бюджету на рівні старостинського округу, що включає моніторинг витрат і надходжень, а також контроль за сплатою податків і зборів, виконання робіт з благоустрою території, організацію соціальних послуг та забезпечення населення необхідними ресурсами [119]. Таким чином, інститут старостату відіграє ключову роль у забезпеченні економічної влади на рівні територіальних громад. Станом на кінець IV кварталу 2024 року в Україні

затверджено 7424 старости та 7747 утворених старостинських округів (Таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл інституту старост за областями у 2024 р.

Область	Старост затверджено	Округів утворено
Вінницька	286	296
Волинська	247	256
Дніпропетровська	269	284
Донецька	146	158
Житомирська	276	287
Закарпатська	221	227
Запорізька	186	192
Івано-Франківська	248	258
Київська	252	260
Кіровоградська	202	211
Луганська	103	108
Львівська	284	295
Миколаївська	174	182
Одеська	252	263
Полтавська	244	253
Рівненська	224	232
Сумська	210	219
Тернопільська	217	225
Харківська	263	275
Херсонська	142	150
Хмельницька	280	289
Черкаська	218	227
Чернівецька	202	208
Чернігівська	235	243

Джерело: побудовано автором на основі [120]

Найбільшу кількість старостинських округів створено у Вінницькій, Львівській та Хмельницькій областях, це свідчить про стабільну адміністративну розбудову у тилкових регіонах. Найнижчі показники у Луганській, Донецькій та Херсонській областях, основними причинами цього, є тимчасова окупація, безпекові ризики та складнощі в адмініструванні.

Нова законодавча база створила умови для міжмуніципальної консолідації, підвищення мотивації громад до співпраці та забезпечення їхньої автономії. Цифрова трансформація суспільства та пов'язані з нею зміни в системі

управління істотно вплинули на розвиток територіальних громад. Для підвищення результативності їх діяльності важливим завданням є зміцнення цифрової спроможності у різних сферах життєдіяльності: соціальному захисті, охороні здоров'я, освіті, енергетиці, транспортному забезпеченні, громадській безпеці тощо [121]. Це вимагає інтеграції сучасних цифрових технологій, розширення функціональних можливостей і створення комунікаційних систем, менш залежних від центральних органів влади. Важливим напрямом сучасних трансформацій виступає запровадження цифрового урядування в діяльність органів місцевого самоврядування.

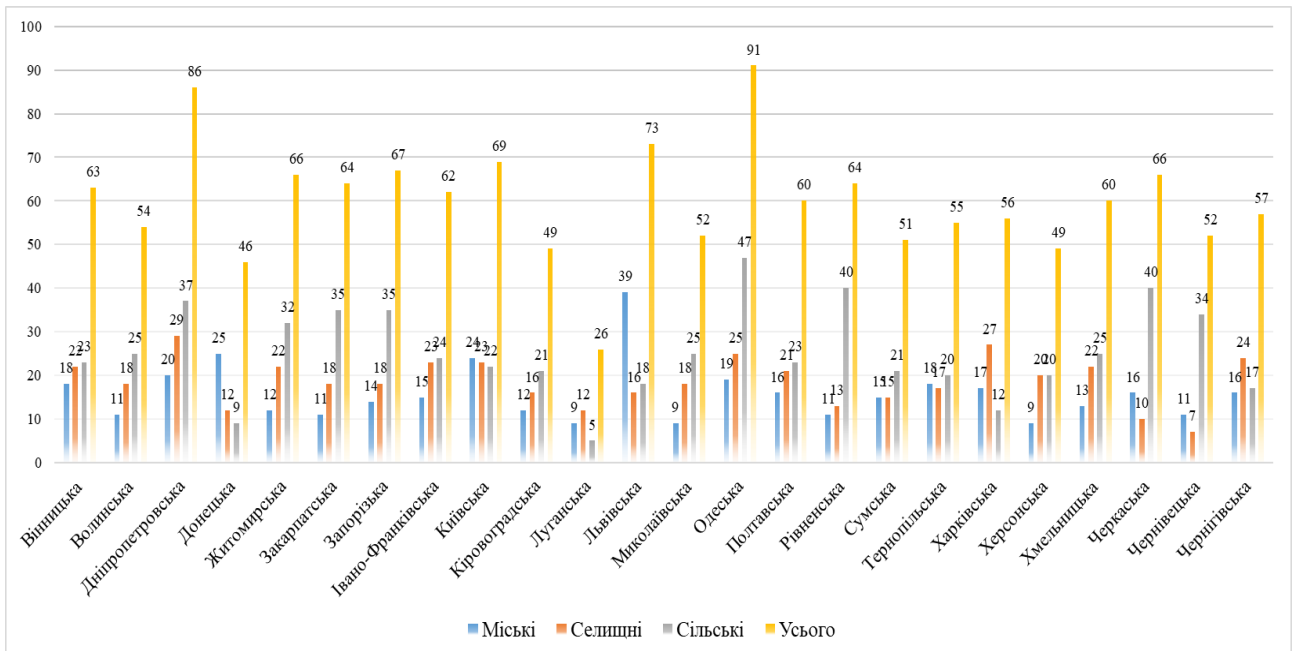
Одним із важливих напрямів інституційних змін стало впровадження цифрового урядування в діяльність органів місцевого самоврядування, зокрема через створення центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП). Їх функціонування значно покращило доступ населення до публічних сервісів. ЦНАПи виступають ключовими елементами інституційної інфраструктури місцевого рівня, реалізуючи принципи доступності, оперативності та ефективності адміністративного обслуговування. Вони діють як постійно функціонуючі виконавчі або робочі органи (структурні підрозділи) органів місцевого самоврядування чи місцевих державних адміністрацій і забезпечують надання адміністративних послуг відповідно до переліку, визначеного законодавством [122].

Центри, що функціонують як постійно діючі робочі структури, забезпечують концентрацію та оптимізацію процесів надання адміністративних послуг [123], що сприяє зниженню трансакційних витрат для населення й бізнесу та підвищенню ефективності використання фінансових і трудових ресурсів на місцевому рівні. Залучення до їх діяльності представників відповідних структурних підрозділів органів влади дозволяє уникнути дублювання функцій і скоротити витрати на утримання управлінського апарату. Використання власної ідентифікації, зокрема позначення «Центр Дії», підсилює інституційну спроможність громад, формує сучасне сервісно-орієнтоване середовище та

створює передумови для покращення інвестиційної привабливості територій і розвитку місцевої економіки.

В умовах війни процеси розвитку деяких інститутів дещо уповільнилися, але їх роль у вирішенні нагальних проблем територій є досить вагомою. Успіхи реформи на першому етапі засвідчили правильність обраного Україною курсу і необхідність подальшого його дотримання.

Другий етап децентралізації в Україні відбувався в період з 2020 до 2021 року. Після затвердження Кабінетом Міністрів України нового адміністративно-територіального устрою базового рівня. У результаті було сформовано 1469 територіальних громад (Рис. 2.6), в т. ч. 31 територіальна громада на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей [117].

Рис. 2.6. Кількість громад за категоріями у розрізі областей

Джерело: побудовано автором на основі [117]

Найбільшу кількість громад засновано в Одеській області – 91 громада, з них 47 – сільські, 25 та 19 – селищні та міські громади відповідно. До трійки лідерів входять ще Дніпропетровська (86) та Львівська (73) області. Найменша кількість громад утворена в Луганській області.

Цей етап передбачав, також, укрупнення районів, скорочення їх кількості з 490 до 136. Нові райони формувалися на основі територій сільських, селищних та міських громад, що ввійшли до їх складу. Основні повноваження районних рад було передано громадам та обласним радам.

До функцій місцевих рад сіл, селищ, міст та об'єднаних територіальних громад у сфері податків і зборів належить формування та реалізація місцевої податкової політики в межах повноважень, визначених законодавством, зокрема встановлення ставок місцевих податків і зборів. Місцеві ради забезпечують мобілізацію власних доходів бюджетів, створюють умови для розширення податкової бази, стимулювання підприємницької активності та легалізації економічної діяльності. До функцій місцевих рад сіл, селищ, міст та ОТГ у сфері податків і зборів належить:

- ухвалення рішень про встановлення ставок місцевих податків і зборів у межах, визначених Податковим кодексом;
- встановлення порядку стягнення місцевих податків і зборів;
- визначення пільг, що змінюють податкові зобов'язання платників і набирають чинності з початку бюджетного періоду (п. 12.4 ст. 12 ПКУ), а також визначення пріоритетів оподаткування з урахуванням соціально-економічних особливостей території;
- визначення переліку податкових агентів відповідно до ст. 268 Податкового кодексу (щодо туристичного збору).

Важливою складовою їхніх повноважень є прийняття рішень, спрямованих на підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів, що безпосередньо впливає на фінансову спроможність громад, стабільність бюджетних надходжень і можливості фінансування соціально-економічного розвитку територій.

Основним джерелом доходів громад є податок на доход фізичних осіб, 60% якого залишається у місцевих бюджетах. Крім того, місцеві бюджети отримують 100% податку на майно, 100% від єдиного податку, 5% акцизів, 100% податку на прибуток установ комунальної власності, 100% платежів за надання

адміністративних послуг, 25% екологічного податку та ін. [110]. Види податкових надходжень та їх питома вага у податкових доходах місцевих бюджетів представлені у Таблиці 2.4.

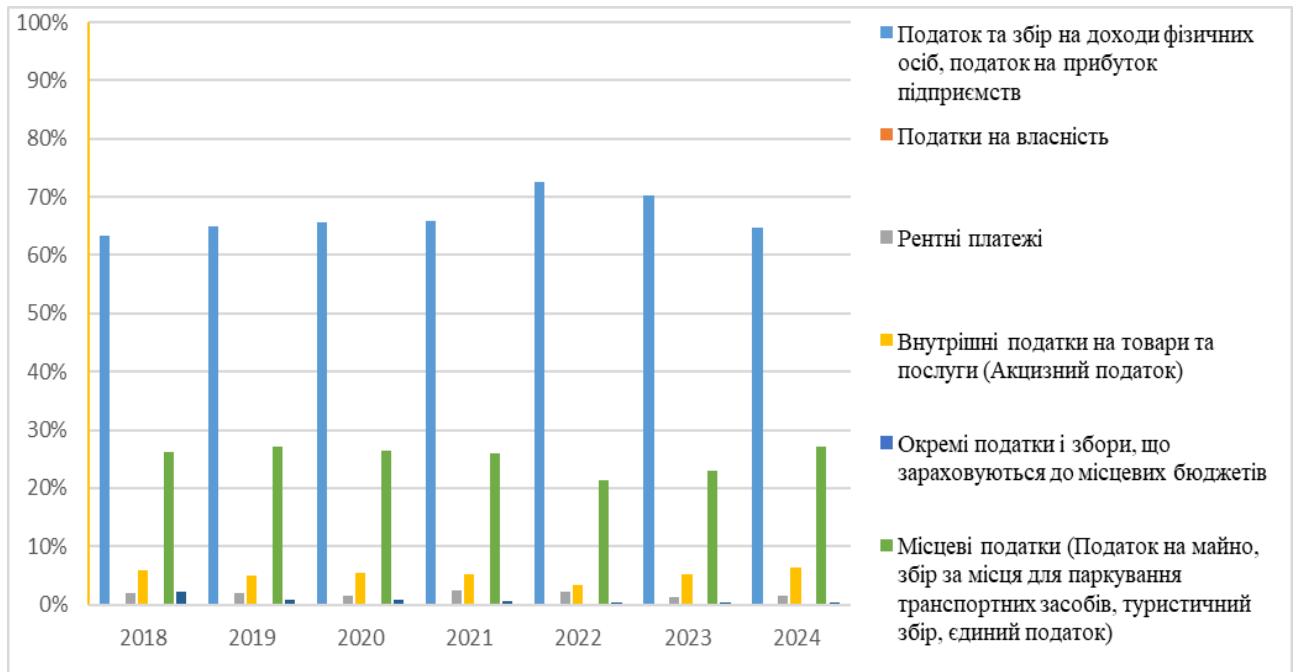
Таблиця 2.4

Питома вага податків і зборів у податкових доходах місцевих бюджетів України за 2018-2024 рр., %

Вид податкових надходжень	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Сер. знач.
Податкові надходження, у т.ч.:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Податок та збір на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств	63,41	64,96	65,69	65,85	72,63	70,15	64,71	66,77
Податки на власність (Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів)	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів (Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, води, за користування надрами і інших природних ресурсів)	2,07	1,95	1,62	2,47	2,22	1,38	1,48	1,88
Внутрішні податки на товари та послуги (Акцизний податок)	5,93	5,07	5,45	5,15	3,32	5,15	6,31	5,20
Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Місцеві податки (Податок на майно, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір, єдиний податок)	26,24	27,20	26,50	25,93	21,43	23,01	27,16	25,35
Інші податки та збори (Екологічний податок, Надходження для фінансового забезпечення, Збір за забруднення навколишнього природного середовища, Податки та збори, не віднесені до інших категорій)	2,33	0,80	0,73	0,60	0,40	0,30	0,33	0,78

Джерело: складено автором на основі [124]

У 2024 році відбулася зміна в розподілі податку на доходи військовослужбовців: тепер він надходить до державного бюджету, а не до місцевих. Це призвело до збільшення державного бюджету, але водночас зменшило фінансову базу територіальних громад, особливо тих, що розташовані в тилу. Динаміку податкових надходжень до місцевих бюджетів України відображено на Рис. 2.7.

Рис. 2.7. Динаміка податкових надходжень до місцевих бюджетів, 2018-2024рр.

Джерело: складено автором на основі [124]

Важливо зазначити, що збільшення ролі місцевих податків і зборів і досягнення їх максимальної мобілізації повинно стати пріоритетним завданням для органів місцевого самоврядування. Це підвищить фінансову стійкість і автономність місцевих бюджетів, забезпечить ефективне використання наявного фіскального потенціалу територій, а також покращить рівень і якість послуг для мешканців громад. Значна частина власних доходів місцевих бюджетів залежить від ефективності організації роботи органів місцевого самоврядування щодо впровадження і мобілізації місцевих податків і зборів [125; 126].

Усі ці процеси мали значний економічний вплив на управлінську систему та фінанси держави, до того ж фінансова децентралізація спрямована на підвищення ефективності управління та стимулювання економічного зростання на місцевому рівні. Так, ліквідація 354 районних рад і адміністрацій призвела до зменшення кількості чиновників та зменшення витрат на їх утримання (адміністративних будівель, транспорт, зарплати та комунальні послуги). Кошти, які раніше витрачалися на утримання районного рівня, перерозподілилися на розвиток громад. Громади отримали повний контроль над місцевими бюджетами без посередництва районних рад. Громада самостійно розподіляє кошти на інфраструктуру, освіту, медицину та розвиток підприємництва. Таким чином, другий етап децентралізації створив умови для розвитку місцевого бізнесу, залучення інвестицій та покращення якості життя в регіонах через ефективне управління фінансами, економію державного бюджету та посилення фінансової незалежності громад.

Третій етап децентралізаційної реформи, що розпочався після 2021 року, був спрямований на подальше укріплення регіонального рівня управління, розширення компетенцій обласних органів влади та гармонізацію системи управління з європейськими стандартами. Ключовим елементом цього етапу передбачалося запровадження інституту префектів, що, своєю чергою, вимагало внесення змін до Конституції України. Передбачалося, що префекти мають замінити місцеві державні адміністрації та виконувати функції державного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування в частині дотримання Конституції та законодавства України, фактично представляючи інтереси центральної влади на місцях. Основне призначення інституту префектів полягає у забезпеченні контролю за конституційністю й правомірністю рішень, ухвалених органами місцевого самоврядування.

Префект визначається як посадова особа виконавчої влади, державний службовець аполітичного характеру, який не залежить від змін у складі Президента чи Уряду та не перебуває під впливом місцевих політичних еліт. Для організаційного забезпечення їх діяльності передбачається створення

секретаріатів префектів. Відповідальність за ухвалені рішення покладається безпосередньо на префекта, оскільки законодавством не передбачено посади його заступників [127]. Добір префектів здійснюється на конкурсних засадах, призначення та звільнення лише Президентом України за поданням Кабінету Міністрів, при цьому строк перебування на посаді обмежується трьома роками.

Запровадження інституту префектів розглядається як завершальний етап реформи децентралізації. Передбачається функціонування префектів у кожному районі та області: на районному рівні - виконуватиме функцію нагляду за рішеннями, ухваленими обласними радами та виконавчими комітетами.

Повноцінне завершення реформи децентралізації в усіх її складових очікується у коротші строки в повоєнний період, коли з'являться додаткові можливості для системного оновлення інституційної та перерозподілу економічної влади. Реалізація запланованих змін має забезпечити створення стійких передумов для довгострокового економічного розвитку України після завершення бойових дій шляхом підвищення ролі територіальних громад у формуванні та використанні фінансових ресурсів [128, с. 51]. Водночас уже на поточному етапі сформовано певні інституційні та фінансові результати реформи децентралізації економічної влади, пов'язані з розширенням повноважень органів місцевого самоврядування та трансформацією бюджетних відносин, що зумовлює доцільність їх поглибленого аналізу через призму фінансово-економічних показників.

Ефективність реформ у сфері децентралізації економічної влади доцільно оцінювати не лише з позицій формального перерозподілу функцій, а й з урахуванням фактичних обсягів переданих на нижчі рівні управління повноважень і фінансових ресурсів у співвідношенні до їх загальної частки в державному секторі. Такий підхід дозволяє визначити реальний рівень фінансової автономії територіальних громад та ступінь інституційної спроможності органів місцевого самоврядування виконувати делеговані функції. У динаміці він дає змогу виявити не лише кількісні результати бюджетної децентралізації, а й оцінити реальний економічний ефект від передачі

повноважень, зокрема їхній вплив на інвестиційну активність, розвиток місцевої економіки та фінансову стійкість територій, що слугує важливим індикатором результативності функціонування інститутів децентралізації економічної влади.

Водночас чинне законодавство, зокрема Бюджетний кодекс України [109], не містить чітко сформованої та уніфікованої системи критеріїв і показників для комплексного оцінювання результативності функціонування місцевих бюджетів і реалізації бюджетної політики в умовах децентралізації. Це зумовило появу значної кількості наукових підходів до аналізу зазначеної проблематики, кожен з яких ґрунтується на власному наборі індикаторів або відтворює вже існуючі концепції, що ускладнює проведення системної та порівняльної діагностики ефективності бюджетного механізму на різних рівнях управління (Додаток А). У таких умовах актуалізується необхідність розробки узгодженого методичного підходу, орієнтованого на оцінку функціонування інститутів децентралізації економічної влади з урахуванням сучасних викликів та територіальної диференціації.

Поглиблений аналіз теоретико-методологічних підходів до оцінювання формування та виконання місцевих бюджетів і їх впливу на соціально-економічний розвиток дозволяє виокремити як сильні сторони апробованих методик, так і напрями їх подальшого вдосконалення. Так, Н. В. Апатовою запропоновано модель оцінки місцевих бюджетів, в основі якої лежить трикомпонентний підхід: фінансова продуктивність, соціально-економічна ефективність та збалансованість власних доходів [129]. Аналогічну концепцію підтримують І. М. Вахович [130] та І. М. Камінська [131], які акцентують увагу на розробці інтегрального індексу фінансової спроможності, що враховує рівень фінансової забезпеченості, дієздатності та стабільності всіх суб'єктів регіональної економіки. Зі своєї сторони зауважимо, що зазначені методики передбачають залучення багатьох компонентів для розрахунків, що робить їх громіздкими. Крім того вони мають високий ризик похибки у розрахунках.

Варто також виокремити внесок колективу науковців під керівництвом І. Луніної [132; 133], яка відібрала набір коефіцієнтів для аналізу динаміки

показників бюджетів місцевого рівня в умовах трансформаційних змін у системі місцевого самоврядування. Зокрема, йдеться про коефіцієнти децентралізації видатків, модифікований коефіцієнт децентралізації видатків, коефіцієнт децентралізації доходів, децентралізації податкових надходжень і фінансової залежності. У свою чергу, М. Кульчицький та Заблоцька О. [134] запропонували комплексний підхід до вимірювання ефективності міжбюджетних відносин, заснований на побудові багатофакторної моделі, що враховує економічні, інституційні, соціальні та політичні чинники впливу.

Узагальнення наявних наукових підходів свідчить, що більшість із них базуються на використанні систем кількісних і якісних показників, інтегральних індексів та методів ранжування. Водночас відсутність уніфікованого набору критеріїв ускладнює проведення порівняльного аналізу результативності бюджетної політики на місцевому рівні в умовах децентралізації економічної влади. Переважна частина методик зосереджується на аналізі структури доходів і видатків бюджету, що обмежує аналітичні можливості оцінювання, або ж, навпаки, є надмірно перевантаженою показниками, що призводить до зростання похибок у розрахунках.

До того ж запропоновані методики не враховують територіальну приналежність громад та рівні бюджетів. Враховуючи той факт, що після повномасштабного вторгнення не всі громади перебувають в однакових соціально-економічних і фінансових умовах, виникає потреба у формуванні диференційованого підходу до аналізу ефективності децентралізації економічної влади в Україні. Зокрема, йдеться про необхідність урахування асиметрії ресурсного забезпечення, інституційної спроможності та бюджетної автономії громад, що безпосередньо впливає на результати реалізації бюджетної політики на місцевому рівні.

Систематизація та порівняльний аналіз існуючих підходів дозволяє ідентифікувати їхні сильні та слабкі сторони, що, у свою чергу, обґрунтовує необхідність подальшого вдосконалення наявного інструментарію оцінювання. Це створює методологічне підґрунтя для розробки об'єктивної системи

показників, спрямованої на комплексну оцінку ефективності функціонування інститутів децентралізації економічної влади та реалізації бюджетної політики в умовах трансформаційних змін. Запропонований підхід покликаний забезпечити аналітичну основу для формування обґрунтованої бюджетної стратегії розвитку територіальних громад України з урахуванням їх територіальної специфіки та фінансового потенціалу. Основні кількісні показники (індикатори) ефективності децентралізації, запропоновані автором, представлені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Індикатори ефективності децентралізації

№	Назва індикатора	Формула	Пояснення
1	Коефіцієнт децентралізації видатків (Кдв)	$K_{дв} = (V_m / V_{кб}) \times 100\%$	Частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету
2	Коефіцієнт децентралізації доходів (Кдд)	$K_{дд} = (D_m / D_{кб}) \times 100\%$	Частка доходів місцевих бюджетів без трансфертів у доходах зведеного бюджету
3	Коефіцієнт податкової децентралізації (Кпд)	$K_{пд} = (ПН_m / ПН_{кб}) \times 100\%$	Частка податкових надходжень місцевих бюджетів у загальнодержавних податкових надходженнях
4	Індекс фінансової автономії (Іфа)	$I_{фа} = (ВД / D_m) \times 100\%$	Частка власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів
5	Коефіцієнт фінансової залежності (Кфз)	$K_{фз} = (T / D_m) \times 100\%$	Частка трансфертів із державного бюджету в доходах місцевого бюджету
6	Індекс бюджетної самодостатності (Ібс)	$I_{бс} = (ВД / V_m) \times 100\%$	Співвідношення власних доходів до загального обсягу видатків місцевого бюджету
<p>V_m – видатки місцевого бюджету $V_{кб}$ – видатки зведеного бюджету D_m – доходи місцевого бюджету $D_{кб}$ – доходи зведеного бюджету $ПН_m$ – податкові надходження місцевого бюджету $ПН_{кб}$ – податкові надходження консолідованого бюджету $ВД$ – власні доходи місцевого бюджету T – трансферти з державного бюджету</p>			

Джерело: систематизовано автором на основі [130-140]

Зазначені показники можуть бути використані для діагностики ступеня децентралізації як у загальнонаціональному масштабі, так і в межах окремих територіальних громад або регіонів. Їх аналіз та трактування дозволить оцінити не лише поточний стан реформи, а й сформулювати підґрунтя для подальших рішень у сфері бюджетної, інституційної та адміністративної політики [141].

Перелік запропонованих індикаторів варто було б продовжити ще й розрахунком індикатору ПДФО на душу населення. Цей показник дозволяє оцінити податкову базу місцевого самоврядування, рівень економічної активності та потенціал власних доходів бюджетів територіальних громад у перерахунку на одного мешканця. Однак, в контексті проведення аналізу за період 2020–2024 рр. виникає суттєве методологічне обмеження, пов'язане з неможливістю точного визначення чисельності населення на рівні областей та, навіть, територіальних громад, через воєнний стан та відсутність офіційних переписів населення. Додатковим навантаженням виступають масове внутрішнє переміщення осіб (ВПО), тимчасова окупація частини територій, руйнування інфраструктури та об'єктів обліку, нестабільність демографічної структури. Таким чином, використання цього показника як базового або ключового в оцінці ефективності децентралізації економічної влади є доцільним, але неможливим, у сучасних умовах. Навіть за наявності орієнтовних чисел, його аналітична цінність суттєво знижується через високий ступінь похибки.

Через це, у рамках даного дослідження прийнято рішення відмовитися від використання показника ПДФО на душу населення у фінальній системі оцінки ефективності децентралізації, натомість треба зосередитись на фінансово-структурних індикаторах, розрахунок яких є достовірним та обґрунтованим на основі офіційної бюджетної звітності.

Так, коефіцієнт децентралізації видатків (Кдв) показує об'єм повноважень які передано центральною владою місцевому рівню управління. Високе значення коефіцієнту свідчить про те, що значна частина функцій та повноважень з надання публічних послуг (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, житлово-комунальне господарство тощо) передана на місцевий рівень. Цей коефіцієнт

дозволяє оцінити, наскільки місцеві бюджети відповідальні за фінансування важливих сфер життєдіяльності. У динаміці зростання коефіцієнту децентралізації свідчить про поглиблення процесу децентралізації та розширення фінансових можливостей місцевих громад.

Коефіцієнт децентралізації доходів (Кдд) показує рівень забезпеченості регіонів власними доходами. Високий показник коефіцієнту свідчить про більшу фіскальну самостійність місцевих органів влади, оскільки вони мають доступ до значних власних джерел доходів. Таким чином, створюються умови стимулу місцевих органів влади до створення сприятливого інвестиційного клімату та розвитку економіки на своїй території, оскільки вони безпосередньо зацікавлені у збільшенні податкової бази. Цей коефіцієнт дозволяє оцінити, наскільки ефективно розподіляються податкові надходження між центральним і місцевим рівнями бюджетної системи.

Коефіцієнт децентралізації доходів у поєднанні з коефіцієнтом децентралізації видатків допомагає оцінити збалансованість децентралізації видатків та доходів. Ідеально, якщо ці коефіцієнти є співмірними, що свідчить про достатнє фінансове забезпечення переданих повноважень. Проте, досить часто спостерігаються так звані «фіскальні розриви» – ситуації, коли обсяг переданих повноважень значно перевищує обсяг переданих фінансових ресурсів. Це призводить до недофінансування місцевих функцій.

Коефіцієнт податкової децентралізації (Кпд) показує який об'єм податкових надходжень залишається на місцях, зокрема ПДФО – 60% у громадах, 25% – у бюджетах міст обласного значення, єдиний податок, місцеві податки на нерухомість, землю, туризм тощо.

Індекс фінансової автономії (Іфа) дозволяє оцінити, наскільки місцева влада здатна фінансувати свої видатки за рахунок власних ресурсів, і не залежить від трансфертів з державного бюджету. Високий Іфа свідчить про міцну економічну базу громади, що дає їй більше можливостей для реалізації власних проектів розвитку, підвищення якості публічних послуг та залучення інвестицій. Зростання індексу може вказувати на ефективне управління місцевими

фінансами, розширення податкової бази та покращення збору надходжень. Натомість, низький Іфа свідчить про слабку економічну базу, низький податковий потенціал або неефективне адміністрування доходів, що вимагає втручання та підтримки з боку держави. Проте, не завжди перелічені причини є основними, адже низький рівень індексу спостерігається також у прифронтових областях, через наслідки військових дій.

Оберненим до індексу фінансової автономії є коефіцієнт фінансової залежності (Кфз). Він показує частку трансфертів (дотацій, субвенцій) з державного бюджету в загальній сумі доходів місцевого бюджету. Дозволяє визначити ступінь залежності місцевих бюджетів від централізованих ресурсів. Високий Кфз вказує на низьку фіскальну стійкість громади, оскільки її фінансове становище значною мірою залежить від рішень центральної влади. Порівняння Кфз між різними громадами дозволяє виявити регіональні диспропорції у фінансовій забезпеченості та визначити громади, які потребують більшої підтримки. Зниження Кфз є бажаним результатом децентралізації, оскільки це свідчить про посилення фінансової самостійності місцевого самоврядування.

Комплексним показником є індекс бюджетної самодостатності (Ібс), який відображає здатність місцевого бюджету покривати свої поточні та капітальні видатки за рахунок власних доходів та закріплених за ним загальнодержавних податків. Він може враховувати не лише прямі доходи, а й потенційні можливості громади щодо їх генерування. Такий підхід дає більш повну картину фінансового стану громади, ніж Іфа чи Кфз окремо. Він враховує як рівень власних доходів, так і здатність громади ефективно розпоряджатися ними для задоволення потреб населення. Високий рівень індексу дозволяє громаді більш ефективно планувати свій розвиток, оскільки вона має достатньо ресурсів для реалізації інфраструктурних проектів, соціальних програм та інвестиційних ініціатив. При цьому індекс бюджетної самостійності стимулює місцеві органи влади до пошуку нових джерел доходів, оптимізації видатків та підвищення ефективності управління публічними фінансами. Дані індексу використовуються для вирівнювання фінансової забезпеченості громад, визначення обсягів

трансфертів та розробки програм підтримки для територій з низькою самодостатністю [142].

В цілому, ці показники є ключовими індикаторами для розуміння фінансового стану та потенціалу розвитку українських громад в умовах децентралізації, а також для оцінки ефективності реформ у цій сфері. Основні показники для розрахунку індикаторів ефективності децентралізації економічної влади в Україні за період з 2020 року по 2024 рік представлені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Основні показники для розрахунку індикаторів ефективності децентралізації економічної влади за 2020-2024 рр., млрд. грн

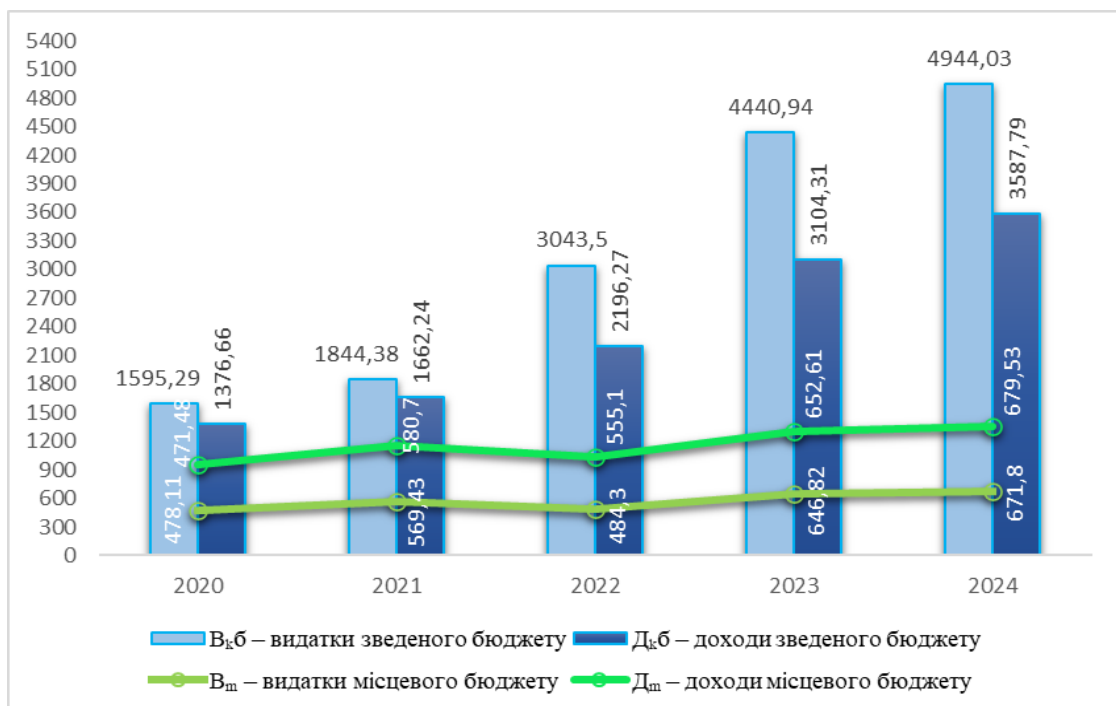
Показник	2020	2021	2022	2023	2024
Видатки місцевого бюджету (В_м)	478,11	569,43	484,30	646,82	671,80
Видатки зведеного бюджету (В_{кб})	1 595,29	1 844,38	3 043,50	4 440,94	4 944,03
Доходи місцевого бюджету (Д_м)	471,48	580,70	555,10	652,61	679,53
Доходи зведеного бюджету (Д_{кб})	1 376,66	1 662,24	2 196,27	3 104,31	3 587,79
Податкові надходження місцевого бюджету (ПН_м)	285,57	346,71	393,46	434,54	441,09
Податкові надходження консолідованого бюджету (ПН_к)	1 136,69	1 453,80	1 343,23	1 638,09	2 088,28
Власні доходи місцевого бюджету (ВД)	311,30	377,97	418,34	475,22	491,60
Трансферти з державного бюджету (Т)	160,18	202,73	136,75	177,39	187,93

Джерело: складено автором на основі даних [124]

Таблиця 2.10 демонструє динаміку ключових показників, що характеризують ефективність децентралізації економічної влади в Україні за період з 2020 по 2024 роки. Ці дані дозволяють оцінити як зміни у фінансовій самостійності місцевих бюджетів, так і загальний рівень децентралізації економічної влади. Протягом всього аналізованого нами періоду спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів як видатків, так і доходів. Це свідчить про розширення фінансової спроможності місцевого самоврядування.

У представленому періоді 2020 рік є єдиним, коли видатки перевищували доходи, хоч і на невелику суму (різниця приблизно 6,6 млрд грн). Це є показником дефіциту бюджету на місцевому рівні, причиною якого були виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, яка спричинила додаткові видатки та зниження надходжень. Підтвердженням цьому є і рівень податкових надходжень за цей рік - він найнижчий в аналізованому періоді. У 2021 році доходи почали перевищувати видатки, що свідчить про покращення фінансової ситуації місцевих бюджетів після викликів 2020 року. Приріст дохідної частини бюджету склав 109,2 млрд грн, а видатки зросли приблизно на 91,3 млрд грн. Проте у 2022 році відбулося переорієнтування бюджетних пріоритетів, через повномасштабне вторгнення, що призвело до зниження видатків на 85,1 млрд грн та доходів на 25,6 млрд грн у порівнянні з 2021 роком.

У 2023 році місцеві бюджети України продемонстрували значне зростання як видатків (до 646,8 млрд грн), так і доходів (до 652,6 млрд грн), що відображає активізацію діяльності, пов'язану з потребами відновлення, підтримкою ВПО та фінансуванням оборонних потреб.

Рис. 2.8. Динаміка доходів та видатків місцевих бюджетів на фоні зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [124]

Така динаміка продовжилася і в 2024 році, коли видатки сягнули 671,8 млрд грн, а доходи – 679,5 млрд грн, демонструючи подальше збільшення фінансових обсягів місцевого самоврядування та його адаптацію до умов війни. Динаміку доходів та видатків місцевих бюджетів на фоні зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. представлено на рисунку 2.8.

У таблиці 2.7 представлені результати розрахунку індикаторів ефективності децентралізації економічної влади у динаміці за період з 2020 по 2024 рр. За цими кількісними критеріями Україна належить до децентралізованих країн Європи [143].

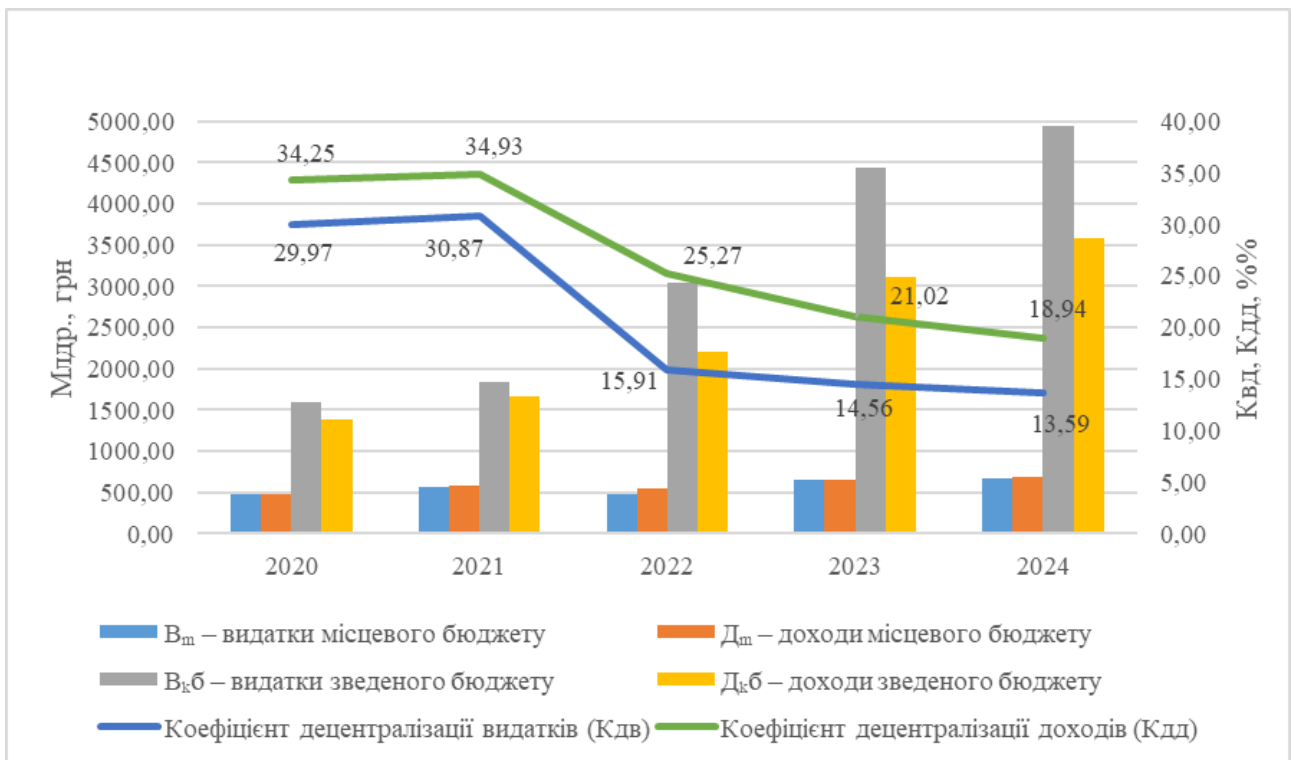
Таблиця 2.7

Результати розрахунку індикаторів ефективності децентралізації економічної влади за 2020-2024 рр., %

Індикатор	2020	2021	2022	2023	2024
Коефіцієнт децентралізації видатків (Кдв)	29,97	30,87	15,91	14,56	13,59
Коефіцієнт децентралізації доходів (Кдд)	34,25	34,93	25,27	21,02	18,94
Коефіцієнт податкової децентралізації (Кпд)	25,12	23,85	29,29	26,53	21,12
Індекс фінансової автономії (Іфа)	66,03	65,09	75,36	72,82	72,34
Коефіцієнт фінансової залежності (Кфз)	33,97	34,91	24,64	27,18	27,66
Індекс бюджетної самодостатності (Ібс)	65,11	66,38	86,38	73,47	73,18

Джерело: розраховано автором на основі даних [124]

Кдв та Кдд демонструють помітну тенденцію до зниження після 2021 року. Кдв знизився з 30,87% у 2021 році до 13,59% у 2024 році. Це свідчить про те, що частка видатків, які здійснюються з місцевих бюджетів у загальному обсязі зведених видатків, суттєво зменшилася, а частка державних видатків, помітно зростає. Це пов'язано з перерозподілом фінансових потоків та посиленням ролі центрального бюджету, особливо в умовах воєнного стану. Аналогічна ситуація спостерігається і з Кдд, який скоротився з 34,93% у 2021 році до 18,94% у 2024 році (Рис 2.9).

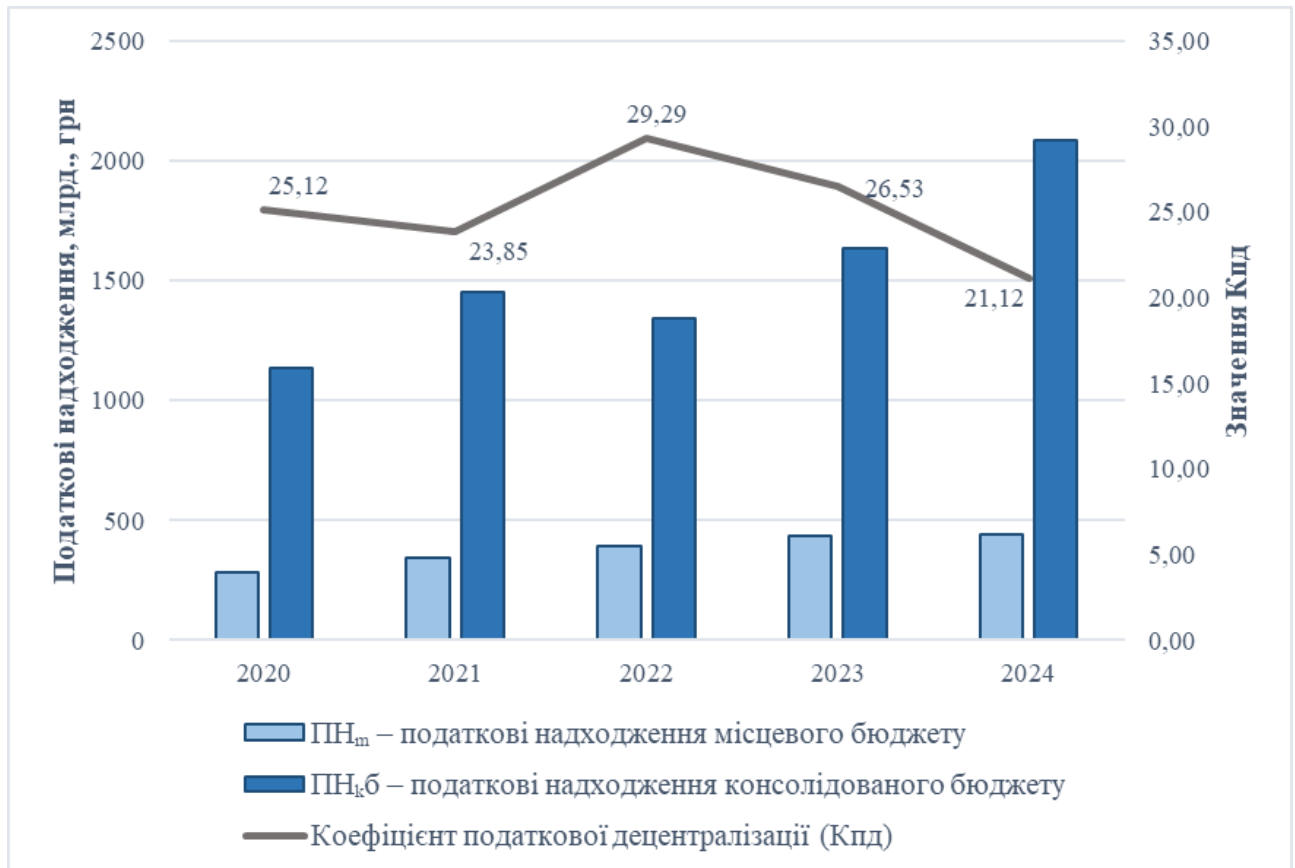
Рис. 2.9. Динаміка коефіцієнтів Кдв та Кдд за 2020–2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [124]

Кпд демонструє дещо іншу динаміку порівняно з іншими показниками децентралізації. Після зниження у 2021 році у 2022 році спостерігається його зростання до 29,29%, що свідчить про тимчасове посилення ролі податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Водночас у 2023–2024 роках Кпд знову набуває тенденції до зниження, досягнувши у 2024 році рівня 21,12%, що відображає зміну підходів до податкового регулювання та перерозподілу доходів між рівнями бюджетної системи.

Така динаміка вказує на істотний вплив інституційних рішень у сфері податкової політики, зокрема щодо порядку зарахування податку на доходи фізичних осіб із грошового забезпечення військовослужбовців. Перегляд механізмів розподілу зазначеного податку став однією з ключових причин коливань показників децентралізації, оскільки ПДФО традиційно відіграє базову роль у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів.

У результаті ці зміни безпосередньо позначилися на значеннях коефіцієнтів децентралізації доходів і податкової децентралізації у 2022–2024 роках, що свідчить про зниження фактичної фінансової автономії територіальних громад попри формальне збереження розширених повноважень. Таким чином, динаміка Кпд відображає не лише фіскальні коливання, а й трансформацію інститутів децентралізації економічної влади в умовах воєнних викликів, що наочно підтверджується даними, наведеними на Рис. 2.10.

Рис. 2.10 Динаміка податкових надходжень та Кпд за 2020-2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [124]

До повномасштабного вторгнення та протягом певного періоду після нього, значна частина ПДФО, сплаченого військовослужбовцями, зараховувалася до місцевих бюджетів громад, на території яких були зареєстровані військові частини або де проживали військовослужбовці. Це стало значним джерелом доходів для багатьох громад, особливо тих, що мали великі військові контингенти. У 2022 році, наприклад, 64% ПДФО з грошового

забезпечення військових залишалося в місцевих бюджетах. Восени 2023 року було прийнято рішення, що передбачає переспрямування до державного бюджету так званого "військового ПДФО" з місцевих бюджетів. Основною метою цього кроку було спрямування цих коштів на потреби оборони країни, зокрема на закупівлю дронів, озброєння та боєприпасів.

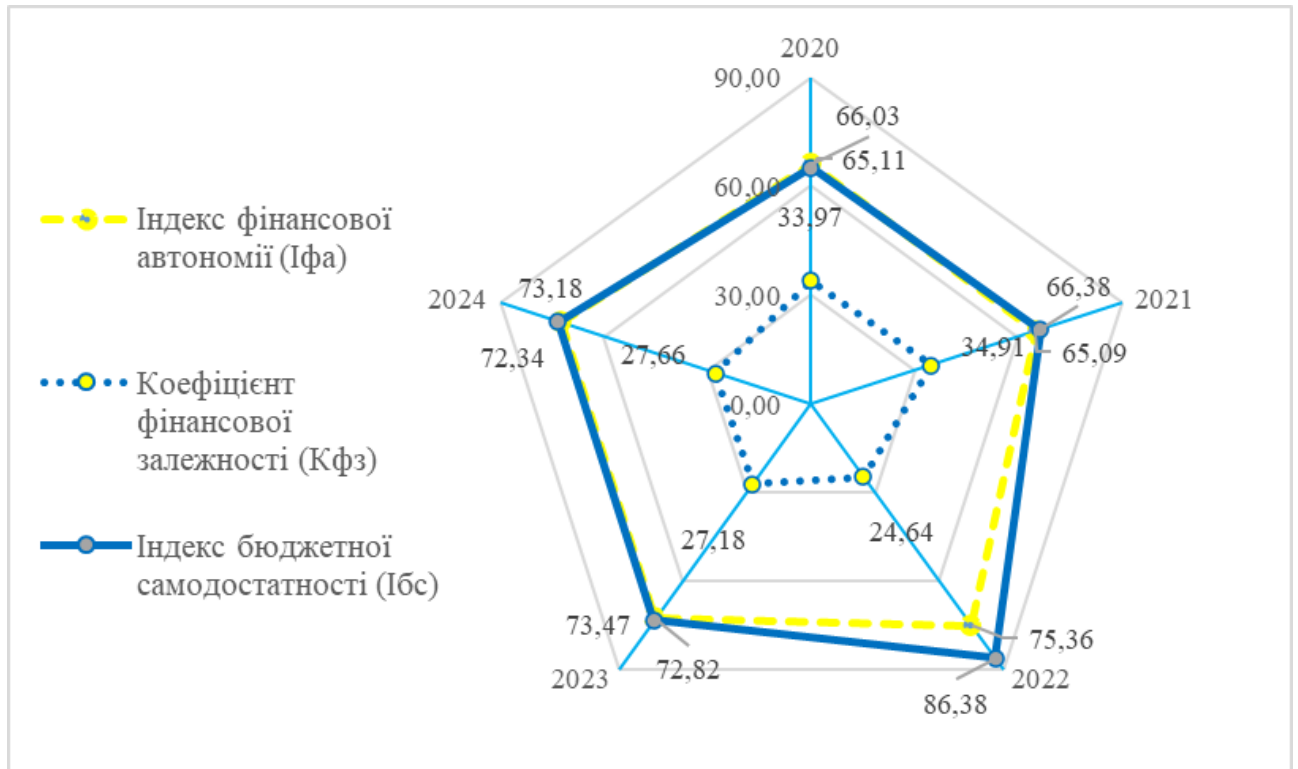
Загалом, зміни у податковій політиці щодо ПДФО військових є яскравим прикладом того, як зовнішні чинники, в даному випадку - війна, можуть впливати на процес децентралізації та призводити до перерозподілу фінансових ресурсів на користь центрального бюджету, навіть якщо це тимчасово змінює фіскальну архітектуру, що була побудована протягом попередніх років реформ.

Вплив ПДФО військовослужбовців на місцеві бюджети під час війни є значним. Збільшення чисельності Збройних Сил України та підвищення виплат військовослужбовцям призвело до автоматичного зростання надходжень ПДФО до місцевих бюджетів, особливо у громадах, де розташовані військові частини. Це створило «фінансовий парадокс війни», коли частина громад, незважаючи на загальну економічну кризу, отримала значні додаткові кошти. Цей ефект, хоч і позитивний, для окремих громад, у короткостроковій перспективі, посилює диспропорції у фінансовій спроможності між громадами. Він також піднімає питання про справедливість та ефективність використання цих коштів, оскільки вони надходять не від місцевої економічної активності, а від централізованих виплат.

Індекс фінансової автономії (Іфа) демонструє відносну стабільність та навіть зростання у певні періоди. Після зниження у 2021 році, Іфа зріс до 75,36% у 2022 році, а потім коливається в межах 72-73% у 2023-2024 роках. Це свідчить про те, що, незважаючи на зменшення загальної частки доходів місцевих бюджетів, структура їхніх доходів стала більш автономною. Тобто, місцеві бюджети більшою мірою покладаються на власні надходження, а не на трансферти.

Ця тенденція підтверджується і коефіцієнтом фінансової залежності (Кфз), який є оберненим до Іфа. Після зростання у 2021 році, Кфз суттєво знизився у

2022 році до 24,64%, а потім дещо зріс до 27,66% у 2024 році. Це вказує на зменшення залежності місцевих бюджетів від централізованих трансфертів після 2021 року, що є позитивним сигналом щодо їхньої фінансової стійкості, Рис. 2.11.

Рис. 2.11. Динаміка індикаторів Іфа, Кфз, Ібс за 2020-2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [124]

Індекс бюджетної самодостатності (Ібс) також показує цікаву динаміку. Після незначного зростання у 2021 році, він суттєво зріс у 2022 році до 86,38%, а потім знизився до 73,18% у 2024 році. Зростання у 2022 пов'язане зі зміною структури доходів та видатків в умовах війни, коли місцеві бюджети зосередилися на найбільш критичних потребах, фінансуючи їх за рахунок власних джерел. Незважаючи на подальше зниження, значення Ібс залишаються досить високими, що свідчить про значний потенціал місцевих бюджетів щодо покриття своїх видатків.

Аналіз цих показників свідчить про комплексний та неоднозначний характер процесу децентралізації в Україні в період 2020-2024 років. З одного боку, ми спостерігаємо помітне зниження загального рівня децентралізації як за

видатками, так і за доходами, що є логічним через повномасштабне вторгнення та потребою у централізованому управлінні ресурсами. З іншого боку, показники фінансової автономії та самодостатності місцевих бюджетів демонструють відносну стійкість, вказуючи на те, що громади навчилися ефективніше використовувати власні ресурси та менше залежать від дотацій з центру. Проте, це загальний аналіз по Україні в динаміці за п'ять років, і дані коефіцієнтів носять усереднений характер, тому варто додатково проаналізувати кожен регіон з урахуванням розподілу на тиліві та прифронтові території, адже співвідношення коефіцієнтів може значно відрізнятись. Ці дані є важливими для подальшого формування державної політики у сфері децентралізації, дозволяючи визначити як напрямки для відновлення та поглиблення реформ, так і сфери, де необхідна підтримка для забезпечення фінансової стійкості місцевих громад в умовах трансформаційних зрушень та воєнних наслідків.

2.3. Оцінка ефективності реалізації реформи децентралізації економічної влади

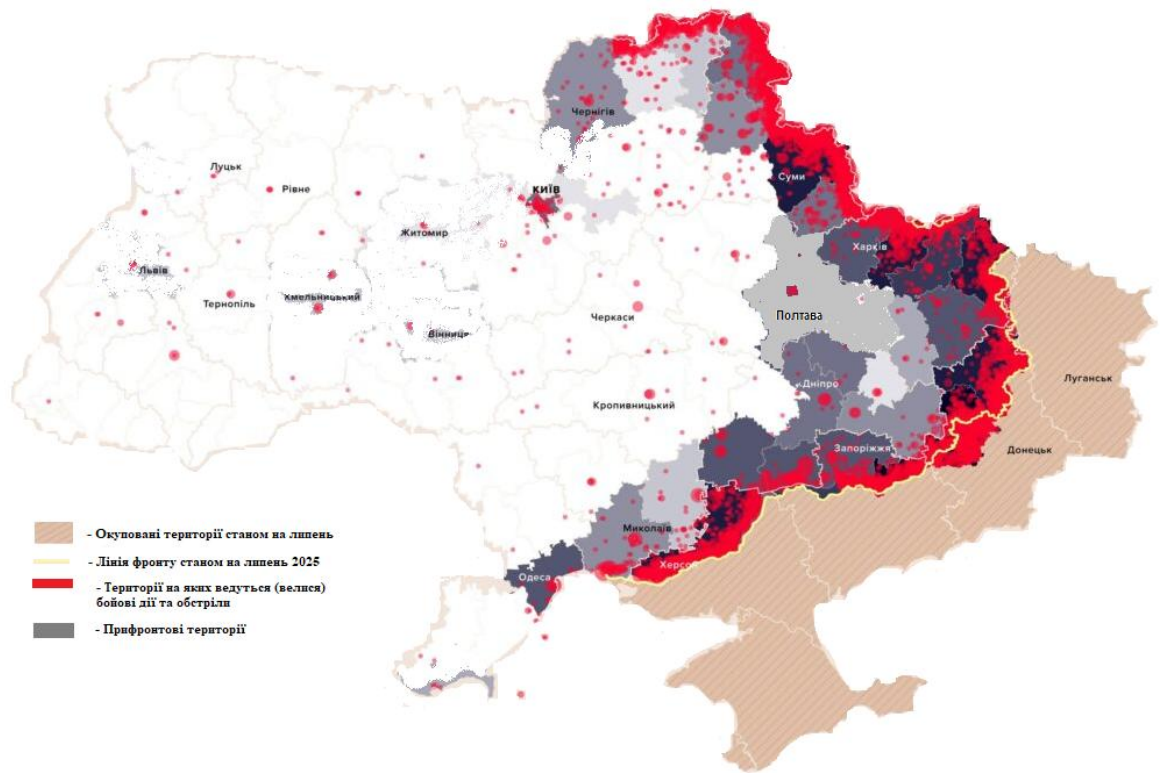
Для системної оцінки ефективності децентралізації на регіональному рівні (по областях) доцільно поєднати кількісні та якісні індикатори, які б враховували умови повномасштабної війни. Таким чином оцінювання має охоплювати не лише фінансові параметри, а й інституційну спроможність, адаптивність, інфраструктурні зміни. Так, Наказом Міністерства розвитку громад та територій України № 376 від 28.02.2025 року, затверджено перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або є тимчасово окупованими Російською Федерацією [144]. Виходячи з цього, на момент проведення даного дослідження, особливу увагу приділено порівнянню показників з територій, зазначених в додатку до Наказу, та показників з територій, які не увійшли до цього переліку [145].

Наказом визначено такий розподіл територій:

- території, на яких ведуться (велися) бойові дії (Донецька, Луганська, Запорізька, Дніпропетровська, Київська, Миколаївська, Сумська області) - для яких характерними є скорочення податкової бази, зниження рівня власних доходів місцевих бюджетів та зростання трансфертної залежності;
- тимчасово окуповані Російською Федерацією території України (АРК, Донецька, Луганська, частково Запорізька, Херсонська, Сумська, Харківська області) - бюджетний процес унеможливлений або суттєво обмежений, що призводить до фактичної втрати інститутів місцевої економічної влади.

Зазначена класифікація має динамічний характер і коригується залежно від змін безпекової ситуації (рис. 2.12). Інші території, які не охоплені наведеними групами, умовно відносяться до прифронтових та тилкових регіонів, що характеризуються відносною стабільністю бюджетних надходжень, збереженням економічної активності та вищим рівнем фінансової самодостатності [146]. Така просторово-економічна диференціація є необхідною умовою для коректного аналізу ефективності децентралізації економічної влади, оскільки воєнні чинники безпосередньо впливають на податкову базу, бюджетну спроможність громад, структуру видатків і рівень фінансової автономії місцевих бюджетів.

Варто розмежувати поняття «прифронтові» та «тилові» території, оскільки в умовах війни вони характеризуються принципово різними соціально-економічними та бюджетними умовами функціонування. До прифронтових територій відносяться регіони, що безпосередньо наближені до лінії бойових дій або перебувають у зоні потенційного вогневого ураження, що зумовлює підвищені ризики для життєдіяльності та економічної активності, інвестицій та стабільності бюджетних надходжень. Тиллові території, навпаки, розташовані на значній відстані від фронту та характеризуються відносно безпечними умовами господарювання, збереженою інфраструктурою й спроможністю виконувати функції ресурсного та фінансового забезпечення як військових потреб, так і життєдіяльності цивільного населення.

Рис. 2.12. Зонування територій України станом на липень 2025 р.

Джерело: побудовано автором на основі [147]

Оцінювання ефективності децентралізації економічної влади на регіональному рівні здійснюється із застосуванням аналогічного методичного підходу, який був використаний для аналізу на загальнодержавному рівні, але з урахуванням територіальної специфіки кожного регіону. Такий підхід дозволяє зіставити результати функціонування інститутів децентралізації в регіонах з різним рівнем економічного потенціалу, бюджетної забезпеченості та впливу воєнних чинників.

Для аналізу обрано показники за період 2020 та 2024 рр., що дає змогу проаналізувати динаміку індикаторів і сформулювати узагальнені висновки щодо ефективності реформи децентралізації та її впливу на фінансову самостійність регіонів у довоєнний період і в умовах адаптації до структурних трансформацій та зміни векторів діяльності територіальних громад унаслідок повномасштабного вторгнення.

Вихідні дані для проведення відповідних розрахунків наведено в таблицях 2.8 та 2.9, що забезпечує прозорість методики та відтворюваність отриманих результатів.

Таблиця 2.8

**Основні показники для розрахунку індикаторів ефективності
децентралізації економічної влади по областях, млрд. грн**

Показник	В _м – видатки місцевого бюджету	Д _м – доходи місцевого бюджету	ПН _м – податкові надходження місцевого бюджету	ВД – власні доходи місцевого бюджету	Т – трансферти з державного бюджету	В _м – видатки місцевого бюджету	Д _м – доходи місцевого бюджету	ПН _м – податкові надходження місцевого бюджету	ВД – власні доходи місцевого бюджету	Т – трансферти з державного бюджету
	2020					2024				
Область	2020					2024				
Вінницька	19,71	19,66	9,78	10,98	8,68	26,81	26,48	16,67	18,92	7,56
Волинська	12,98	12,84	5,17	5,74	7,10	18,21	17,54	9,69	11,08	6,46
Дніпропетровська	46,99	45,82	30,21	32,04	13,78	70,25	71,32	50,26	54,45	16,87
Донецька	27,16	24,67	13,62	15,11	9,56	22,69	23,01	6,16	7,63	15,38
Житомирська	15,08	14,94	7,26	8,02	6,92	21,46	20,19	11,34	13,03	7,16
Закарпатська	14,41	14,43	5,21	5,98	8,46	19,32	19,39	9,68	11,48	7,92
Запорізька	22,27	21,91	13,11	13,99	7,91	25,24	25,58	11,51	12,79	12,79
Івано-Франківська	15,21	15,15	6,42	7,08	8,06	20,61	20,64	11,27	12,65	7,99
Київська	28,58	28,54	16,84	18,59	9,94	45,64	46,1	29,4	33,09	13,01
Кіровоградська	11,97	11,84	6,34	6,73	5,11	16,11	15,49	10,38	11,24	4,25
Луганська	8,91	8,51	3,78	4,19	4,32	3,52	5,32	0,53	0,63	4,69
Львівська	32,43	31,63	16,69	18,61	13,02	47,60	48,6	32,77	36,31	12,28
Миколаївська	13,70	13,98	7,43	7,93	6,04	20,48	20,03	10,21	12,22	7,82
Одеська	31,53	30,82	17,25	19,17	11,64	42,44	41,58	26,5	28,91	12,67
Полтавська	20,59	20,00	12,04	13,05	6,95	28,53	27,76	19,59	21,14	6,62
Рівненська	13,47	13,57	5,76	6,27	7,30	19,26	19,01	10,07	11,38	7,63
Сумська	12,41	12,4	6,86	7,35	5,05	16,22	16,26	9,88	11,36	4,9
Тернопільська	11,04	11,16	4,85	5,38	5,78	15,20	14,85	8,86	9,9	4,96
Харківська	33,05	32,71	20,37	21,66	11,06	43,85	45,53	25,18	28,06	17,48
Херсонська	12,18	12,09	5,40	6,05	6,04	9,42	11,15	2,17	3,08	8,07
Хмельницька	14,39	14,43	7,37	8,07	6,36	20,88	20,64	12,55	14,19	6,44
Черкаська	14,28	14,3	7,72	8,44	5,87	21,08	20,41	13,30	14,53	5,88
Чернівецька	9,38	9,45	3,49	3,96	5,48	13,26	13,5	6,47	7,89	5,61
Чернігівська	12,17	12,25	6,52	7,04	5,21	17,06	16,99	9,72	11,61	5,38
м. Київ	57,95	58,12	46,07	49,53	8,59	96,21	101,68	86,94	92,60	9,07

Джерело: складено автором на основі даних[124]

Дані про економічні результати Автономної республіки Крим відсутні через повну окупацію з 2014 року. Дані для Донецької та Луганської областей, особливо за 2024 рік, відображають ситуацію лише з підконтрольних Україні територій цих областей, так само і для Херсонської та Запорізької областей. Значні частини цих регіонів окуповані з 2014 року, а з 2022 року окупація розширилася.

Таблиця 2.9

**Основні показники для розрахунку індикаторів ефективності
децентралізації економічної влади по Україні, млрд. грн**

Рік	Показник	млрд. грн
2020	В _{кб} – видатки місцевих бюджетів України	478,11
	Д _{кб} – доходи місцевих бюджетів України	471,48
	ПН _{кб} – податкові надходження консолідованого бюджету України	1136,69
2024	В _{кб} – видатки місцевих бюджетів України	671,8
	Д _{кб} – доходи місцевих бюджетів України	679,53
	ПН _{кб} – податкові надходження консолідованого бюджету України	2 088,28

Джерело: складено автором на основі даних [124]

У таблиці 2.9 наведено ключові макрофінансові показники, що використовуються для розрахунку індикаторів ефективності децентралізації економічної влади в Україні у 2020 та 2024 роках. Зокрема, подано обсяги доходів і видатків місцевих бюджетів, а також податкові надходження консолідованого бюджету, які відображають масштаби перерозподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи.

В таблиці 2.10 представлені результати розрахунку індикаторів ефективності децентралізації у порівнянні за 2020 та 2024 рр. по областях України та м. Київ.

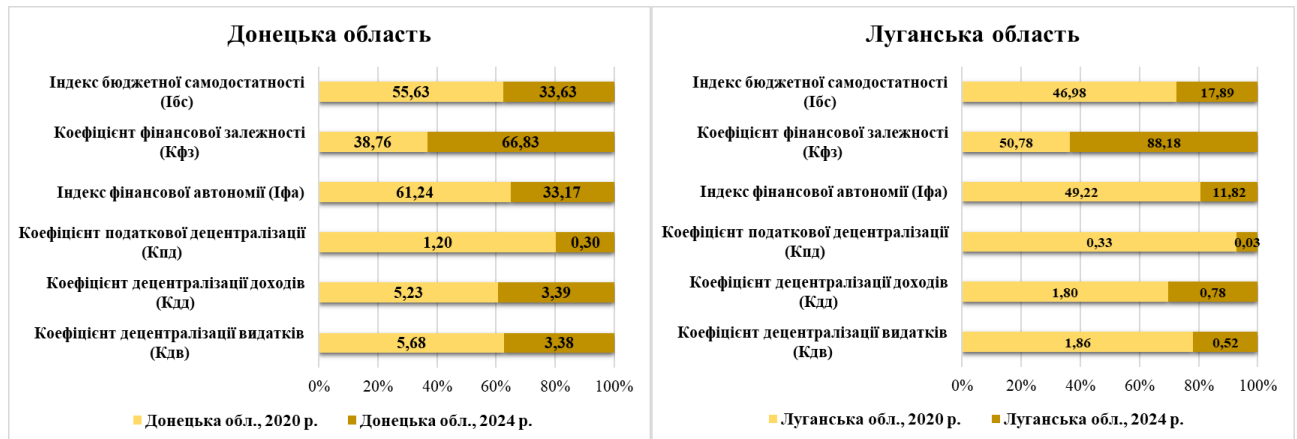
Таблиця 2.10

Індикатори ефективності децентралізації по областях, %

Індикатор	Кдв	Кдд	Кпд	Іфа	Кфз	Ібс	Кдв	Кдд	Кпд	Іфа	Кфз	Ібс	Кдв	Кдд	Кпд	Іфа	Кфз	Ібс
Область	2020						2024						Зміна (2024-2020)					
Вінницька	4,12	4,17	0,86	55,86	44,14	55,70	3,99	3,90	0,80	71,44	28,56	70,56	-0,13	-0,27	-0,06	15,58	-15,58	14,86
Волинська	2,72	2,72	0,46	44,68	55,32	44,17	2,71	2,58	0,46	63,17	36,83	60,87	-0,01	-0,14	0,01	18,49	-18,49	16,70
Дніпропетровська	9,83	9,72	2,66	69,93	30,07	68,20	10,46	10,50	2,41	76,35	23,65	77,51	0,63	0,78	-0,25	6,42	-6,42	9,32
Донецька	5,68	5,23	1,20	61,24	38,76	55,63	3,38	3,39	0,30	33,17	66,83	33,63	-2,30	-1,85	-0,90	-28,07	28,07	-22,00
Житомирська	3,15	3,17	0,64	53,66	46,34	53,19	3,19	2,97	0,54	64,52	35,48	60,71	0,04	-0,20	-0,10	10,86	-10,86	7,52
Закарпатська	3,01	3,06	0,46	41,41	58,59	41,49	2,88	2,85	0,46	59,17	40,83	59,39	-0,13	-0,21	0,00	17,76	-17,76	17,90
Запорізька	4,66	4,65	1,15	63,88	36,12	62,84	3,76	3,76	0,55	50,01	49,99	50,68	-0,90	-0,88	-0,60	-13,87	13,87	-12,15
Івано-Франківська	3,18	3,21	0,56	46,77	53,23	46,57	3,07	3,04	0,54	61,28	38,72	61,38	-0,11	-0,18	-0,02	14,51	-14,51	14,81
Київська	5,98	6,05	1,48	65,16	34,84	65,07	6,79	6,78	1,41	71,78	28,22	72,50	0,81	0,73	-0,07	6,62	-6,62	7,43
Кіровоградська	2,50	2,51	0,56	56,87	43,13	56,27	2,40	2,28	0,50	72,58	27,42	69,79	-0,10	-0,23	-0,06	15,71	-15,71	13,52
Луганська	1,86	1,80	0,33	49,22	50,78	46,98	0,52	0,78	0,03	11,82	88,18	17,89	-1,34	-1,02	-0,31	-37,40	37,40	-29,09
Львівська	6,78	6,71	1,47	58,83	41,17	57,37	7,09	7,15	1,57	74,73	25,27	76,29	0,31	0,44	0,10	15,89	-15,89	18,91
Миколаївська	2,87	2,96	0,65	56,77	43,23	57,90	3,05	2,95	0,49	60,98	39,02	59,65	0,18	-0,02	-0,16	4,21	-4,21	1,75
Одеська	6,60	6,54	1,52	62,21	37,79	60,80	6,32	6,12	1,27	69,54	30,46	68,13	-0,28	-0,42	-0,25	7,33	-7,33	7,33
Полтавська	4,31	4,24	1,06	65,26	34,74	63,39	4,25	4,09	0,94	76,14	23,86	74,09	-0,06	-0,16	-0,12	10,88	-10,88	10,70
Рівненська	2,82	2,88	0,51	46,22	53,78	46,57	2,87	2,80	0,48	59,86	40,14	59,11	0,05	-0,08	-0,02	13,64	-13,64	12,53
Сумська	2,60	2,63	0,60	59,28	40,72	59,23	2,42	2,39	0,47	69,86	30,14	70,01	-0,18	-0,24	-0,13	10,58	-10,58	10,78
Тернопільська	2,31	2,37	0,43	48,18	51,82	48,73	2,26	2,19	0,42	66,64	33,36	65,13	-0,05	-0,18	0,00	18,46	-18,46	16,40
Харківська	6,91	6,94	1,79	66,20	33,80	65,52	6,53	6,70	1,21	61,62	38,38	63,99	-0,38	-0,24	-0,59	-4,58	4,58	-1,54
Херсонська	2,55	2,57	0,48	50,03	49,97	49,67	1,40	1,64	0,10	27,65	72,35	32,73	-1,15	-0,92	-0,37	-22,38	22,38	-16,94
Хмельницька	3,01	3,06	0,65	55,90	44,10	56,05	3,11	3,04	0,60	68,77	31,23	67,99	0,10	-0,02	-0,05	12,87	-12,87	11,94
Черкаська	2,99	3,03	0,68	58,98	41,02	59,08	3,14	3,00	0,64	71,18	28,82	68,92	0,15	-0,03	-0,04	12,20	-12,20	9,84
Чернівецька	1,96	2,00	0,31	41,97	58,03	42,27	1,97	1,99	0,31	58,44	41,56	59,48	0,01	-0,02	0,00	16,47	-16,47	17,21
Чернігівська	2,55	2,60	0,57	57,48	42,52	57,84	2,54	2,50	0,47	68,33	31,67	68,05	-0,01	-0,10	-0,11	10,85	-10,85	10,21
м. Київ	12,12	12,33	4,05	85,23	14,77	85,48	14,32	14,96	4,16	91,08	8,92	96,25	2,20	2,64	0,11	5,85	-5,85	10,77

Джерело: розраховано автором на основі даних [124]

Найбільш критичні показники зафіксовані у Луганській та Донецькій областях. Іфа знизився вдвічі, Ібс – втричі, тоді як Кфз досяг значень понад 65–88%, що свідчить про фактичну втрату фінансової самостійності та майже повну залежність від трансфертів із державного бюджету, Рис. 2.13.

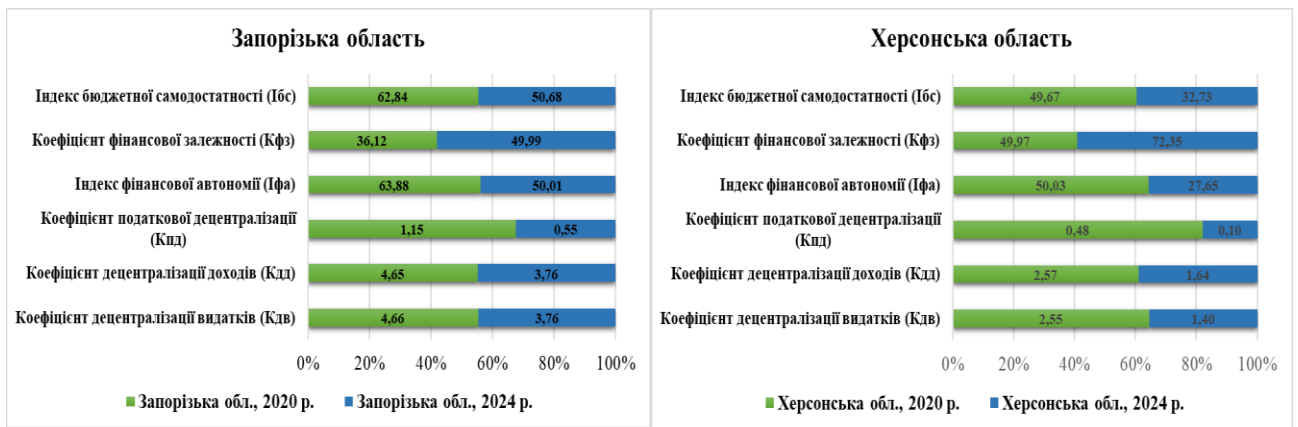
Рис. 2.13. Динаміка індикаторів ефективності децентралізації Донецької та Луганської областей в 2020 та 2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [124]

Майже всі показники суттєво погіршилися, що прямо свідчить про критичний вплив воєнних дій та тимчасової окупації на функціонування місцевих фінансів. Зокрема, Кпд перебуває на вкрай низькому рівні, що зумовлено фактичною зупинкою підприємницької діяльності, руйнуванням виробничої та логістичної інфраструктури, а також втратою податкової бази.

Ситуація у Луганській області є складнішою, ніж у Донецькій, що відображає майже повну окупацію території та глибшу деградацію економічної основи регіону. У таких умовах фінансова самостійність місцевих бюджетів практично відсутня, про що свідчить високий рівень коефіцієнта фінансової залежності та домінування трансфертного фінансування.

Запорізька та Херсонська області демонструють подібну до Донецької й Луганської динаміку, оскільки значна частина їх територій зазнала окупації та активних бойових дій, що суттєво обмежує можливості мобілізації власних доходів і реалізації повноважень у межах інститутів децентралізації економічної влади (Рис. 2.14).

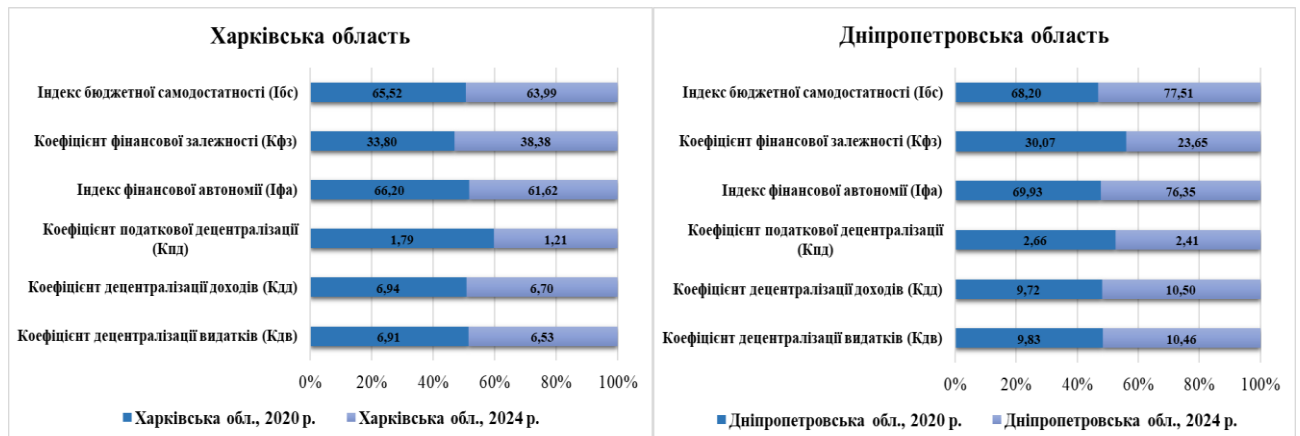
Рис. 2.14. Динаміка індикаторів ефективності децентралізації Запорізької та Херсонської областей в 2020 та 2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [124]

У Запорізькій області, яка частково перебуває під окупацією, зафіксовано помітне погіршення більшості індикаторів. Індекс фінансової автономії знизився майже на 14%, що свідчить про втрату здатності формувати власну бюджетну політику. Водночас, коефіцієнт фінансової залежності досяг майже 50%, що вказує на зростання залежності від трансфертів. Падіння податкової децентралізації свідчить про звуження податкової бази, через втрату територій та бізнес-активності, постійні обстріли та руйнування виробничих потужностей. Ситуація в Херсонській області є ще більше критичною. Іфа впав більш ніж на 22%, Кфз перевищив 72%, що свідчить про фактичну втрату бюджетної самостійності. Показник податкової децентралізації майже наблизився до нуля, що є ознакою повної руйнації податкової бази. Уся фінансова система регіону функціонує переважно за рахунок державних трансфертів та централізованого управління.

Харківська область намагається зберігати, порівняно, високі показники фінансової автономії, хоча динаміка вказує на погіршення ключових параметрів. Зниження Іфа на 4,58% та відповідне зростання Кфз, падіння Кпд сигналізують про втрату частини податкового ресурсу і посилення фінансової залежності. Проте, у порівнянні з іншими прифронтовими територіями, Харків залишається

відносно фінансово спроможним, що свідчить про інституційну витривалість місцевого самоврядування, Рис. 2.15.

Рис. 2.15. Динаміка індикаторів ефективності децентралізації Харківської та Дніпропетровської областей в 2020 та 2024 рр.

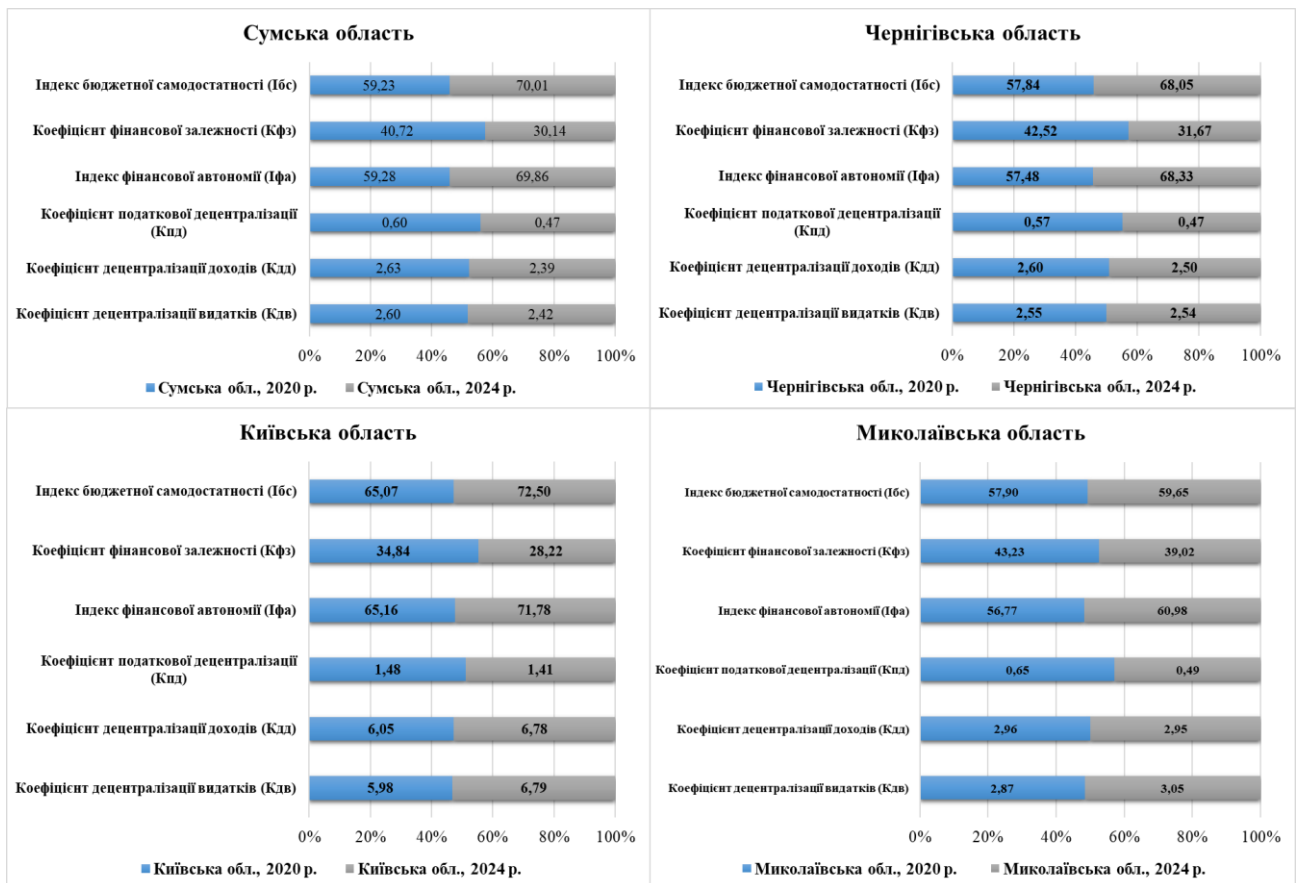
Джерело: сформовано автором на основі [124]

Дніпропетровська область, попри статус прифронтової території, та завдяки її індустріальному потенціалу, є економічно активною зоною. Область демонструє стійку позитивну динаміку майже всіх показників. Підтвердженням цього є незначне, але підвищення Кдв і Кцд. Приріст Іфа та Ібс на 6,42% і 9,41% відповідно, свідчить про посилення бюджетної самостійності та здатність регіону забезпечувати більшу частину видатків за рахунок власних доходів. Зниження Кфз підтверджує зменшення залежності від державних трансфертів. Незначне зниження Кпд, на 0,25% зумовлене перерозподілом у структурі доходів, проте це не критично вплинуло на загальну картину. Загалом, Дніпропетровська область демонструє один із найуспішніших прикладів регіональної стійкості в умовах війни.

У Сумській та Чернігівській областях спостерігається відносна стабільність бюджетної системи, незважаючи на прикордонне розташування та постійні загрози. Позитивну динаміку спостерігаємо за Іфа та Ібс, приріст - 10-11%. Причиною цьому є збільшення частки власних доходів областей в загальній

структурі дохідної частини. Це свідчить про ефективну адаптацію до безпекових викликів, Рис. 2.16.

Київська область у визначений період демонструє зростання показників доходів, витрат та індексу фінансової автономії. Завдяки цьому показник фінансової залежності знизився до 28,22%, а індекс бюджетної самодостатності виріс на 7,43%.

Рис. 2.16. Динаміка індикаторів ефективності децентралізації Сумської, Чернігівської, Київської та Миколаївської областей в 2020 та 2024 рр.

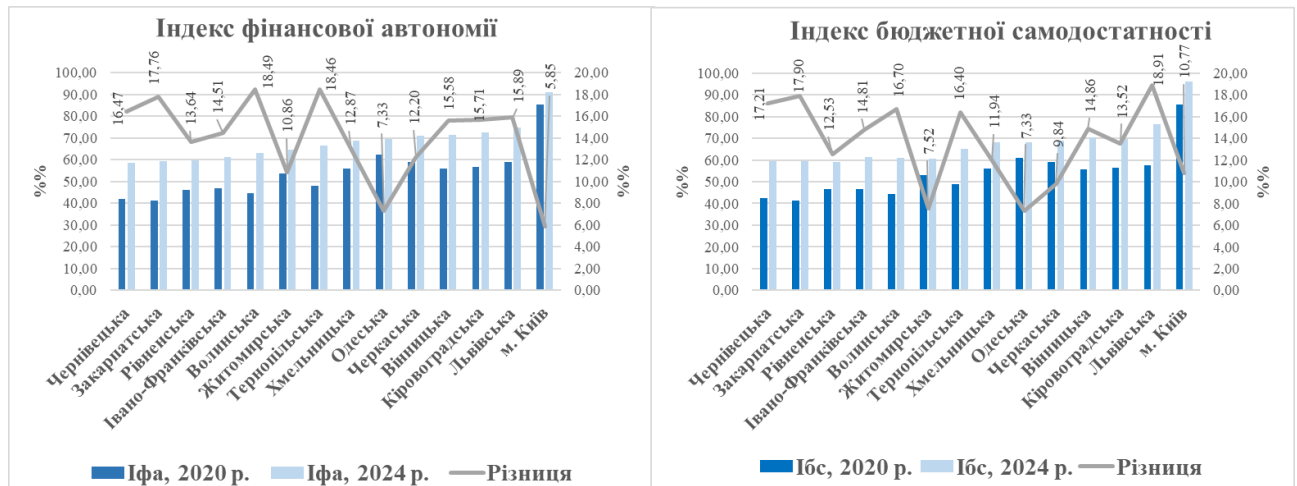
Джерело: сформовано автором на основі [124]

Миколаївська область, навпаки, зберегла стійкість і часткове зростання, що, в умовах прифронтового статусу, є ознакою інституційної витривалості.

Тилові території (Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Київ)

демонструють найбільш стабільне та помітне зростання показників фінансової децентралізації та фінансової автономії. Це є чітким свідченням успіху реформи децентралізації та підвищення фінансової спроможності місцевого самоврядування навіть в умовах повномасштабної війни.

У всіх тилкових областях спостерігається значне зростання Іфа та Ібс (здебільшого вище 60-70%). Візуалізація динаміки індексів представлена на Рис. 2.17.

Рис. 2.17. Динаміка Іфа та Ібс в тилкових регіонах в 2020 та 2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [124]

Приріст Ібс також є значним і коливається в межах 12-19% для більшості регіонів. Найбільший приріст демонструють Львівська - 18,91%, Закарпатська - 17,90%, Чернівецька - 17,21%, Волинська - 16,87%, Тернопільська - 16,40% області. Відносно менший приріст Ібс мають Житомирська (7,52%) та Одеська (7,33%) області. Київ має найменший приріст - 10,91%, але тут варто зауважити, що його початковий показник у 2020 році вже був дуже високим і складав 83,48%. У 2024 році Ібс м. Києва становить 96,25%, що вказує на майже повну бюджетну самодостатність через посилення власної дохідної бази та ефективне використання механізмів децентралізації.

У тилкових регіонах спостерігається чітка тенденція до зниження коефіцієнта фінансової залежності, що вказує на зменшення залежності від державних трансфертів. Найвищий показник Кфз фіксується в трьох областях:

Чернівецькій, Закарпатській, Рівненській - більше 40%, найнижчий - у м. Київ та у Львівській області. Докладніше на рисунку 2.18. Звісно, у порівнянні з прифронтовими областями, станом на 2024 рік, це є дуже високим показником, як для тилкових територій. Проте, у порівнянні з 2020 роком, прослідковується дуже позитивна тенденція до його зниження. Це свідчить про ефективний перерозподіл повноважень та ресурсів на місцевий рівень.

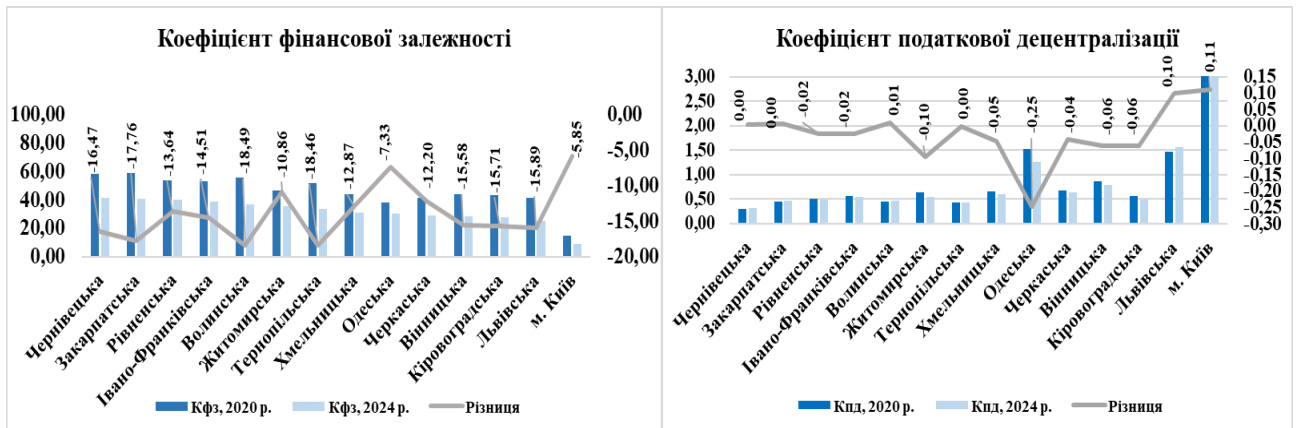

Рис. 2.18. Динаміка Кфз та Кпд в тилкових регіонах в 2020 та 2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [124]

Коефіцієнт податкової децентралізації (Кпд) показує частку податкових надходжень, які залишаються у місцевих бюджетах, відносно загальних податкових надходжень на відповідній території. В процесі дослідження спостерігається досить не однозначна динаміка даного коефіцієнта. На відміну від Іфа та Ібс, де спостерігалось переважно зростання, динаміка Кпд для тилкових регіонів є більш неоднорідною, і у багатьох випадках відбулося зниження цього коефіцієнта.

З представлених тилкових регіонів:

- у 10 регіонах Кпд знизився (Рівненська, Івано-Франківська, Волинська, Житомирська, Тернопільська, Хмельницька, Одеська, Черкаська, Вінницька, Кіровоградська області);
- у 3 регіонах Кпд залишився незмінним (Чернівецька, Закарпатська, Тернопільська);

– у 3 регіонах Кпд зріс (м. Київ, Львівська, Волинська області).

Одеська область демонструє найбільш значне зниження Кпд серед тилових регіонів – на 0,25%. Це вказує на зміни у структурі або перерозподіл податкових надходжень, які тепер більшою мірою йдуть до державного бюджету, а не залишаються у місцевих бюджетах.

Натомість, Львівська область демонструє зростання Кпд – на 0,10%, що є позитивним показником. Це пов'язано з інтенсивною релокацією бізнесу та населення в цей регіон, що призвело до збільшення податкової бази, яка залишається на місцевому рівні. Київ також демонструє зростання Кпд на 0,11% підтверджуючи свій статус економічного центру. Зростання податкових надходжень до місцевого бюджету в столиці є очікуваним.

Таким чином, результати аналізу засвідчують зростання диференціації фінансової автономії між областями. Тиллові регіони демонструють посилення децентралізації та фінансової самостійності, тоді як області з великою часткою окупованих територій характеризуються різким погіршенням усіх показників і майже повною залежністю від центрального бюджету. Водночас окремі регіони, розташовані поблизу зони бойових дій (Дніпропетровська, Миколаївська, Сумська області), зберігають відносну стійкість і навіть нарощують фінансову автономію, що свідчить про їхню адаптивність в умовах війни. Це підтверджує доцільність застосування регіонального підходу до оцінювання ефективності децентралізації економічної влади в Україні.

Висновки до розділу 2

Досліджено досвід країн Європейського Союзу, зокрема Данії, Німеччини, Франції, Латвії та Польщі на предмет механізму здійснення децентралізації економічної влади та виявлення його практичного значення для України. Встановлено, що ефективність децентралізації економічної влади визначається чітко сформованою нормативно-правовою базою, фінансово-ресурсною забезпеченістю та інституційною спроможністю ОМС. У досвіді зазначених

країн простежуються різні підходи до організації бюджетних відносин та передачі повноважень, проте спільним між ними є принцип субсидіарності, фінансова самодостатність та висока якість публічних послуг. В Україні механізм децентралізації економічної влади повинен базуватися на комплексному поєднанні правових, фінансових та організаційних інструментів із урахуванням європейських практик. Цінним є досвід застосування інтегральних показників бюджетної стійкості, які дають можливість формувати стратегічні орієнтири розвитку місцевого самоврядування. Встановлено, що поєднання якісних і кількісних методів оцінки дозволяє не лише вимірювати рівень фінансової децентралізації, а й визначати реальну результативність інституційних перетворень.

Проаналізовано особливості децентралізації економічної влади в Україні через призму розвитку інституційної інфраструктури. Встановлено, що створення об'єднаних територіальних громад визначило практичну основу децентралізації, адже саме громади стали рівнем, де концентруються фінансові ресурси, управлінські компетенції та відповідальність за їх ефективне використання. Зафіксовано, що вплив повномасштабного вторгнення суттєво модифікував механізми децентралізації: зросла роль централізованого управління ресурсами, а відмінності між тилловими та прифронтовими громадами стали більш вираженими. Інституційна інфраструктура української децентралізації демонструє потенціал розвитку, проте потребує адаптації до умов воєнного часу та посилення фіскальної бази місцевих бюджетів.

Запропонована система показників, що включає в себе коефіцієнт децентралізації доходів (Кдд), коефіцієнт децентралізації видатків (Кдв), коефіцієнт податкової децентралізації (Кпд), індекс фінансової автономії (Іфа), індекс бюджетної самодостатності (Ібс) та коефіцієнт фінансової залежності (Кфз), дозволяє комплексно оцінити динаміку децентралізації у фінансовій сфері, ідентифікувати структурні зміни у функціонуванні інститутів економічної влади на місцевому рівні. Це створює методологічне підґрунтя для оцінки

ефективності бюджетної політики територіальних громад, а також для виявлення диспропорцій між рівнем делегованих повноважень і наявними фінансовими ресурсами в умовах трансформаційної економіки та воєнних викликів. Через суттєве методологічне обмеження, пов'язане з неможливістю точного визначення чисельності населення внаслідок воєнного стану та відсутності офіційних переписів населення - основний акцент методики зосереджений на фінансово-структурних індикаторах, розрахунок яких є достовірним та обґрунтованим на основі офіційної бюджетної звітності.

Здійснено оцінку ефективності реалізації реформи децентралізації на регіональному рівні. Проведений аналіз підтвердив, що регіональна специфіка суттєво впливає на результати реформи: у прифронтових та окупованих територіях (Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька області) індикатори фінансової самостійності різко знизилися, тоді як тилові області зберегли відносно кращі позиції. Показники індексу фінансової автономії, бюджетної самодостатності та коефіцієнта фінансової залежності чітко відображають диференціацію регіонів за рівнем економічної стійкості та здатності забезпечувати публічні послуги. Така асиметрія підтверджує необхідність застосування диференційованої державної політики, яка враховує просторову нерівність та воєнні ризики. Проте, попри зниження Кдд та Кдв у 2020–2024 рр., Іфа та Ібс залишаються відносно стабільними на рівні більше 60%, що свідчить про здатність більшої частини громад до мобілізації власних ресурсів навіть в умовах трансформаційних викликів.

Основні наукові результати, представлені в Розділі 2, опубліковано в авторських роботах [84; 87; 103; 104; 122; 125; 128; 141; 142].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

3.1. Економіко-математичне моделювання та прогнозування ефектів децентралізації економічної влади

Децентралізація економічної влади є надзвичайно важливою реформою для економічного розвитку України. Ця трансформація є логічним продовженням розпочатої у 2014 році реформи децентралізації, яка заклала основу для подальших змін в економічній владі. Передача економічних повноважень та ресурсів, для їх забезпечення на місцевому рівні, є запорукою ефективного розподілу ресурсів та стимулювання місцевого розвитку, особливо в контексті національної повоєнної відбудови.

Дослідження поняття «економічна влада» дозволило перейти від абстрактного розуміння до вимірюваних характеристик, зосереджених на здатності органів місцевого самоврядування впливати на економічні процеси через інституційні, фінансові та нормативні інструменти. На відміну від фіскальної влади, яка фокусується переважно на розподілі фінансових ресурсів, економічна влада передбачає стратегічне управління розвитком території, включаючи планування використання ресурсів, формування сприятливого бізнес-середовища, участь у формуванні ринку праці та залучення інвестицій. Такий підхід розширює аналітичні межі децентралізації та дозволяє оцінити її ефекти не лише через призму бюджетних потоків, а й через вплив на стійкість та адаптивність місцевих економік у динамічному середовищі трансформації.

Прогнозування впливу децентралізації економічної влади виходить за межі аналізу її безпосередньої економічної доцільності, набуваючи значення стратегічного чинника забезпечення життєстійкості та відновлення держави в повоєнний період. Децентралізація постає як системоутворюючий елемент у

процесах реконструкції, підвищення інституційної та соціально-економічної стійкості на місцевому рівні. Відтак, результати цього дослідження мають не лише теоретичну, а й практичну цінність, оскільки безпосередньо впливають на формування державної політики та пріоритети розподілу ресурсів, враховуючи регіональний аспект. У цьому контексті моделювання має бути спрямоване на виявлення того, яким чином механізми децентралізації можуть сприяти посиленню адаптивного потенціалу громад, розвитку економічної самодостатності та формуванню диверсифікованих локальних економік, здатних протистояти як поточним викликам, так і майбутнім кризам.

У умовах трансформаційних перетворень та безпекових загроз формування реалістичних сценаріїв децентралізації стає надзвичайно ускладненим, адже будь-яке економічне моделювання вимагає достовірної бази вхідних даних. Високий рівень невизначеності обмежує можливості для розробки обґрунтованої політики на місцевому рівні, ускладнює прогнозування фінансової спроможності громад, змінює пріоритети потреб в інфраструктурі, соціальних послугах, трудових ресурсах та інвестиційних можливостях. За таких обставин виникає потреба в адаптивних, стійких до невизначеності моделях, здатних інтегрувати неструктуровані дані та використовувати альтернативні джерела інформації.

Реформування місцевого самоврядування доцільно розглядати крізь призму фінансової спроможності територій, зосереджуючи увагу не лише на трансформації інституційних структур, а й на формуванні стійкої бюджетної бази місцевих бюджетів та розширенні їх фіскального простору. Важливим орієнтиром у цьому контексті є підходи, що застосовуються в країнах Європейського Союзу для оцінювання стану та динаміки державних фінансів. Європейська комісія пропонує використовувати три ключові індикатори фінансової стійкості: S_0 – поточна стійкість (до 1 року), S_1 – стійкість у середньостроковому періоді (1–5 років) та S_2 – стійкість на довгострокову перспективу (понад 5 років) [148].

Використовуючи підхід Європейської комісії для оцінки середньострокової стійкості (S1), пропонуємо розрахувати фінансову стійкість місцевих бюджетів України за п'ять років у період 2020–2024 рр. У межах цього дослідження здійснюється аналіз залежності витатків місцевих бюджетів відносно ВВП до власних доходів у частці ВВП. Такий підхід дозволяє оцінити не лише абсолютні обсяги бюджетних ресурсів, а й їхню відносну вагу в економіці, що є важливим критерієм фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Вихідні дані для розрахунку залежності витатків місцевих бюджетів відносно ВВП до власних доходів у частці ВВП представлено в таблиці 3.1.

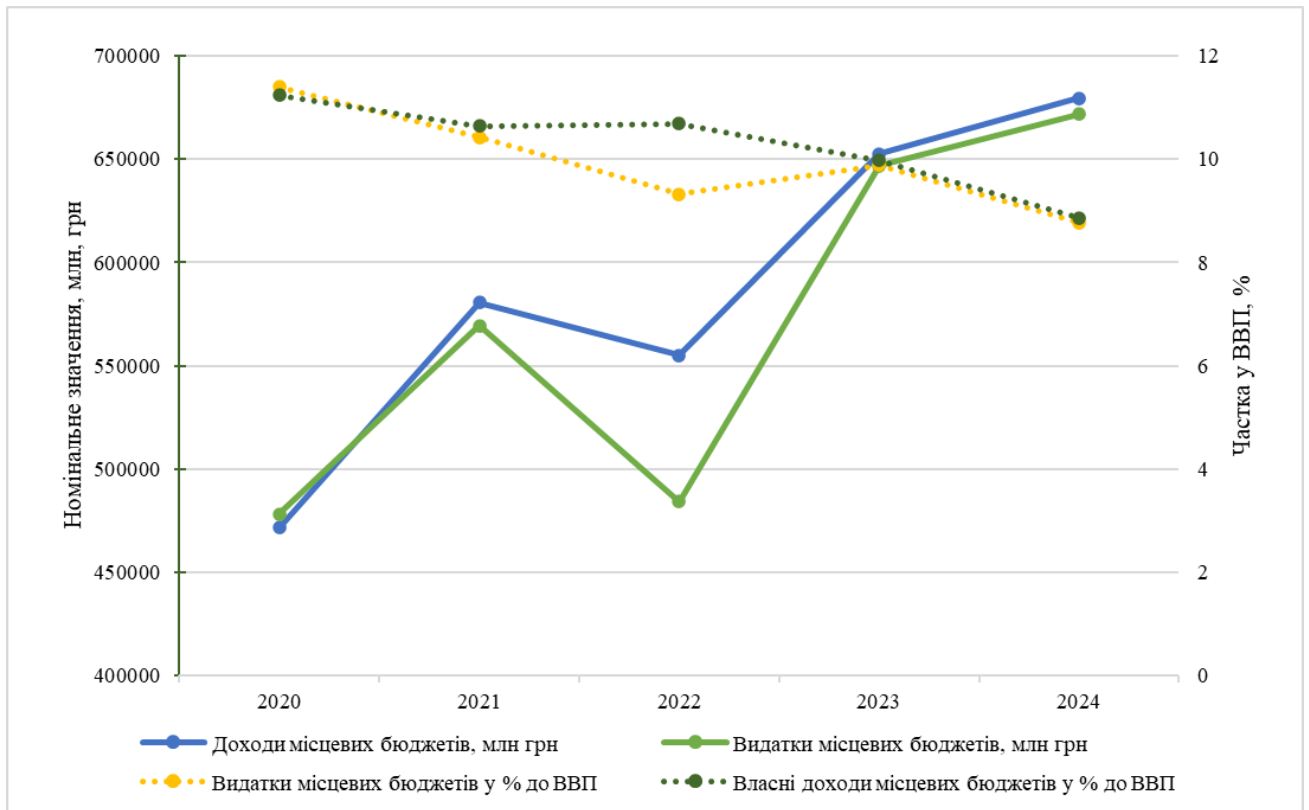
Таблиця 3.1

Частки витатків і доходів місцевих бюджетів у ВВП, їх співвідношення та різниця у відсоткових пунктах в Україні

Рік	Витатки місцевих бюджетів, млн грн	Доходи місцевих бюджетів, млн грн	ВВП номінальний, млн грн	Витатки місцевих бюджетів у % до ВВП	Власні доходи місцевих бюджетів у % до ВВП	Співвідношення	Різниця часток
2020	478108,10	471478,98	4194102,00	11,40	11,24	1,01	0,16
2021	569428,24	580699,15	5459574,00	10,43	10,64	0,98	-0,21
2022	484295,20	555097,09	5191028,00	9,33	10,69	0,87	-1,36
2023	646822,58	652609,12	6537825,00	9,89	9,98	0,99	-0,09
2024	671798,07	679530,85	7658659,00	8,77	8,87	0,99	-0,10

Джерело: розраховано автором на основі даних [124; 149]

Порівняння номінальних сум і їхніх часток у ВВП надає можливість отримати такі результати: у 2020–2024 рр. номінальні обсяги витатків та доходів місцевих бюджетів демонструють тенденцію до зростання, що підтверджує розширення фінансових можливостей територіальних громад. Однак у відносних показниках – частках до ВВП – простежується спадна динаміка, спричинена більш високими темпами зростання номінального ВВП порівняно з приростом витатків і доходів місцевих бюджетів (Рис. 3.1).

Рис. 3.1 Динаміка видатків і доходів місцевих бюджетів (номінальні значення та % до ВВП)

Джерело: побудовано автором

Така тенденція вказує на відносне зниження ролі місцевих бюджетів у перерозподілі національного доходу, що може свідчити як про посилення централізації фінансових ресурсів, так і про необхідність перегляду міжбюджетної політики. Методика, яка використовується в рамках підходу Європейської комісії, хоча й демонструє динаміку стійкості, є обмеженою, оскільки не охоплює повного бюджетного простору місцевих фінансів для комплексної оцінки фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Тому раціонально виконати наступне:

- розрахувати інтегральний індекс фінансової стійкості (ІФС) громад на основі шести індикаторів ефективності децентралізації в Україні, які були розраховані нами раніше;
- визначити вплив кожного з показників на реальний ВВП;

- збільшити вибірку з 5 до 7 (2018-2024 рр.);
- побудувати Модель «ВВП; ПФС», описати її, зробити прогнозування та висновки.

Такий підхід дає розуміння, які показники мають найбільший або найменший вплив на економіку країни. Використання реального ВВП, в постійних цінах, є ключовим. Це дозволяє аналізувати саме обсяги виробництва, а не номінальне зростання, яке може бути спричинене лише інфляцією. До того ж ця інформація стане дуже цінною при аналізі громад, розподілених за типами територій.

У цьому контексті доцільним є застосування методів кореляційного та регресійного аналізу, які дозволяють виявляти приховані взаємозв'язки між соціально-економічними показниками, навіть за умов неповної або нерегулярної статистичної звітності. Кореляційний аналіз допомагає ідентифікувати ступінь та напрям взаємозв'язків між ключовими індикаторами фінансової автономії, бюджетної забезпеченості та економічної активності на місцевому рівні. Водночас регресійне моделювання забезпечує можливість кількісного оцінювання впливу інтегрального показника фінансової стійкості громад на зміну ВВП.

Такі моделі слугують інструментом для побудови альтернативних сценаріїв розвитку, верифікації гіпотез щодо ефективності політики децентралізації та підтримки прийняття рішень у сфері управління територіальним розвитком. Таким чином, використання кореляційно-регресійного аналізу дозволяє подолати інформаційні обмеження і сформулювати аналітичне підґрунтя для обґрунтованого стратегічного планування в умовах турбулентності.

У процесі оцінки впливу децентралізації економічної влади на розвиток територіальних громад важливо мати єдиний узагальнюючий показник, який відображає рівень їх фінансової стійкості. Такий підхід дозволяє врахувати багатофакторність процесу, узгодити окремі фінансові індикатори та уникнути

упереджень, які можуть виникати при аналізі лише одного показника. З цією метою використано ПФС, побудований на основі системи шести ключових показників: коефіцієнта децентралізації видатків, коефіцієнта децентралізації доходів, коефіцієнта податкової децентралізації, індексу фінансової автономії, коефіцієнта фінансової залежності (з витратною інтерпретацією) та індексу бюджетної самодостатності. Це дасть нам змогу дослідити його зв'язок з ВВП, чи дійсно фінансова стійкість громад пов'язана з економічним зростанням.

Для розрахунку ПФС необхідно провести нормалізацію усіх показників, розрахованих нами раніше [141]. Кожен показник нормується за методом «Min-Max» у межах періоду 2018-2024 рр. Для показників-бенефітів (чим більше, тим краще) нормування здійснюється за формулою:

$$X_t^{norm} = \frac{X_t - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \quad (3.1)$$

Для показників-витрат (чим менше, тим краще), зокрема до Кфз, застосовується інверсія:

$$X_t^{norm} = 1 - \frac{X_t - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \quad (3.2)$$

Інтегральний індекс розраховується як зважене середнє нормованих показників, припустимо, що всі показники однаково важливі, тому присвоїмо їм рівні ваги: $(1+1+1+1+1+1)/6=1$. Розрахунок Іфс здійснюватиметься за формулою (3.3)

$$\text{ПФС} = \frac{\text{Кдв норм} + \text{Кдд норм} + \text{Клд норм} + \text{Іфа норм} + (1 - \text{Кфз норм}) + \text{Ібс норм}}{6} \quad (3.3)$$

Результати розрахунку представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

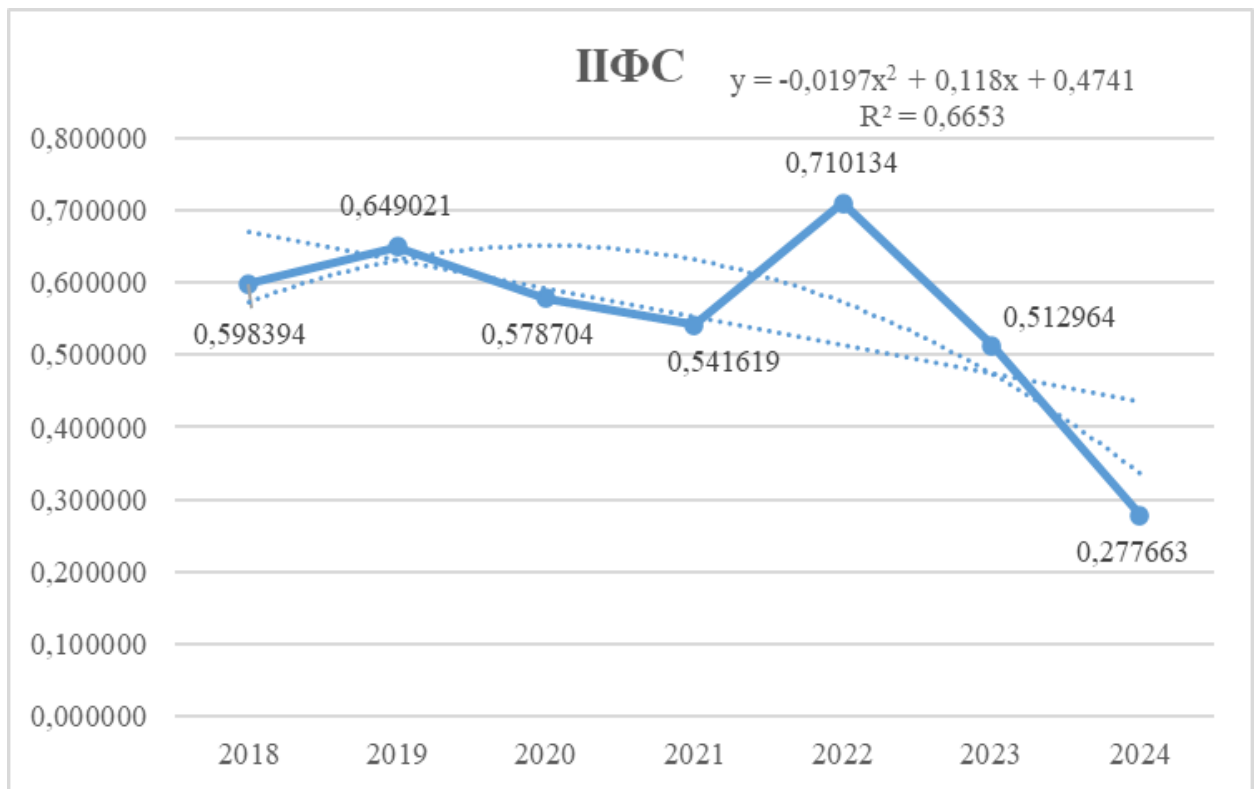
**Інтегральний індекс фінансової стійкості
(нормовані коефіцієнти та індекси)**

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Кдв	1,00	0,87	0,51	0,54	0,07	0,03	0,00
Кдд	1,00	0,86	0,54	0,56	0,22	0,07	0,00
Кпд	0,59	1,00	0,96	0,66	1,97	1,30	0,00
Іфа	0,00	0,24	0,67	0,64	1,00	0,91	0,89
Кфз	1,00	0,76	0,33	0,36	0,00	0,09	0,11
Ібс	0,00	0,17	0,46	0,49	1,00	0,67	0,67
ВВП	0,00	0,16	0,20	0,34	0,21	0,65	1,00
ПФС	0,598394	0,649021	0,578704	0,541619	0,710134	0,512964	0,277663

Джерело: розраховано автором

Усі індексні значення подано у нормованому діапазоні 0-1, ваговий індекс фінансової стійкості розрахований згідно з формулою вище.

На графіку можна спостерігати значні коливання інтегрального індексу у 2018-2024 рр., з різким зростанням у 2019 р. (до проведення адміністративно-територіальної реформи), та у 2022 р. (пояснюється підвищенням автономії та бюджетної самодостатності через зміну бюджетної політики), а також подальшим зниженням у 2023-2024 рр. через падіння коефіцієнтів децентралізації доходів і видатків (вилучення військового ПДФО), Рис. 3.2.

Рис. 3.2 - Тренд фінансової стійкості місцевих бюджетів України

Джерело: побудовано автором

Після розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості, який відображає сукупний вплив ключових фінансових чинників на розвиток місцевих бюджетів, наступним кроком нашого моделювання є його статистичний аналіз. Оцінка коефіцієнта кореляції Пірсона (r) з реальним ВВП дасть нам змогу визначити силу й напрям взаємозв'язку між рівнем фінансової стійкості та економічною динамікою країни, а також сформулювати практичні рекомендації для удосконалення механізмів підтримки громад.

Для такого дослідження важливо щоб дані ПФС та реальний ВВП повинні стосуватися одних і тих же років (2018–2024). Це дозволяє уникнути зміщення, пов'язаного з часовим лагом. Проте для повноти картини варто проаналізувати кореляційні зв'язки не лише з агрегованим показником, а й з його всіма складовими частинами.

Значення r знаходиться в діапазоні від -1 до +1:

- 1) $r = 1$: ідеальна пряма позитивна кореляція. Зі зростанням одного показника інший також зростає;
- 2) $r = -1$: ідеальна пряма негативна кореляція. Зі зростанням одного показника інший зменшується;
- 3) $r = 0$: відсутність лінійної кореляції.

Кореляційні зв'язки індикаторів ефективності децентралізації з реальним ВВП розраховані за формулою (3.4) та представлені в таблиці 3.3.

$$r = \frac{n \sum(xy) - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2] \times [n \sum y^2 - (\sum y)^2]}} \quad (3.4)$$

Таблиця 3.3

Кореляційний зв'язок індикаторів ефективності децентралізації з реальним ВВП (2018-2024)

Індекс/ВВП (реальний)	ПФС	Кдв	Кдд	Кпд	Іфа	Кфз	Ібс
Зв'язок	-0,88	-0,76	-0,83	-0,46	+0,64	-0,64	+0,48

Джерело: розраховано автором на основі [124; 150]

Сильна від'ємна кореляція фіксується у Кдв та Кдд з ВВП. Це говорить про те, що з ростом Кдв та Кдд ВВП зменшувався. Це може бути пов'язано з такими факторами як: шоки, воєнний стан, зміна політики, що перекривають вплив децентралізації на видаткову частину. Трохи слабша від'ємна кореляція в парі Кпд-ВВП.

Позитивна кореляція Іфа та Ібс з ВВП свідчить про те, що зі зростанням цих індексів, зростає і ВВП. Це може вказувати на позитивний вплив фінансової незалежності громад на національну економіку. При цьому, як і очікувалось Кфз має від'ємну кореляцію. Чим менша фінансова залежність, тим вищий ВВП. Це цілком логічно і підтверджує попередні висновки.

Будуємо просту лінійну регресійну модель, яка описує залежність реального ВВП України від рівня фінансової стійкості територіальних громад. Рахуємо статистику регресії (Рис. 3.3) та робимо аналіз дисперсії (Рис. 3.4).

Статистика регресії	
Множинний R	0,876666506
R-квадрат	0,768544164
Нормований R-квадрат	0,722252996
Стандартна похибка	0,181826899
Кількість спостережень	7

Рис. 3.3. Статистика регресії для Моделі «ВВП; ПФС»

Джерело: розраховано автором

Аналіз дисперсії					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	1	0,548892074	0,548892074	16,60239326	0,009590505
Залишок	5	0,165305106	0,033061021		
Разом	6	0,714197179			

Рис. 3.4. Аналіз дисперсії для Моделі «ВВП; ПФС»

Джерело: розраховано автором

Множинний коефіцієнт кореляції ($R = 0,8767$) відображає тісний зв'язок між досліджуваними змінними, що свідчить про значну залежність реального ВВП від Іфс. Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,7685$) показує, що майже 77% варіації у динаміці ВВП може бути пояснено рівнем фінансової стійкості. Нормований $R^2 = 0,7223$ підтверджує стабільність результатів навіть з урахуванням невеликої вибірки. Стандартна похибка (0,182) – середнє відхилення прогнозованого нормованого значення ВВП від фактичного становить лише 0,18, що є прийнятним рівнем. F-критерій (16,60) при $p\text{-value} = 0,0096$ доводить загальну статистичну значущість моделі.

Оцінка параметрів регресійної моделі зображена на Рис. 3.5.

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>
Y-перетин	1,555968669	0,300147435	5,184014539	0,003513527
ПФС	-2,560965187	0,628518878	-4,074603448	0,009590505

Рис. 3.5 Оцінка параметрів для регресійної Моделі «ВВП; ПФС»

Джерело: розраховано автором

Регресійне рівняння набуває вигляду:

$$\text{ВВП}_{\text{норм}} = 1,556 - 2,561 \times \text{ПФС}_{\text{норм}}$$

де: 1,556 – константа (Y-перетин), що відображає умовний рівень ВВП за відсутності впливу фінансової стійкості;

–2,561 – коефіцієнт при змінній ПФС, який вказує на обернений зв'язок між зростанням фінансової стійкості громад та обсягом ВВП.

Залишки моделі коливаються від –0,19 до +0,26. Всі вони розподілені доволі рівномірно, без критичних викидів. Це підтверджує адекватність моделі (Рис. 3.6).

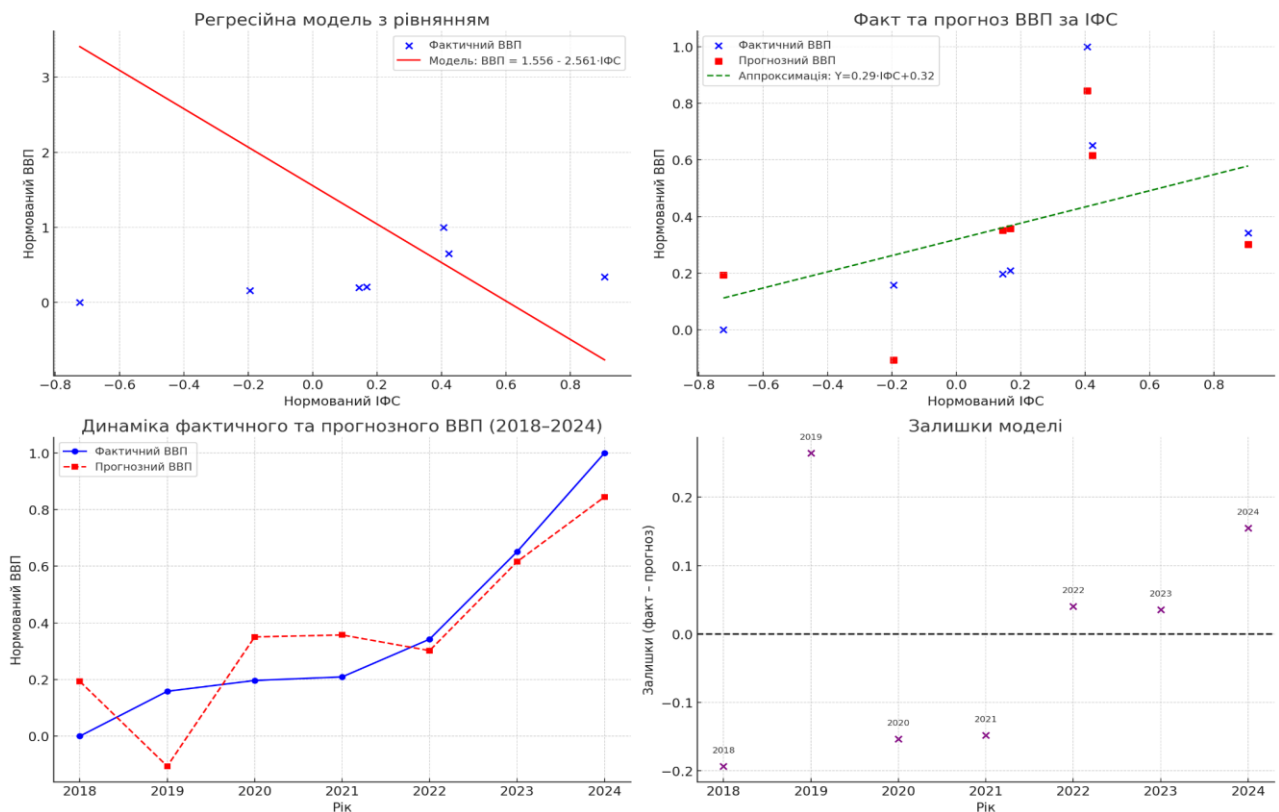
<i>Спостереження</i>	<i>Прогнозоване ВВП</i>	<i>Залишки</i>
1	0,193485238	-0,193485238
2	-0,106152458	0,264625179
3	0,350540206	-0,153881746
4	0,357397684	-0,01489306
5	0,302198162	-0,092878366
6	0,615985156	0,035395728
7	0,844882497	0,155117503

Рис. 3.6 Залишки Моделі «ВВП; ПФС»

Джерело: розраховано автором

Проведене моделювання засвідчило наявність сильного, але зворотного зв'язку між інтегральним показником фінансової стійкості територіальних громад та динамікою реального ВВП України у 2018–2024 рр. Це свідчить про те, що децентралізація поки що не забезпечує очікуваних економічних ефектів. Водночас негативна кореляція підкреслює необхідність удосконалення

бюджетної політики та місцевих умов функціонування інститутів, щоб у майбутньому фінансова стійкість громад стала фактором економічного зростання. Візуалізація моделі представлена на Рис. 3.7.

Рис. 3.7 Візуалізація Моделі «ВВП; ПФС» (нормовані показники).

Джерело: побудовано автором

Отриманий від’ємний коефіцієнт при ПФС вказує на те, що зростання фінансової стійкості територіальних громад у досліджуваний період супроводжується зниженням темпів приросту реального ВВП. Це явище може бути пояснене низкою факторів:

- фінансовий дисбаланс - перерозподіл ресурсів від центрального до місцевого рівня знижує можливості держави у фінансуванні масштабних загальнонаціональних програм розвитку;
- нерівномірність розвитку - різні громади володіють різним рівнем доходів, що призводить до регіональної асиметрії та зниження загального мультиплікативного ефекту;

- низька інституційна спроможність - у більшій частині громад, за досліджуваний період, відсутні механізми стратегічного планування та ефективного використання ресурсів, що обмежує позитивний вплив бюджетної децентралізації;

- інститути децентралізації економічної влади формуються та розвиваються в умовах трансформаційних зрушень - у короткостроковій перспективі процес децентралізації вимагає значних ресурсів на перебудову фінансової системи та адміністрування, що може знижувати темпи економічного зростання;

- вплив воєнних факторів - частина фінансових ресурсів громад у сучасних умовах спрямовується на підтримку соціальної стабільності та оборонні потреби, що зменшує їх внесок у реальний сектор економіки;

- втрата територій, промислових потужностей, людського потенціалу - знизили потенційний позитивний вплив децентралізації.

Таким чином, побудована Модель «ВВП; ПФС» підтверджує статистично значущий зворотний зв'язок між рівнем фінансової стійкості територіальних громад та обсягом реального ВВП України у досліджуваному періоді. Це свідчить про складність і суперечливість ефектів децентралізації: у короткостроковому вимірі посилення фінансової стійкості може знижувати макроекономічні результати, проте у довгостроковій перспективі очікується прояв позитивних ефектів за умови підвищення інституційної спроможності та збалансованого розподілу ресурсів між рівнями влади. Необхідні інституційні зміни, які дозволять громадам використовувати власну стійкість для реального економічного зростання.

Щоб перевірити гіпотезу про те, що ефекти децентралізації мають і прямий позитивний вплив на ВВП, повернемося до Таблиці 3.2, в якій відображено кореляційний зв'язок індикаторів ефективності децентралізації з реальним ВВП. Із зазначених показників, лише І_{фа} та І_{бс} мають позитивне значення, +0,64 та +0,48 відповідно, тим самим демонструють прямий зв'язок з економічним

зростанням. Це означає, що зі зростанням рівня фінансової автономії територіальних громад - тобто їхнього права самостійно розпоряджатися фінансовими ресурсами та приймати управлінські рішення щодо їх використання - спостерігається позитивний вплив на макроекономічні показники держави. Такий результат підтверджує і гіпотезу про те, що розширення фінансової свободи місцевого самоврядування підсилює економічну стійкість, активізує внутрішні резерви розвитку та сприяє формуванню ефективного економічного простору на регіональному рівні.

Отриманий коефіцієнт кореляції для реального ВВП та Іфс відображає слабший, ніж у випадку з Іфа, але також позитивний рівень взаємозалежності. Це свідчить, що збільшення частки власних доходів у структурі місцевих бюджетів позитивно відображається на економічній динаміці країни. Таким чином, здатність громад генерувати власні фінансові ресурси стає важливим чинником зростання та розвитку економіки, оскільки забезпечує більшу незалежність від трансфертів із державного бюджету та формує основу для фінансування локальних проєктів соціально-економічного характеру.

Основою індексів Іфа та Ібс є власні доходи місцевих бюджетів. Чим вищим буде рівень власних доходів, тим вище значення матиме кожен з індексів, що, у свою чергу, відображає фінансову автономію та самодостатність громад.

Відтак, ключовим завданням прогнозування стає визначення динаміки власних доходів місцевих бюджетів, та, в даному випадку, пов'язаних з ними, індексів бюджетної самодостатності (Ібс) і фінансової автономії (Іфа). Прогноз базується на наявних статистичних даних. Для досягнення цієї мети доцільним є використання економетричного методу аналітичного вирівнювання, який забезпечує можливість побудови достовірних прогнозів на основі статистичних даних попередніх років.

У межах такого підходу прогнозуватиметься, безпосередньо Ібс і Іфа, як індекси на 2025-2027 рр. Виявлені тенденції будуть апроксимовані за допомогою лінійного тренду такого вигляду:

$$y=a+bt \quad (3.4)$$

де **a** та **b** – параметри рівняння, що визначаються за допомогою методу найменших квадратів.

Крім того, застосовується метод спрощеного вирівнювання, за якого сума всіх значень часової змінної *t* дорівнює нулю, що дозволяє спростити обчислення та підвищити точність моделі. Економетрична методика аналітичного вирівнювання для прогнозування представлена в таблицях 3.4 (Іфа) та 3.5 (Ібс).

Таблиця 3.4

**Економетрична методика аналітичного вирівнювання для
прогнозування Іфа**

Рік	y (факт)	t	t×y	t ²	ŷ (прогноз)	y - ŷ	(y - ŷ) ²
2018	46,85	-3	-140,55	9	51,26	-4,41	19,44
2019	53,56	-2	-107,12	4	55,7	-2,14	4,57
2020	66,03	-1	-66,03	1	60,14	5,89	34,71
2021	65,09	0	0	0	64,58	0,51	0,26
2022	75,36	1	75,36	1	69,02	6,34	40,21
2023	72,82	2	145,64	4	73,46	-0,64	0,41
2024	72,34	3	217,02	9	77,9	-5,56	30,9
Сума	452,05	0	124,32	28	452,06	-0,01	130,5

Джерело: розраховано автором

Таблиця 3.5

**Економетрична методика аналітичного вирівнювання для
прогнозування Ібс**

Рік	y (факт)	t	t×y	t ²	ŷ (прогноз)	y - ŷ	(y - ŷ) ²
2018	46,85	-3	-140,55	9	51,41	-4,56	20,79
2019	53,56	-2	-107,12	4	56,41	-2,85	8,14
2020	65,11	-1	-65,11	1	61,42	3,69	13,65
2021	66,38	0	0	0	66,42	-0,04	0
2022	86,38	1	86,38	1	71,42	14,96	223,76
2023	73,47	2	146,94	4	76,42	-2,95	8,73
2024	73,18	3	219,54	9	81,43	-8,25	68,02
Сума	464,93	0	140,08	28	464,93	0	343,09

Джерело: розраховано автором

Знаходимо параметри a та b для визначення рівняння кривої тренду, шляхом розв'язання системи рівнянь. Для цього у формули підставляємо статистичні дані, що узагальнені у таблицях 3.3 і 3.4, та на основі яких обчислюємо необхідні значення. Відповідно, рівняння лінійної тенденції зміни Іфа та Ібс, набувають такого вигляду (Таблиця 3.6):

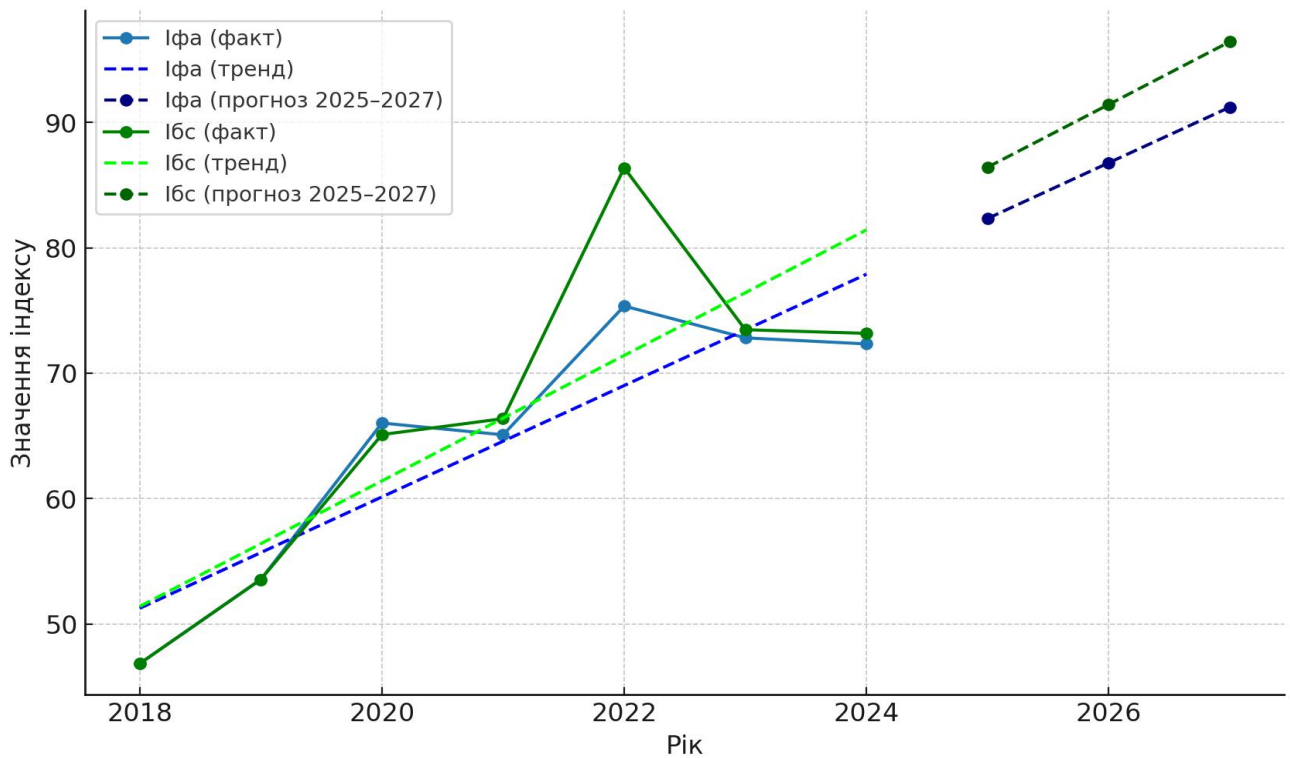
Таблиця 3.6

Узагальнені параметри лінійних трендів та прогнозні значення Іфа та Ібс на 2025–2027 рр.

Показник	a	b	Рівняння	R ²	Прогноз 2025	Прогноз 2026	Прогноз 2027
Іфа	64,58	4,44	$y=64,58+4,44 \times t$	0,81	82,34	86,78	91,22
Ібс	66,42	5,00	$y=66,42+5,00 \times t$	0,67	86,43	91,43	96,44

Джерело: розраховано автором

Аналітичні результати прогнозування індексів Іфа та Ібс свідчать про стійку позитивну динаміку. Побудовані трендові моделі підтверджують, що у 2025-2027 рр. очікується подальше зростання рівня фінансової автономії та бюджетної самодостатності територіальних громад. Зокрема, прогнозоване значення Іфа зростає з 82,34% у 2025 році до 91,22% у 2027 році, що відображає тенденцію до підвищення частки власних фінансових ресурсів у структурі доходів територіальних громад. Аналогічну динаміку демонструє і Ібс – з 86,43% у 2025 році до 96,44 % у 2027 році до 96,44 % (Рис. 3.8). Отримані результати підтверджують, що за збереження виявлених тенденцій у досліджуваній період відбуватиметься подальше зміцнення фінансової автономії територіальних громад, що є позитивним сигналом для посилення економічного розвитку регіонів, підвищення ефективності розподілу ресурсів та формування стійких інститутів.

Рис. 3.8 Динаміка Іфа та Ібс з прогнозом на 2025-2027 рр.

Джерело: побудовано автором

Високі значення коефіцієнтів детермінації, $R^2 = 0,81$ для Іфа та $R^2 = 0,67$ для Ібс, засвідчують належну якість моделей та підтверджують наявність вираженої тенденції посилення фінансової стійкості громад. Економічний зміст таких результатів полягає у тому, що громади поступово зменшують залежність від міжбюджетних трансфертів та розширюють власну дохідну базу, що створює передумови для формування стійкої фінансової автономії і зростання ролі місцевого самоврядування у забезпеченні соціально-економічного розвитку.

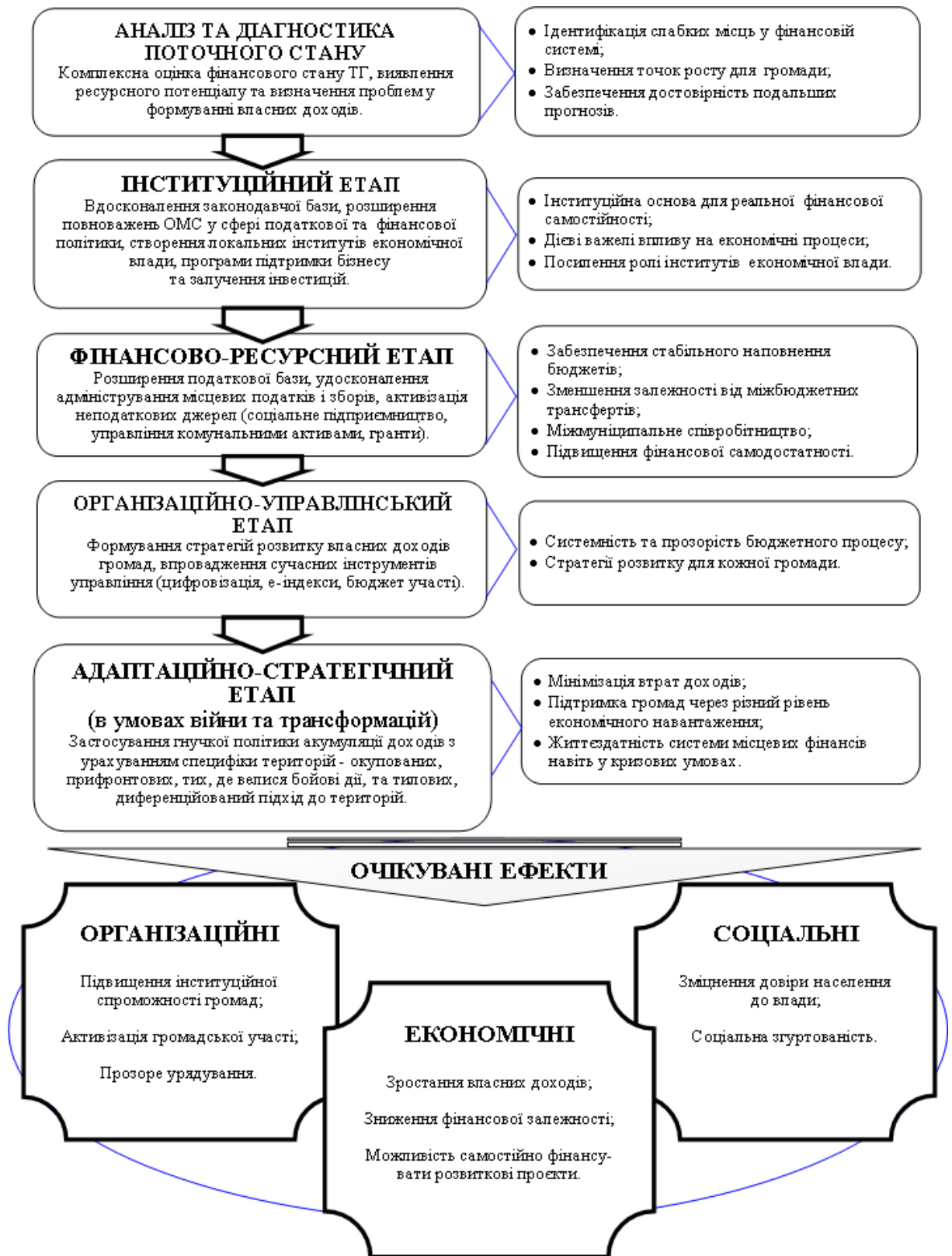
Зростаюча динаміка трендів Іфа та Ібс підтверджує нашу гіпотезу про збільшення їх позитивного впливу на інтегральний показник фінансової стійкості місцевих бюджетів, а ПФС – на реальний ВВП в довгостроковій перспективі.

З метою забезпечення стабільного нарощування та диверсифікації власних доходів місцевих бюджетів доцільно розробити комплексну та системну

політику, яка поєднуватиме принципи децентралізації з урахуванням специфіки розвитку кожної громади [150, с. 1059; 151].

Формування та реалізація політики зміцнення власних доходів місцевих бюджетів доцільно розглядати як поетапний процес, який інтегрує аналітичні, інституційні, фінансові та організаційно-управлінські складові. На першому етапі ключовим є здійснення комплексної аналітико-діагностичної оцінки стану фінансової системи територіальних громад, що базується на розрахунках індикаторів бюджетної автономії (Іфа, Ібс), а також коефіцієнтів децентралізації доходів, видатків, податкової децентралізації та фінансової залежності від трансфертів. Виявлення динаміки та взаємозв'язків між цими показниками створює основу для визначення напрямів підвищення інтегрального показника фінансової стійкості. Представлена на Рис. 3.9 модель відображає основні етапи формування та реалізації такої політики, які дозволять підсилити економічні, організаційні та соціальні ефекти децентралізації економічної влади в Україні. Подальша зміна державної політики має реалізуватися через нормативно-інституційні механізми, спрямовані на інституційне закріплення економічної влади на місцевому рівні та розширення фіскальних і фінансових повноважень ОМС. У результаті формуються стійкі організаційні ефекти децентралізації, за яких ТГ набувають реальних інструментів впливу на локальні економічні процеси, розширення та диверсифікації власної дохідної бази, а також зміцнення бюджетної автономії. За таких умов громада поступово трансформується в ключовий інститут економічної влади. Водночас вагомим значення набуває формування середовища взаємодії між органами влади, бізнесом і громадянським суспільством, що забезпечує концентрацію ресурсів, узгодження економічних інтересів та досягнення довгострокових цілей соціально-економічного розвитку.

Посилення фіскальної автономії громад створює передумови для зростання їх інвестиційної привабливості, оптимізації структури місцевих бюджетів та формування внутрішніх драйверів економічного розвитку [152].

Рис. 3.9 Модель формування і реалізації політики масштабування та диверсифікації місцевих доходів

Джерело: розроблено автором

Фінансово-ресурсний вимір політики передбачає цілеспрямоване нарощування як податкових, так і неподаткових надходжень, у тому числі за рахунок місцевих податків і зборів, плати за ресурси, муніципальних інвестиційних проєктів. Зміна розрахованих коефіцієнтів (Кдд, Кдв, Кпд, Іфа, Ібс, Кфз) у позитивному напрямку є передумовою зростання ПФС, що вказує на підвищення адаптивності та фінансової автономії місцевого рівня.

В умовах повномасштабного вторгнення актуалізується необхідність реалізації диференційованої та гнучкої фінансової політики залежно від типу територій – окупованих, прифронтових, територій бойових дій чи тилкових регіонів. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики втрати доходів, зберегти фінансову життєздатність громад та забезпечити їх поступове відновлення у післявоєнний період [153].

Завершальним етапом є інституціоналізація синергії між економічними, організаційними та соціальними ефектами децентралізації. Економічні ефекти проявляються у зростанні власних доходів та розширенні фінансової бази громад, організаційні – у підвищенні управлінської автономії та ефективності розподілу ресурсів, соціальні – у посиленні довіри населення до органів влади, зміцненні соціальної згуртованості та підвищенні рівня стійкості територій. У сукупності це формує цілісний цикл фінансової політики, спрямованої на зміцнення економічної влади громад у трансформаційних умовах розвитку України.

Отримані в межах цього дослідження результати щодо зв'язку між показниками децентралізації економічної влади та динамікою ВВП узгоджуються з висновками зарубіжних науковців. Так, узагальнюючий огляд емпіричних досліджень, проведений Мартінес-Васкесом, Лаго-Пеньясом та Саккі [154], засвідчує, що вплив фіскальної децентралізації на економічне зростання є багатофакторним і значною мірою залежить від інституційного підґрунтя, якості бюджетних правил та системи підзвітності на місцевому рівні, що зумовлює суперечливість емпіричних результатів у різних країнах.

Аналогічно, мета-аналіз Баскарана, Фельда та Шнелленбаха [155] не виявив статистично значущого середнього ефекту децентралізації на економічне зростання, що свідчить про відсутність прямого й автоматичного впливу передачі фіскальних повноважень на динаміку ВВП. У класичних працях В. Оутса [156] також наголошується, що децентралізація підвищує передусім алокативну ефективність і якість публічних послуг, тоді як її макроекономічний ефект залежить від зрілості фінансових інститутів, наявності власних доходних джерел у місцевих бюджетів та здатності вирішення економічних завдань.

У своєму дослідженні Нгуєн Тхань Хунг та Су Дінь Тхань [157] доводять, що існує багатовимірний зв'язок між фіскальною децентралізацією, економічним зростанням та розвитком людського потенціалу. Їх результати демонструють статистично негативний вплив децентралізації на темпи економічного зростання, водночас позитивний вплив на розвиток людського капіталу. Автори підкреслюють, що цей ефект зберігається незалежно від методологічних підходів та використаних субіндексів децентралізації, що свідчить про його стійкість і відтворюваність. Дослідники наголошують на доцільності переорієнтації державної політики у напрямку посилення розвитку людського потенціалу.

Вони аналізували дані 18 країн за період 2011–2017 років, де процеси фіскальної децентралізації розвивалися на різних етапах економічного циклу, і встановили, що у державах, із перехідною економікою, короткостроковий вплив децентралізації може бути стримуючим, через недостатню управлінську спроможність місцевих органів влади та обмежені ресурси. Однак у середньостроковій перспективі, завдяки підвищенню участі громадян, розвитку локальних інститутів і накопиченню людського капіталу, формується позитивна траєкторія зростання. Ситуація в Україні багато в чому перегукується з цими висновками: у період активної фази децентралізації (2015–2021 рр.) спостерігалось уповільнення темпів економічного зростання на фоні структурних реформ, однак відбувалося посилення фінансової самостійності

громад, удосконалення бюджетного менеджменту та формування соціального капіталу, що створює передумови для довгострокової економічної стійкості.

Подібні результати отримали й Андрес Родрігес-Позе та Вінко Муштра [158], спираючись на те, що ефекти децентралізації суттєво залежать від якості управління. Зокрема, у регіонах з низькими управлінськими характеристиками децентралізація не сприяє економічному зростанню, тоді як у регіонах із високим рівнем управлінських практик вона забезпечує стабільний розвиток, який посилюється зі збільшенням рівня децентралізації.

У своїй роботі вони дослідили понад 300 регіонів країн Європи, встановивши, що висока якість урядування, інституційна ефективність і спроможність місцевої влади до стратегічного планування є ключовими умовами, за яких фіскальна та адміністративна децентралізація перетворюється на драйвер зростання. Натомість у регіонах із низьким рівнем інституційної довіри та високими трансакційними витратами спостерігається протилежний ефект – зниження темпів економічного розвитку попри формальне розширення автономії.

Такий висновок узгоджується з результатами даного дослідження, де було встановлено, що вплив децентралізації на економічне зростання в Україні має суперечливий характер і може виявлятися навіть у вигляді негативного зв'язку з ВВП, проте створює потенціал для формування позитивних соціальних та організаційних ефектів. До того ж, автори акцентують увагу на необхідності врахування якісних характеристик інститутів економічної влади та адаптації політики децентралізації до просторової специфіки регіонів. Це, у свою чергу, перегукується з нашими доводами про потребу у поєднанні фінансової та організаційної автономії з розвитком людського та інституційного потенціалу для досягнення стійких результатів децентралізації.

Таким чином, зафіксований у дослідженні зворотний зв'язок між окремими індикаторами децентралізації та ВВП не є аномалією, а відображає

загальну закономірність, підтверджену міжнародними емпіричними дослідженнями.

3.2. Інструменти посилення фінансової основи децентралізації економічної влади територіальних громад в умовах економічної трансформації

В умовах трансформаційних зрушень в економіці України посилення фінансової основи територіальних громад набуває ключового значення, як матеріальна передумова реалізації їх економічної влади. Територіальна громада у цьому контексті розглядається як інститут економічної влади, що здатний акумулювати, перерозподіляти та ефективно використовувати фінансові й майнові ресурси для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку [159, с. 213].

Громада здійснює не лише управлінські функції, а й формує інституційне середовище економічної діяльності, встановлюючи правила розподілу ресурсів, механізми бюджетного планування, фінансової відповідальності та контролю на місцевому рівні. Завдяки цьому вона перетворює наявний ресурсний потенціал на владний вплив, регулює доступ до ресурсів і забезпечує узгодження інтересів держави, бізнесу та населення. Фінансова база громади виступає економічним носієм її автономії та визначає реальні межі впливу на локальні економічні процеси [160; 161, с. 33].

Ключовими економічними інструментами посилення фінансової основи децентралізації економічної влади є механізми фіскальної децентралізації, передусім розширення власної дохідної бази місцевих бюджетів і зростання їх бюджетної самодостатності. Збільшення частки власних і закріплених доходів у структурі бюджетів територіальних громад підвищує їхню фінансову автономію, знижує залежність від трансфертів та формує економічні стимули до розвитку місцевої податкової бази, підприємницької активності та інвестицій. Саме через

ці канали фінансова децентралізація трансформується у реальний вплив громад на економічну динаміку.

Правові та інклюзивні інструменти також відіграють важливу роль у посиленні фінансової основи децентралізації економічної влади, проте їх значення полягає насамперед у створенні сприятливого економічного середовища. Нормативно-правова визначеність знижує ризики для бізнесу та інвесторів, тоді як інклюзивні механізми участі економічних агентів у бюджетному процесі сприяють підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів і посиленню бюджетної дисципліни. Таким чином, інклюзивність розкривається як економічний чинник зміцнення фінансової спроможності громад.

Нормативно-правове забезпечення інституційної та фінансової підтримки громад в Україні ґрунтується на низці базових законів, що визначають принципи функціонування місцевого самоврядування, перелік нормативно-правових актів, які регулюють інституційні та фінансові засади в Україні, представлений в Додатку Б [162;163; 164].

В умовах війни та повоєнного відновлення інституційні ефекти фіскальної децентралізації проявляються нерівномірно залежно від типу економічних зон. У тилкових громадах посилення фінансової автономії супроводжується зростанням бюджетної самодостатності та активізацією інвестиційних процесів, тоді як у прифронтових і деокупованих зонах домінує роль міжбюджетного перерозподілу та цільових трансфертів. Це зумовлює асиметрію економічної влади громад і потребує адаптації інституційних механізмів до різних економічних умов функціонування територій.

Розвиток децентралізації економічної влади в Україні супроводжується глибокими змінами у структурі формування місцевих бюджетів. Зростання ролі власних і закріплених доходів - насамперед ПДФО, місцевих податків і зборів, а також плати за використання природних та майнових ресурсів – свідчить про перехід до реального посилення економічної автономії громад. Це відповідає

інституційному підходу, за яким економічна влада реалізується через доступ до ресурсів та її здатність самостійно приймати економічно важливі рішення. У цьому контексті бюджетна самодостатність постає не лише фінансовим показником, а характеристикою інституційної спроможності територіальних громад, як носіїв економічної влади [165].

Використання Іфа та Ібд дозволило кількісно зафіксувати, наскільки громади здатні формувати власну дохідну базу, фінансувати поточні та інвестиційні видатки без надмірної залежності від трансфертів і, відповідно, впливати на траєкторії місцевого економічного розвитку. Узагальнення цих показників у вигляді ПФС дало можливість пов'язати процеси фіскальної децентралізації з ширшими інституційними ефектами, зокрема зі зміцненням економічної влади громад та формуванням передумов для місцевого економічного зростання.

Отримані результати свідчать про наявність суттєвого потенціалу для подальшого посилення фінансової автономії територіальних громад і підвищення рівня їх бюджетної самодостатності. Це зумовлює необхідність розроблення цілеспрямованих економічних рекомендацій щодо розширення дохідної бази місцевих бюджетів та підвищення ефективності використання власних ресурсів. Враховуючи виявлені диспропорції у фінансовій стійкості громад, актуалізується потреба у диференційованому підході до державної підтримки, спрямованій на активізацію місцевого економічного потенціалу.

Для того, щоб цей потенціал громад був реалізований у повному обсязі, громади потребують системної підтримки, спрямованої на нарощування власних доходів та розширення місцевої податкової бази. Без належних фінансових інструментів і стимулів бюджети залишаються залежними від трансфертів, що обмежує їхню економічну владу. Саме тому обґрунтування форм, інструментів і механізмів державної підтримки є необхідним етапом формування економічно обґрунтованої моделі зміцнення фінансової бази громад та посилення їх економічної влади в умовах децентралізації.

Автономія органів місцевого самоврядування формує передумови для зростання ділової активності, підвищення інвестиційної привабливості та ефективного використання ресурсів на місцевому рівні, адже саме територіальні громади володіють інформаційними перевагами щодо реальних потреб розвитку та здатні оперативно реагувати на економічні виклики. Водночас функціонування фінансового механізму місцевого самоврядування потребує досягнення збалансованості між державними інтересами та потребами громад, що можливе лише за умови фінансової автономії, яка не суперечить принципу державної цілісності, а навпаки – зміцнює інституційну основу економічної влади на місцях.

Відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, зокрема у статті 9, ключовим принципом є «фінансовий супровід повноважень»: органи місцевої влади повинні бути забезпечені адекватними фінансовими ресурсами відповідно до своїх компетенцій, і мати право вільно розпоряджатися ними в межах чинного законодавства [166].

Однак на практиці простежується постійна напруга між необхідністю збереження державної єдності та прагненням до розширення фінансової незалежності громад. Держава, дбаючи про макроекономічну стабільність і безпеку, нерідко обмежує рівень фінансової автономії місцевих бюджетів. Це проявляється у значній частці цільових трансфертів, в недостатньому рівні власних доходів органів місцевого самоврядування та частих змінах у порядку фінансування. Такий стан речей створює суперечність між децентралізацією, яка надає повноваження, та реальними можливостями громад реалізовувати надані їм функції. Це, в підсумку, суперечить цілям децентралізації.

Фінансові інструменти підтримки громад охоплюють систему економічних відносин, що регулюють процеси формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави, утворюючи інститут місцевих фінансів. Основне призначення такого інституту полягає у забезпеченні сталості доходів, підвищенні інвестиційної привабливості територій та формуванні

економічних стимулів для бізнесу й населення. В результаті це сприятиме економічному розвитку, задоволенню соціально-економічних потреб громадян та підтриманню належного рівня національної безпеки.

До такої підтримки належать міжбюджетні трансферти (субвенції та дотації), а також інструменти фінансування регіональної політики. Докладніше про міжбюджетні трансферти у Таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Види та призначення міжбюджетних трансфертів

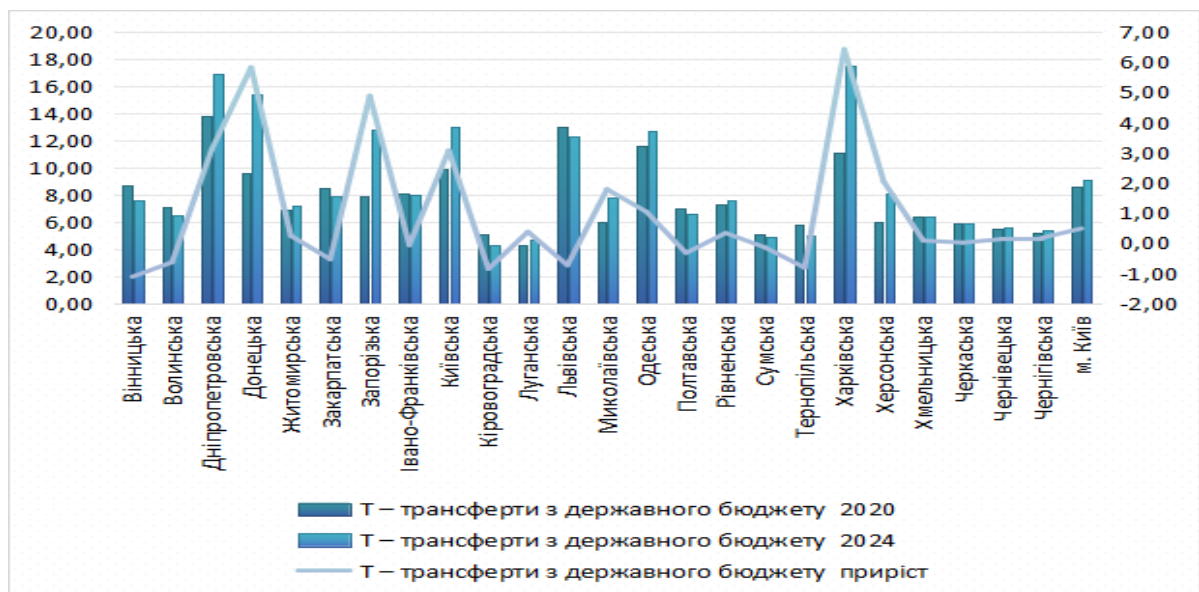
Тип трансферту	Джерело	Призначення	Ключові особливості	Приклади
Субвенція	Державний бюджет	На конкретні, цільові заходи та програми	Цільове спрямування, безповоротність за умови дотримання цільового призначення, ознаки спільного фінансування.	Освітня субвенція, на здійснення державних програм соціального захисту, на виконання інвестиційних проєктів, на дороги.
Субвенція	Місцевий бюджет (один іншому)	На утримання об'єктів спільного користування, ліквідацію негативних наслідків, виконання інвестиційних проєктів.	Цільове спрямування, безповоротність, умови визначаються договором між місцевими радами.	На утримання об'єктів спільного користування.
Дотація	Державний бюджет	Покриття дефіциту місцевого бюджету, вирівнювання платоспроможності, компенсація втрат.	Спрямована на покриття загального дефіциту, вирівнювання фінансової спроможності, менш цільова, ніж субвенція.	Базова дотація, додаткова дотація (на утримання закладів освіти та охорони здоров'я).

Джерело: сформовано автором на основі [109]

Субвенції, як форма цільового бюджетного трансферту, передбачають надання коштів на фінансування конкретних завдань, програм чи проєктів. Вони є безповоротними за умови дотримання цільового призначення і можуть надходити як із державного бюджету до місцевих, так і в межах бюджетної системи між різними рівнями самоврядування. Прикладами таких трансфертів є освітня субвенція, субвенції на реалізацію державних соціальних програм, інвестиційні проєкти, будівництво та утримання об'єктів інфраструктури,

зокрема автомобільних доріг місцевого значення. Дотації, натомість, призначаються для збалансування доходів місцевих бюджетів, усунення диспропорцій у платоспроможності територій, а також компенсації втрат, пов'язаних із наданням пільг, встановлених державою.

Суттєвим аспектом, пов'язаним із фінансовою автономією, є забезпечення підзвітності ОМС перед громадою. Європейська хартія місцевого самоврядування не лише гарантує право на власні ресурси, а й підкреслює, що це є передумовою для ефективного прийняття рішень на місцевому рівні. У разі, коли більшість фінансів надходить у вигляді цільових трансфертів, простежується обмеження самостійності місцевої влади в прийнятті рішень та у відповідальності за їхні результати. Така ситуація спричиняє появу «розриву відповідальності»: повноваження є, але відсутні достатні фінансово-інституційні засоби для належної їх реалізації. Це негативно впливає на рівень громадської участі та активності в житті громади. Для реальної фінансової самостійності потрібне скорочення частки цільових трансфертів та розширення власних доходів. Динаміка трансфертів, у порівнянні, за 2020 та 2024 рр. в Україні в регіональному розрізі зображено на Рис. 3.12.

Рис. 3.12 Динаміка трансфертів за 2020 та 2024 рр. в Україні в регіональному розрізі

Джерело: побудовано автором на основі [124]

Необхідність державної фінансової підтримки пояснюється тим, що процес децентралізації відбувається в умовах значних територіальних диспропорцій, різного рівня економічного розвитку та нерівномірної податкової спроможності громад. Частина територій має обмежену ресурсну базу, що не дозволяє швидко сформувати достатній обсяг власних доходів, а частина є окупованою, або не придатною для господарювання через бойові дії. В такій ситуації державні інструменти підтримки виконують компенсаторну функцію - вони вирівнюють стартові можливості громад, створюють умови для розвитку місцевої економіки та поступового нарощування власних фінансових ресурсів. З цього боку, державна підтримка не суперечить принципу децентралізації, а навпаки – забезпечує її стійкість, дозволяючи громадам перейти від фінансової залежності до реальної фінансової автономії. Вона виступає тимчасовим і стимулюючим механізмом, який допомагає громадам розширити податкову базу, активізувати підприємницьку діяльність та сформувати власні джерела доходів.

Реалізація інституту місцевих фінансів відбувається через систему місцевих бюджетів, які виступають базовим механізмом фінансового забезпечення територіальних громад. Місцеві бюджети мають статус самостійних фінансових одиниць і не входять до складу Державного бюджету України, а по суті є фінансовим планом, що визначає обсяги надходжень і напрями використання ресурсів для реалізації завдань та повноважень органів місцевої влади [167].

Важливою складовою місцевих бюджетів є Бюджет розвитку, який забезпечує фінансування інвестиційної діяльності, модернізацію інфраструктури та реалізацію проєктів соціально-економічного розвитку громад. Його ресурсна база формується за рахунок дивідендів від комунальних підприємств, плати за гарантії, пайової участі у розвитку інфраструктури, продажу комунального майна та землі, капітальних трансфертів, місцевих запозичень тощо. Видатки бюджету розвитку спрямовуються переважно на капітальні інвестиції,

обслуговування боргу, розвиток житлово-комунального господарства, транспорту, освіти, збереження культурної спадщини та інші напрями, що мають довгостроковий ефект для місцевого розвитку.

Водночас, фінансова спроможність бюджету розвитку є обмеженою: у 2024 році середній обсяг капітальних видатків на одного мешканця склав лише 2075,8 грн, і перевищував цей рівень лише в кожній п'ятій громаді [168]. Це свідчить про недостатність власних інвестиційних ресурсів у більшості територіальних громад, що ускладнює реалізацію стратегічних проєктів, модернізацію інфраструктури та стимулювання економічного зростання. За цих умов громадам необхідно шукати додаткові фінансові інструменти – зокрема, розширювати практики місцевих запозичень, розвивати механізми державно-приватного партнерства, залучати грантові кошти та міжнародну технічну допомогу. Вирішення цих завдань є критично важливим для забезпечення сталого розвитку та ефективної реалізації децентралізаційної політики в умовах економічної трансформації.

Більш потужним джерелом підтримки, поруч з місцевим Бюджетом розвитку, є Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), створений у 2012 році як частина загального фонду державного бюджету, виступає стратегічним інструментом фінансового забезпечення регіонального розвитку відповідно до національних і регіональних стратегій [169]. Основною метою ДФРР є фінансування інвестиційних програм та проєктів розвитку регіонів, що включають як проєкти співробітництва й об'єднання територіальних громад, так і ініціативи з розвитку індустріальної, інноваційної, транспортної, спортивної інфраструктури окремих громад. Обов'язковою умовою для участі у фінансуванні є співфінансування з місцевих бюджетів у розмірі щонайменше 10% від загальної вартості проєкту.

Попри свій значний потенціал, механізм використання коштів ДФРР має низку обмежень. У практиці реалізації проєктів простежується переважна орієнтація на соціальну сферу – освіту, охорону здоров'я, спорт – натомість

фінансування економічно орієнтованих ініціатив залишається на недостатньому рівні. Крім того, актуальним є питання недофінансування ДФРР. Хоча відповідно до Бюджетного кодексу України обсяг фінансування фонду має становити не менше 1% доходів загального фонду державного бюджету, ця норма, як показує практика, систематично не дотримується. Скорочення обсягу фінансування та перерозподіл коштів на соціально-економічні субвенції свідчить про перевагу короткострокових урядових пріоритетів над довгостроковими цілями розвитку. Це, в свою чергу, знижує ефективність інструменту, обмежує реалізацію масштабних регіональних проєктів і ускладнює стратегічне планування.

У площині функціонування місцевого самоврядування фінансові інструменти підтримки територіальних громад мають носити комплексний характер. Йдеться не лише про забезпечення базових потреб, а й про створення передумов для активного розвитку підприємництва завдяки участі місцевих органів влади. Місцева влада, громада і підприємницькі кола мають знаходити нові форми співпраці для підтримки соціальних стандартів і розвитку локальних спільнот застосовуючи нові підходи та інновації. Це, у свою чергу, сприяє зміцненню фінансового потенціалу громади, забезпечує стійке зростання в довгостроковій перспективі та відкриває можливості для залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів. При цьому особливого значення набуває активне залучення приватного сектору до процесів місцевого розвитку. Співпраця з бізнесом створює додаткові можливості для громад в плані мобілізації інвестиційних ресурсів, впровадження інновацій та підвищення конкурентоспроможності територій. Саме партнерство з приватними компаніями, які можуть надати фінансові, матеріальні, технологічні ресурси та управлінську експертизу, часто є запорукою успіху стратегічних ініціатив громади. Це особливо актуально для регіонів, що зазнали руйнувань внаслідок збройної агресії [170; 171].

Доцільно використовувати такі основні моделі залучення бізнесу до місцевого економічного розвитку як:

- благодійна допомога, що є поширеною формою підтримки у вигляді фінансових чи матеріальних внесків, технічної або консультативної допомоги;
- pro bono-співпраця, яка передбачає безоплатне надання професійних послуг на користь громади;
- корпоративна соціальна відповідальність, що реалізується через добровільне включення соціальних та екологічних ініціатив у бізнес-стратегії підприємств;
- соціальне підприємництво, орієнтоване на вирішення суспільно важливих проблем шляхом поєднання підприємницької та соціальної діяльності, відіграє важливу роль у забезпеченні соціальної інклюзії, зокрема шляхом залучення вразливих груп населення до економічної активності, а також сприяє досягненню цілей сталого розвитку [172; 173];
- імпаکت-інвестування, спрямоване на досягнення не лише фінансової віддачі, але й соціального чи екологічного ефекту;
- кооперативні форми господарювання та державно-приватне партнерство об'єднують державні та ресурси суб'єктів господарювання для досягнення спільної економічної мети [174].

Для стимулювання інвестиційної активності органи місцевого самоврядування мають формувати сприятливий бізнес-клімат, що включає інструменти просторового планування, податкові пільги, підтримку інфраструктурних проєктів тощо. Одним із перспективних напрямів залучення інвесторів є розвиток індустріальних парків, які забезпечують концентрацію бізнесу, створюють нові робочі місця та сприяють розвитку місцевої промисловості [175].

Прямі іноземні інвестиції слід розглядати як довгостроковий інструмент розвитку, що забезпечує трансфер технологій, підвищення продуктивності, посилення конкуренції та модернізацію інфраструктури, а їхня ефективність

проявляється через глибоку інтеграцію у місцеву економіку шляхом інвестування у виробничі потужності та матеріальні активи.

До того ж, варто зазначити, що в Україні останніми роками спостерігається суттєве посилення державної підтримки малого та середнього бізнесу, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану та для повоєнного відновлення [176]. Економічна політика спрямована не лише на поліпшення загального бізнес-середовища, а й на цільову підтримку інноваційного підприємництва, зокрема через впровадження грантових програм, компенсацію витрат на встановлення альтернативних джерел енергії, підтримку аграрного сектору (зокрема тепличного бізнесу), ветеранів, членів їхніх родин та родин загиблих військовослужбовців.

Інституційний вимір цієї політики полягає у формуванні чітких правил і механізмів взаємодії між державою, бізнесом і громадянами, закріплених у вигляді інститутів економічної підтримки. Йдеться про створення сталих каналів фінансування, правових гарантій і механізмів контролю, що забезпечують не разову, а тривалу дію програм. У результаті державна підтримка малого та середнього бізнесу стає складовою інституційної архітектури економічної влади громад, сприяючи розвитку підприємництва, зниженню транзакційних витрат і підвищенню довіри до економічних інститутів.

Окремо слід відзначити програми пільгового кредитування, підтримку молодіжного підприємництва, заходи з перекваліфікації кадрів, а також компенсацію податкових навантажень для підприємств, що працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб або безробітних, які перебувають на обліку в центрі зайнятості (Додаток Б).

Значну роль у підтримці підприємництва відіграє цифрова платформа «Дія», яка функціонує як інституційний інструмент зниження витрат та спрощення доступу до ресурсів. Вона забезпечує автоматизацію процедур реєстрації бізнесу, подання документів для участі у програмах підтримки та отримання грантів, що підвищує ефективність економічної взаємодії між

державою та підприємцями. Важливою складовою є освітні сервіси «Дія.Освіта» та «Дія.Бізнес», які формують бази знань і підвищують рівень економічної обізнаності громадян та підприємців щодо можливостей державної підтримки [177].

У цьому контексті місцеве самоврядування виступає ключовим агентом інституціоналізації економічної влади на локальному рівні. Його функція полягає у налагодженні ефективної комунікації з підприємцями, адаптації державних програм до специфіки територій та формуванні конкурентоспроможної економіки громади через партнерство з бізнесом, освітніми установами та громадськими організаціями.

Формування людського капіталу у такій системі набуває статусу інституційного чинника економічної динаміки. Інвестиції у знання, професійні навички та підприємницькі компетентності населення створюють передумови для довгострокового зростання, оскільки безпосередньо впливають на здатність громад генерувати власні доходи та розширювати податкову базу. У контексті децентралізації це означає, що розвиток людського капіталу стає фактором автономії громад, посилюючи інтегральний показник їхньої фінансової стійкості та інституційної спроможності [178] (Додаток В).

Важливим інструментом фінансування розвитку територіальних громад виступають місцеві запозичення та емісія муніципальних облігацій. Ці механізми дозволяють ОМС мобілізувати додаткові фінансові ресурси для реалізації інвестиційних проєктів, спрямованих на модернізацію інфраструктури та підвищення якості публічних послуг. Використання позикового капіталу на місцевому рівні забезпечує наповнення бюджету розвитку громад – міських, селищних і сільських – та створює інституційні умови для фінансування середньострокових програм пріоритетних інвестицій. Залучені кошти спрямовуються на формування та реалізацію проєктів, орієнтованих на створення, оновлення або приріст об'єктів довгострокового користування, насамперед інфраструктурних активів, що мають ключове значення для

виконання функцій місцевого самоврядування та задоволення соціально-економічних потреб населення.

Однак, незважаючи на наявність правових механізмів, ринок муніципальних облігацій в Україні залишається недостатньо розвиненим. Основними стримувальними факторами є обмежений досвід емітентів, відсутність чітких інвестиційних планів, нестабільність економічної та політичної ситуації, низький рівень фінансової спроможності місцевих органів влади, відсутність єдиної інформаційної системи, недосконала система рейтингування, а також брак механізмів страхування муніципальних облігацій.

Крім того, інструмент муніципальних облігацій перебуває в нерівній конкуренції з державними облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП), які мають суттєві податкові пільги, зокрема звільнення доходів фізичних осіб від оподаткування. Це змушує місцеві органи влади пропонувати вищі ставки за своїми облігаціями, що, у свою чергу, підвищує вартість залучення ресурсів.

Проте громади мають можливість отримувати кредити для фінансування заходів, передбачених у бюджеті розвитку. Такі кредити можуть надаватись на умовах строковості, платності та забезпеченості [179]. Водночас законодавство встановлює граничний обсяг місцевого боргу – не більше 200% від середньорічного прогнозного обсягу надходжень бюджет.

Істотну роль у забезпеченні стійкості та розвитку територіальних громад в умовах економічних трансформацій, обмежених внутрішніх ресурсів та військових загроз відіграє міжнародна фінансова і технічна допомога. Підтримка з боку міжнародних партнерів дозволяє компенсувати дефіцит інвестицій, зміцнити інституційну спроможність місцевого самоврядування, а також прискорити адаптацію до європейських стандартів багаторівневого управління. Значний внесок у розбудову інституційної інфраструктури на місцях здійснюється через такі міжнародні програми, як U-LEAD з Європою, DOBRE, GIZ, USAID, UNDP та інші. Приклади міжнародних фінансових установ та програм підтримки громад в Україні представлені в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Фінансові установи та програми підтримки громад в Україні

Назва	Тип допомоги	Пріоритетні напрямки	Приклади проєктів
Міжнародний валютний фонд (МВФ)	Пільгові кредити (EFF)	Макроекономічна стабільність, структурні реформи (публічні фінанси, фін. сектор, урядування, антикорупція, енергетика).	\$1.1 млрд (сьомий транш EFF), \$9.8 млрд (загалом з \$15.6 млрд).
Світовий банк	Пряма бюджетна підтримка (DPL), гранти (FORTIS Ukraine FIF, PEACE in Ukraine)	Збільшення економічного потенціалу, фінансування соціальних та гуманітарних видатків, підтримка реформ, відновлення інфраструктури.	\$2 млрд (DPL), \$1 млрд (грант США через FORTIS), \$485 млн (PEACE in Ukraine).
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)	Кредити, гранти, гарантії	Відновлення енергетичної та транспортної інфраструктури, розподілена генерація, енергоефективність, страхування воєнних ризиків.	Кредит €80 млн для "Укрнафти", €110 млн (URGF), кредит €300 млн для "Укрзалізниці".
Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)	Кредити, гранти	Відновлення інфраструктури, модернізація публічних будівель, енергоефективність, громадська безпека, транспорт.	€60 млн (Київ-Чернігів, транспорт), €86 млн (захист "Укренерго").
Європейський Союз (ЄС)	Макрофінансова допомога (МФД), гранти, кредити (Ukraine Facility)	Підтримка держбюджету, економічна стабільність, відновлення інфраструктури, соціальні та гуманітарні потреби, євроінтеграція.	€19.5 млрд (2023), €50 млрд (Ukraine Facility 2024-2027), €4.1 млрд (транш Ukraine Facility).
USAID (Агентство США з міжнародного розвитку)	Гранти, технічна допомога, програми	Децентралізація, місцевий економічний розвиток, інфраструктура для бізнесу, управління місцевими ресурсами, кібербезпека, сільське господарство.	Програма DOBRE (додатково \$40 млн), гранти до \$150 000 (кібербезпека), гранти "Врожай".
UNDP (Програма розвитку ООН)	Гранти, технічна допомога, програми	Відновлення та розбудова миру, інклюзивний розвиток, демократичне врядування, сталий розвиток, гендерна рівність, підтримка МСБ, соціальних послуг.	Гранти до \$10 000 (бізнес), EU4Recovery (€36.3 млн), тренінги, форуми.
"Кусаноне" (Уряд Японії)	Гранти	Проєкти розвитку місцевих громад, базові потреби, здоров'я, безпека, покращення соціальних умов.	Грант до €90 000 (10 млн ієн).

Джерело: сформовано автором на основі [180; 181; 182; 183; 184]

Багатовекторність міжнародної фінансової та технічної підтримки України, яка охоплює як макроекономічну стабілізацію, так і розвиток місцевих громад, створює інституційні умови для модернізації інфраструктури, посилення бюджетної самодостатності та стимулювання підприємництва. Така підтримка не лише компенсує поточні втрати, але й формує основу для довгострокового економічного зростання та фінансової стійкості територіальних громад. Ці ініціативи зосереджуються не лише на матеріально-технічній підтримці, а й на розвитку людського капіталу, підвищенні кваліфікації посадовців, впровадженні цифрових інструментів управління, а також запровадженні практик прозорості та підзвітності. Диверсифікація джерел (гранти, кредити, технічна допомога, гуманітарна допомога) дозволяє громадам покривати ширший спектр потреб, від соціальної підтримки до інфраструктурних проєктів та розвитку бізнесу.

Ефективність використання міжнародної допомоги значною мірою залежить від здатності громад формулювати стратегічні потреби, розробляти якісні проєктні заявки та забезпечувати належний моніторинг і звітність. Важливим завданням залишається налагодження системної координації між донорами, центральною та місцевою владою з метою уникнення дублювання проєктів, забезпечення їхньої синергії та інтеграції в регіональні та національну стратегії розвитку. Водночас слід удосконалити національні механізми інституційного супроводу міжнародної допомоги, посилити аналітичну підтримку громад щодо планування та використання таких ресурсів.

Варто взяти до уваги, що трансформаційні процеси в Україні відбуваються в умовах високих безпекових загроз, що спричинені повномасштабною війною, тимчасовою окупацією частини територій, руйнуванням інфраструктурних об'єктів та суттєвими втратами людського капіталу. До того ж, в попередньому розділі було доведено, що не всі регіони України знаходяться в однакових умовах, і, майже всі, прифронтові території потребують максимальної підтримки від держави.

Умови війни значною мірою дестабілізували фінансову базу місцевого самоврядування. Зниження надходжень до місцевих бюджетів внаслідок зменшення ділової активності, скорочення податкової бази, втрати майна, зруйнованої інфраструктури та скорочення населення посилює фінансову залежність територіальних громад від трансфертної підтримки з боку держави. У таких обставинах традиційні пріоритети сталого розвитку поступаються нагальним потребам збереження життєдіяльності громад, підтримання базових функцій управління та забезпечення економічної життєздатності на місцях. Тому підтримка територіальних громад у цей період набуває критично важливого значення.

У процесі економічної трансформації саме інститути економічної влади визначають стратегічні орієнтири, інтенсивність змін, рівень їх ефективності та участі у забезпеченні розвитку територіальних громад (Рис. 3.13).

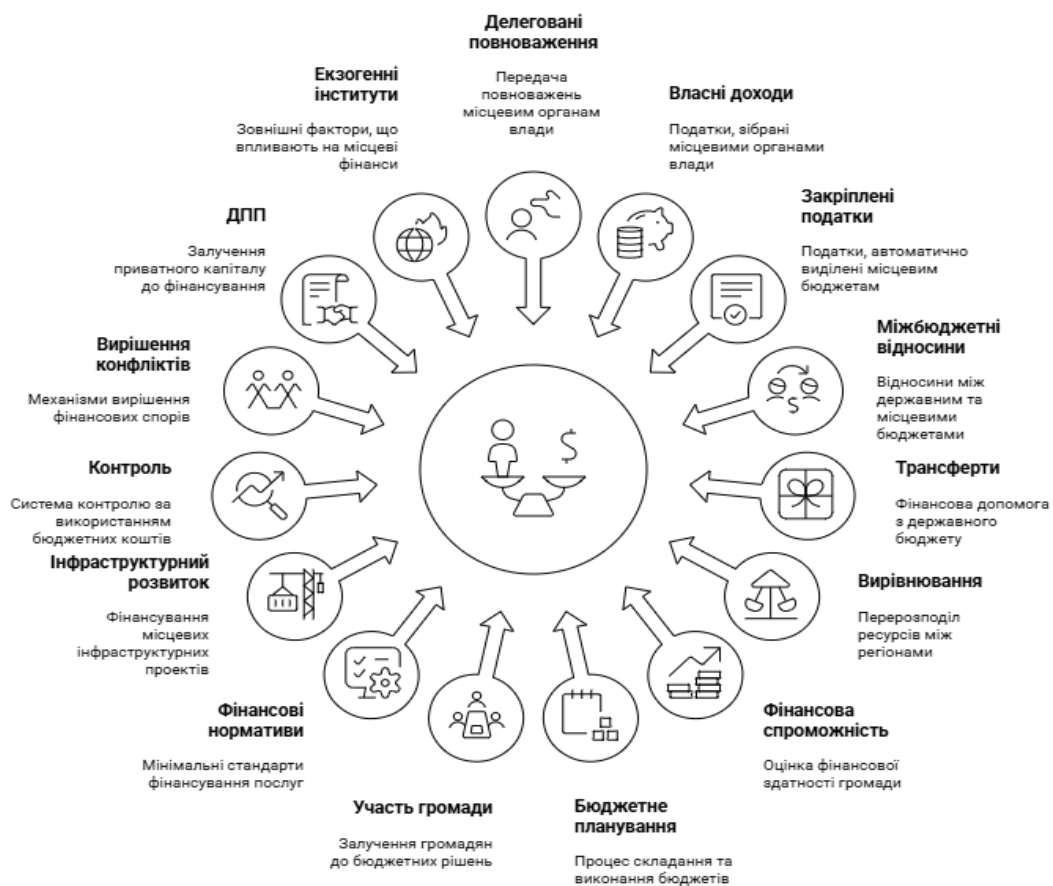

Рис. 3.13 Інститути економічної влади, що забезпечують розвиток ТГ

Джерело: розроблено автором

Координація між основними інститутами економічної влади обумовлює темпи інституційних змін і формує основи взаємовідносин між державою, громадами та бізнесом. Результативність трансформаційних процесів економіки громад значною мірою залежить також від впровадження інновацій, розвитку цифрової інфраструктури та активного залучення підприємницького сектора до економічних процесів. Важливим чинником є створення сприятливого середовища для бізнесу, що стимулюватиме реєстрацію підприємств саме на території громади. Це сприяє наповненню бюджету, створенню робочих місць та подальшому розвитку інфраструктури в громаді.

Цілком погоджуємося з Є. І. Івченко в тому, що трансформація – це не разова подія, а тривалий і безперервний процес. «Зміна економічної моделі не завершується простим переходом від однієї системи до іншої – вона постійно продовжується» [185]. Відтак, підтримка громад має здійснюватися не як тимчасова акція, а як довготривала політика, що передбачає гнучке налаштування інституційно-фінансових механізмів відповідно до нових економічних реалій, технологічних трендів і глобальних викликів. У разі, якщо така політика розглядається як проєкт, із чітко визначеним терміном завершення, вона не забезпечить стабільного розвитку. Цей процес, навпаки, вимагає від місцевої та центральної влади постійного перегляду стратегічних підходів, впровадження новітніх практик управління, моніторингу динаміки змін і здатності швидко адаптуватися до нових викликів. У цьому контексті особливого значення набуває середньо- та довгострокове планування, що включає визначення пріоритетів, стратегічних цілей та напрямів розвитку з урахуванням наявних ресурсів.

В умовах децентралізації економічна підтримка територіальних громад безпосередньо залежить від ефективності інституційних та фінансових механізмів, що формують їхню спроможність до самостійного економічного розвитку та розширення власної дохідної бази. Удосконалення моделі децентралізації передбачає конституційні зміни, зокрема надання обласним і

районним радам повноважень щодо формування виконавчих органів, трансформацію державних адміністрацій у органи нагляду та запровадження інституту префектів. Реалізація цих змін створює передумови для підвищення фінансової автономії територій, оптимізації міжбюджетних відносин і збалансування державних та місцевих економічних інтересів. За умов зростання ролі громад у формуванні локальної економічної політики, рішення з питань місцевого розвитку мають ухвалюватися на відповідному рівні, а делегування повноважень з боку держави повинно супроводжуватися адекватним ресурсним та бюджетним забезпеченням.

Таким чином, ефективна підтримка підприємництва й розвиток людського потенціалу утворюють взаємопов'язану систему, де кожен елемент підсилює інший: місцеві інститути економічної влади формують умови для активізації бізнесу, бізнес забезпечує надходження до бюджету, а освітні та цифрові програми сприяють підвищенню продуктивності та економічній мобільності населення. Це дозволяє перетворити громаду з отримувача трансфертів на повноцінного суб'єкта економічного зростання. Спираючись на такий висновок, ключовими напрямками формування практичних пропозицій щодо економічного розвитку територіальних громад доцільно визначити:

- розширення та диверсифікація дохідної бази місцевих бюджетів - активізація власних джерел доходів громад шляхом розвитку місцевого підприємництва, підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів, раціонального управління комунальною власністю та залучення доходів від використання місцевих ресурсів;

- посилення фінансової автономії та бюджетної самодостатності громад - передбачає зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів, підвищення ролі власних доходів у структурі бюджетів, а також впровадження середньо- та довгострокового бюджетного планування, орієнтованого на інвестиційні цілі;

- стимулювання підприємницької активності та розвитку місцевої економіки через створення сприятливого інституційного середовища для малого і середнього бізнесу, розвиток бізнес-інфраструктури, підтримку інновацій, стартапів, локальних кластерів і кооперацій, що безпосередньо формують податкову базу громад;

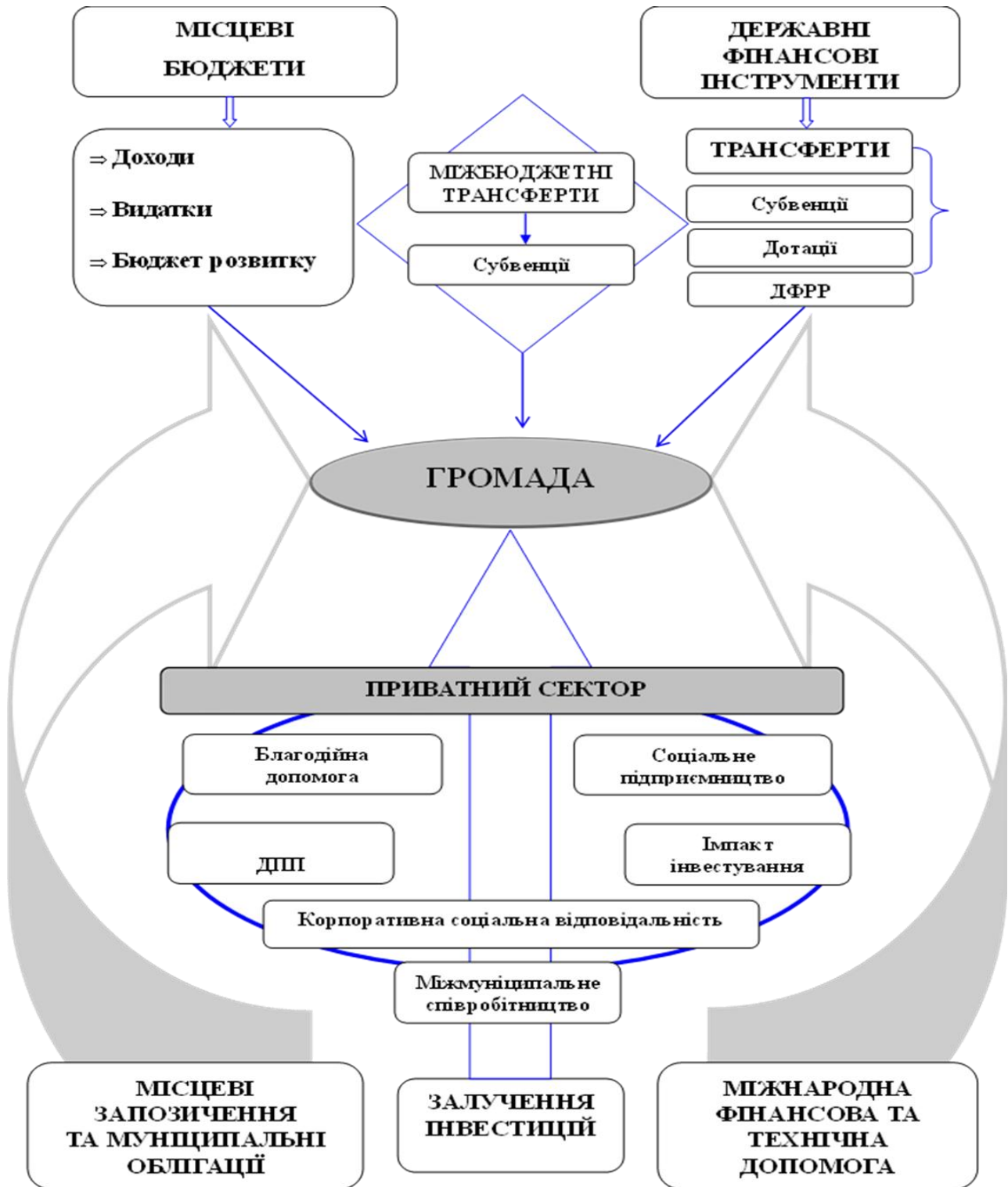
- залучення інвестиційних ресурсів, використання інструментів державно-приватного партнерства, залучення прямих іноземних інвестицій, грантових і донорських програм, а також альтернативних фінансових інструментів для реалізації інфраструктурних та виробничих проєктів;

- розвиток людського потенціалу та підвищення економічної мобільності населення через інвестиції в освіту, професійну підготовку, перекваліфікацію, цифрові навички, що забезпечує зростання продуктивності праці, зайнятості та, відповідно, податкових надходжень на місцевому рівні;

- інституційне зміцнення економічної влади громад шляхом вдосконалення місцевих інститутів економічної влади.

Варто зазначити, що для підвищення ефективності інституційної підтримки громад в умовах децентралізації необхідне реформування механізмів розподілу державної фінансової допомоги. Йдеться, зокрема, про перегляд критеріїв відбору проєктів ДФРР із фокусом на економічну доцільність, інноваційність та мультиплікативний ефект, а також про забезпечення стабільного, прогнозованого й повного фінансування регіональної політики з боку держави. Це сприятиме посиленню фінансової спроможності територіальних громад, активізації інвестиційної діяльності на місцевому рівні та формуванню передумов для їх сталого соціально-економічного розвитку. Крім того, диверсифікація джерел фінансування дозволить зменшити залежність громад від державної підтримки та підвищити рівень їх фінансової автономії.

Напрями залучення ресурсів в громади представлений на Рис. 3.11.

Рис. 3.11 Напрями залучення ресурсів в громаду

Джерело: розроблено автором

Пріоритетного значення набуває фінансовий вимір, оскільки саме він визначає рівень спроможності територіальних громад акумулювати та ефективно використовувати ресурси для забезпечення сталого розвитку. У зв'язку з цим

органам державної влади та місцевого самоврядування доцільно зосередити увагу на впровадженні та вдосконаленні таких інструментів підтримки, як:

- формування стратегічної концепції фінансової децентралізації із залученням ключових стейкхолдерів;
- перегляд структури місцевих податків і зборів з метою підвищення їх ефективності, удосконалення фіскального вирівнювання;
- спрощення механізмів доступу до зовнішнього фінансування органам місцевого самоврядування;
- посилення фінансової дисципліни та удосконалення фінансового управління на місцях.

З метою подальшого посилення фінансової спроможності громад доцільно:

- здійснити повний аналіз потенціалу доходів громад з огляду на потреби реформи місцевого самоврядування;
- при плануванні податкової політики враховувати специфіку кожної громади та території;
- запровадити дієвий механізм взаємодії ОМС із територіальними органами Державної податкової служби у питаннях адміністрування податків;
- трансформувати систему міжбюджетних трансфертів у напрямку зменшення обсягів субвенцій та посилення дотаційної підтримки із збереженням бюджетної самостійності громад;
- стимулювати громади до залучення інвестицій через створення сприятливого податкового середовища та розвитку інфраструктури;
- розвивати інструменти міжмуніципального співробітництва в межах агломерацій, орієнтовані на спільну реалізацію проєктів соціально-економічного розвитку за підтримки зовнішніх джерел фінансування.

Міжнародний досвід свідчить, що єдиного шаблону децентралізації не існує. Україна сформувала власну модель [82; 186], адаптуючи, але не копіюючи, підходи, реалізовані у Польщі, Німеччині, Франції та країнах Балтії. Подальший

поступ реформи залежить від здатності побудувати ефективну систему міжурядових відносин та посилення автономії громад.

Отже, інструменти посилення фінансової основи децентралізації економічної влади територіальних громад слід розглядати як комплекс економічних, інституційних, правових та інклюзивних механізмів, спрямованих на розширення фінансової автономії, підвищення бюджетної самодостатності та формування стійких інститутів економічної влади на місцевому рівні. Саме така модель забезпечує довгострокові передумови соціально-економічної стабільності та відновлення економіки України в умовах трансформаційних зрушень.

3.3. Перспективи формування нової конфігурації економічної влади в процесі взаємодії держави та громад

Глобалізаційні процеси істотно змінюють характер і динаміку місцевого розвитку, формуючи нові тенденції та закономірності. В умовах цих трансформацій зростає значення територіальних громад як ключових учасників економічного зростання не лише окремих регіонів, а й держави загалом. Україна вже належить до тих країн, де місцеві громади усвідомили необхідність активної участі у стратегічному плануванні та реалізації власного розвитку.

Децентралізація та впровадження нових принципів місцевого самоврядування змінюють логіку управлінських процесів: громади перетворюються з об'єктів на самостійних суб'єктів прийняття рішень, здатних забезпечувати власну стабільність і перспективи зростання. Такий підхід передбачає поєднання локальних особливостей із дотриманням єдиних базових засад державного розвитку. Відповідальність за формування економічної стійкості та майбутнього добробуту покладається на місцеві органи влади, що потребує від них актуальних знань, компетентності та здатності швидко реагувати на виклики сучасності [72, с. 6].

Разом із тим, необхідність пошуку та запровадження нових, більш гнучких і адаптивних моделей розвитку зумовлена соціально-економічними умовами, проблемами забезпечення життєдіяльності громад, наслідки збройної агресії РФ, а також зростанням ролі «м'яких» факторів суспільного розвитку. Така модель має бути адаптованою до умов конкретної громади з урахуванням її ресурсного потенціалу, специфіки та проблемного поля, а також спроможною забезпечити ефективне поєднання національної та міжнародної практики [187, с. 25].

Найбільш поширеним в управлінні розвитком громад залишається системний підхід, у межах якого громада розглядається як цілісна структура з внутрішнім і зовнішнім середовищем, що перебувають у взаємодії. Згідно з цим підходом, прогрес у певній сфері зумовлює позитивні зміни в інших. В Україні він реалізується через місцеві програми соціально-економічного розвитку, проте його практичне застосування часто обмежується прагненням до збалансованості всіх напрямів одночасно, що не дозволяє зосереджувати ресурси на пріоритетних цілях. Подолати ці обмеження дозволяє синергетичний підхід, який акцентує на здатності громади до самоорганізації та вибору оптимальних шляхів розвитку в умовах нестабільності [188]. При цьому варто даних підхід розглядати дещо ширше, оскільки: розвиток однієї громади провокує інші громади взаємодіяти і також розвиватися. У такій концепції громада трактується як динамічна система, що рухається до стабільності завдяки поєднанню управління та самоврядування. Ступінь цього співвідношення може змінюватися залежно від типу громади: у сільських більша вага надається механізму самоорганізації, тоді як у міських - управлінським інструментам.

Перспективним підходом до моделювання є корпоративний підхід, який ґрунтується на партнерській взаємодії між владою, бізнесом, освітніми й науковими інститутами, а також громадськістю. Він передбачає колективне прийняття рішень і формування партнерських моделей управління, які стимулюють громадянську активність і розвиток людського потенціалу. Схожою

є модель організації громади, де ключовим стає ситуативний підхід, орієнтований на вибір оптимальних рішень відповідно до конкретних обставин.

Соціальні моделі розвитку орієнтовані на планування й вирішення актуальних проблем життєзабезпечення: забезпечення житлом ВПО, створення робочих місць для осіб з інвалідністю, розвиток сфери психічного здоров'я тощо. Таке планування передбачає як удосконалення існуючих служб, так і формування нових інституцій, у тому числі соціального підприємництва.

Враховуючи всі обставини, що склалися в період реформування в Україні, найдоцільніше буде застосувати інтеграційний підхід. Це дозволить поєднати різні концепції розвитку та адаптувати їх до специфіки конкретних територіальних громад. Практичною реалізацією виступатиме комплексний підхід через поєднання переваг різних методологій та забезпечення гнучкого реагування на виклики сучасності. Саме завдяки такій комбінації стає можливим формування нової конфігурації економічної влади в Україні, що базується на визначенні внутрішніх тенденцій, врахуванні зовнішніх впливів та формуванні оптимальних стратегій соціально-економічного розвитку.

Нова конфігурація економічної влади в Україні є наслідком тривалого процесу становлення інститутів децентралізації, що поєднує економічний, фінансовий, адміністративний та політичний виміри. У центрі цього процесу перебуває завдання перерозподілу владних і економічних повноважень між державою та громадами, що має забезпечити баланс між централізованим стратегічним управлінням і місцевою ініціативою.

Відтак, у сучасних умовах, коли владні відносини стають усе більш багатограними та розподіленими, виникає потреба в постійному переосмисленні їх сутності. Дослідження доводять, що економічна влада проявляється через конкретні економічні процеси, такі як виробництво, розподіл, обмін та споживання, а також через відносини між різними суб'єктами. Це означає, що формування та перерозподіл влади може відбуватися не лише

«зверху», через державне регулювання, а й «знизу», через діяльність самих громад та недержавних інститутів.

Під новою конфігурацією економічної влади слід розуміти трансформацію співвідношення повноважень, ресурсів та відповідальності, яка характеризується такими параметрами як фінансова автономія, інституційна спроможність, прозорість та підзвітність у комплексі з інноваційними управлінськими механізмами.

Фінансова автономія громад відображається у здатності місцевих бюджетів забезпечувати власні потреби за рахунок власних доходів, ефективно управляти ними та залучати додаткові ресурси. Інституційна спроможність засвідчує наявність дієвих інститутів та інституцій - органів місцевого самоврядування, управлінських структур та партнерських механізмів, що дозволяють ефективно реалізовувати передані повноваження. При цьому влада на місцях має бути здатною приймати економічні рішення відкрито, із залученням громадян та під контролем з боку суспільства, використовувати інноваційні управлінські механізми, із застосуванням цифрових інструментів, електронних сервісів та практик «смарт-врядування», що зменшують трансакційні витрати та підвищують ефективність прийнятих рішень.

Сучасний етап трансформаційних процесів в Україні засвідчує, що децентралізація економічної влади стала ключовим чинником зміцнення спроможності територіальних громад та підвищення ефективності державного управління. Однак формування нової конфігурації економічної влади передбачає не лише продовження розпочатих реформ, а й адаптацію їх до умов воєнного стану та повоєнного відновлення, інтеграції до європейського простору та зростання викликів глобалізованої економіки [189, с. 58].

Інститути децентралізації економічної влади в Україні виконують функцію стабілізаторів, які забезпечують сталість процесів на місцевому рівні навіть за умов політичних і економічних криз. Формування і розвиток інститутів децентралізації економічної влади в Україні відбувалися поетапно [190]:

- нормативне закріплення інститутів;
- фінансово-бюджетна трансформація;
- інституціоналізація громад;
- виклики воєнного часу.

Кожен із цих етапів заклав передумови для формування нової конфігурації економічної влади. Якщо на початкових етапах головним було створення нормативної системи та фінансової бази, то нині завдання полягає у перетворенні громад на самодостатні інститути економічного розвитку [191].

Нормативно-правові інститути заклали основу для перерозподілу повноважень між центральною та місцевою владою, створивши правове підґрунтя для зміцнення фінансової самостійності громад. Фінансові інститути - місцеві бюджети, система трансфертів, механізми горизонтального й вертикального вирівнювання – поступово трансформувалися з інструментів підпорядкованого розподілу ресурсів у дієві механізми забезпечення економічної самодостатності територій. Організаційні інститути, зокрема асоціації органів місцевого самоврядування, агенції розвитку, дорадчі ради при урядових структурах, стали важливими каналами комунікації та інтересів громад на національному рівні.

Інститути громадської участі та підзвітності відіграють важливу роль у формуванні нової якісної взаємодії влади і суспільства: бюджети участі, електронні петиції, відкриті дані, інструменти місцевих референдумів. Завдяки ним громади поступово перетворюються на повноправних суб'єктів економічного розвитку, що поєднують функції споживачів і виробників публічних послуг. До того ж, слід приділити увагу ролі громади як соціально-економічного інституту. Вона не лише виконує функцію базового рівня управління, а й стає носієм економічних ініціатив, здатних стимулювати розвиток малого і середнього бізнесу, залучати інвестиції, управляти природними ресурсами та формувати сприятливе середовище для відновлення після війни [159].

Проведене економіко-математичного моделювання показало, що показники фінансової автономії та бюджетної самодостатності місцевих бюджетів мають найбільш істотний вплив на динаміку реального ВВП. Це свідчить, що нова конфігурація економічної влади повинна ґрунтуватися на пріоритетному зміцненні інституційно-фінансової бази громад, з одночасним забезпеченням дієвої системи міжбюджетного вирівнювання та державної підтримки регіонів, які перебувають у несприятливих умовах розвитку [192].

З огляду на результати прогнозування, можна виокремити кілька ключових тенденцій формування майбутньої конфігурації:

- збалансування ролі держави та громад;
- інституціоналізація нових механізмів партнерства;
- технологічна модернізація управління;
- диференційований підхід до регіонального розвитку;
- повоєнне відновлення економіки.

Держава повинна зберігати стратегічний контроль у сфері безпеки, макроекономічної стабільності та формування нормативно-правових рамок, водночас, громади мають мати ширші повноваження у сфері планування розвитку, управління ресурсами та залучення інвестицій. У перспективі ключового значення набуватимуть механізми державно-приватного партнерства, міжмуніципального співробітництва, а також участь громад у міжнародних програмах та проєктах відновлення. Це дозволить посилити економічну базу громад та створити передумови для локального зростання. При цьому варто удосконалити механізми співпраці органів місцевого самоврядування з податковою службою з метою збільшення обсягу податкових надходжень до місцевого бюджету та прозорості їх нарахування [193, с. 457].

Використання цифрових інструментів, систем електронного урядування та технологій «смарт-громади» становить важливий етап інституціоналізації сучасних підходів до управління на місцевому рівні. Вони формують підґрунтя для появи нових інститутів децентралізації, які не обмежуються традиційними

механізмами розподілу ресурсів, а включають цифрові інструменти, електронні сервіси та інтегровані інформаційні системи. Це сприяє підвищенню прозорості прийняття управлінських рішень, зниженню трансакційних витрат і забезпеченню більшої підзвітності органів влади перед громадянами [122; 194].

Одним із перспективних напрямів є створення інтегрованих регіональних інвестиційних платформ, що виконуватимуть функцію «цифрових двійників» територіальних громад. Такі платформи формуватимуть цілісну інформаційну інфраструктуру, де акумулюватимуться дані про наявні ресурси, об'єкти інфраструктури, інвестиційний потенціал та актуальні потреби громад. Завдяки цьому платформи забезпечуватимуть:

- цілеспрямоване залучення інвестицій, орієнтоване на конкретні потреби громади;
- моніторинг ефективності використання ресурсів у режимі реального часу;
- створення каналів комунікації з інвесторами, донорами та міжнародними організаціями;
- посилення аналітичних спроможностей місцевої влади через обробку великих масивів даних (Додаток Г).

У науково-практичному вимірі такі платформи варто розглядати як новий тип інститутів децентралізації економічної влади, оскільки вони забезпечують сталі механізми взаємодії між громадою, державою та приватним сектором та зовнішніми інвесторами з метою вирішення економічних питань. Вони здатні виконувати не лише роль інструменту для цілеспрямованого залучення капіталу, а й виступати платформою стратегічного планування розвитку територій, моніторингу ефективності використання ресурсів та інтеграції громад у ширші регіональні та міжнародні економічні мережі. У перспективі такі «цифрові двійники» можуть стати важливим елементом інституційної архітектури децентралізації економічної влади, посилюючи спроможність громад

реалізовувати власну економічну політику та формувати партнерські відносини з державою і приватним сектором.

В умовах воєнних руйнувань та різної стартової спроможності регіонів важливим є застосування асиметричних інструментів підтримки:

- для прифронтових і деокупованих територій – державних програм відновлення; для тилкових – стимулів інноваційної економіки;
- для мегаполісів – механізмів контролю за концентрацією ресурсів та балансування між центром і периферією.

Очікуваними результатами реалізації такої конфігурації стане:

- підвищення рівня власних доходів громад, а слідом - фінансової автономії та економічної стійкості громади;
- підтримка постраждалих, деокупованих територій;
- зростання інвестиційної привабливості регіонів;
- формування системи багаторівневого управління, де громада виступає базовим суб'єктом економічної влади;
- посилення інтеграційних можливостей України в межах ЄС через імплементацію принципу субсидіарності та механізмів структурних фондів.

Майбутня конфігурація економічної влади в Україні може розвиватися за кількома можливими сценаріями, що залежать від поєднання економічних, інституційних, політичних, і зовнішніх чинників. Кожен із них відображає різний баланс між роллю держави та рівнем автономії громад, різну глибину інституційних перетворень. Виходячи з результатів моделювання, аналізу тенденцій та розвитку інститутів децентралізації, можна виокремити три базові сценарії подальшої трансформації конфігурації економічної влади в Україні: рецентралізація, збалансована взаємодія та децентралізована модель розвитку (Таблиця 3.9).

Таблиця 3.9

Сценарії формування нової конфігурації економічної влади

Сценарій	Ключові характеристики	Очікувані наслідки
Рецентралізація	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення свободи громад у бюджетній політиці; - посилення механізмів контролю з боку держави за використанням фінансових ресурсів; - перерозподіл повноважень у бік міністерств і відомств; - зростання ролі субвенцій цільового характеру та спеціальних державних програм. 	<ul style="list-style-type: none"> - короткостроково цей сценарій може забезпечити стабільність та концентрацію ресурсів на потребах безпеки і відновлення; - у середньо- та довгостроковій перспективі він містить загрозу звуження фінансової автономії громад, зниження мотивації до економічної ініціативи на місцях і відкату до адміністративно-командної моделі управління.
Збалансованої взаємодії	<ul style="list-style-type: none"> - збереження централізованих механізмів у сфері безпеки, макроекономічної стабільності та контролю за державними фінансами; - делегування громадам повноважень щодо просторового планування, інфраструктурного розвитку, підтримки малого й середнього бізнесу; - розвиток механізмів партнерства: міжмуніципального співробітництва, державно-приватних партнерств, участі громад у міжнародних програмах; - використання цифрових інструментів для координації дій між центральним та місцевим рівнями. 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення ефективності використання фінансових ресурсів за рахунок поєднання державних і місцевих стратегій; - зміцнення економічної стійкості громад через більшу участь у формуванні власної політики розвитку; - створення умов для поступової інтеграції в європейську модель багаторівневого врядування.
Децентралізована модель розвитку	<ul style="list-style-type: none"> - зростання ролі місцевих бюджетів і власних доходів громад; - розвиток фінансових інструментів локального рівня: муніципальні облігації, інвестиційні фонди, партнерські проекти; - формування інституційних альянсів громад - мережових об'єднань, які спільно реалізують інфраструктурні та інноваційні проекти; - широке впровадження практик «смарт-громади» та цифрових платформ як нових інститутів управління. 	<ul style="list-style-type: none"> - максимальна мобілізація внутрішнього потенціалу регіонів; - підвищення інвестиційної привабливості завдяки прозорості та конкуренції між громадами; - ризик зростання міжрегіональних диспропорцій у розвитку, що вимагатиме нових механізмів координації на загальнодержавному рівні.

Джерело: сформовано автором

Аналізуючи дані сценарії, бачимо, що кожен з них має як позитивні ефекти, так і ризики. Сценарій рецентралізації передбачає посилення ролі держави та концентрацію управлінських і фінансових рішень на центральному рівні. Основним його детермінантом виступають воєнні ризики та необхідність забезпечення обороноздатності, що об'єктивно зумовлює збільшення функцій центральних органів влади. Збалансована взаємодія є найбільш реалістичним сценарієм, який передбачає поєднання стратегічної ролі держави та операційної самостійності громад. Держава задає рамкову політику, формує механізми вирівнювання й підтримки, тоді як громади беруть на себе відповідальність за розвиток локальних економік і залучення інвестицій. Третій сценарій – децентралізована модель розвитку – є протилежним першому, передбачає домінування місцевого рівня у формуванні економічної влади, коли громади отримують максимальну автономію та виступають головними факторами економічного зростання.

Найбільш доцільним, у сучасних умовах, видається сценарій збалансованої взаємодії, який дозволяє поєднати стратегічну роль держави із зростаючою економічною та інституційною спроможністю територіальних громад. Проте у довгостроковій перспективі розвиток цифрових інструментів і посилення інститутів місцевого самоврядування може створити передумови для переходу до децентралізованої моделі розвитку, яка відповідатиме європейським принципам управління.

Таким чином, перспективна модель взаємодії держави та громад, на даний період часу, передбачає поєднання централізованих і децентралізованих елементів, що дозволяє одночасно забезпечити єдність державної політики та врахувати специфіку локальних умов. Вона стане важливим фактором не лише економічного зростання, а й суспільної згуртованості, адже громада у новій системі постає не лише споживачем ресурсів, а повноправним учасником їх формування й розподілу.

Щоб виступати економічним суб'єктом, кожна громада повинна мати власну стратегію розвитку, що ґрунтується на комплексному аналізі її ресурсного потенціалу та конкурентних переваг. Основні розділи стратегії розвитку громади представлені в таблиці 3.10.

Таблиці 3.10

Основні розділи стратегії розвитку громади

Розділ	Підрозділ	Опис
Аналітична частина	Опис громади	географічне положення, населення, економіка, соціальна сфера, культура, екологія
	SWOT-аналіз	виявлення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз для громади
	Визначення проблем та потреб	на основі аналізу та SWOT-аналізу виявляються ключові потреби громади
Стратегічна частина	Бачення майбутнього	уявлення про бажаний стан громади в довгостроковій перспективі
	Місія	основне призначення та сенс існування громади, її місце в економічній системі регіону (держави), унікальні особливості (пов'язані з причиною його появи у минулому, сукупність унікальних історичних і сучасних особливостей та конкурентних переваг громади, які у громаді вже є, та які громада хотіла б зберегти, або здобути у свідомому процесі розвитку громади
	Цінності	принципи, на яких ґрунтується розвиток громади
	Стратегічні цілі	що необхідно зробити для досягнення бачення майбутнього
	Завдання	конкретні кроки для досягнення стратегічних цілей
План дій	Проекти та заходи	конкретний перелік дій, що реалізують завдання
	Відповідальні особи	за виконання кожного етапу/проекту/заходу
	Терміни виконання	встановлені терміни для реалізації кожного етапу/проекту/заходу
	Бюджет	оцінка вартості реалізації кожного етапу/проекту/заходу
Моніторинг та оцінка	Система показників	визначення критеріїв для вимірювання прогресу
	Механізми моніторингу	способи відстеження ходу реалізації стратегії
	Звітність	механізми звітування громади про результати

Джерело: складено автором на основі [195; 196]

Така стратегія має чітко окреслювати пріоритетні галузі спеціалізації (агропромисловість, туризм, логістика, IT-сектор, альтернативна енергетика тощо), а також містити інструменти для розвитку інфраструктури, стимулювання підприємництва та залучення інвестицій. Важливо, щоб стратегія не була декларативною, а включала механізми моніторингу й оцінки результатів, що забезпечує гнучкість та адаптивність управління.

Структура стратегії розвитку громад може дещо відрізнятись, залежно від її специфіки, однак зазвичай вона включає кілька ключових складових. Передусім, йдеться про соціально-економічний аналіз, що відображає тенденції та проблеми розвитку, результати SWOT-аналізу, а також оцінку ресурсного, трудового, фінансового та інноваційного потенціалу. Важливим елементом є формування стратегічних цілей і пріоритетів, які відображають стратегічне бачення майбутнього громади. Для їх досягнення визначаються оперативні завдання, що деталізують етапи та способи реалізації. Необхідним є також розроблення системи моніторингу та оцінки результативності, яка передбачає кількісні та якісні індикатори виконання. Кожна ефективна стратегія має бути узгодженою із державними та регіональними стратегічними документами, зокрема зі Стратегією регіонального розвитку України.

Організація процесу розроблення стратегії передбачає юридичне оформлення всіх процедур через ухвалення розпорядчих актів, визначення відповідального структурного підрозділу виконавчого органу ради, а також створення робочої групи [197]. До складу такої групи доцільно включати не лише представників місцевої влади, а й представників бізнесу, громадськості, науковців і культурних діячів. Публічність процесу повинна забезпечуватися через комунікацію з мешканцями громади за допомогою місцевих ЗМІ, соціальних мереж та інших каналів інформування.

Особливої уваги потребує етап збору статистичних та економічних даних для проведення повноцінного соціально-економічного аналізу. Важливим є також оцінювання потреб мешканців і заінтересованих сторін через опитування,

фокус-групи та аналіз звернень до органів місцевого самоврядування. Це дозволяє сформувавши обґрунтовану базу для визначення стратегічних і оперативних цілей.

Затвердження стратегії розвитку громади передбачає кілька ключових дій: розроблення стратегічного плану розвитку, визначення відповідальних за економічний розвиток та взаємодію з бізнесом, підготовку та оприлюднення економічного паспорту громади, де зазначаються її основні ресурси та можливості. Завершальним етапом є створення програм або планів місцевого економічного розвитку з деталізацією проєктів на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу.

Таким чином, розроблення стратегії розвитку громади є комплексним процесом, що інтегрує інституційні, економічні та соціальні компоненти. Успішність цього процесу залежить від ефективної координації органів влади, бізнесу та громадськості, а також від системного підходу до аналізу й планування, що забезпечує стратегічний розвиток територій у середньо- та довгостроковій перспективі.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що результати даного дослідження та запропоновані моделі підтверджують гіпотезу про те, що майбутнє економічної влади в Україні залежить від здатності поєднати державну стратегічність із місцевою ініціативністю. Адже, саме у цьому полягає перспектива формування нової конфігурації влади, що стане фундаментом сталого розвитку та інтеграції України до європейського економічного простору.

Висновки до розділу 3

Здійснено економіко-математичне моделювання інтегрального показника фінансової стійкості, сформованого на основі шести індикаторів ефективності децентралізації, дало змогу виявити сильний, проте зворотний зв'язок із динамікою реального ВВП. Це засвідчує, що потенціал децентралізації ще не повною мірою трансформується у прямий економічний ефект, а отже, потребує

вдосконалення інституційного та бюджетного середовища. Побудовані регресійні моделі дали змогу кількісно оцінити ефекти децентралізації, зокрема вплив індексу фінансової автономії та бюджетної самодостатності на економічне зростання. Отримані результати підтверджують, що фінансова автономія та бюджетна самодостатність громад є базовими факторами зміцнення їх економічної влади, а підвищення власних доходів місцевих бюджетів визначає довгострокові перспективи соціально-економічної стійкості. Прогнозування на основі індексів Іфа та Ібс виявило чітку тенденцію поступового зростання фінансової незалежності, що у перспективі здатне трансформуватися у позитивний вплив на економіку країни.

Встановлено, що ефективні інституційні та фінансові інструменти підтримки громад в умовах економічної трансформації повинні ґрунтуватися на поєднанні трьох складових: сильного правового поля, фінансової автономії та диверсифікованих джерел ресурсів. Таке поєднання дозволяє забезпечити стійкість територіальних громад, їхню адаптивність до кризових викликів та здатність формувати нову конфігурацію економічної влади в Україні. Визначено, що ключовими чинниками розвитку виступають удосконалення механізмів міжбюджетних відносин, розширення податкової бази місцевих бюджетів, цільова підтримка прифронтових та деокупованих територіальних громад, а також створення інституційних умов для залучення інвестицій.

Доведено перспективність формування нової конфігурації економічної влади як складного багаторівневого процесу, що ґрунтується на принципах субсидіарності, партнерства та взаємодії держави і територіальних громад і відображає трансформацію від централізованої моделі управління до системи, у якій громади виступають активними та фінансово самодостатніми суб'єктами соціально-економічного розвитку. Ключовими елементами такої трансформації є збалансування ролей держави та громад, інституціоналізація нових механізмів партнерства, технологічна модернізація управлінських процесів,

диференційований підхід до регіонального розвитку та врахування завдань повоєнного відновлення економіки.

Визначено та обґрунтовано модель збалансованої взаємодії держави та територіальних громад на теперішньому етапі трансформаційних зрушень, за якої держава зберігає стратегічні функції у сферах безпеки, макроекономічної стабільності та формування інституційних і правових рамок, тоді як громади отримують розширені повноваження у сфері планування розвитку, управління ресурсами, інвестиційної політики та надання базових публічних послуг. Такий підхід дозволяє у середньостроковій перспективі поєднати єдність державної економічної політики з урахуванням локальних особливостей, а в довгостроковій - створює передумови для посилення фінансової самостійності громад, зниження їхньої фіскальної залежності та поступового переходу до більш децентралізованої моделі розвитку. У цій моделі територіальні громади виступають не лише отримувачами бюджетних ресурсів, а активними суб'єктами їх формування та перерозподілу, що посилює економічні стимули, сприяє зростанню та підвищує стійкість національної економіки в цілому.

Основні наукові результати, представлені в Розділі 3, опубліковано в авторських роботах [122; 159; 171; 172; 173; 176; 177; 178; 186; 190; 194].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено обґрунтування теоретичних підходів, методичних засад і практичних рекомендацій щодо розвитку інститутів децентралізації економічної влади в умовах трансформаційних зрушень в економіці України. Наукові результати спрямовані на підвищення ефективності місцевого управління, зміцнення фінансової спроможності територіальних громад та формування нової конфігурації економічної влади, що забезпечить стійкий розвиток країни у післявоєнний період.

Системний підхід, застосований в дисертаційній роботі, забезпечив органічне поєднання теоретичних, методологічних, організаційних і практичних аспектів досліджуваної проблематики, дозволив виявити ключові закономірності, визначити ефекти децентралізації для національної економіки та сформулювати пропозиції щодо подальшого вдосконалення державної економічної політики. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі основні висновки та рекомендації:

1. Розкрито сутність економічної влади та визначено її інституційні складові. Економічну владу обґрунтовано як інституційно закріплену здатність впливати на розподіл фінансових ресурсів, формування економічних стимулів і напрями розвитку. Доведено, що інститути економічної влади знижують економічну невизначеність, забезпечують передбачуваність бюджетних процесів та створюють базові умови для стійкого економічного зростання.

2. Обґрунтовано, що інституціоналізація децентралізації економічної влади є процес формування і розвитку інститутів шляхом закріплення економічних, фінансових, податкових і бюджетних повноважень на місцевому рівні. Обґрунтовано, що ключовим елементом цього процесу є фіскальна децентралізація, без якої передача функцій не забезпечує реальної економічної автономії територій.

3. Узагальнення зарубіжного досвіду показало, що моделі децентралізації в країнах ЄС базуються на принципах субсидіарності,

прозорості, розширення повноважень локального рівня та зміцнення його фінансової бази. Водночас українська модель має власні особливості, зумовлені історичними, політичними та воєнними факторами. Реформа децентралізації в Україні дала змогу створити ТГ, на рівні яких відбулося закріплення ресурсів, управлінських повноважень та відповідальності. Це визначає громаду як центральний елемент інституційної архітектури децентралізованої економічної влади. Зарубіжний досвід доводить, що ефективна децентралізація базується на фінансовій автономії місцевих бюджетів, прозорому перерозподілі ресурсів та партнерстві держави й громад. Визначено можливості адаптації цих практик в українських умовах з урахуванням інституційної зрілості та адміністративно-територіальних особливостей.

4. Розкрито механізм децентралізації економічної влади як комплексу інституційних, фінансових, нормативно-правових і управлінських інструментів, що забезпечують делегування владних повноважень від центрального до місцевого рівня. Проаналізовано особливості його реалізації в країнах ЄС, зокрема в Данії, Німеччині, Франції, Латвії та Польщі. В Україні механізм децентралізації економічної влади повинен базуватися на комплексному поєднанні економічних, фінансових, правових та організаційних інструментів із урахуванням європейських практик.

5. На основі проведеного аналізу динаміки децентралізаційних процесів в Україні виявлено позитивні зрушення у зміцненні фінансової спроможності місцевих бюджетів, розширенні податкових надходжень та диверсифікації джерел фінансування. Але при цьому спостерігається значна диференціацію між громадами, особливо між тилловими, прифронтовими та деокупованими територіями, що вимагає адаптивних механізмів фінансової та інституційної підтримки.

6. Оцінювання результативності впровадження реформи децентралізації на регіональному рівні засвідчило, що територіальна специфіка суттєво впливає на ефективність реформи: у прифронтових та тимчасово

окупованих регіонах (Донецькій, Луганській, Херсонській, Запорізькій областях) зафіксовано різке зниження показників фінансової самостійності, тоді як у відносно безпечних областях ці індикатори залишилися стабільними або демонструють позитивну динаміку. Індекси фінансової автономії, бюджетної самодостатності та коефіцієнт фінансової залежності чітко відображають регіональні відмінності за рівнем економічної стійкості та спроможності забезпечувати реалізацію отриманих повноважень. Виявлена асиметрія підкреслює необхідність запровадження диференційованої державної політики, орієнтованої на просторову нерівність і вплив воєнних чинників.

7. Розроблено економіко-математичну модель прогнозування ефектів децентралізації економічної влади. Моделювання ПФС показало наявність значного оберненого зв'язку з динамікою реального ВВП. Це свідчить про те, що потенціал децентралізації поки що не повністю реалізується у прямий економічний ефект і потребує вдосконалення інституційного та бюджетного середовища. Регресійні моделі дозволили кількісно оцінити вплив ключових чинників, зокрема Іфа та Ібс на економічне зростання. Результати підтверджують, що саме фінансова автономія та бюджетна самодостатність громад є базовими елементами зміцнення їх економічної влади, а збільшення власних доходів місцевих бюджетів визначає довгострокові перспективи соціально-економічної стабільності. Прогнозні розрахунки підтвердили, що зміцнення фінансової бази громад та зростання їх автономії позитивно корелюють із підвищенням макроекономічної стабільності.

8. Запропоновано інструменти посилення фінансової основи децентралізації територіальних громад. Доведено, що ефективність децентралізаційних процесів визначається поєднанням стабільного правового поля, збалансованої системи міжбюджетних відносин і диверсифікованих джерел фінансування розвитку. Встановлено зростаючу роль державних інструментів підтримки у поєднанні з альтернативними фінансовими механізмами, що створює передумови для підвищення інвестиційної

спроможності громад, зокрема в умовах повоєнного відновлення. Обґрунтовано комплекс інституційних і фінансових інструментів підтримки громад, включно зі створенням місцевих фондів розвитку, регіональних інвестиційних платформ («цифрових двійників»), розширенням доступу до міжмуніципального кредитування та програм державно-приватного партнерства. Запропоновано концепцію цифрової інституціональної інфраструктури як чинника зміцнення фінансової стійкості громад у період економічних трансформацій. Сформовано рекомендації щодо зміцнення інституційної та фінансової спроможності громад. Підкреслено необхідність розвитку інструментів громадської участі, розширення партнерських моделей, впровадження цифрових технологій управління. Це сприятиме прозорості та підзвітності влади, мобілізації внутрішнього потенціалу громад і відновленню локальної економіки на інноваційних засадах.

9. Запропоновано сценарії формування перспективної моделі нової конфігурації економічної влади в Україні. Обґрунтовано доцільність моделі збалансованої взаємодії держави та громад, яка передбачає збереження стратегічної ролі держави у сфері безпеки й макроекономічної стабільності та водночас делегування громадам повноважень у питаннях розвитку територій, управління ресурсами та забезпечення базових публічних послуг. Це створює підґрунтя для поступового переходу до більш децентралізованої моделі управління. Доведено, що формування та розвиток інститутів децентралізації економічної влади є ключовим напрямом інституційної модернізації України. Саме інституціоналізація економічної влади на місцевому рівні виступає дієвим механізмом підвищення адаптивності національної економіки, забезпечує мобілізацію внутрішніх ресурсів, стимулює локальну економічну активність і створює передумови для збалансованого територіального розвитку. Встановлено, що саме автономія та інституційна спроможність громад визначають рівень їх економічної стійкості й здатність бути повноправними суб'єктами соціально-економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bertrand R. Power. *A New Social Analysis*. 1st imp. London : Allen & Unwin, 1938. 328 p.
2. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Cambridge : MetaLibri, 2007. 743 p.
3. Ricardo D. *On the Principles of Political Economy and Taxation*. New York : Dover Publications, 2004. 320 p.
4. Gordon R. J. What Is New-Keynesian Economics? *Journal of Economic Literature*. 1990. Vol. 28, No. 3. P. 1115–1171.
5. Stein J. L. *Monetarist, Keynesian & New Classical Economics*. Oxford : Blackwell, 1982. 228 p.
6. Greif A., Mokyr J. Cognitive rules, institutions, and economic growth: Douglass North and beyond. *Journal of Institutional Economics*. 2017. Vol. 13, No. 1. P. 25–52.
7. Perez C. Technological revolutions and techno-economic paradigms. *Cambridge Journal of Economics*. 2010. Vol. 34, No. 1. P. 185–202. DOI: 10.1093/cje/bep051.
8. Якубенко В. Д. Власність у філософії К. Маркса. *Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть* : зб. матеріалів Всеукр. Круглого столу, 25 квітня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. 232 с.
9. Marshall A. *Principles of Economics: an introductory volume*. Marxists internet archive : web-site. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/marshall/index.htm> (дата звернення: 11.12.2024).
10. Davis A., Fields D., Quick P., Ragusett J., Schneider G. The Unreal Basis of Neoclassical Economics. *American Review of Political Economy*. 2019. Vol. 11, No. 2. DOI: <https://doi.org/10.38024/arpe.180>.

11. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21st Century. New York : Bantam Books, 1990. 585 p.
12. Eucken W. The Foundations of Economics: History and Theory in the Analysis of Economic Reality. London : William Hodge and Company, 1952. 385 p.
13. Perroux F. Economic Space: Theory and Applications. *Quarterly Journal of Economics*. 1970. No. 64(1). P. 89–104.
14. Galbraith J. K. American Capitalism: The Concept of Countervailing Power. Boston : Houghton Mifflin Company, 1952. 217 p.
15. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism, and Democracy. Start Publishing LLC, 2012. 424 p.
16. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York : Free Press, 1998. 557 p.
17. Герасименко А. Г. Ринкова влада: джерела, масштаби, наслідки : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 600 с.
18. Кириленко В. І. Ціннісні орієнтири інституціоналізації економічного розвитку : кол. монографія / За заг. ред. А. О. Задой. Д. : Державний ВНЗ «НГУ», 2010. 768 с.
19. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с.
20. Прокоф'єва Г. С. Інституціоналізація економічного розвитку регіонів в умовах глобальних трансформацій. *Економіка регіонів*. 2017. № 1. С. 88–97.
21. Уманців Ю. М., Міняйло О. І., Лебедева Л. В. Економічна політика держави: навчальний посібник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 480 с.
22. Eucken W. Die Grundlagen der Nationalökonomie. Jena : Gustav Fischer, 1940. 300 p.

23. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Формування інститутів децентралізації економічної влади. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Економіка*. 2023. Том 28(3), Вип. 3(97). С. 6-10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-97-1>.
24. Моїсеєнко О. М. Економічна природа влади. *Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту "Нар. укр. акад."*. Харків, 2013. Т. 19. С. 331–339.
25. Emerson R. M. Power, Dependency Relations. *American Sociological Review*. 1962. Vol. 27, No. 1. P. 31–41. DOI: 10.2307/2089716.
26. Veblen T. The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. New York : B. W. Huebsch, 1912. 404 p.
27. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. К. : Основи, 2000. 198 с.
28. Гаврилюк О. В. Тенденції антикризової модернізації інституціональної структури міжнародних фінансів. *Фінанси України*. 2016. № 2. С. 7–27.
29. Радіонов Ю. Д. Інститути та їх роль у розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 3. С. 24–30.
30. Williamson O. E. The institutions and governance of economic development and reform. *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*. Washington, 1995. P. 171–197.
31. Кармазіна М. С. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2012. № 9(19). С. 10–19.
32. Weber M. Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology / ed. by G. Roth, C. Wittich. Berkeley : University of California Press, 1968. 1469 p.
33. Parsons T. The Structure of Social Action. New York : McGraw-Hill Book Company, Inc., 1937. 817 p.
34. Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури: монографія. К.: НАН України, Об'єдн. ін-т економіки, 2005. 295 с.

35. Richard Scott W. *Institutions and Organizations. Foundations for Organizational Science*. SAGE Publications, 2001. 255p.
36. Friedman M. *Capitalism and Freedom*. Chicago : University of Chicago Press, 1962. 202 p.
37. Kelsen H. *Pure Theory of Law*. Berkeley : University of California Press, 1967. 356 p.
38. Черниш Н. *Соціологія: курс лекцій*. Львів: Кальварія, 2003. 540с.
39. Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 5–22.
40. Huntington S. P. *Political Order in Changing Societies*. New Haven : Yale University Press, 2006. 488 p.
41. Panebianco A. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1978. 318 p.
42. Муніка Н. О. Інституалізація соціально-економічного розвитку: теоретико-методичний аспект. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 12. С. 229–234.
43. Durkheim É. *The Division of Labour in Society*. New York : Free Press, 1997. 352 p.
44. Williamson O. E. *The Economic Institutions of Capitalism*. New York : Macmillan, 1985. 450 p.
45. Coase R. The Institutional Structure of Production. *The American Economic Review*. 1992. Vol. 82, No. 4. P. 713–719.
46. North DC. An introduction to institutions and institutional change. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Political Economy of Institutions and Decisions*. Cambridge University Press; 1990. P. 3-10.
47. Івашина О. Ф. Інституціоналізація в системі чинників економічного розвитку. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2011. Вип. 40-2. С. 98–104.
48. Ціннісні орієнтири інституціоналізації економічного розвитку : кол. монографія / за заг. ред. А.О. Задої. Д. : Державний ВНЗ «НГУ», 2010. 768 с.

49. Гречко А. В. Роль інституційного середовища у розвитку національної економіки. *Сучасні проблеми економіки та підприємництва*. 2013. Вип. 11. С. 27-33. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47802/44047> (дата звернення: 10.12.2024).
50. Коломицева О. В. Формування інституційного середовища в трансформаційній економіці. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*. 2009. № 3(19). С. 3-6.
51. Ходжаян А. Інституційне забезпечення конкурентоспроможності економіки України. *Економіст*. 2010. № 2. С. 26–29.
52. Прокоф'єва Г. С. Формування конкурентного інституційного середовища регіону : кол. монографія. *Економіка і управління в умовах глобальних трансформацій* / За ред. О. В. Горняк. Одеса: Гельветика, 2013. С. 129–148.
53. Борщевський В. В., Волошин В. І. Інституційні важелі розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації управління. *НПС*. 2018. 13 с. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/vazheli_rozvutku-a6b6a.pdf (дата звернення: 10.12.2024).
54. Алексеєнко Л., Дмитришин М., Новіцький М. Інституційні механізми децентралізації економічної влади в умовах глобальних фінансових трансформацій: теоретичні та прикладні аспекти. *Український журнал прикладної економіки та технологій*. 2025. №4. С. 226–230. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-4-44>.
55. Althusius J. *Politica methodice digesta* of Johannes Althusius (Althaus). / ed. by C. J. Friedrich. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1932. 511 p.
56. Kaufmann W. *Hegel: Reinterpretation, Texts and Commentary*. Garden City, NY : Doubleday & Company, Inc., 1965. 476 p.
57. Токвіль А. Про демократію в Америці : у 2 т. / пер. з фр. Г. Филипчака, М. Москаленка. К.: Всесвіт, 1999. 590 с.

58. Leroux R. Maurice Block on «Decentralization». *French Liberalism in the 19th Century: An Anthology*. Routledge, 2012. P. 255–258.
59. Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2015. 52 с.
60. Возняк Г., Капленко Г., Коваль В. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>
61. Дорош У. До визначення поняття децентралізації влади. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3(52), Ч. 1. С. 130-137.
62. Глизер С. В. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. *Політикус*. 2019. Випуск 1. С. 36-40. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-36-40>.
63. Французький досвід децентралізації очима вільними від захоплення. Інститут громадянського суспільства : веб-сайт. URL: https://www.csi.org.ua/publications/france_decentralization/ (дата звернення: 10.12.2024).
64. Гржемалк А. Експертиза законопроектів на відповідність праву ЄС: досвід Литви та Польщі. United Nations Development Programme : веб-сайт. URL: <http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/Rada> (дата звернення: 10.12.2024).
65. Жук В. М. Неформальні інститути селянства у моделюванні реформ та аграрної політики: теорія і практика. *Економіка АПК*. 2017. № 9. С. 5–18.
66. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Особливості аналізу процесів інституціоналізації та децентралізації економічної влади в сучасній економіці. VI Міжнародна науково-практична конференція «*Scientific directions of research in educational activity*», 14–17 лютого 2023 р., Осака, Японія. С. 82-84.

67. Бень О. Т. Інституціоналізація: теоретична інтерпретація поняття. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2012. Вип. 6. С. 181–190.
68. Прушківська Е. В., Прушківський В. Г. Еволюція інститутів децентралізації економічної влади в Україні: теоретичні засади та макроекономічні ефекти. *Інноваційна економіка*. 2025. № 4. С. 149-157. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2025.4.17>
69. Брусенцова Я. В., Мацокін А. П. Діяльність старост в умовах воєнного стану – запитання-відповіді. Децентралізація : веб-сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/828/VAOTG_LEAD-1.pdf (дата звернення: 03.01.2025).
70. Мельник М. І., Лещух І. В. Вплив збройної агресії РФ на ендогенний потенціал регіонів України. *Економіка України*. 2022. № 9 (730). С. 21–44.
71. Заблоцька І. В., Рогозян Ю. С. Економіко-правовий аспект оцінювання результативності й ефективності розбудови функціонування типів територій України. *Економіка України*. 2023. № 1(734). С. 44–60.
72. Гавкалова Н. Л., Гордієнко Л. Ю. Європейські моделі децентралізації управління: досвід для України. *Економіка України*. 2023. № 5. С. 5–8.
73. Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Київ : Центр політико-правових реформ, 2012. 212 с.
74. Лисенко Ж. П., Олексин А. Г. Проблеми та шляхи удосконалення реформи фінансової децентралізації з урахуванням міжнародного досвіду. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70), № 3. С. 63–67.
75. Гордієнко В. П., Оніщенко М. Л., Мальонкіна І. С. Зарубіжний досвід децентралізації публічної влади та можливості його трансформації в Україні. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2019. № 3. С. 83–85.

76. Роман В. Д. Моделі децентралізації влади країн Європейського Союзу. *Демократичне врядування*. 2013. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_12_22 (дата звернення: 03.01.2025).
77. Мельник Я. В. Іноземні моделі та досвід децентралізації публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70), № 3. С. 155–163.
78. Decentralization. World Bank Group : web-site. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/communitydrivendevelopment/brief/Decentralization> (дата звернення: 03.01.2025).
79. Крючкова Н., Чуркіна І. Ефективність фіскальної децентралізації як складової системи публічних фінансів в умовах трансформацій. *Український економічний часопис*, 2026. № 12. С. 74-80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2026-12-12> .
80. What is Decentralization? Ciesin : web-site. URL: http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/Different_forms.html (дата звернення: 03.01.2025).
81. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування : навч. посібник для посадових осіб місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування / В. Негода, Дж. Сах, М. Полонський та ін. Київ : ПРООН / МПВСР, 2007. 206 с.
82. Котелевська Я. В. Моделі децентралізації економічної влади: світовий та вітчизняний досвід. *Наукові перспективи*. 2024. № 5(47). С. 792–803. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5\(47\)-792-803](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-792-803).
83. Котелевська Я. В. Напрями і форми децентралізації економічної влади в контексті досвіду зарубіжних країн. *Матеріали 78-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (22–24 листопада 2023 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол. Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. Одеса : Олді+, 2023. С. 138–142.*

84. Котелевська Я. В. Механізм децентралізації економічної влади та його реалізація. *Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 12–13 жовтня 2023 р.). Запоріжжя, 2023. С. 368–371.

85. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень : навч. посіб. / А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук. Київ : Рада Європи, 2017. 110 с.

86. Архипенко І. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4. С. 7–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2018_4_4 (дата звернення: 17.01.2025).

87. Kotelevska Y., Mykhailova Y., Nesenenko P. European integration as a strategic instrument for comprehensive crisis management of economic development and public policy in Ukraine. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 7(47). С. 538-548. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7\(47\)-538-547](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-538-547).

88. European Committee of the Regions: division of powers. European Committee of the Regions : web-site. URL: <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers> (дата звернення: 17.01.2025).

89. Про найбільшу реформу в Данії від одного з авторів – Холдерга Пиндта. Інститут громадянського суспільства : веб-сайт. URL: <http://www.csi.org.ua/pro-najbilshu-reformu-v-daniyi-vid-odno/> (дата звернення: 17.01.2025).

90. Ткачук А. Латвія: довга дорога реформи. Робочі записки. К. : ІКЦ «Легальний статус», 2015. 56 с. Інститут громадянського суспільства : веб-сайт. URL: <http://www.csi.org.ua/latviya-dovga-doroga-reformy/> (дата звернення: 17.01.2025).

91. Young D., Krook S., Falcon L. Local Government in the Nordic and Baltic countries: An Overview. SKL International, 2020. 84 с. URL: <https://sklinternational.se/download/18.361e7a0b179d5f1cf513f0df/1623150281369/>

[Local%20Government%20in%20the%20Nordic%20and%20Baltic%20countries.pdf](#)

(дата звернення: 17.01.2025).

92. Okunovska Y., Hyzhko A., Prymush M., Polovyi M. Specifics of Decentralization Reform in Poland and Ukraine. *EJTS European Journal of Transformation Studies*. 2020. № 2. 12 p. URL: https://www.journaltransformation.org/docs/EJTS_2020_8_2/14/EJTS_2020_vol_8_no_2_Specifics_of_Decentralization_Reform_in_Poland_and_Ukraine.pdf (дата звернення: 17.01.2025).

93. Fuhr H., Fleischer J., Kuhlmann S. Federalism and Decentralization in Germany: Basic Features and Principles for German Development Cooperation. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2018. 30 с. URL: https://www.reformgestaltung.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/GIZ_Standard_A4_hoch_en_UniPotsdam_web.pdf (дата звернення: 17.01.2025).

94. Ткачук А. Французький досвід децентралізації очима вільними від захоплення. Інститут громадянського суспільства : веб-сайт. URL: http://www.csi.org.ua/france_decentralization/ (дата звернення: 17.01.2025).

95. Король М., Малюк М., Бабинець Р. Аналіз сучасного стану фінансово-бюджетної системи Німеччини. *Економіка та суспільство*, 2024. № 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-7>.

96. OECD/UCLG World Observatory on Subnational Government Finance and Investment (SNG-WOFI) : web-site. URL: <https://www.sng-wofi.org/> (дата звернення: 19.01.2025).

97. Wierzbicka W., Mergalska J. System podatkowy w polsce, niemczech i czechach – analiza porównawcza. *Nauki Ekonomiczne*. 2023. № 38. ss. 95-116. DOI: [https://doi.org/10.19251/ne/2023.38\(6\)](https://doi.org/10.19251/ne/2023.38(6)) (дата звернення: 17.01.2025).

98. OECD Fiscal Decentralisation Database. OECD : web-site. URL: https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-fiscal-decentralisation-database.html#B_Title (дата звернення: 17.01.2025).

99. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open Budget : веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2022&budgetType=NATIONAL> (дата звернення: 17.01.2025).

100. Індекси. Мінфін : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2022/> (дата звернення: 17.01.2025).

101. Повстяна А. С. Забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування. *Економіка та держава*. 2010. № 6. С. 122–124. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/3_ukr/73.pdf (дата звернення: 17.01.2025).

102. Про реформу – Децентралізація. Децентралізація : веб-сайт. URL: <https://decentralization.ua/about> (дата звернення: 17.01.2025).

103. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Основні напрями розвитку децентралізації економічної влади в Україні. *Матеріали 77-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (23–25 листопада 2022, м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: А. Л. Святошнюк, Т. В. Степанова та ін. Одеса : Олді+, 2022. С. 153–156.

104. Котелевська Я. В. Територіальна громада як інститут децентралізації економічної влади в Україні. *Матеріали 79-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (27–29 листопада 2024 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. Одеса : Олді+, 2024. С. 100–103.

105. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

106. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

107. Хрущ С. В. Нормативно-правове забезпечення функціонування інституту територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 4(6). С. 176–185. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4\(6\)-176-185](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4(6)-176-185)

108. Про внесення змін до методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 34. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-metodiki-formuvannya-spromozhnih-teritorialnih-gromad-i240120-34> (дата звернення: 17.01.2025).

109. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

110. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

111. Уряд затвердив перший перелік проектів, що фінансуватимуться з ДФРР у 2019 році. Децентралізація : веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11021> (дата звернення: 17.01.2025).

112. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

113. Децентралізація в Україні: що це та які основні етапи. Факти : веб-сайт. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250116-deczentralizacziya-v-ukrayini-shho-cze-ta-yaki-osnovni-etapy/> (дата звернення: 17.01.2025).

114. Дерун Т. М. Інституційне забезпечення процесу децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад. *Державне управління:*

удосконалення та розвиток. 2019. № 11. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.39. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1675> (дата звернення: 28.09.2025).

115. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.03.2023).

116. Становлення інституту старости : перші кроки (науково-практичний посібник) / кол. авт.: М. І. Баюк та ін. ; за заг. ред. М. І. Баюка. Хмельницький, 2017. 225 с.

117. Територіальні громади. Децентралізація : веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada> (дата звернення: 17.01.2025).

118. Запровадження інституту старости як одного з механізмів кооперації у громаді. Лабораторія законодавчих ініціатив : веб-сайт. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/zaprovadzhenya-instytutu-starosty-yak-odnogo-iz-mehanizmiv-kooperacziyi-u-gromadi/> (дата звернення: 17.01.2025).

119. Роль старости в громаді. Посилення інституційної спроможності : посібник для органів місцевого самоврядування. 2023. 108 с. URL: https://prosto.in.ua/documents/684/Manual%20Starosta_Oct%202023.pdf (дата звернення: 17.01.2025).

120. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Міністерство розвитку громад та територій України : офіційний веб-портал <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/monitoring-ii-kvartal-2025-roku.pdf> (дата звернення: 22.07.2025).

121. Чуркіна І., Крючкова Н. Вплив цифровізації на ефективність управління ресурсами в умовах децентралізації економічної влади в Україні. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. №18. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18134977>.

122. Котелевська Я. В. Цифровізація як фактор економічної автономії громад. *Цифрова трансформація економіки України шляхом інтеграції європейського досвіду в контексті війни та повоєнного відновлення : колективна*

монографія / за ред. А. В. Черепа, І. М. Дашка, Ю. О. Огренича, О. Х. Черепа, В. М. Гельмана. Рига : Видавництво Baltija, 2025. С. 185–197. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/624/16610/35184-1>.

123. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> (дата звернення: 17.01.2025).

124. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open Budget : веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2024&budgetType=LOCAL> (дата звернення: 17.01.2025).

125. Котелевська Я. В. Складові дохідної частини територіальних громад у період воєнного стану. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 22–23 вересня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 160–163.

126. Тростянська К. М., Цюпа О. П., Дмитровська В. С. Фінансова децентралізація та її вплив на економічне зростання територіальних громад. *Академічні візії*. 2024. № 33. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1316> (дата звернення: 04.05.2025).

127. Децентралізація : веб-сайт. URL: <http://surl.li/kkbqe> (дата звернення: 18.02.2023).

128. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Трансформація економічної влади в процесі формування і розвитку інституційного потенціалу повоєнної економіки України. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління* : матеріали ІІІ Міжнародного форуму / за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. С. 50–52.

129. Апатова Н. В. Оцінка ефективності місцевих бюджетів. *Економіка регіонів*. 2010. № 4. С. 15–22.

130. Вахович І. М. До питання оцінки ефективності витрачання бюджетних коштів. *Економічний форум*. 2014. № 2. С. 46–53.

131. Камінська І. М. Діагностика фінансової стійкості регіонів України. *Економічні науки*. 2008. Вип. 5(20). С. 168–182.
132. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні : наукова доповідь / за ред. І. О. Луніної. Київ : НАН України, 2016. 70 с.
133. Луніна І.О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : монографія. К. : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2020. 440 с.
134. Kulchytskyu M. I., Zabrotska O. V. Strategy of public regional policy Ukraine in the context of financial decentralization. *Scientific journal «Economics and finance». Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles*. Coventry : Agenda Publishing House. 2015. Vol. 2. С. 64–74.
135. Tamburaka S., Dali N., Fathurrachman M. F., Yusuf. Analysis of the effectiveness and efficiency of performance based shopping budget in the Government of Kendari City. *Journal of Business and Management*. 2021. Vol 22, Issue 5, Ser. VIII. P. 7–11. DOI: <https://10.9790/487X-2205080711>.
136. Hrubliak O. M., Karvatskyi M. V., Zhavoronok A. V. Methodical approaches to assess the efficiency of the budget process in Ukraine. *Науковий вісник Полісся*. 2018. №2(14)., Ч. 2. С. 108–113. DOI : [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2\(14\)-108-113](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2(14)-108-113).
137. Лисяк Л. В., Дяченко М. К. Оцінка бюджетної стійкості: регіональний аспект. *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Сер. Економічні науки*. 2011. № 2. С. 62–68.
138. Возняк Г. В. Методичний інструментарій оцінювання бюджетного забезпечення регіону. *Регіональна економіка*. 2016. № 1(79). С. 110–120.
139. Люта О. В., Боярко І. М., Пігуль Н. Г. Удосконалення методів оцінки фінансової стійкості місцевого бюджету. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9(135). С. 194–201.

140. Раделицький Ю. О., Пелехатий А. О., Квасній О. Р. Інтегральне оцінювання рівня бюджетної децентралізації регіонів України. *Вісник Львівського університету. Сер. Економіка*. 2018. Вип. 55. С. 90–101.

141. Котелевська Я. В. Оцінка ефективності реалізації реформи децентралізації в Україні. *Економіка та суспільство*. 2025. № 77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-27>

142. Котелевська Я. В. Фінансове вирівнювання територіальних диспропорцій податкових надходжень. *81 звітна конференція Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* : збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників. Одеса : Олді+, 2025. С. 128–131.

143. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання : наукова доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянська. Львів : ІРД НАНУ, 2018. 144 с.

144. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ Міністерства розвитку громад та територій від 28.02.2025 р. № 376. URL: <zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text> (дата звернення: 20.07.2025).

145. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Додаток до Наказу Міністерства розвитку громад та територій від 28.02.2025 р. № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/126/f543637n22.docx> (дата звернення: 20.07.2025).

146. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 18.06.2025).

147. Підрахунок ракетних ударів по регіонах України. Букви : веб-сайт. URL: <https://bukvy.org/zmi-pidrahuvaly-po-yakyh-regionah-ukrayiny-najbilshe-prylitaye-raket-i-shahediv/> (дата звернення: 18.06.2025).

148. European semester thematic factsheet. Sustainability of public finances. European Commission : web-site. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2020-06/european-semester_thematic-factsheet_public-finance-sustainability_en_0.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
149. Валовий внутрішній продукт України. Мінфін : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 04.05.2025).
150. Стегней М. І., Лінтур І. В. Фінансова стійкість місцевих бюджетів як фактор впливу на інвестиційну привабливість регіону. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 1053-1060. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/181.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
151. Модернізація соціально-економічної політики держави в умовах децентралізації: світовий досвід та національна специфіка /В. П. Решетило, О. В. Бервено, Ю. В. Федотова та ін.; за заг. ред. В. П. Решетило. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 171 с. URL: <https://lnk.ua/J4PO7zaNz> (дата звернення: 12.08.2025).
152. Пастушенко В. А., Войтушенко І. О. Сучасна концепція синергетичного потенціалу територіальних громад: підходи до визначення поняття науковцями та практиками. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. № 2. С. 91–98. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-2-10>.
153. Місцевий економічний розвиток: чому і як громади повинні розвиватися в час війни. Економічна правда : веб-сайт. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2024/04/15/712407/> (дата звернення: 12.08.2025).
154. Martinez-Vazquez J., Lago-Peñas S., Sacchi A. The impact of fiscal decentralization: a survey. *Journal of Economic Surveys*. 2017. Vol. 31, Issue 4. P. 1095–1129. DOI: <https://doi.org/10.1111/joes.12182>.

155. Baskaran T., Feld L. P., Schnellenbach J. Fiscal federalism, decentralization, and economic growth: a meta-analysis. *Economic Inquiry*. 2016. Vol. 54, Issue 3. P. 1445–1463.
156. Oates W. E. Fiscal decentralization and economic development. *National Tax Journal*. 1993. Vol. 46, № 2. P. 237–243. DOI: <https://doi.org/10.1086/NTJ41789013>
157. Hung N. T., Thanh S. D. Fiscal decentralization, economic growth, and human development: Empirical evidence. *Cogent Economics & Finance*. 2022. № 10(1). P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2109279>
158. Rodríguez-Pose A., Muštra V. The economic returns of decentralization : Government quality and the role of space. *Environment and Planning A: Economy and Space*. 2022. № 54(8). С. 1604–1622. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308518X221118913>.
159. Котелевська Я. В. Роль територіальних громад у процесі децентралізації економічної влади: механізми розвитку місцевого економічного потенціалу. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, ОНЕУ, 4–5 жовтня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 212–215.
160. Борщевський В. В., Волошин В. І. Інституційні важелі розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації управління. Київ : НІС, 2018. 13 с. URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/vazheli_rozvutku-a6b6a.pdf (дата звернення: 10.08.2025).
161. Беновська Л.Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2018. № 1. С. 30-39. URL: https://re.gov.ua/re201801/re201801_030_BenovskaLYa.pdf (дата звернення: 12.08.2025).
162. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. №1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

163. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 17.12.2020 р. №1116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (дата звернення: 12.08.2025).
164. Про індустриальні парки : Закон України 21 червня 2012 року №5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).
165. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. № 4(73). С. 68–80. DOI: 10.35774/SF2022.04.068
166. Золлер-Вінклер М. Фінансова автономія – основа місцевого самоврядування. Децентралізація : веб-сайт. URL: <https://decentralization.ua/news/13610?page=221> (дата звернення: 11.07.2025).
167. Чуркіна І. Є. Особливості розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2022. Т. 27, Вип. 2. С. 87-91.
168. Казюк Я., Венцель В. Фінансова спроможність громад у 2024 році у розрізі областей. Децентралізація : веб-сайт. URL: <https://decentralization.ua/news/19512> (дата звернення: 17.01.2025).
169. Державний фонд регіонального розвитку. Міністерство розвитку громад та територій України : офіційний веб-сайт. URL: <https://mindev.gov.ua/diialnist/derzhavnyi-fond-rehionalnoho-rozvytku/derzhavnyi-fond-rehionalnoho-rozvytku-u-2025-rotsi> (дата звернення: 11.08.2025).
170. Прушківська Е.В., Прушківський В.Г., Бондаренко Л.А. Соціальне підприємництво як інструмент соціальної політики: міжнародний досвід та перспективи для України. *Інноваційна економіка*. 2025. № 2. С. 236-242. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2025.2.26>.
171. Котелевська Я. Соціальне підприємництво як чинник сталого розвитку територіальних громад. *Сталий розвиток економіки*. 2025. 4(55). С. 515–522. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-55-69>.

172. Котелевська Я. В. Сталий розвиток територіальних громад на засадах соціального підприємництва. *Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти* : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (9 грудня 2024 р., Миколаїв). Миколаїв : МНАУ, 2024. С. 193–196.

173. Котелевська Я. В., Божко С. С. Розвиток соціального підприємництва в умовах децентралізації. *Науковий студентський вісник. ОНЕУ*. 2023. № 39. С. 107–110.

174. Федюк В. Секрети місцевого економічного розвитку або як громаді досягнути стійкого економічного зростання. Всеукраїнська Асоціація ОТГ : веб-сайт. URL: <https://hromady.org/sekreti-miscevogo-ekonomichnogo-rozvitku-abo-yak-gromadi-dosyagnuti-stijkogo-ekonomichnogo-zrostannya/> (дата звернення: 11.08.2025).

175. Федюк В. Залучення інвестицій у громаду: механізми, приклади і практичні поради. Громадський простір : веб-сайт. URL: <https://www.prostir.ua/?library=zaluchennya-investytzij-u-hromadu-mehanizmy-pryklady-i-praktychni-porady> (дата звернення: 11.08.2025).

176. Котелевська Я. В. Підтримка малого та середнього бізнесу як важливий інструмент економічного зростання територіальних громад в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (Івано-Франківськ, 30 травня 2025 р.) / за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського ; упоряд. Л. С. Мосора. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2025. Т. 2. С. 431–434.

177. Котелевська Я. В., Ткаченко М. О. Цифровізація державних послуг як інструмент підвищення ефективності державної підтримки підприємців. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рієка, 12–13 травня 2025 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С. 273–275.

178. Котелевська Я. В. Підвищення цифрової грамотності населення в контексті децентралізації. *80-та звітна конференція Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* : збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників. Одеса : Олді+, 2024. С. 210–213.

179. Ощадбанк : кредити для органів місцевого самоврядування. Ощадбанк : веб-сайт. URL: <https://www.oschadbank.ua/msb/credit/krediti-dla-organiv-miscevogo-samovraduvanna> (дата звернення: 15.08.2025).

180. Програма USAID DOBRE : донорська підтримка для громад. Децентралізація : веб-сайт. URL: <https://decentralization.ua/donors/dobre>. (дата звернення: 17.01.2025).

181. Гранти та можливості від Програми ООН із відновлення та розбудови миру. United Nations Development Programme : веб-сайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/UNRPP-grants-and-opportunities>.

182. Добірка конкурсів та грантових можливостей. Всеукраїнська Асоціація ОТГ : веб-сайт. URL: <https://hromady.org/dobirka-21/>.

183. EU4Recovery : розширення можливостей громад в Україні United Nations Development Programme : веб-сайт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/eu4recovery-rozshyrennya-mozhlyvostey-hromad-v-ukrayini-eu4recovery> (дата звернення: 10.08.2025).

184. Ukraine Facility : веб-сайт. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 10.08.2025).

185. Івченко Є. А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827> (дата звернення: 10.08.2025).

186. Котелевська Я. В. Моделі розвитку територіальної громади на основі сучасних підходів. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 листопада 2024 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 85–89.

187. Явтушенко А. Формування моделі розвитку територіальної громади на основі сучасних підходів. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. №6. С. 23-30. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.3>.
188. Сокровольська Н. Я., Дембіцька А. В. Використання ефекту синергії в управлінні фінансово-економічним розвитком громади. *Молодий вчений*. 2019. № 5(69). С. 589–592. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809-2019-5-69-127>.
189. Швець Н. В., Шевцова Г. З. Формування повоєнної моделі економіки України: питання фінансування та управління. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2022. № 4(274). С. 53–62.
190. Котелевська Я. В. Розвиток інститутів економічної влади в умовах воєнного стану. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 49–51. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/epf/ekonom_pidpr/naukova_diyalnist/conf_2022.pdf.
191. Місцевий економічний розвиток: чому і як громади повинні розвиватися в час війни? Економічна правда : веб-сайт. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2024/04/15/712407/> (дата звернення: 18.08.2025).
192. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13. С. 11–20. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.13.11>.
193. Огренич Ю., Череп А. Роль податкової системи у забезпеченні соціально-економічної безпеки та конкурентоспроможності економіки України в умовах цифровізації. *Сталий розвиток економіки*. 2025. №4(55). С. 452–459. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-55-61>.
194. Котелевська Я. В. Цифровізація соціально-економічних процесів в контексті децентралізації влади. *Наукові проблеми господарювання на макро-*,

мезо- та мікроекономічному рівнях : зб. матеріалів XXII Міжнар. наук.-практ. конф. ОНЕУ, 25–26 квітня 2024 р. Одеса : ОНЕУ, 2024. С. 142–144.

195. Написання стратегій розвитку громади. Всеукраїнська Асоціація ОТГ : веб-сайт. URL: <https://lnk.ua/KVvQmoaeE> (дата звернення: 20.08.2025).

196. Методичні рекомендації щодо стратегічного планування в громаді // Всеукраїнська Асоціація ОТГ : веб-сайт. URL: <https://lnk.ua/xNK27kAV8> (дата звернення: 20.08.2025).

197. Ткачук А. Ф., Наталенко Н. В. Робоча книжка депутата місцевої ради територіальної громади. Для депутатів і не тільки. К. : ТОВ «Видавництво «Юстон»», 2020. 150 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Методичні підходи до оцінки бюджетної ефективності в умовах
децентралізації**

Автор	Методичний підхід	Короткий опис/характеристика
Раделецький Ю., Пелехатий А., Квасній О.	Інтегральні індекси	Децентралізації доходів; децентралізації податкових доходів; бюджетної результативності; податкової самостійності; децентралізації доходів місцевих бюджетів за ВРП; темп росту доходів місцевих бюджетів на 1 особу; бюджетне покриття; виконання бюджетних повноважень; бюджетна результативність за видатками; інвестиційна спрямованість бюджетних видатків; частки видатків місцевих бюджетів у ВРП регіону; темп росту видатків місцевих бюджетів на 1 особу; бюджетна залежність; бюджетна результативність трансфертів; дотаційна залежність; частки субвенцій в структурі видатків місцевих бюджетів; співвідношення трансферту, переданого з місцевого бюджету у державний, до трансферту, переданого з державного бюджету до місцевого.
Хакет Р.	Програмно-цільовий підхід	Оцінка за критеріями якості, продуктивності, ефективності, рентабельності.
Тамбурака С.	Співвідношення реалізованого та цільового бюджету	Оцінка ефективності через співвідношення реалізації до запланованого бюджету.
Грубляк О., Карвацький М.	Бальна оцінка	Співвідношення плану і факту, виявлення порушень, участь громадськості, прозорість
Вахович І.	Економічна, фінансова, стратегічна ефективність	Оцінка виконання бюджету – оцінка бюджетного дефіциту, розрахунків за бюджетним боргом; оцінка виконання бюджетних зобов'язань; фінансова стійкість - характеристика структури джерел фінансування розвитку територій, ефективності витрат; ефективність: поточна (виконання бюджетів) та стратегічна (вплив управлінських рішень місцевих органів влади на бюджетний процес в регіонах).
Лисяк Л., Дяченко М.	Коефіцієнтна оцінка фінансової стійкості	Показники: збалансованість, дотаційність, податкова автономія.
Возняк Г.	Бюджетне забезпечення	Оцінка балансу бюджету, боргового навантаження, фінансової автономії.
Лучка А.	Фінансова автономія ОТГ	Доходи на 1 особу, ефективність видатків, дотаційність.
Люта О., Боярко І., Пігуль Н.	Фінансова стійкість у динаміці	Оцінка за абсолютними та динамічними коефіцієнтами.
Камінська І.	Фінансова спроможність регіону	Оцінка фінансової достатності, дієздатності, стійкості.
Луніна І.	Коефіцієнти децентралізації	Показники видатків, доходів, податкових надходжень, фінансової залежності.

Джерело: [129 - 140]

Інструменти та програми цифрової підтримки розвитку територіальних громад в Україні

Категорія підтримки	Програма / інструмент	Опис та основні цілі	Цільова аудиторія та умови	Де отримати інформацію та подати заявку
1	2	3	4	5
Фінансова підтримка та гранти	«Доступні кредити 5-7-9%»	Пільгові кредити на розвиток, інвестиції, рефінансування, придбання основних засобів, зокрема для встановлення альтернативних джерел енергії.	Діючий бізнес, ФОП та юридичні особи, що відповідають критеріям щодо річного доходу та кількості працівників.	Банки-партнери програми, сайт Фонду розвитку підприємництва.
	Гранти «Власна справа»	Мікрогранти до 250 тис. грн для старту або розвитку бізнесу, створення робочих місць.	Фізичні особи та ФОП, що подають бізнес-план.	Портал «Дія», центри зайнятості.
	Гранти на переробку	Гранти на створення або розвиток підприємств у сфері переробної промисловості.	Юридичні особи та ФОП, що займаються переробкою.	Портал «Дія», Міністерство економіки України.
	Гранти на створення садів та теплиць	Фінансова підтримка для розвитку сільського господарства, зокрема тепличного бізнесу.	Юридичні особи та ФОП, що планують створення або розширення садів/теплиць.	Портал «Дія», Міністерство аграрної політики та продовольства України.
	Гранти для ветеранів та членів їх родин	Фінансова підтримка для започаткування або розвитку власної справи.	Ветерани, члени їхніх сімей та родини загиблих військових.	Портал «Дія», Міністерство у справах ветеранів України, центри зайнятості.
	Програми від міжнародних партнерів (ЄБРР, USAID, GIZ тощо)	Різноманітні гранти та програми підтримки, часто цільові (інновації, експорт, зелені технології, розвиток певних регіонів).	МСБ за критеріями, визначеними донорами (часто потрібне співфінансування).	Сайти відповідних міжнародних організацій, бізнес-асоціації, Торгово-промислова палата України.
Компенсація витрат та податкові пільги	Компенсація витрат на встановлення альтернативних джерел енергії	Часткова компенсація або пільгове кредитування (в рамках «5-7-9%») вартості обладнання (сонячні панелі, генератори, теплові насоси).	МСБ, які інвестують у енергоефективність та енергонезалежність.	Міненерго, Фонд енергоефективності, місцеві органи влади, банки-партнери «5-7-9%».

Категорія підтримки	Програма / інструмент	Опис та основні цілі	Цільова аудиторія та умови	Де отримати інформацію та подати заявку
1	2	3	4	5
	Компенсація за працевлаштування ВПО	Компенсація частини ЄСВ або заробітної плати роботодавцям за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.	Підприємці, які працевлаштовують офіційно зареєстрованих ВПО.	Державна служба зайнятості.
	Компенсація за працевлаштування зареєстрованих безробітних	Компенсація частини витрат на заробітну плату або ЄСВ для роботодавців, які працевлаштовують осіб, що перебувають на обліку в центрі зайнятості.	Підприємці, які працевлаштовують осіб, зареєстрованих як безробітні.	Державна служба зайнятості.
Підтримка окремих секторів та категорій	Підтримка сільського господарства	Окрім грантів на сади/теплиці, можливі програми часткової компенсації вартості с/г техніки, обладнання, добрив, пільгове кредитування.	Агровиробники, фермерські господарства.	Міністерство аграрної політики та продовольства України, банки-партнери.
	Пільги для молодих підприємців	Загальні програми грантів та кредитів доступні. Можливі спеціалізовані освітні програми та менторство.	Молоді підприємці, стартапи.	«Дія.Бізнес», молодіжні організації, освітні платформи.
Освітня підтримка та перекваліфікація	Ваучери на навчання (Державна служба зайнятості)	Можливість отримати нову професію або підвищити кваліфікацію за рахунок держави.	Зареєстровані безробітні, ВПО, деякі категорії працівників.	Державна служба зайнятості.
	«Дія.Освіта»	Безкоштовні освітні серіали та курси з підприємництва, цифрових навичок, маркетингу, фінансів тощо.	Всі охочі, підприємці, майбутні підприємці.	Портал «Дія.Освіта»
Платформа «Дія» та функціональна допомога	«Дія» (загальний портал)	Онлайн-реєстрація/закриття ФОП/ТОВ, зміна даних, подання податкових декларацій, сплата податків, отримання ліцензій та дозволів.	Підприємці, які ведуть або планують вести бізнес.	Портал «Дія»
	«Дія.Бізнес» (портал та центри)	Надання актуальної інформації для підприємців, безоплатні консультації з різних аспектів ведення бізнесу, менторство, події, воркшопи.	Діючий бізнес, стартапи, майбутні підприємці.	Портал «Дія.Бізнес», регіональні центри «Дія.Бізнес».

**Корисні для ТГ та ОМС сервіси та додатки, доступні завдяки веб
порталу державних послуг «Дія»**

Сервіси та додатки	Функціонал
<p>Децентралізація.gov.ua – Офіційний портал реформи місцевого самоврядування</p> <p>URL: https://decentralization.gov.ua/</p>	<p>Основний ресурс про реформу децентралізації: база нормативних актів, статистика, інфографіка, аналітичні огляди, рейтинги фінансової спроможності громад. Забезпечує інформаційне та методичне супроводження процесів децентралізації.</p>
<p>Громада.інфо – Інформаційно-аналітична система для ОМС</p> <p>URL: https://gromada.info/</p>	<p>Онлайн-платформа з інтерактивними профілями громад, аналітичними картами та статистикою. Містить дані про бюджети, інфраструктуру, соціальну сферу, дозволяє порівнювати громади між собою та оцінювати рівень їх спроможності.</p>
<p>Geoportal громади (GIS-платформи)</p> <p>URL https://map.dec.gov.ua/</p>	<p>Геоінформаційні системи, що дають змогу громадам керувати земельними ресурсами, об'єктами інфраструктури, забудовою та екологічними показниками. Використовуються для просторового планування і прийняття управлінських рішень.</p>
<p>Clarity Hromada</p> <p>URL: http://clarity-project.info/hromada</p>	<p>Аналітика показників всіх ТГ України</p>
<p>Портал відкритих даних України</p> <p>URL: http://data.gov.ua</p>	<p>Національний реєстр відкритих даних, що надає доступ до тисяч наборів інформації про фінанси, демографію, освіту, екологію, державні закупівлі тощо. Використовується громадами для моніторингу ефективності управління та підготовки аналітики.</p>
<p>Prozorro та Prozorro.Продажі</p> <p>URL: https://prozorro.gov.ua/ https://prozorro.sale/</p>	<p>Електронні системи публічних закупівель і продажу державного та комунального майна. Забезпечують прозорість бюджетних процесів, контроль за ефективністю використання коштів і можливість залучення інвестицій у громади.</p>
<p>Open Budget (Дія)</p> <p>URL: https://openbudget.gov.ua/</p>	<p>Дані про бюджети ТГ</p>
<p>Платформа «Громадський Простір»</p> <p>URL: http://www.prostir.ua</p>	<p>Платформа обміну досвідом, інформацією, аналітикою та статистикою розвитку ТГ</p>
<p>Портал «Соціальна громада»</p> <p>URL: http://socialcommunity.org.ua</p>	<p>Соціальні показники та статистика різних аспектів життя в ТГ</p>

Сервіси та додатки	Функціонал
<p>Мапа земельних ресурсів України (Геопортал Держгеокадастру) URL: https://land.gov.ua/</p>	<p>Кадастрова інформація, зокрема межі земельних ділянок, цільове призначення, власники – важливий ресурс для ТГ щодо земельного управління</p>
<p>Державний водний кадастр URL: http://geoportal.davr.gov.ua:81/</p>	<p>Облік поверхневих водних об'єктів (інтерактивна карта водних ресурсів України – важливий ресурс для ТГ, які управляють водними ресурсами)</p>
<p>Інтерактивна мапа благодійної допомоги URL: https://www.msp.gov.ua/content/dashboard.html</p>	<p>Статистика розподілу благодійної допомоги з гуманітарного рахунку Міністерства соціальної політики України від НБУ</p>
<p>Мапа інвестиційних проєктів України URL: https://investmentmap.com.ua/</p>	<p>Інтерактивна платформа інвестиційно готових проєктів у різних секторах</p>
<p>Асоціація міст України (АМУ) URL: www.auc.org.ua</p>	<p>Всеукраїнська асоціація ОМС представляє позицію та захищає інтереси місцевого самоврядування, від імені ТГ веде діалог з органами державної влади на всіх рівнях</p>
<p>EasyWay URL: https://www.eway.in.ua/ua/cities/</p>	<p>Інформація про маршрути та зупинки громадського транспорту 60-ти міст України та за кордоном від GPS-трекерів на комунальному транспорті.</p>
<p>Сітібот «Назар» URL: https://citybot.pro/</p>	<p>Міський ЖКГ-чат бот, що через месенджери завчасно сповіщає про планові й аварійні відключення комунальних послуг, дає довідки про комунальні та соціальні служби, дозволяє подати заявку про аварійну ситуацію або відсутність комунальних послуг, оцінити роботу міських служб тощо.</p>
<p>Програма «U-LEAD з Європою» URL: https://u-lead.org.ua/</p>	<p>Програма спрямована на підтримку децентралізації та зміцнення місцевого самоврядування в Україні. Пропонує навчання, консультації та грантові можливості для громад.</p>
<p>Портал «Децентралізація» URL: https://decentralization.ua/</p>	<p>Портал містить актуальну інформацію про децентралізацію, успішні кейси, нормативну базу та новини для представників громад.</p>
<p>Ресурсний центр ГУРТ URL: www.gurt.org.ua</p>	<p>Портал ГУРТ є щоденним інструментом інформування та використання для лідерів громад, менеджерів громадських, благодійних організацій, донорських структур, соціально відповідального бізнесу, представників органів місцевого самоврядування, органів державної влади та журналістів.</p>

Сервіси та додатки	Функціонал
<p>Громада у цифрах: добірка інформаційних та аналітичних ресурсів для громад. Portalgis.pro. URL: https://portalgis.pro/korysne/gromada-u-czyfrach-dobirka-informacijnyhi-analitychnyh-resursiv-dlya-gromad/</p>	<p>Забезпечує доступ до аналітичних платформ, відкритих даних та інтерактивних панелей, що дозволяють громадам відстежувати соціально-економічні показники, фінансову спроможність, демографічну ситуацію, стан інфраструктури тощо. Сервіс агрегує дані з різних державних джерел та допомагає приймати управлінські рішення на основі фактів.</p>
<p>Акселератор цифрової стійкості «Громада 4.0». Всеукраїнська асоціація громад URL: https://communities.org.ua/</p>	<p>Платформа підтримки цифрової трансформації громад, спрямована на підвищення їх цифрової стійкості. Надає інструменти для впровадження електронного врядування, управління даними, розвитку локальних цифрових сервісів і навчання представників місцевого самоврядування. Реалізує програми акселерації, грантової підтримки та обміну найкращими практиками між громадами.</p>

Пропозиції зосереджені на інноваційних механізмах фінансування, стратегічному розвитку людського капіталу та використанні цифрових технологій для підвищення стійкості та конкурентоспроможності громад в умовах трансформації та повосної відбудови

Пропозиція			
Суть пропозиції	Значення для громади	Шляхи реалізації	Перспективи впровадження
1. Регіональні інвестиційні платформи «Відбудова 4.0» з функцією цифрового двійника			
Створення інтегрованих регіональних інвестиційних платформ, які функціонуватимуть як "цифрові двійники" територіальних громад. Ці платформи візуалізуватимуть усі доступні для інвестування активи (вільні земельні ділянки, комунальне майно, інфраструктурні проекти, релоковані підприємства) у 3D-форматі, надаючи повну аналітичну інформацію (зонінг, інженерні мережі, доступ до ресурсів, демографічні дані, кадровий потенціал) в режимі реального часу. Платформи інтегруватимуть дані з державних реєстрів, місцевих стратегій розвитку та планів відновлення.	Суттєво знижує інформаційну асиметрію та підвищує прозорість і довіру з боку інвесторів. Прискорює прийняття рішень та залучення капіталу, особливо в умовах високих воєнних ризиків, коли фізичні візити обмежені. Дозволяє громадам ефективніше "продавати" свій потенціал, виходячи за рамки традиційного маркетингу території.	Розробка та впровадження спеціалізованих ІТ-рішень для 3D-візуалізації та інтеграції даних. Співпраця з державними органами для доступу до реєстрів та актуалізації інформації. Навчання місцевих фахівців для управління та оновлення платформ. Залучення міжнародних партнерів для фінансування розробки та пілотних проєктів.	Високий потенціал для залучення інвестицій, особливо в умовах обмежених фізичних візитів. Можливість масштабування на національному рівні. Підвищення інвестиційної привабливості громад та їхньої конкурентоспроможності.
2. Муніципальні «Зелені» та Соціальні облигації з прив'язкою до КРІ відновлення			
Розширення ринку муніципальних облигацій шляхом випуску спеціалізованих «зелених» та «соціальних» облигацій, дохідність яких частково або повністю залежатиме від досягнення конкретних, вимірюваних показників ефективності (Key Performance Indicators – KPI) у сфері відновлення та сталого розвитку. Наприклад, для «зелених» облигацій КРІ можуть включати обсяг скорочення викидів CO ₂ , кількість встановлених відновлюваних джерел енергії, площу відновлених зелених зон. Для «соціальних»	Залучає новий пул інвесторів, зокрема імпаکت-інвесторів та фондів ESG (Environmental, Social, Governance), які шукають не лише фінансову віддачу, а й позитивний соціальний/екологічний вплив. Підвищує прозорість та підзвітність використання залучених коштів, оскільки громади будуть зобов'язані публічно звітувати про досягнення	Розробка нормативно-правової бази для випуску таких облигацій, враховуючи вже існуючі положення про місцеві запозичення. Визначення чітких, вимірюваних КРІ для кожного типу облигацій. Створення механізмів моніторингу та публічної звітності про досягнення КРІ. Залучення міжнародних фінансових інститутів та експертів для розробки та просування.	Залучення нового пулу інвесторів, орієнтованих на сталий розвиток. Посилення іміджу громад як відповідальних та інноваційних. Сприяння «зеленому переходу» та соціальній інтеграції. Можливість отримання додаткових грантів від міжнародних партнерів за досягнення цілей сталого розвитку.

Пропозиція			
Суть пропозиції	Значення для громади	Шляхи реалізації	Перспективи впровадження
облігацій – кількість створених робочих місць для ВПО та ветеранів, обсяг відновленого житла, покращення доступу до соціальних послуг.	цих КРІ. Потенціал для нижчих ставок запозичень або додаткових грантів від міжнародних партнерів.		
3. Програми «Релокація талантів та інновацій» з інтегрованими хабами адаптації			
Створення національної програми, яка не лише стимулюватиме релокацію бізнесу, а й цілеспрямовано залучатиме та інтегруватиме висококваліфікованих фахівців (людський капітал) та інноваційні стартапи до громад, що потребують відновлення та економічної трансформації. У рамках цієї програми в громадах створюватимуться «Хаби адаптації та розвитку талантів», які надаватимуть комплексні послуги: від допомоги з житлом та працевлаштуванням (включаючи перекваліфікацію та підвищення кваліфікації за рахунок держави/донорів) до менторської підтримки для стартапів та інтеграції ВПО та ветеранів у місцеве економічне та соціальне життя.	Допомагає вирішити проблему кадрового дефіциту та безробіття серед ВПО. Стимулює інноваційний потенціал та створює високотехнологічні робочі місця. Сприяє соціальній згуртованості через активну інтеграцію нових мешканців.	Розробка державної програми з чіткими критеріями відбору громад-учасниць та механізмами фінансування хабів. Створення мережі «Хабів адаптації та розвитку талантів» у громадах, що потребують відновлення. Партнерство з бізнесом, освітніми закладами та міжнародними донорами (наприклад, USAID DOBRE, UNDP) для надання послуг (перекваліфікація, менторство). Запровадження податкових стимулів для фахівців та стартапів, що релокуються.	Прискорення економічної трансформації через притік кваліфікованих кадрів та інноваційних ідей. Зменшення безробіття серед ВПО та ветеранів. Створення нових точок економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності громад.
4. Створення міжмуніципальних інноваційних кластерів та R&D Хабів			
Замість фокусу лише на промислових парках, які часто є інфраструктурними проектами, пропонується стимулювати створення міжмуніципальних інноваційних кластерів та науково-дослідних (R&D) хабів. Це передбачає об'єднання зусиль кількох сусідніх громад для спільного розвитку інноваційних галузей, створення спільних дослідницьких центрів, лабораторій та інкубаторів. Фінансування таких кластерів може здійснюватися через цільові державні програми, міжнародні гранти та спільні інвестиції приватного сектору, з акцентом на наукоємні виробництва та експортний потенціал.	Створює синергетичний ефект, дозволяючи малим та середнім громадам досягати інноваційного прориву, який був би недоступний для кожної громади окремо. Диверсифікує місцеві економіки, підвищує продуктивність праці та створює високооплачувані робочі місця. Перетворює регіони на центри інновацій та конкурентоспроможності.	Розробка державної стратегії підтримки інноваційних кластерів, що виходить за рамки традиційних промислових парків. Стимулювання міжмуніципального співробітництва для об'єднання ресурсів та експертизи. Цільове фінансування з державного бюджету (наприклад, через ДФРР) та міжнародних грантів для створення інфраструктури кластерів та R&D хабів. Залучення наукових установ та бізнесу до розробки та реалізації спільних проектів.	Формування нових економічних спеціалізацій регіонів. Підвищення конкурентоспроможності української продукції на світових ринках. Створення інноваційної екосистеми на місцевому рівні, що сприятиме сталому розвитку та залученню високотехнологічних інвестицій.

ДОДАТОК Д

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1.1. Розділ в колективній монографії

1. Котелевська Я. В. Цифровізація як фактор економічної автономії громад // *Цифрова трансформація економіки України шляхом інтеграції європейського досвіду в контексті війни та повоєнного відновлення* : колективна монографія / за ред. А. В. Черепа, І. М. Дашка, Ю. О. Огренича, О. Х. Черепа, В. М. Гельмана. - Рига : Видавництво Baltija, 2025. - С. 185–197. - URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/624/16610/35184-1>. (0,4 д.а.).

1.2. Статті у наукових фахових виданнях України

2. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Формування інститутів децентралізації економічної влади. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Економіка* Том 28(3). Вип. 3(97). 2023. С. 6-10. <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-97-1> (0,72 д.а., особистий внесок автора: розробка теоретико-методологічних засад дослідження інституціоналізації економічної влади, а також обґрунтування та аналіз процесу формування та функціонування ключових інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі (ОТГ, старостат), включаючи історичну еволюцію економічної влади 0,6 д.а.).

3. Котелевська Я. В. Моделі децентралізації економічної влади: світовий та вітчизняний досвід. *Наукові перспективи* № 5(47) 2024. С. 792-803. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5\(47\)-792-803](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-792-803) (0,66 д.а.).

4. Kotelevska Y., Mykhailova Y., Nesenenko P. EUROPEAN INTEGRATION AS A Strategic instrument for comprehensive crisis management of economic development and public policy in Ukraine. *Наукові інновації та передові технології*. No 7(47) 2025. С. 538-548 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7\(47\)-538-547](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-538-547) (0,83 д.а., особистий внесок автора: аналіз траєкторії інституційної конвергенції України з європейськими практиками; практичні рекомендації щодо прискорення цифрової трансформації інфраструктури 0,4 д.а.).

5. Котелевська Я. Оцінка ефективності реалізації реформи децентралізації в Україні. *Економіка та суспільство*. 2025 (77). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-27> (0,72 д.а.).

6. Котелевська Я. Соціальне підприємництво як чинник сталого розвитку територіальних громад. *Сталий розвиток економіки*, 2025. №4 (55), С. 515-522. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-55-69> (0,97 д.а.).

7. Котелевська Я. Економіко-математичне моделювання ефектів децентралізації економічної влади. *Економічний простір*. № 206/2025. С. 104-109. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.206.104-109> (0,56 д.а.).

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Котелевська Я. В. Розвиток інститутів економічної влади в умовах воєнного стану. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.). – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. – С.49-51. https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/epf/ekonom_pidpr/naukova_diyalnist/conf_2022.pdf (0,14 д.а.)

9. Котелевська Я. В. Основні напрями розвитку децентралізації економічної влади в Україні. *Матеріали 77-ї наукової конференції*

професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (23--25 листопада 2022 року, м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: А. Л. Святошнюк, Т. В. Степанова та ін. – Одеса : Олді+, 2022. С.153-156. (0,2 д.а)

10. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Особливості аналізу процесів інституціоналізації та децентралізації економічної влади в сучасній економіці. *VI Міжнародна науково-практична конференція «Scientific directions of research in educational activity»*, 14-17 лютого 2023 р., Осака, Японія. С. 82-84 (0,17 д.а., особистий внесок автора: дослідження економічної влади в процесі децентралізації, що стає інструментом реалізації стратегії відновлення та розвитку України за регіональним розподілом, 0,15 д.а.)

11. Котелевська Я. В. Складові дохідної частини територіальних громад у період воєнного стану. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції* (Одеса, 22-23 вересня 2023 р.). – Одеса, 2023. С.160-163. (0,19 д.а.).

12. Котелевська Я. В. Механізм децентралізації економічної влади та його реалізація. *«Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст»*. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя, 12-13 жовтня 2023 р. [Електронний ресурс]. С. 368-371. (0,19 д.а.). <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/10757>

13. Котелевська Я. В. Напрями і форми децентралізації економічної влади в контексті досвіду зарубіжних країн. *Матеріали 78-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (22–24 листопада 2023 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленников, А. Л. Святошнюк та ін. – Одеса : Олді+, 2023. С. 138-142. (0,2 д.а.).*

14. Котелевська Я. В., Божко С.С. Розвиток соціального підприємництва в умовах децентралізації. *Науковий студентський вісник*. ОНЕУ. № 39. Одеса.

2023. С.107-110. (0,29 д.а., особистий внесок автора: досліджено розвиток соціального підприємництва в умовах децентралізації та його вплив на формування і розвиток економічного потенціалу територіальних громад (0,2 д.а).

15. Котелевська Я. В. Підвищення цифрової грамотності населення в контексті децентралізації. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 80-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук* (23–25 квітня 2024 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець; ред. кол.: О. І. Донченко, Є. І. Масленников, А. Л. Святошнюк та ін. – Одеса : Олді+, 2024. С. 210-213. (0,14 д.а.)

16. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Трансформація економічної влади в процесі формування і розвитку інституційного потенціалу повоєнної економіки України. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління, матеріали III Міжнародного форуму* / за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк : Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. Міжнародний форум EFVM 3.0 «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Від відновлення до зростання». С. 50-52. (0.15 д.а., особистий внесок автора: досліджено трансформація економічної влади в процесі формування і розвитку інституційного потенціалу повоєнного відновлення України 0,14 д.а).

17. Котелевська Я. В. Цифровізація соціально-економічних процесів в контексті децентралізації влади. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях : зб. матеріалів XXII Міжнар. наук.-практ.конф. Одеського національного економічного університету*, 25-26 квітня 2024 р. Одеса : ОНЕУ, 2024. С. 142-144. (0,22 д.а.).

18. Котелевська Я. В. Роль територіальних громад у процесі децентралізації економічної влади: механізми розвитку місцевого економічного потенціалу. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції* (Одеса, ОНЕУ, 4-5 жовтня 2024 р.). – Одеса, 2024. С. 212-215. (0,22 д.а.).

19. Котелевська Я. В. Територіальна громада як інститут децентралізації економічної влади в Україні. *Матеріали 79-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (27–29 листопада 2024 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. – Одеса : Олді+, 2024. С. 100-103. (0,17 д.а.)

20. Котелевська Я. В. Моделі розвитку територіальної громади на основі сучасних підходів. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 14 листопада 2024 р.). – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 85-89. (0,25 д. а.).

21. Котелевська Я. В. Сталий розвиток територіальних громад на засадах соціального підприємництва. *Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.*, 9 грудня 2024 р., Миколаїв – Миколаїв: МНАУ, 2024. С. 193-196. (0,13 д.а.).

22. Котелевська Я. В., Ткаченко М. О. Цифровізація державних послуг як інструмент підвищення ефективності державної підтримки підприємців. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рієка, 12-13 травня 2025 року). – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С. 273-275. (0,15 д.а., особистий внесок автора: досліджено інструменти державної підтримки підприємців 0,1 д.а.).

23. Котелевська Я. В. Підтримка малого та середнього бізнесу як важливий інструмент економічного зростання територіальних громад в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю* (Івано-Франківськ, 30 травня 2025 р.); за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д.

І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського; упоряд. Л. С. Мосора. Т. 2. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2025. С. 431-434 (0,15 д.а.).

24. Котелевська Я. В. Фінансове вирівнювання територіальних диспропорцій податкових надходжень. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 81-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук* (22–24 квітня 2025 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець; ред. кол.: Л. Є. Борисова, Н. В. Добровольська, М. А. Кіріліна та ін. – Одеса : Олді+, 2025. – С. 128-131. (0,14 д.а.).

3. Відомості про апробацію результатів дисертації

Матеріали дисертації пройшли апробацію у вигляді методичних розробок, практичних рекомендацій і пропозицій, висвітлені у наукових публікаціях та впроваджені в освітній процес. Основні наукові положення, теоретичні узагальнення та практичні результати дослідження були представлені та обговорені на міжнародних і українських науково-практичних конференціях, зокрема:

- X Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища» (11 листопада 2022 р., м. Одеса);

- 77-ій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (23--25 листопада 2022 року, м. Одеса);

- VI Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific directions of research in educational activity» (14-17 лютого 2023 р., Осака, Японія) - заочна участь з публікацією тез доповідей;

- IX Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи» (22-23 вересня 2023 р., м. Одеса) - очна участь, з публікацією тез доповідей;

- Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст (12-13 жовтня 2023 р., м. Запоріжжя) - дистанційна участь з публікацією тез доповідей;

- 78-ій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (22–24 листопада 2023 р., м. Одеса) - дистанційна участь з публікацією тез доповідей;

- 79-ій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (27–29 листопада 2024 р., м. Одеса) - дистанційна участь з публікацією тез доповідей;

- 80-ій звітній конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (23–25 квітня 2024 р., м. Одеса) - очна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей;

- Міжнародному форумі EFBM 3.0 «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Від відновлення до зростання» (2024, м. Київ) - дистанційна участь з публікацією тез доповідей;

- XXII Міжнародній науково-практичній конференції Одеського національного економічного університету «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» (25-26 квітня 2024 р., м. Одеса) - очна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей;

- X Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи»: матеріали (4-5 жовтня 2024 р., Одеса) - очна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей;

- XI Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища» (14 листопада 2024 р., м. Одеса) - дистанційна участь з публікацією тез доповідей;

- IV Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти» (9 грудня 2024 р., Миколаїв) - дистанційна участь з публікацією тез доповідей;

- VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі» (12-13 травня 2025 р., м. Рієка, Хорватія) - дистанційна участь з публікацією тез доповідей;

- Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ» (30 травня 2025 р., м. Івано-Франківськ) - заочна участь з публікацією тез доповідей;

- 81-ї звітній конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (22–24 квітня 2025 р., м. Одеса) - очна участь, виступ з доповіддю та публікація тез доповідей.

Також результати дослідження були впроваджені:

Департаментом фінансів Одеської міської ради (Довідка № 05-12-440/1853 від 08.09.2025р.);

- Одеською обласною радою (Довідка №275/III від 31.10.2025р.)

- Шевченківською сільською радою Миколаївського району Миколаївської області (Довідка № 1181/02-30/25 від 23.10.2025р.);

- Запорізьким регіональним центром підвищення кваліфікації (Довідка №229/03-19 від 24.10.2025р.);

- ГО «Агенція регіональних перспектив» (Довідка від 05.11.2025р.).

ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ФІНАНСІВ

вул. Святослава Караванського, 13,
м. Одеса, 65026, Україна

тел.: (048) 722-03-69, 722-70-68
e-mail: findep@omr.gov.ua

08.09.2025 № 05-12-440/1853
на № _____ від _____

**ДОВІДКА про впровадження
результатів дисертаційної роботи
Котелевської Яни Віталіївни
за темою: “Формування та розвиток інститутів децентралізації
економічної влади в Україні на сучасному етапі трансформаційних
зрушень”**

Результати, висновки та пропозиції викладені в дисертаційній роботі Котелевської Яни Віталіївни на тему: “Формування та розвиток інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі трансформаційних зрушень” на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 “Економіка”, використовуються в роботі Департаменту фінансів Одеської міської ради в процесі підготовки аналітичних та нормативних актів, зокрема:

1. Наукові розробки відносно впровадження системи окремих критеріїв та показників для порівняльного аналізу результативності бюджетної політики щодо міського бюджету в умовах децентралізації економічної влади.
2. Пропозиції відносно інституційних та фінансових інструментів підтримки громади в умовах економічної трансформації та воєнних викликів, в частині міжбюджетного вирівнювання та залучення альтернативних джерел формування власних доходів до бюджету міста.

Запропоновані дисертанткою рекомендації відносно нарощення власних доходів міського бюджету в умовах децентралізації мають наукову та практичну цінність.

Довідка видана для пред'явлення в Спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації.

Заступник директора Департаменту

Галина САВЧЕНКО

802908

У К Р А І Н А

ОДЕСЬКА ОБЛАСНА РАДА

65032, м. Одеса
просп. Шевченка, 4

e-mail: oblrada1zastupnik@gmail.com
Тел.: +380487228114

№ 275/ш від 31.10.2025 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Котелевської Яни Віталіївни

на тему: «Формування та розвиток інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі трансформаційних зрушень»

Основні наукові результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри економіки та підприємництва Одеського національного університету імені І.І. Мечникова були розглянуті та використані в частині реалізації повноважень Одеської обласної ради, а саме:

- 1) при підготовці до розгляду та затвердження обласного бюджету, а також при розподілі фінансових ресурсів (дотацій, субвенцій) між місцевими бюджетами Одеської області. Цінними є методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості територіальних громад, напрацьовані у межах дисертаційного дослідження;
- 1) рекомендації щодо оптимізації міжбюджетних відносин та посилення фінансової автономії громад були враховані у роботі постійної комісії Обласної ради з питань бюджету, фінансової та банківської діяльності для підвищення обґрунтованості управлінських рішень та ефективного контролю за виконанням бюджету;
- 2) отримані наукові результати використано під час підготовки аналітичних матеріалів щодо оцінки ефективності реалізації реформи децентралізації та формування рекомендацій з підвищення інституційної спроможності територіальних громад в контексті розроблення та затвердження проектів регіональних програм соціально-економічного розвитку, які підлягають затвердженню Обласною радою.

Довідка видана для подання у Спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації.

Заступник голови
Одеської обласної ради
Депутат Одеської обласної ради

Вадим ШКАРІВСЬКИЙ

ШЕВЧЕНКІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
57263 с. Шевченкове вул. Шевченка, 34 тел. (684) 2-08, (684) 2-98
тел./факс: (684) 2-08, Код ЄДРПОУ 04375286,
E-mail: shevchenkootg@gmail.com

Вих. № 118/102-30/25 від 23.10.2025 року

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
аспірантки кафедри економіки та підприємництва
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Котелевської Яни Віталіївни на тему: «Формування та розвиток інститутів
децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі
трансформаційних зрушень»

Виконавчий комітет Шевченківської сільської ради Миколаївської області підтверджує практичне використання у своїй діяльності результатів дисертаційної роботи Котелевської Я. В., а саме:

1. Пропозиції щодо оцінки ефективності реалізації реформи децентралізації на місцевому рівні з урахуванням територіального розподілу на тилові, прифронтові та території де ведуться/велися бойові дії, які були використані для аналізу та прогнозування динаміки доходної частини бюджету та оптимізації видатків громади.
2. Рекомендації стосовно застосування інституційних та фінансових інструментів підтримки громад в умовах економічної трансформації, зокрема в частині залучення інвестицій та участі в грантових програмах. Ці рекомендації були враховані при внесенні правок до Стратегії економічного розвитку Шевченківської ТГ.
3. Концептуальні підходи до аналізу процесів децентралізації економічної влади (за матеріалами Розділу 1 та Розділу 2) використані для удосконалення управлінських рішень щодо підвищення економічної самодостатності громади та формування партнерських відносин із місцевим бізнесом, що відповідає перспективам формування нової конфігурації економічної влади.

Запропоновані науково-практичні рекомендації сприяють підвищенню якості планування та ефективності використання фінансових ресурсів Шевченківської сільської ради як прифронтової території та в умовах трансформаційних зрушень.

Довідка видана для пред'явлення до Спеціалізованої вченої ради за місцем захисту дисертації, як підтвердження використання результатів наукового дослідження у практичній діяльності.

Сільський голова

Олег ПИЛИПЕНКО

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЗАПОРІЗЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

вул. Шкільна, 1, м. Запоріжжя, 69095, тел.: 050 489 98 68
 e-mail: centerzapsich_1@ukr.net; www.zcpk.com.ua; Код ЄДРПОУ 19279973

24.10.2025 № 229/03-19

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
 в освітній процес Запорізького регіонального центру підвищення
 кваліфікації аспірантки кафедри економіки та підприємництва
 Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
 Котелевської Яни Віталіївни на тему "Формування та розвиток інститутів
 децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі
 трансформаційних зрушень"**

Результати дисертаційної роботи Котелевської Яни Віталіївни на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 "Економіка" впроваджені в освітній процес Запорізького регіонального центру підвищення кваліфікації при розробці та оновленні навчальних модулів/тем програм підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад Запорізької області, навчально-методичних матеріалів, зокрема:

1. Концептуальні положення щодо моделей децентралізації економічної влади та оцінки ефективності реформи включено до навчальних модулів загальних професійних (сертифікатних) програм підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.
2. Практичні рекомендації щодо інституційних та фінансових інструментів підтримки громад в умовах економічної трансформації використані при підготовці методичних матеріалів та під час реалізації короткострокових програм підвищення кваліфікації за темою "Управління фінансовою стійкістю територіальних громад".
3. Матеріали економіко-математичного моделювання та прогнозування ефектів децентралізації використовуються для посилення аналітичної складової короткострокових програм підвищення кваліфікації, які відповідають напряму підвищення кваліфікації "Стратегічне управління та регіональний розвиток", з метою формування в учасників професійного навчання умінь та навичок прогнозування, планування та прийняття ефективних рішень.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Котелевської Я.В. сприяє підвищенню якості професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування задля ефективної реалізації політики децентралізації та розвитку економічної влади на місцевому рівні.

Директор Центру

Любов ЯНОВСЬКА

Громадська організація
«АГЕНЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПЕРСПЕКТИВ»

Код ЄДРПОУ: 45739224 E-mail: agency.arp.ua@gmail.com

« 05 » 11 2025 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
аспірантки кафедри економіки та підприємництва Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова Котелевської Яни Віталіївни на тему:
«Формування та розвиток інститутів децентралізації економічної влади в
Україні на сучасному етапі трансформаційних зрушень»

ГО «Агенція регіональних перспектив» підтверджує використання
результатів дисертаційного дослідження у практичній діяльності організації,
зокрема в частині підрозділу 3.2 «Інституційні та фінансові інструменти
підтримки громад в умовах економічної трансформації».

Розроблені в дисертації теоретико-методичні положення та практичні
рекомендації були використані під час:

- підготовки грантових заявок і проектних пропозицій для територіальних громад у межах міжнародних програм місцевого розвитку;
- удосконалення підходів до оцінки фінансової спроможності громад та визначення пріоритетів інвестиційної підтримки;
- розроблення інституційних механізмів партнерства між громадами, органами місцевого самоврядування та донорами;
- формування методичних матеріалів з підготовки фахівців місцевого рівня з питань залучення фінансових ресурсів та управління грантовими коштами.

Реалізація наукових підходів, запропонованих у дисертаційній роботі Котелевської Я. В., сприяла підвищенню якості підготовки проектів місцевого розвитку, розширенню фінансових можливостей територіальних громад та зміцненню їхньої спроможності залучати зовнішні ресурси.

Голова ГО «Агенція регіональних
перспектив», д.е.н., професор

В.В. Ключан

«ЗАТВЕРЖДУЮ»
 Проректор з наукової роботи
 д.б.н., проф.
 Володимир ІВАНІЦЯ
 « 25 » листопада 2025р.

«ЗАТВЕРЖДУЮ»
 Проректор з науково-педагогічної роботи
 д.б.н., проф.
 Ірина ЛОМАЧИНСЬКА
 « 25 » листопада 2025р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ № 1-11 - 2025
результатів науково-дослідної роботи
у навчальний процес
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Науково-практичні результати дослідницької роботи здобувачки третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Котелевської Я.В. на тему: «Формування та розвиток інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі трансформаційних зрушень», яка виконувалась відповідно до плану наукових досліджень кафедри економіки та підприємництва в процесі виконання НДР «Дослідження процесів інституціоналізації соціально-економічної діяльності в умовах трансформації економіки» (тема №184, номер державної реєстрації: 0118U007174, наказ ОНУ імені І.І. Мечникова №1052-18 від 05.05.2018р.), де Котелевською Я.В. обґрунтована об'єктивна необхідність децентралізації економічної влади в Україні як один із важливих напрямів соціально-економічного розвитку, що забезпечує підвищення ефективності господарювання за рахунок посилення мотивації та розширення доступу територіальних громад до фінансових ресурсів, а також за рахунок розвитку інституційної інфраструктури; та НДР «Розвиток інституціонального потенціалу повоєнної економіки України» (тема №333, номер державної реєстрації 0123U101894, наказ ОНУ імені І.І. Мечникова №325-18 від 03.03.2023р.), де Котелевською Я.В. запропоновано перспективну модель нової конфігурації економічної влади в Україні, яка підтверджує ефективність діяльності інститутів децентралізації в умовах війни та зростання їх ролі у повоєнній економіці.

Результати наукового дослідження впроваджено у 2024 р. у навчальний процес економіко-правового факультету при оновленні курсів лекцій та практичних занять з навчальних дисциплін:

«Економіка підприємства» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка», 071 «Облік оподаткування» та 073 «Менеджмент», де результати дослідження були використані при вивченні таких тем як «Загальні умови підприємницької діяльності та створення підприємств»

продовження ДОДАТКА І

(формування сприятливого інституційного середовища для розвитку підприємництва в умовах децентралізації) та «Фінансова діяльність підприємства» (розширення доступу малих та середніх підприємств до кредитів у процесі децентралізації);

«Економічна політика і стратегії розвитку» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка», де результати дослідження були використані при вивченні таких тем як «Інституційне середовище економічної політики» (розвиток інститутів децентралізації і вдосконалення інституційного середовища) та «Регіональна політика держави» (трансформація регіональної політики в умовах децентралізації).

Заступник декана факультету з наукової роботи, д.е.н., проф.

Ольга ПОБЕРЕЖЕЦЬ
«25» листопада 2025р.

Декан факультету,
д.ю.н., проф.

Людмила ТОКАРЧУК
«25» листопада 2025р.

Науковий керівник тем №184, №333
д.е.н., проф.

Ольга ГОРНЯК
«24» листопада 2025р.

Завідувач кафедри
д.е.н., проф.

Ольга ГОРНЯК
«24» листопада 2025р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, тел.: (048) 723-61-58, 723-23-60
E-mail: mail@oneu.edu.ua, сайт: www.oneu.edu.ua., код згідно з ЄДРПОУ 02071079

від 19.11 2025 р. № 21-17/2023 На № _____ від _____ 20__ р.

Д О В І Д К А

про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційної роботи
Котелевської Яни Віталіївни на тему «Формування та розвиток інститутів
децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі
трансформаційних зрушень»

Результати дисертаційної роботи аспірантки кафедри економіки та підприємництва Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Котелевської Яни Віталіївни на тему «Формування та розвиток інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі трансформаційних зрушень» впроваджені в навчальний процес Одеського національного економічного університету під час викладання навчальних дисциплін:

«Державно-приватне партнерство», «Державна підтримка підприємництва» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 076 «Підприємство та торгівля»;

«Управління сталим розвитком територій» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Ректор

Анатолій КОВАЛЬОВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, тел.: (048) 723-61-58, 723-23-60
E-mail: mail@oneu.edu.ua, сайт: www.oneu.edu.ua., код згідно з ЄДРПОУ 02071079

від 17.11.2025 р. № 01-17/2038

ДОВІДКА

дана Котелевській Яні Віталіївні в тому, що її дисертаційна робота «Формування та розвиток інститутів децентралізації економічної влади в Україні на сучасному етапі трансформаційних зрушень» є складовою комплексної теми кафедри: «Соціальні аспекти підприємницької діяльності в системі забезпечення сталого розвитку економіки України» (ДР № 0124U002896). Термін виконання 2024 – 2028 рр.

Начальник
науково-дослідної частини

Володимир КАРПОВ

Проректор з наукової роботи

Олександр ЛІТВИНОВ

